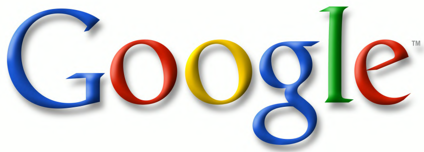

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

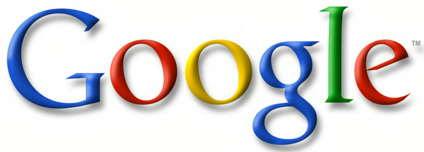
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

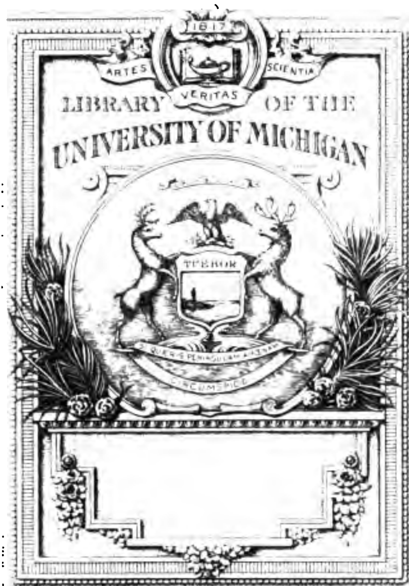
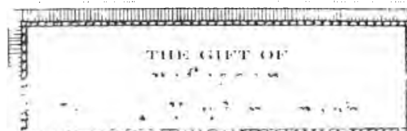
+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het "watermerk" van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

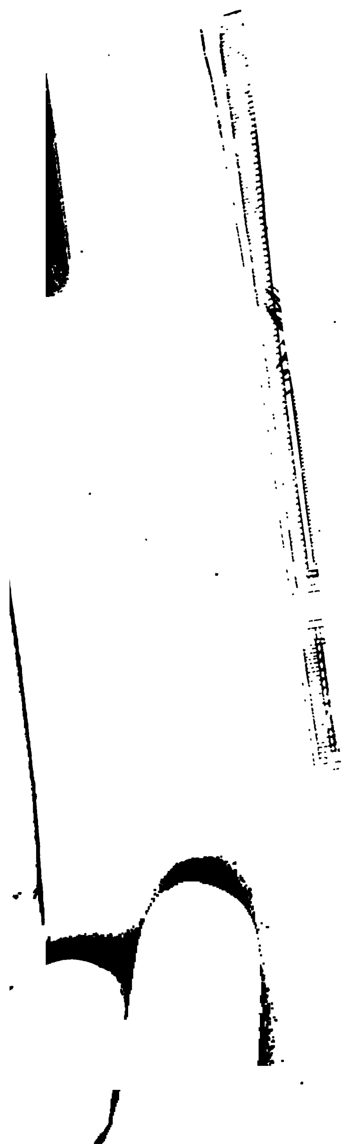
+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

1817
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

THE GIFT OF

IDEËN

VAN

MULTATULI.

Dekker, Eduard Douwes

IDEËN

VAN

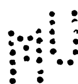
MULTATULI.

EEN ZAAIER GING UIT OM TE ZAAIEN.
JEZUS.

DERDE BUNDEL.

AMSTERDAM,
G. L. FUNKE.
1871.

"*Een zaaier ging uit om te zaaien.*"
JEZUS.

541. Niets is algemeener dan wanbegrip. Dit verschynsel laat zich verklaren door eene soort van kansrekening. De waarheid is één, en het getal onwaarheden is oneindig. Wie dus eenvoudig *raden* zoude naar de juistheid van eene meening, heeft zoovele kansen tegen zich, als de oneindigheid meer is dan één.

Zoo *in 's Blaue hinein* raden, doen wy echter zelden. En al doen wy het nu en dan, toch maken wy ons — en vooral anderen — diets, dat wy niet *geraden* maar *geoordeeld* hebben. 't Is waar, dat we by dat voorgewend oordeelen met zwakke gegevens tevreden zyn. Ik heb te Homburg een speler gekend, die op rood zette als de croupier van den dag blond was, en op zwart zoodra die geëmployeerde er wat donker uitzag. Ik ben niet ver genoeg ingedrongen in de diepzinnige kansrekening van dien wysgeer, om te weten aan welken kant hy z'n geld waagde, als de dienstdoende priester in den tempel van 't geluk een grysaard was, of 'n kaal hoofd had, maar dit is zeker, dat hy met een soort van minach-

ting neerzag op de onvoorzigtigen die »zonder systeem speelden" zooals hy 't noemde. Van *veine* of *déveine* wilde hy niets weten. »*Il n'y a pas de chance*, zeide hy, alles is zekerheid." Toen hy eindelyk *décavé* was (de term voor: gesprongen zyn) schreef hy z'n tegenspoed toe aan de twyfelachtige kleur eener pruik die hy voor roodbruin had aangezien, en die by nadere beschouwing verschoten zwart was geweest.

Geene meening is zoo ongerymd, dat ze niet hare aanhangers heeft, en geene dwaling is zoo zot, dat zy niet nu en dan door zoogenaamde wysgeeren in bescherming genomen is, vooral door hen die de wysbegeerte — eene *roeping* van alle menschen — tót een *beroep* van enkelen hebben gemaakt. En ook buiten den kring van beroepswysgeeren, zal men alöm eene hartelyke ingenomenheid ontdekken met alles wat onwaar is. De proef is ligt te nemen. Men verzinne een onmogelyk feit, men deele dat met nagebootste verwondering mede, en terstond zal men personen vinden, die op fysische, mathematische, filosofische, theologische, morele of statistische gronden bewyzen, dat het door u waargenomene zeer natuurlyk is. Aan het hof van Karel Stuart — of Jakobus, ik weet niet juist — oogstte een geleerde hoogen lof in over zyne verklaring: waarom eene gedeeltelyk met water gevulde vaas, niet toenam in gewigt, wanneer men een visch in dat water wierp. Een ander geleerde wist precies uitteleggen, waarom een tuinspiegel — dien de tuinman, buiten zyn weten eenige oogenblikken te voren had omgekeerd — zoo warm was aan de schaduwzyde. Zoo zullen behouders u ten duidelykste aantoonen, *waarom* het volk zoo byzonder gelukkig is onder eene ouwerwetsche regering. Vele liberalen zullen u verklaren, *waarom* het vleesch zoo schandekoop is onder een zoogenaamd vryzinnig bewind. En... en... zy allen onderzoeken liefst niet, of 't *waar is*, dat de in den emmer geworpen visch geen zwaarte aanbragt?

In den tyd toen *allen* nog aan *alle* spoken geloofden.

vond men geleerden, die over den aard en den werkkring dier spoken lange verhandelingen schreven, en nog heden ten dage bestaat een groot gedeelte onzer litteratuur, uit nasporing der eigenschappen van dingen die er niet zyn. Ik heb een academisch proefschrift gelezen van een doktorandus in de regten, waarin op medische gronden allerduidelykst werd bewezen, dat eene heks geen kind kon ter wereld brengen, dat den duivel tot vader had. De strafbaarheid van zoodanige vrouw was daarom niet geringer, meende die denker — ze had zich met den duivel niet zoo intiem moeten inlaten! — maar de vonnissen waren, wat de considerans aangaat, incorrect. Als tusschenzin moet ik hier zeggen, dat ik vele verhandelingen uit onzen tyd — over de ware natuur van 't een of ander — even zot vind.

De zucht om te verklaren en optehelderen staat alzoo vaak het weten in den weg. En dit is alweder zeer natuurlyk. De vraag: *is die zaak zoo?* levert minder gelegenheid tot diepzinnig antwoord, dan het onderzoek: *waarom die zaak aldus wezen zou?* en menigeen schrikt terug voor het verliezen van een leugen, indien zoo'n leugen het punt van uitgang worden kon van geleerde betoogen. Indien Columbus Amerika niet ontdekt had, zouden al zyne tegenstanders onuitputtelyk zyn geweest in bewyzen: dat daarginds in 't Westen onmogelyk land liggen kòn.

In 't algemeen is 't volk gretig naar verklaring van 't onware. Niemand zou de moeite nemen te luisteren naar een betoog dat $2 \times 2 = 4$ is, maar de verkondiger van de onwaarheid dat 2×2 meer of minder is dan vier, zal ten allen tyde op een talryk auditorium kunnen rekenen, als hy slechts zorgdrage zyne baroque stelling eenigzins te omwikkelen met geleerd-schynende frazen. En zelfs hieraan is geene behoefte zoodra het door hem verkondigd wanbegrip overeenkomt met de *conventionele* waarheid van de eeuw, van 't jaar, van den dag. Geene onwaarheid is heden stuitend, die zich eenigzins

geleidelyk aansluit aan de onwaarheden van gisteren. Leugen splyt de gemoederen als een keg, en àl te gemakkelyk laat zich die wigge voortdryven, wanneer de mokerslagen worden toegediend door *officiële* hand. Mogt iemand meenen dat ik overdryf? Ik zal hem een bewys geven voor de waarheid myner stelling, zoodra ik deze plaats zal verlaten hebben, omdat ik by den aanvang myner rede, my geen vyanden wil op den hals halen. Er zyn nog altyd personen die een ingekankerden haat koesteren tegen arithmetische juistheid.

De kans op dwaling in het oordeel wordt geringer, indien men van de te beoordeelen zaak *iets* weet, en zoude geheel verloren gaan, als men van die zaak *alles* weten kon. Doch dit laatste is nooit het geval. Zekere volksuitdrukking: *ik weet er alles van*, die tot een stopwoord is geworden — te Parys noemt men dat: *une scie*, 'n zaag — is, wel beschouwd eene doorgaande bespotting onzer verwaande onkunde. »Ik weet er alles van" zou eigenlyk, wèl opgevat, beduiden: ik verkeer in de meening, dat wat *ik* van de zaak weet, *alles* is. Er blyft dan te onderzoeken over, hoe groot het terrein is, dat buiten den gezigtskring ligt van den met weinig tevreden spreker, en dit zal wel nagenoeg in verhouding staan tot hetgeen hy wèl overzien kan, als de oceaan tot den kring waarvan elke schepeling het middelpunt, en een cirkel van ongeveer twintig mylen den omtrek uitmaken.

Hoe dit zy, onze pligt is — voor zoo verre wy wysheid begeeren — niet te zeer toetegeven in verklaarwoede, voor wy ons overtuigd hebben: dat de te verklaren zaak indedaad bestaat. De vraag: *is dit zoo?* behoort ten allen tyde het onderzoek: *waarom het aldus wezen zou*, vooraf te gaan.

En nog iets is noodig. Wy zyn redelyk verpligt, onszelf rekenschap te geven van de beteekenis der woorden die — by benadering slechts — onze gedachten voorstellen, en onze denkbeelden afteekenen. Alle onderzoek immers zoude ydel zyn, indien wy 't niet eens waren met onszelf en anderen, om-

trent de identiteit der zaak, welker behandeling ons bezig houdt.

Reeds elders heb ik gezegd: *de jeugd moet zich oefenen in bepalen.* Dat ik daarby uitsluitend van de jeugd sprak, was uit bescheidenheid en wanhoop. Bescheidenheid, omdat ik vreesde dat ouderen myne lessen zouden minachten. Wanhoop, uit twyfel aan den goeden uitslag der pogingen van zoovelen die jaren lang zich vergenoegden met een zeer onwysgeerig: *à peu près*, of 'n brutaal: *in 't geheel niet.*

Ja, bepalen!

Indien ik heden avond slaagde in het aantoonen der ware beteekenis van het woord: *vrye studie*, zoude ik het doorgebragte uur voor u en my goed besteed achten *). Niet omdat ik beweer u iets nieuws te kunnen zeggen — de waarheid is oud — maar het zou kunnen zyn dat ik u het oude voorstelde op eene wyze die het voor veroudering bewaarde. Zóó immers handelt ook de natuur die — onmagtig tot scheppen — telkens iets nieuws schynt voorttebrengen door oneindige verandering van zamenstelling. En méér doen, of ànders handelen dan zy, kunnen wy niet.

Ik begon met te wyzen op de geringe kans eener *juiste* opvatting, tegen-over de *tallooze* manieren waarop men zich eene zaak onjuist kan voorstellen. In tydschriftjes als byv. de *Fliegende Blätter* vindt men gewoonlyk eene vry uitvoerige rubriek met opschriften als: *wie sich der Michelbauer einen König vorstellt*, of: *was sich der vice-actuarius bei'm letzten Urtheil denkt*, e. d. Het spreekt vanzelf dat de koning van den Michelbauer een deftige, stuurse, onbewegelyke ouwe-heer is, met een stok of scepter in de hand, omgeven door byldragers, die op een

*) Dit nummer myner Ideën werd in het Studentengezelschap »Vrye Studie" te Delft voorgedragen. De volgende nummers bevatten kommentaar.

wenk wachten van Z. M., om dezen of genen het hoofd voor de voeten te leggen. De adjunct-griffier vraagt verbaasd, wat er van hem worden zal, zoodra er na het laatste *Urtheil* — vonnis — geen vonnissen meer te schryven zullen zyn? Elders vinden wy eene *kinderwärterinn* die in hooggespannen eerzucht zich voorstelt als baker te fungeren by de wieg van 't kind: beschaving in 't Oosten, enz.

Welnu, al deze en dergelyke zotternyen zyn niet zoo overdreven als men meent, en nooit las ik onder bladvullingen van den almanak, eene bêtise, waarvan niet een tegenhanger zou aantewyzen zyn in 't werkelyk leven. Een voorbeeld? Toen men in Mei 1848 te Batavia eene meeting hield, om ook voor Indië wat te vragen van de vryheden waarmeê de europesche markt voor een oogenblik overvoerd was, kwam natuurlyk het woord: *vrye drukpers* op 't program. Ik verzeker u dat vele yverige voorstanders van die nieuwe vryheid daarmeê bedoelden: kosteloos adverteren van sterfgeval, geboorte, huwelyk, enz.

Die domme liplappen, niet waar? Eilieve, niet zooveel dommer dan zy die hier-te-lande voor vryen arbeid yveren. Ik maak eene uitzondering ten opzigte dergenen die — niet uit domheid, maar uit politiek of industrieel eigenbelang — speculeerden op den klank van 't woord *vry*.

Hoe dit zy, noch die onnozelen te Batavia, noch de misleidde philantropen in Nederland, zouden in den val geloopen zyn, indien zy hadden aangedrongen op eene bepaling der gebezigde termen, en ik zoude niet spoedig gereed zyn, indien ik alle my bekende voorbeelden wilde opsommen van dwaling, die uit het verkeerd toepassen van een klank, of uit het verschillend opvatten daarvan, is voortgevloeid. Woordspeling, meer of min opzettelyk, speelt een grooten rol in de geschiedenis der afdwalingen van den menschelyken geest.

Wat is Vrye studie? zy derhalve de vraag die ik, *over* vrye studie zullende spreken, my in de eerste plaats ter beantwoording heb voorgesteld.

Vrye studie is het onbelemmerd streven naar waarheid.

Eenvoudiger definitie zal er wel niet kunnen gegeven worden. Eenvoudig, wat den vorm aangaat, doch niet zoo eenvoudig van beteekenis, daar het woord *onbelemmerd* op duizenderlei wyzen kan worden uitgelegd. Wat den een eene belemmering is of toeschynt, schynt of is dat niet voor een ander, jazelfs komt het voor, dat sommigen een hulpmiddel zien, in wat door anderen als eene belemmering wordt vermeden, of afgekeurd.

Indien wy dus elkander juist verstaan over de beteekenis van het woord: belemmering, zullen wy tevens vry wel overeenkomen in opvatting der bepaling: dat *vrye studie het onbelemmerd streven naar waarheid is.*

Vele zaken van hoog gewigt hebben een negatief bestaan. Gezondheid is absentie van kwalen. Reinheid absentie van vuil. Onschuld, absentie van het booze. Zoo ook is vryheid absentie van dwang. *Vrye studie: absentie van belemmering in het nasporen van de waarheid.*

Indien wy ons voorstellen dat iemand onzer zich naar buiten zou begeven om te onderzoeken of het regent, zou 't van weinig waarheidszin getuigen, hem *a priori* optedragen terugtekeeren met het antwoord: »*ja, het mot een beetje*," of: *volstrekt niet, de lucht is helder.*" Wanneer het ons indedaad om waarheid te doen is, behooren wy *aftewachten*, niet *voorteschrijven* welk antwoord de naar buiten gezonden persoon brengen zal.

Doch er is meer. Wy mogen hem niet *beletten* de hem opgelegde taak te volbrengen door hem vasttehouden, en alzoo het onderzoek onmogelyk te maken. Last *tot* onderzoek met verhindering *van* onderzoek, is even dwaas als... zekere theologien die aan geblinddoekten het »*onderzoekt de schriften*" toeroepen.

En eindelyk is het van belang, wanneer het ons indedaad om juiste berigten over het weder te doen is, daartoe iemand

te kiezen, die *in zichzelven* de noodige geschiktheid bezit om ons de vereischte inlichting te geven.

Zonder nu myne voordacht al te preekachtig intedeelen, acht ik het niet ondoelmatig, hier plaats te geven aan de opmerking, dat er in het gekozen voorbeeld drie hoofdoorzaken zyn aangewezen, waardoor ons streven naar waarheid ydel kan gemaakt worden, drie *belemmeringen* alzoo, die het slagen in den weg staan:

Ten eerste. Het opdringen van een vóóroordeel.

Ten tweede. Het beletten van onderzoek.

Ten derde. Ongeschiktheid van de onderzoekende persoon.

Het opdringen van vóóroordeelen.

Hieraan zyn wy onderworpen van de geboorte af. Onze eerste professoren — min, baker, kindermeid en buurjongetjes — helaas, waarom moet ik hier byvoegen: soms ook ouders! — beyveren zich, zoodra het kind vatbaar wordt voor indrukken, en dat is in zekeren zin reeds vóór de geboorte het geval, van die vatbaarheid misbruik te maken op eene wyze die naderhand het onbelemmerd streven naar waarheid in den weg staat. Het is of de omstanders by een kraambed zich haasten den pas-geboren wereldburger te overstelpen met hun *trop plein* van opgehoopte dwaasheden, behoudens zyn regt om later revanche te nemen en zich daarvan te ontlasten, zoodra hyzelf in de gelegenheid wezen zal een nieuwen reisgenoot onbekwaam te maken tot vrye studie. En... 't is zonderling, in dwaling kent de anders zoo nauwkeurig boekhoudende natuur geen balans. Wie eene onwaarheid mededeelt, wordt geen leugen armer. Het onjuist oordeelen gelykt een sloot die grooter wordt naarmate men meer daaruit weggraaft.

De eerste leugens waarmee men het kind vatbaar maakt tot het slikken van meer, zyn het bakeren, kleeden, heen-

en-weer schudden, wiegen en zoet-zyn. Zelfs het lichaam mag niet vry studeren. De arme kleine die zich, met de heele wereld van ruimte vóór zich, stoutelyk inbeeldt daarvan gebruik te mogen maken, wordt... ingepènd: eerste belemmering! Iets later dost men het wicht in jurken, hoeden, keurslyfjes, kousen en schoenen, welke laatsten, om toch goed te doen zien dat ze tot niets dienen dan om het fatsoen der ouders te toonen aan buurjuffers en bezoekers, geene, of maagdelyke, zolen hebben. Men haast zich den kleine te stempelen met het eigenaardig cachet der Westersche beschaving: *likdoorns.* Eene baker of kindermeid die niet door aanhoudend heen-en-weer schokken haar best doet om de weeke hersentjes tot moes te verwerken, wordt weggejaagd: »*ze heeft geen hart voor kinderen.*" Het eerste welkomstgeschenk waarmee we onze kleine makkers begroeten, is alzoo eene kunstmatige zeeziekte. En, waar de armen of knieën van kindermeid, baker of moeder tekortschieten, heeft men een wieg uitgedacht, een hobbelende bak, die de misselyke beweging van een Zuiderzeeschen beurtman by deining dwarsscheeps, vry-wel nabootst. Dat zoo'n kind er aan gewoon raakt, betwist ik niet. Maar dat die gewoonte het tevens voorbereidt om zeeziekerig te *denken*, houd ik staande.

En 't *zoet-zijn!* Geen *vrye studie* voor de longen! Zwygen is de eerste pligt van den nieuwen wereldburger. »*Och heden buurvrouw, 't kind is zoo zoet, je hoort het niet, 't is of ik geen kind heb.*" Dit is de grootste lofspraak die men den jonggeborene geeft, en 't heeft er veel van, of men de ware deugd van 't zyn, daarin zoekt, dat men zich aanstelt alsof men er niet was. My dunkt, zy die zich zoo verheffen op de onhoorbare kinderdeugd van hun kroost, hadden beter gedaan zich met poppen te behelpen, maar... zonder mecaniek. Want als de nagemaakte kinderen door 't drukken op een klep in den onderrug: *papa*, *mama*, kunnen zeggen, zouden de wezenlyke kinderen 't weer winnen in zwygende deugd.

Dus: geschudde hersens en werkelooze long! Is 't wonder dat wy zoo weinig begrypen, en dat weinige zoo slecht weten te zeggen?

Misschien ten onregte heb ik deze opmerkingen plaats gegeven in de rubriek: opdringen van een vóóroordeel. Een en ander maakte slechts de voorbereiding uit, om alle volgende vooroordeelen met graagte, of althans zonder weerzin, te doen aannemen. Zoo bestrykt en beduimelt u de magnetiseur. Zoo laat u de bioloog tot het anaesthétiseren eenige minuten op een bepaald punt staren... ik voorzie den tyd, dat deze heeren hunne patienten in een wieg of op den schoot eener baker zullen leggen, en voorspel hun een schitterend succes.

Ja, dat alles is slechts voorbereiding. De eigenlyke toepassing van de vooroordeelkultuur kan nu volgen. Men dringt het kind allerlei leugens op, die niet zoozeer op zichzelven schadelyk zyn — de werkkring van den knaap of van het meisje is daartoe te bekrompen — maar hierom zoo nadeelig werken, wyl de kleine mensch gewoon raakt, in plaats der vraag: *wat is waarheid?* deze andere vraag te doen: *wat zegt hierover baker zóó of zóó? Hoe oordeelt de heilige die en die? Hoe luidt de jurisprudentie van den hove?*

De ziel moet zich vergenoegen met nagemaakte spys, en raakt zoodoende onbekwaam tot het verteeren van gezonde kost. Heb ik onregt, dat verzwakken der geestelyke magen te rangschikken onder de rubriek: belemmering van het streven naar waarheid? En is 't niet wreed, elken nieuwaangekomene op het reeds zoo moeielyk pad van 't leven, eene vracht vooroordeelen te dragen te geven, waaronder hy òf bezwykt, òf welker verwydering hem zooveel moeite kost, dat hem ten laatste èn tyd èn kracht ontbreken, om de leeggemaakte ruimte te vullen met iets beters?

Wat my betreft, ik had schrynwerken kunnen leeren in den tyd en met de moeite die ik besteed heb aan de konin-

gen van Juda en Israël...

Schrynwerken kan ik nog niet, maar die koningen heb ik vergeten. Dat is *iets* gewonnen.

Is het niet onzinnig — en dus *onzedelyk*, want het verkrachten van de rede is misdaad — is het niet *slecht*, het kind te fatsoeneren tot een zoet kind, door het de geschiedenisjes van braaf Jantje en beleefd Pietje inteprenten, en het gedurig te wyzen op beloonde deugd als prikkel ten goede? Immers, òf het kind gelooft, en dan wordt het een speculant in zoet zyn, òf 't gelooft niet, en het vertrouwen is verloren. Mèt de belooning zal 't dan ook het *goed-zyn* minachten, en tevens het weinige bruikbare dat men hem mededeelde in huis- en schoolkamer. By het herdenken in later leeftyd aan de onwaarheden, die men ons opdischte in onze jeugd, komt zekere wrevel boven, die — in zachtgestemde harten niet het minst! — vry algemeen leidt tot menschenhaat. »Hoe, — aldus redeneert onbewust ons gemoed — zy die beweerden my lieftehebben, zy die geroepen waren my den weg te wyzen, *zy* bedrogen my... wat heb ik te wachten van vreemden?

Misschien zal deze of gene my tegenwerpen, dat een groot deel der dwalingen, waarmede men ons trachtte te vullen in onze jeugd, tot het onderwys en niet tot de opvoeding behoort, en alzoo minder aan ouders dan aan leermeesters te wyten is. Ik geloof niet dat deze verschooning opgaat. Vooreerst, onderwys is niet van opvoeding te scheiden. Het onderwyzen bestaat in 't meedeelen van denkbeelden. Met die denkbeelden wordt de geest van het kind *gevoed*, en alzoo het kind zelf *op*gevoed. Vervolgens vraag ik, of zy die zich niet in-staat voelen tot het doen eener goede keus van leermeesters voor hunne kinderen, niet een voorbeeld zouden behooren te nemen aan zekeren torenwachter die geen equipage hield, omdat hy... daarboven geen geschikte gelegenheid had om paarden te stallen?

Ik mag niet te lang uitwyden over de zonderlinge zaken

die ons in onze kindsheid werden ingeprent, en die het onbelemmerd streven naar waarheid in den weg staan. Niets zoude my gemakkelyker vallen, dan deze geheele leesbeurt te vullen met bydragen tot de waarheid der stelling: dat de inrichting onzer maatschappy en *onze zeden*, het *vry studeren*, reeds van den aanvang af, zoo moeielyk mogelyk maken. Welk begrip, om eens iets te noemen, moet zich het kind vormen van den toestand dezer landen, wanneer hy daarvan niets weet, dan wat hem over die graven geleerd is »die, volgens Leentje in den Wouter Pieterse, gedurig overgingen van 't eene huis in 't ander? — Wat my betreft, de kans op schrynwerken staat goed, ik ken er nog slechts drie of vier meer, en die zal ik, met of zonder gods hulp, ook wel kwyt-raken. — Wat moet het kind denken over die eeuwige volksverhuizingen, die uit den aard der zaak nooit zóó hebben plaats gehad, als ze ons in schoolboekjes *beschreven* worden, of liever *genoemd*, want de geschiedenis-fabriekanten wyden aan zulke gebeurtenissen gewoonlyk slechts een enkelen regel? Welk denkbeeld hecht een kind aan het stichten van eene stad, iets wat in den regel niet geschieden kan, daar dit geen daad kan zyn van ééne persoon, doch steeds eene wording der dingen is, eene soort van kristallisatie? Welke voorstelling moet zich het kind vormen van de roeping der mensheid, by alle verrukkelyke vaderlandslief*den* en geloo*ven* die men hem als deugd voorstelt? Hoe redt zich zyn gewiegd en gemangeld denkvermogen uit de verwarrende vergelyking van eenen *held* BRUTUS, een *vaderlandsredder* SCAEVOLA, en een *misdadiger* ORSINI? Welk begrip moet het zich maken van vrouwelyke lieftalligheid, en goede trouw, wanneer men hem die afschuwelyke JUDITH voorstelt als eene heldin? Waar blyft ridderlykheid en eergevoel, als men bewondering vordert voor het wyf dat den dorstigen vlugteling SISERA in hare tent lokte met melk, en den heiden, met al zyn ongeloof, een doorslaand bewys gaf dat hy maar al te geloovig was geweest in het

aannemen van hàre gastvryheid, door hem met eene pin vasttenagelen aan den grond?

Er zoude geen eind zyn aan de voorbeelden, hoe men op eenige academiën ter verspreiding van onjuiste denkbeelden — d. h.: zekere inrigtingen van onderwys en opvoeding — de jeugd voorbereidt tot het *niet* vinden van de waarheid, en ik zal deze rubriek myner voordragt sluiten met een paar herinneringen uit *myne* jeugd. Een paar uit velen!

Vooreerst dan moet ik erkennen, eerst zeer laat eenig begrip gekregen te hebben van het woord: geschiedenis. Deze klank vertegenwoordigde my de gedachte aan een klein blauw boekje, op welks schutblad eene verklaring stond dat: »geene exemplaren voor echt erkend werden, dan aldus door den auteur onderteekend." En daaronder een krul. Men kon er den schoolmeester uit proeven. Op de eerste bladzyde werd de schepping in weinig regels afgedaan. NOACH, ABRAHAM, MOZES, DAVID, SALOMO, HERODES vormden zoovele sporten om tot JEZUS te komen. Dat alles besloeg slechts een klein deel van 't boekje, en de auteur maakte in eene noot de bescheidene opmerking dat hy de gewyde zaken aan den katechiseermeester overliet. Dat was billyk. Geef den katechiseermeester wat des katechiseermeesters is. Wat de profane geschiedenis aangaat, leerde ik uit myn boekje allerlei zaken die ik niet begreep, maar de slotsom was, dat Nederland eigenlyk de spil was waarom alles draaide. Engeland, Duitschland, waren byzaken, *parerga*, van de Nederlandsche grootheid. Het slot — NAPOLEON was toen pas een jaar of acht dood — was eene dankzegging aan den Heer, die alles zoo wel gemaakt had... en 't scherm viel. Dat boekje was my *de* geschiedenis. Ik zat er op, ik sliep er mee. Ja ingeval van nood, sloeg ik er een kameraad mee om de ooren. — Men zie hieruit, dat het misbruiken der geschiedenis ouder, is dan de twisten over Heiligerlee. — Maar heel vreemd keek ik op in 30, toen de mare ging: er komt eene nieuwe geschiede-

nis, Belgie is afgevallen. Ik had ter goeder trouw geloofd, dat alles *uit* was, en dat er niets meer by kon. Het ondier was immers, met gods hulp, door WILLEM-THESEUS van Oranje verslagen, en WILLEM bygenaamd *vader*, regeerde over het vrye Nederland. Hoe is 't mogelyk, dacht ik, nog iets daarby te voegen? En zóóver ging ik in myn vereering van 't blauwe boekje, dat ik 't, in Februari 1831, dien VAN SPEYK zeér kwalyk nam, een heldendaad te hebben gedaan, die niet stond op myn lystje van vaderlandsche zeemirakels.

Hoe 't mogelyk was zoo bekrompen te blyven, zou kunnen blyken uit de volgende bydragen tot de kennis van onderwys en opvoeding in die dagen.

Wy behandelden op de school zekere — zeer apocryfe — vertelling over den admiraal DE RUYTER. Een vyandelyk scheepskapitein was door hem gevangen genómen, en onze held zoude dien man gevraagd hebben, wat zyn — DE RUYTER's — lot ware geweest, indien de krygskans anders uitgevallen, en *hy* in de macht van z'n tegenstander geraakt ware?

Ik laat nu daar, of 't DE RUYTER paste zulke vragen te doen. Doch het antwoord van den krygsgevangene komt my nog zonderlinger voor. »Ik zoude u en uwe manschappen, aan handen en voeten gebonden, in zee hebben geworpen!" DE RUYTER nam hieraan geen voorbeeld — ik denk dat Heeren Staten hem dat ook zeer kwalyk zouden genomen hebben — en behandelde zyne gevangenen op gewone wyze. Hoe, weet ik niet, maar zonder bad. Het *fabula docet* was natuurlyk: neem een voorbeeld aan de ontzettende bravigheid van DE RUYTER... en werp nooit iemand in zee. — Ik, leerling, aspirant-weter, *vice-student in vry onderzoek*, waagde de schuchtere vraag: wat dien krygsgevangene bewoog, zoo brutaal te antwoorden? En dat vraag ik nog. Die vreemdeling toch had niet schoolgegaan in Nederland. Het boek van BRAND was nog niet geschreven, en het standbeeld te Vlissingen nog in de maak. Hoe kon *hy* dus weten dat die DE RUYTER een nederlandsche zeeheld

was, d. i.: een vat vol deugds, onbekwaam tot alle kwaad? Lag het niet in de rede, dat hy by-wyze van vermaning, en om den overwinnaar zacht te stemmen, geantwoord had: »Wel, ik zou u 't leven zóó aangenaam gemaakt hebben, dat... dat... ge puur verliefd zoudt geworden zyn op uw eigen nederlaag. Doe óók zoo."

Myn onderwyzer dacht er anders over. Met ruwheid jaagde hy me weg van 't vrye-studieveld, waarop ik den voet wilde zetten, met de woorden: »DE RUYTER *vroeg niet naar leugens, hy vroeg naar de waarheid. Mauvaise-marque à* Mr. EDOUARD *pour impudence.*"

Och, wat al mauvaise-marques heb ik later in 't leven gekregen, voor zùlke impudentiën!

En nu een ander voorbeeld uit myne herinnering. 't Was kersfeest. Men voerde my naar de kerk, waar ik bidden zoude, en zingen, en een preek hooren. Ik moet bekennen dat by zulke gelegenheden het woord *feest* my altyd geweldig hinderde. Het eenig begrip dat ik van feesten had, ontleende ik aan eene plaat waarop BELSASAR zoo verbaasd keek naar de muurstenografie. Ik was nog niet ver genoeg gevorderd in *vrye studie*, om te vragen, waarom de hand, die deze zonderlinge wys van adverteren koos, niet liever verstaanbare taal schreef, hetgeen de moeite van 't vertolken zou hebben uitgewonnen? Neen, op die plaat boeide my voornamelyk het aantal schotels en vazen. In die vazen was tamarinde-stroop, meende ik. Op die schotels allerlei spys... en sedert dien tyd nam ik by de beoordeeling van eene feestelykheid altyd het menu van BELSASAR tot maatstaf. Dat ik dus een kersfeest in de kerk niet zeer aanlokkelyk vond, ligt voor de hand, en met loode schoenen ging ik derwaarts. Ik durf niet verzekeren dat ik niet, als ik onverzeld ware geweest, myne feestelykheid elders zou gezocht hebben, behoudens de verpligting om thuiskomende, verslag

te geven van een niet gehoorde preek. Dit nu was niet moeielyk, want zulke dingen zyn altyd hetzelfde: herders, stal, engelenzang, vrede op aarde en welbehagen. Wie 't eenmaal gehoord heeft, kan zeer goedkoop en zonder vrees voor overlading zyner maag, zooveel van die feesten geven of bywonen als hem goeddunkt.

Maar zie, onder-weg bespeurde ik dat het zwaar gevroren had. Een jongen wierp steenen op het ys, en waagde zichzelf er op, om te beproeven... ja waarachtig, het hield! Opgetogen — want by gebreke van BELSASAR's kannen en schotels, verheugde ik my in 't vooruitzigt van glyden en sleedjeryden — opgetogen riep ik uit: het ys, het ys... zie, het houdt!

Helaas, er lag weder eene *mauvaise-marque* voor my gereed. Myn geleider berispte my met 'n bybelsch gelaat: »Op een feestdag als deze, kwam het niet te pas aan wereldsche genoegens te denken." Ik moest my bezighouden met die herders en dat welbehagen!

Arme *vrye studie* van myn Achilles-pees! En arme hersens, arme harten, die zóó worden gebiologeerd tot niet-denken, tot niet-voelen, tot verlamming en dood! Waarlyk, het is niet op zulke wyze dat wy ons geschikt maken tot *vrije studie*, tot onbelemmerd nasporen van waarheid.

Ik heb steeds opgemerkt dat redenaars die voorgeven hunne voordragt te splitsen, zelden woordhouden. Wat my betreft, ik doe het nooit, en verdenk zelfs hen die zich stipt weten te houden aan de aangekondigde verdeeling, van zekere pedanterie, waarvan de natuur, die groote tokohoudster (**158**) niets weten wil. Zy geeft alles door elkaêr, en weet steeds middel te vinden om een geheel te vormen, zonder de deelen te catalogiseren. Zoo vinden wy de geurstof van den Zuid-Amerikaanschen tonkaboon in versch gemaaid gras. Zoo

heb ik kalksteenen gevonden in pas gespleten bamboe. Zoo is er metaal in turf — aluminium — en koper in zeewater. Zoo is, in één woord: *alles in alles.*

Ach, zoo zal er ook misschien in het tweede deel myner rede *tonkaïne* uit het eerste zyn, en hier-en-daar wat aluminium dat in de veenen van het slot te-huis behoort... om 't even, als wy de stof maar goed verwerken, onverschillig dan waar wy haar plaats gaven.

We zouden namelyk nu in de tweede plaats moeten onderzoeken, wat ons in het streven naar waarheid tegenhoudt, en werden tot die verdeeling geleid door het gekozen voorbeeld van iemand, dien men naar buiten zond om te vernemen hoe het weder is, en dien men te-gelyker-tyd beletten zou, de zaal te verlaten. Welnu, de vooroordeelen, die men het kind inprent, zyn indedaad zoovele *beletselen* die hem vasthouden, en het is ydel een ernstig streven naar waarheid te verwachten van hem, die door zùlke vooroordeelen beheerscht, meent dat streven te kunnen nalaten. *Le désir de paraître habile, empêche souvent de le devenir*, heeft Larochefaucould gezegd, en ik geloof daarby te kunnen voegen, dat niets meer de onkunde in de hand werkt, dan de meening dat men niet onkundig is. Eene andere spreekwys, die de franschen bezigen om zekere zelfgenoegzame verwaandheid te schetsen, is begrepen in de woorden: *Ça ne doûte de rien!* Juist! aan niets twyfelen is het zekerste middel om nooit iets te weten. Wie niet vertrekt, zal niet aankomen. Wie niet streeft, zal niet bereiken. Wie niet zoekt, zal niet vinden.

Verre zy het van my te beweren dat ook het omgekeerde waar is. Niet ieder die op reis gaat, zal zyn doel bereiken. Niet elk streven wordt bekroond. Niet ieder die waarheid zoekt, zal *de* waarheid veroveren. Doch *niets* doen, *niet* streven is in stryd met de geheele natuur. *Niets* doen, *niet* bewegen, is verkrachting van ons zyn, dat uit beweging bestaat, miskenning van onze roeping die stryd wil ter verovering van

het onbekende... *niet streven naar waarheid* is de eigenlyke, alleen strafbare, alleen verfoeielyke zedeloosheid.

Wie nu in dat streven zich laat binden door het oordeel van anderen — ik zou dit noemen *substitutie van denkvermogen* — is niet *vry* in zyne studie, en niet verantwoord, noch indien hy dwaalt, noch al hadde hy, by toeval soms, de waarheid gegrepen, die hy alsdan door anderen by procuratie had laten opdelven. Wat niet in eigen ziel gegroeid is, bezit men niet, en men moge nu-en-dan een peer plukken van den boom die uit buurmans tuin zyne takken over onze schutting buigt, *onze boom* wordt het daardoor niet (**269.**).

Doch onjuist is dat beeld — als alle beelden! — want zulke gestolen vrucht kan sapryk en smakelyk zyn, terwyl de waarheid, welker wortels niet gevoed worden door sappen uit den tuin onzer eigen ziel, alle geur, alle belang en alle nuttigheid mist.

Ça ne doûte de rien! Aan niets twyfelen, alles meenen te weten, te begrypen, is het zekerste middel om onkundig te blyven. Natuurlyk! Waarom zou men zich moeite geven iets te verkrygen, dat men meent reeds te bezitten? Maar eilieve, indien GALILEÏ, KEPPLER, HUYGHENS, NEWTON, HUMBOLDT, aan niets hadden getwyfeld, zouden zy niets gevonden hebben. En, lang vóór hen, de onbekende jager die het eerst zyn pyl van vischgraat, of zyn lans met hoornen punt, voor wapens van geslepen steen verruilde, moet *getwyfeld* hebben aan de doelmatigheid der voorvaderlyke werktuigen. Later moet hier-en-daar twyfel ontstaan zyn, of steenwiggen niet met voordeel door dergelyke voorwerpen uit gegoten brons zouden kunnen worden vervangen. Weder een eeuw of wat daarna gingen de bronzen wapenen onder in den stryd tegen het yzer...

Ik kan me zoo voorstellen hoe een oude grompot in de germaansche — of vóór-germaansche — wouden, een preek hield tegen de twyfelzucht zyner eeuw, die alles op losse

schroeven zette, en nu zelfs begon te tornen aan de heiligheid van de stof waaruit vader WODAN z'n dondermachine gemaakt had. *Tout comme chez nous!* Als men de latynsche inauguratie-redevoering van zekeren professor — volgens HUËT kan ieder die hollandsch verstaat, dàt latyn prompt lezen — in de een of andere vóór-germaansche taal overzet, hebben wy precies de woudpreek van zoo'n ontkoperde boschbewoner. Tòch drong het yzer door, en tòch zullen de leerlingen van dien professor — indien zy althans zoo vry zyn, *vry* te studeren...

Zie, daar ben ik indedaad regelregt aangeland in 't hartje van myn tweede deel. Ik wilde immers spreken over het *beletten van onderzoek?* Is er grooter beletsel denkbaar, dan zulk professoraal verbod tegen twyfelen? Het gezegde: *Ça ne doûte de rien* — ieder zal my dit toestemmen — beduidt zooveel als: »hy is een verwaande stommerik," neen, erger nog: »hy is, door het versperren van den weg tot onderzoek, veroordeeld ten eeuwigen dage een stommerik te blyven." Welnu, daar durft een hoogleeraar, by 't aanvaarden van z'n ambt — als staal dus, van wat men van hem te wachten heeft — dat stommerik-makend gemis aan twyfel als pligt voorschryven!

Ik vrees dat de geest van dezen of genen URWALD-knorrepot my uit beleedigd zelfgevoel zal komen bespoken over die vergelyking, èn omdat zyne brons-orthodoxie minder algemeen was dan de banvloek van den utrechschen professor, èn wyl hy *après-tout* in z'n bosschen niet voor waarheid betaald werd. Want, hoogescholen zyn eerst ontstaan, nadat twyfelen een kanonieke ondeugd, en het yveren daartegen een bezoldigd beroep geworden was.

Ik wensch niet te spoedig sentimenteel te worden, maar heb moeite myne verontwaardiging te bedwingen, by 't bedenken hoe de staat, de maatschappy, d. i.: wy allen, het onze bydragen om menschen te betalen voor het smoren van

2*

de waarheid!

Wat toch is het ànders, dat magistraal verdoemen van twyfel? Meent die hoogleeraar dat hy en de zynen *de* waarheid gegrepen hebben, en dat de zaak — als myn geschiedenisboekjen — *uit* is? Heeft *hy* dan die waarheid geërfd van z'n voorgangers? Zoo ja, dan had men het daarby kunnen laten, en verder onderzoek zou, *met* de leerstoel, kunnen vervallen. Dat kan niet waar zyn, want de man gaf, door en met z'n optreden als hoogleeraar, te kennen, dat er nog altyd wat te zeggen viel. De waarheid, die *hy* zou verkondigen, beloofde dus aftewyken van de vorige, en in dat geval vraag ik, wie den armen, *onvryen* student borg-staat, dat niet weldra een ànder hooggeleerde met eene nieuwe waarheid zal voor den dag komen, en op *zyne* beurt het twyfelen aan *zyne* waarheid voor doodzonde zal verklaren? Hoe maakt het die ònvrye student, wanneer hy op twee of meer collegiën, twee of meer tegen elkander indruischende waarheden hoort verkondigen? Moet hy in dictaat zóó, gelooven aan de wet op de vallende lichamen... in dictaat zóó, aan hemelvaart? Moet hy een afzonderlyk plaatsje bewaren in z'n onvry hoofd, voor géologie en DARWIN's systeem, en elders een hoekje openhouden voor Genesis? Moet hy logica en geloof te gelyk herbergen, op kans dat die beide vyanden elkaêr by de haren krygen, en alles kort-en-klein slaan in de al te gastvrye herberg? Of... moet hy een voorbeeld nemen aan zekeren geneesheer, dien ik te Amsterdam ontmoette, en die op de vraag of zekere spijs schadelyk was voor kinderen, hoogstvoorzigtig antwoordde: »tegenwoordig... ja, Mevrouw!"

Doch nog andere oorzaken dan een professoraal verbod, kunnen ons beletten de waarheid optesporen. Gelyk alles in de natuur, zyn wy onderworpen aan de wet der traagheid, en ik neem hier dit woord in wetenschappelyken zin.

Een voorwerp, in luchtledige ruimte eenmaal in beweging, gebragt, en volkomen vry van wryving, zoude zich eeuwig met de aanvankelyke snelheid voortbewegen. Waarom? Wèl, er is geen oorzaak voor 't tegendeel. Zoo ook bewegen wy ons meermalen, indien slechts onze omgeving zich mede-beweegt, en ons daardoor alle wryving bespaart, in zekere rigting, die ons van de waarheid verwydert, en het terugkeeren hoe langer hoe moeielyker maakt. Een zeeman heeft nautische kennis noodig, om waartenemen dat, en te berekenen met welke kracht, de stroom hem wegdryft. De onkundige passagier, geene botsing ontdekkende tusschen schip en water, meent dat hy stil-ligt, en zou ten-laatste zeer verwonderd wezen, ergens aantelanden, waar hy niet wezen wilde. Zoo voert ons ònze omgeving dikwyls eenen weg op, dien wy — aanhangers van *vrye studie*, dat is: *reizigers naar de haven van het ware* — niet zouden gekozen hebben. Het stryden tegen dien stroom is niet gemakkelyk, maar onmogelyk, ondenkbaar is die stryd, indien wy niet eenmaal *weten* dàt die stroom ons meevoert.

Hoe ontdekken wy dien verraderlyken aanval tegen onze vrye studie, en hoe zeilen wy — om eene zeemans-uitdrukking te bezigen — dien stroom dood?

De stuurman kiest vaste punten, buiten de magt van 't vliettend water gelegen. Hy vertrouwt zyn uitgeworpen loglyn niet — deze toch spant zamen met den vyand, en dryft leugenachtig meė met schip en watermassa — neen, hy zoekt zyn steun in hooger dingen dan de bewegelyke zee. Zon, maan en sterren bieden dáárom vaste punten aan ter berekening, wyl zy niet worden mee-gestuwd *met* het vaartuig, *door* het water. Waar nu vindt iemand, die z'n weg naar waarheid streng-stipt wil vervolgen, zoodanige steunpunten tot het bepalen van koers en verheid?

Elke professor in de theologie, ja ieder dorpspastoor, zoude hierop terstond een antwoord gereed-hebben. De maatstaf der

waarheid is, volgens die heeren: *de Schrift*, dat wil zeggen de duizenderlei wyzen waarop die schrift door onderscheidene heeren wordt uitgelegd, maar ik vrees, dat wy ons, op het terrein van *die* zeemanschap zeer dikwyls zouden moeten vergenoegen met het antwoord van den Amsterdamschen geneesheer. Want zie, de navigatie-begrippen van de schriftgeleerden veranderen soms, en weldra zouden wy het vreemde schouwspel zien, dat van de vele passagiers op één schip, de een zou meenen in Afrika, de ander in Engeland, de derde aan de Zuidpool aangeland te zyn. De waarheid is, dat zy die op het compas zeilen van gepatenteerde waarheidsstuurlieden, nooit *ergens* aanlanden, want de eigenaardigheid van den grooten ontdekkingstogt die wy allen behooren mee te maken, ligt juist dáárin, dat ieder onzer aan het roer behoort te staan van zyn eigen verstand. Ieder onzer is zyn eigen Jason op de Argonauten-vaart naar 't Colchis der waarheid, en wie 't sturen opdraagt of overlaat aan anderen, heeft het zichzelf te wyten dat hy, in plaats van goudenvlies en eer, slyk en schande tehuis brengt.

Maar nog eens: welke vaste punten, buiten den stroom gelegen, biedt ons de natuur aan?

Welke *punten?*

Die natuur zelve, de geheele natuur! Wie háár bestudeert, zonder vóóroordeel, zonder pas-geknipt vooruit-bestemd resultaat, met den vasten wil om *vry studerende*, de waarheid te *vinden*, waarlyk hy zal niet meedryven! De stroom moge hier en daar afbreuk doen aan zyn streven, niet alle afgelegde mylen *verheid* mogen immer zoovele mylen vooruitgang wezen, hy zal naderen, naderen, altyd naderen! En dat naderen tòt waarheid is het ware gulden-vlies dat er voor ons van Colchis te halen valt. Altyd zal er iets nieuws te veroveren vallen — het getal vyanden, wanbegrippen, is eindeloos! — maar by elke overwinning op dwaling in onszelf of anderen, behaald, zal onze kracht stygen. Onze eerzucht groeit aan, naarmate zy

meer wordt bevredigd... elke nieuwe prikkel zal aanvuren tot nieuwen stryd, tot nieuwe verovering... en voorzeker zal hy ten-slotte de rykste zyn, de tevredenste, de gelukkigste, die het grootste aantal minotauren in den doolhof van ons maatschappelyk Creta zal verslagen hebben.

Studie der *natuur*, als hulpmiddel tot *vryheid* van studie? Ja. Het ZYN liegt niet. Wie de wetten van het *zyn* nagaat — ik gebruik hier het woord: *wetten* by benadering, en in schoolsen zin. Er is geen: *opdat*, alles is *omdat!* — zeilt den stroom der vooroordeelen dood. Het voortdurend opsporen van de oorzaak der dingen — het *rerum cognoscere causas*, waarin de latynsche dichter het geluk zocht — maakt ons van lieverlede ontoegankelyk voor préconceptiën der *would-be* geleerde faculteiten, en geeft ons weldra zekere hebbelykheid om te onderscheiden wat indedaad *is*, *geweest is*, *en blyven zal*, en wat in de termen valt van gelegenheidswaarheid, volksvooroordeel, modegeloof en biologie.

De mensheid is *en bloc* minder goed — in redelyken of zedelyken zin, zooals men 't nemen wil, en waarschynlyk is dat één — de *mensheid* is minder goed dan *de* mensch. Misschien wel omdat zy langer leeft, en dus, zonder veel gelegenheid tot *vrye studie*, meer tyd heeft tot afdwalen. Nooit stapelde ééne persoon zooveel zotterny of misdaad — hetzelfde alweer — op elkander, als ons *genus.* Wy hebben heksen verbrand — ik meen u niet, myne heeren — wy hebben den toren van Babel gebouwd, of, wat nog zotter was, wy hebben dien *willen* bouwen. Wy hebben oorlog gevoerd. Wy hebben keurslyven, beloonde deugd en inkomende regten uitgevonden. Wy liegen dagelyks. Wy verstaan elkander niet — een natuurlyk gevolg van 't niet afwerken van dien toren. — Wy zoeken deugd in gewoonte, en maken van gewoonten eene deugd. Wy verdraaien ons verstand, en po-

chen er op tegenover de andere dieren, die te bescheiden zyn om ons tegentespreken. Wy verachten ons eigen ras, zoodra wy exemplaren ontmoeten, die anders dwalen dan wy. Wy zyn verkwistend met de duurste zaak der wereld, wyl wy onze rede weggeven om niet, en gierig zyn wy met het goedkoopste, daar wy ten eeuwigen dage de waarheid in 'n put verbergen. We hebben »de regten", malle boeken, staatkundige partyen, cylinderhoeden en theologie uitgevonden.

Welk individu heeft zoo'n zonderegister? Welnu, al die peccadilles had de mensheid kunnen vermyden, indien zy zich op *vrye studie* had toegelegd, door het indringen in de *wetten van het zyn.*

Fysica — om der liefde wille geen *meta*fysica, geen *boven*natuurkunde, geen buitenïssigheid! — is 't ware geneesmiddel tegen het verbranden van oude vrouwtjes, en het bouwen van malle torens. *Fysica* is de ware vredestichster. De soldaat, die ARCHIMEDES doorstak, zou den man geen kwaad hebben gedaan, indien hy eenig besef hadde gehad van 's mans hartelyk: εὕρηκα! *Fysica* leert waarheid spreken, want leugen wordt een gruwel voor iemand die dagelyks verkeert in den tempel der natuur, waar alles wáár, en 't ònware onmogelyk is. *Fysica* leert ons correct oordeelen, en beschermt tegen onzedelykheid die, wel beschouwd, nederkomt op begripsverwarring. *Fysica* gymnastiseert ons verstand, en leert ons hoe we ons vasthouden aan stut, balk of koord van een onbetwistbaar, *door ons zelf deugdelyk bevonden* gegeven, om onze déductie op 't juiste oogenblik op hare voeten te doen neerkomen. *Fysica* leert ons — in een harer onderdeelen: fysiologie — zacht oordeelen over onzen naaste, want: begrypen is vergeven. *Fysica* bewaart ons voor verkwisting en gierigheid: door háár leeren wy de dingen op de juiste waarde schatten. *Fysica* verdryft de begeerte naar kunstspys voor den geest. Zy leert ons *de regten* minachten, meestal op fictien gebaseerd, en alzoo vaak eene bespotting van *het regt.* Zy

bewaart ons voor smaak in zinledige litteratuur, die het *horror vacui* in 't aangezigt slaat. Voor staatkundige party, en... naamlooze vennootschappen ter verspreiding van twee waarheden tegen elkander in. Voor theologie... die hysterische beschouwing van dingen die er niet zyn, en die dan ook, volgens het getuigenis der adepten zelf, juist daaraan hare waarde ontleenen, dat niemand ze begrypen kan.

Fysica in één woord, is de ware eenige godsdienst! In het vry onbelèmmerd bestuderen der natuur, ligt het middel om de mensheid optevoeren tot de grootst mogelyke mate van byzonder geluk, en algemeene verbroedering. Indien deze of gene donderaar op den Olymp, met dìt program niet tevreden is... dan verklaar ik hem voor zeer exigent, en, als JOB, noodig ik hem uit, eens beneden te komen, en een proef te nemen of hyzelf, ontdaan van zyne olympische hoogheid, in staat wezen zou, iets beters te leveren of te beoogen?

Indien *my* de betrekking van Voorzitter op den Olymp ware opgedragen, zoude ik, ter wetgeving, myn toevlugt nemen tot een citaat uit CICERO, en wel tot het gewone slot zyner brieven: *Cura ut valeas. Curate ut valeatis:* menschen, zorgt dat het u goed ga!

Dat zou voorwaar een korte bybel zyn, en voor schriftuitleggers zou er weinig te verdienen vallen!

Als priesters zou het mensdom wèl doen zich te voorzien van leeraren in de *dingen die er zyn*, tot op het oogenblik dat ieder voor zich een geordend priester ware in den grooten tempel der natuur.

Het spreekt vanzelf, dat ik het woord Natuurkunde heb genomen in den allerwydsten zin. Onze leerlingachtige verdeelwoede heeft van-lieverlede onderscheid gemaakt tusschen de verschillende logiën, die allen nederkomen op dit éëne: *onderzoek naar den aard der dingen.* SIRIUS gehoorzaamt aan dezelfde

wetten als de knikker van het kind. Warmte, barnsteenkracht, aantrekking, alles werkt overal gelyk. Ik heb eene treffende overeenstemming ontdekt, tusschen de zoogenaamde kansrekening — aanschouwelyk voorgesteld — en de koraalvorming. De dwaas die te Wiesbaden verongelukt op eene serie van rood, had 'n vyand te bestryden van gelyke soort, als de schipper die op 'n onlangs *geworden* klip stoot. De geschiedenis — niet myn blauwe boekje met den krul op 't schutblad — de geschiedenis werkt op dezelfde wyze als koralen, polypen en infuziedieren. Talen en dialecten gehoorzamen aan de noodzakelykheid die de basis uitmaakt van 't Darwinsche stelsel, de eenvoudigste zaak der wereld, en daarom zoo laat bekend geworden. Steden — ik zeide dit reeds — cristalliseren zich, als stalactiten, bevriezende vensterruiten of kandysuiker. Staatsregeringen houden zich staande door eene soort van *capillaire attractie.* Wie de theorie der haarbuizen goed bestudeert — en overigens past in 't lystje van eene party — is een bruikbaar minister van financiën. Het veroveren van een vrouwenhart eischt dezelfde gegevens van willen en kunnen, als 't ontdekken van een werelddeel. Een botanist zal begrypen hoe zich ons beenstelsel uit kalk vormt, en een zoöloog of vetweider zal inzien, hoe 't kwam dat de uit Brazilie naar Buitenzorg overgeplaatste vanille-orchidée hulp noodig had om peulen voorttebrengen...

Voor de 100ste maal: *alles is in alles*, en wanneer ik, als hulpmiddel tot *vrye studie*, Fysica in het algemeen aanbeval, verzoek ik — en niet het minst! — achtteslaan op dàt gedeelte der natuurkunde, dat *onszelf* tot onderwerp heeft. Ofschoon 't slechts een verzemaker was, die 't gezegd heeft, wáár is het: *the proper study of mankind is man.*

En deze uitspraak geeft my aanleiding overtegaan tot eenige beschouwingen die het derde deel myner rede zullen uitmaken. Wy hebben namelyk op menskundige wyze te onderzoeken: welke belemmeringen aan sommige *individuen* het *vry*

studeren onmogelyk maken.

Alweder zal het my onmogelyk zyn, dit onderwerp volledig te behandelen. De soorten van beletselen, in onszelf gelegen, zyn zoo talryk, dat ik my vergenoegen moet, slechts een klein gedeelte daarvan aantestippen.

Sommigen worden beheerst door een *idée fixe.* Hùn vooroordeel is 't heilige huisje, waaraan niet mag geraakt worden op straffe van *anathema!* »Praat wat je wilt... dàt, dàt of dàt is een paal boven water!" 't Is my wel, en ik erken dat er iets palerigs ligt in zulke redeneringen. Jammer maar dat zoo'n paal gewoonlyk reeds was ingeheid in de dagen van grootvader of vroeger, en 't dus de moeite waard wezen zou, eens natezien, of men hem nog altyd voor duedalf gebruiken kan? Hoe komt het, byvoorbeeld — om nu eens over godsdienstige gezindten te spreken — dat byna alle kinderen, over erfzonde, transsubstantiatie, pauselyke magt of Mahomet's verdienste, juist zoo denken als de ouders? Is het niet zeer toevallig, dat in vele huisgezinnen de *vrye studie* van *heden* juist dezelfde resultaten geeft als de vrye studie van een vorig geslacht?

»O, zegt men, dit is zeer natuurlyk! Zulke of zulke begrippen zyn den kinderen ingeprent."

Geen *vrye studie* alzoo! Juist wat ik bewyzen wilde.

Anderen weder zyn bevreesd voor zekere leegte, die het verlies van een leugen teweegbrengt, en haasten zich het verlorene aantevullen met iets van gelyk allooi. Ik kan my voorstellen hoe de Romeinsch-Grieksche beschaving — of onbeschaving — van 't *Bas-empire*, met graagte de Katholieke heiligen aannam, om de plaats te vervullen van hun verdreven goden. Nog tans is het zeer moeielyk, het volk eene dwaling te ontnemen, zonder — als een minister van financiën, die een zegelwet intrekt — te zorgen, voor een behoorlyk — of

onbehoorlyk — équivalent. Dezulken komen my voor, als huisbedienden die, na den vloer te hebben geveegd, terstond nieuw vuil daarop werpen: »Omdat er toch *iets* liggen moet." Waar zulk een honger naar vuil en leugen bestaat, is zindelykheid en *vrye studie* onmogelyk.

Wat moet ik zeggen van hen die uit trots weigeren te onderzoeken of hun »paal boven water" verrot zou kunnen zyn? Zy die meenen dat hun verstand van heden een gehuurde *claqueur* is voor hunne intelligentie van gister? Zouden zy ook te trots zyn om buikpyn te voelen na 't overladen hunner maag? Te trots om nat te worden in 't bad, of geminacht in een genootschap dat zich *vrye studie* ten doel stelt?

Moet ik wyzen op de velen die te *traag* zyn om te veranderen van opinie? Het getal derzulken is groot, en ik heb medelyden met hunne berekening. Want zie, toch *moet* de weg afgelegd worden! Hun blyft ten laatste slechts de keus, òf met meer dan gewone inspanning intehalen wie voorbystreefde, òf ten-eeuwigen-dage al hygende achteraan te sukkelen in 't bespottelyk zielegewaad van eenige modes geleden. Zy zien niet in, dat hun afschuw van 't nieuwe niets is dan eene mislukte moderniseering van 't alleroudste.

Eene rampzalige belemmering van vrye studie is voorts: *nationaliteit.* Ik kan u — volgens *myne* vrye studie, die ik gaarne wil toetsen aan de uitkomsten van anderen — verzekeren, dat ik nergens ter-wereld een volk gevonden heb, dat overeenkwam met de beschryvingen die my over zulk volk waren opgedrongen. De javaan is lui en lafhartig... een leugen! De franschman is vrolyk en beleefd... twee leugens! De duitscher is sentimenteel... een leugen! De engelsman is lomp... een leugen! De hollander... bezit alle deugden. Hy is vryheidlievend, opregt, edelmoedig, eerlyk... nu ja, dat

alles is de waarheid. Ik geloof echter niet, dat dit zoo terstond erkend zoude worden door vreemdelingen die — zonder vooroordeel — ons land tot een onderwerp kozen van *hun* vrye studie.

Een hinderpaal op den weg van vry onderzoek is voorts: *zinnelykheid.* Ik neem hier — tegen myne gewoonte — dit woord in den gebruikelijken zin. Hoe ik 't overigens opvat, doet nu niet ter zake. Uit zinnelykheid nemen wy indrukken — behagelyke of onbehagelyke — gemakshalve als opiniën aan, en meenen iets gedemonstreerd te hebben, als wy uitdrukking geven aan een gevoel. Wy zyn op dat punt als sommige geneesheeren, die koffi of wyn al dan niet gezond vinden, naarmate zyzelf min of meer op die dranken gesteld zyn. En meer nog, meent gy dat het katholicisme ooit zoude geheerst hebben zonder schilderyen, stand- of hangbeelden? Zonder eeuwig-jonge maagden? Zonder beeldschoone naakte Sebastianen of Laurentiussen? Zonder *muziek* en zonder *wierook?* Waarlyk, de dogmatiek van velen zit in neus, oogen, ooren en... elders, en ik beweer dat die organen geene behoorlyke werkplaatsen aanbieden voor *vrye studie van 't verstand.*

Nog anderen leggen hunne studie aan banden door zeker *ziekelyk overhellen naar valsche poëzie.* Wie de waarheid niet aandurft, zoekt verdooving in ongezonde leugens, welker klank het gemis aan gehalte vergoeden moet. Verzemakery en zeker soort van muziek hebben veel kwaad gedaan. Onder beschaafde en ontwikkelde tooneelspelers, — er zyn er! — is zeker *dicton* geldig: *un premier ténor a le droit d'être bête, mais il-y-en a qui en abusent.* Welnu, dit misbruik-maken van het regt om dom te zyn, heb ik meermalen waargenomen by hen die klank voor zin nemen, en het woord »oordeel" opvatten, alsof gezond verstand het privatief deel

van de ooren was. Eene andere uitspraak: *ce qui ne vaut pas la peine d'être dit, on le chante*, noopt mij tot de eenigzins vrye vertaling: *wat voor proza niet goed genoeg is, wordt in verzen gezet*, en ook hierby vindt het gezond verstand: *vrye studie*, zyne rekening *niet!* Ik heb meermalen in zoogenaamd beschaafde kringen een proef genomen, hoever de verkrachting van 't denkvermogen gaan kon, door verzen 't achterstevoren — d. i. den laatsten regel 't eerst — voortedragen, en te dikwyls is my die proef gelukt, om veel vertrouwen te stellen in 't oordeel van velen die sommige niet-averegts gelezen dichtregelen zoo schoon vinden.

Doch ook zonder klank-effect, ligt er in de meening dat de waarheid niet poëtisch wezen zou, eene betreurenswaardige dwaling. De voortbrengselen onzer letterkunde zijn uit afgronden en wolken gemaakt. Wanhoop, haat, liefde, armoede, weelde, misdaad, deugd... alles is overdreven, overspannen, tot het onmogelyke uitgerekt, *ver*rekt en dus: onwaar. Niet aan poëzie wyt ik die dwalingen. *Zy* wil waarheid. Neen, het is de zucht naar *valsche* poëzie, die voldoen moet aan *valschen* smaak, aan *valsche* behoeften. Dat verdoemelyk namaaksel is oorzaak van de minachting waaraan de ware poëzie is blootgesteld. Deze toch is met wysbegeerte één, en streeft mèt haar naar het juist begrip der dingen. *Ware* poëzie is van vrye studie niet de tegenstandster, maar de lieve, trouwe bondgenoot.

Ik ben tot u genaderd, hoofdvyand van vrye studie, *laf-hartige fatsoenlykheid*, die uit menschenvrees dagelyks de waarheid kruisigt, omdat het toongevend gepeupel zich wreken wil over 't uitgesproken vonnis van »adderen gebroedsel en gewitte graven!" »*Dat zegt men niet...*" »*dat doet men niet!*" is de *ultima ratio* dezer heeren, die in 't *qu'en dira-t-on* van de buren, een vertrouwd criterium van hunne begrippen meenen te vinden. »*Dat zegt men niet!*" zal ook welligt deze of gene Farizéer tot JEZUS gezegd hebben, toen hy het opëten

der weduwen en weezen verdoemde. »*Dat doet men niet!*" riep men hem toe, toen hy op den sabbath korenaren plukte, en daaraan zyne beschouwingen vastknoopte. »*Dat zegt men niet, dat doet men niet*" zoude men hem nog heden-ten-dage toeroepen, indien hy in *onze* straten, in *onze* gehoorzalen, in *onze* tempels predikte wat hy voor waar hield... O, ik vraag het u, of zy die my veroordeelen, omdat ik zyne voorschriften niet voor verbindend, en hem-zelf voor een feilbaar mensch houde... ik vraag u, of zy denzelfden JEZUS, dien zy zeggen te aanbidden in den hemel, zouden recipieren in hunne salons op aarde, indien hy daar toegang vraagde in de kleeding die men zoo pittoresk vindt op een schildery, d. h. zonder das, zonder kouzen en zonder broek?

Lafhartigheid is een der grootste bezwaren tegen vrye studie, en niet minder dan de ware poëzie, heeft de wysbegeerte behoefte aan dat hoofdëlement van *juist denken: aan moed!*

Want niet alleen tot het verkondigen van een gevonden waarheid, neen tot het vinden en erkennen zelfs, is die moed een vereischte. By elk nieuw vooroordeel dat wy overwinnen, bevangt ons zekere schroom om door-te-tasten, en het gevondene tot ons eigendom te maken. Het verlies van een spook schynt op zichzelf een spook, en velen onzer hadden eenmaal, als KAREL XII in zyn eersten veldslag by 't hooren der fluitende kogels, zekere opwekking noodig: »Goed! dàt zal voortaan myne muziek wezen!"

Zoo ooit, dan is op 't slagveld van vrye studie, die moed noodig by 't beoordeelen der *zedelykheid.* Vergeten wy nooit dat de deugd*en* van den dag geen *deugd* uitmaken, en dat de wetgevers op het gebied der zedelykheid vaak veranderen. Wat *is* goed? wat is *niet* goed, zy de vraag die de vrye student zich voorlegt, niet: wat is geoorloofd volgens de

zeden der maatschappy, die in den regel hare zeden geeft *in plaats* van het goede, en — als de moeders met zoete kinderen, waarvan ik sprak — meer acht-slaat op rust en orde, dan op de eischen der waarheid, en de regten van het individu. Ik erken dat het opvolgen der gestelde regelen, voor zooverre daarmede geen hoogere belangen worden geschaad, pligt is. Ikzelf zou niet gaarne my in 't publiek vertoonen in hemdsmouwen of ongeschoeid, maar... indien het wegwerpen van rok en schoeisel noodig ware tot het redden van een evenmensch... indien zekere conventionele toon my hinderde in het uiten van meeningen die hóóger staan dan conventie... dan geloof ik vryheid te mogen nemen, ongeschoeid en ongekleed my te vertoonen, my te uiten en te handelen, waar myne tegenwoordigheid, myne meening of myne hulp gevorderd wordt door regtvaardigheid, menschelykheid en waarheid.

De beschikbare ruimte gedoogt niet, hier in het breede te behandelen, hoe *vrye studie* belemmerd wordt:

door verkeerd lezen, of onjuist verstaan,

door officiële verdraaiing van de waarheid;

door het zweren bij de woorden des meesters... Reeds elders heb ik gezegd, dat het *αὐτὸς ἔφα* van Pythagoras my niet beviel in Pythagoras. Hy had z'n jongeren dien vloek moeten afleeren. Men bedenke dat het de pligt eens meesters is, leerlingen te vormen die hem overtreffen, want hun taak zal grooter zyn dan de zyne, omdat hun meer dan hem gegeven is: zy hadden hèm voor zich!

Hoe voorts onze vrye studie belemmerd wordt:

door het belang dat velen hebben in het handhaven van voordeel-aanbrengende leugens;

door de verkeerde meening, dat vrye studie zou bestaan, òf in een liederlyk nietsdoen, òf in het versmaden van regel

en inspanning, alsof de Natuur hare schatten toonde aan beschonkenen, droomers, of leegloopers,

door het verwaarloozen der gelegenheid, om door anderen opmerkzaam te worden gemaakt op de waarheid...

(Men zegt namelyk, maar ik sta voor de waarheid niet in, en verzoek ieder hoorder, die geen telg is van deze of gene *alma mater*, my niet te begrypen...

Hoe zal ik fluisteren, om byna niet verstaan te worden?

Men zegt... ik durf waarlyk niet...

Belooft ge my geheimhouding?

Men zegt dat er te... Salamanca studenten zyn, die meenen vry te studeren, door 't conscientieus vermyden van collegie-kamers. Indien ieder, die nooit collegien bezocht, *vry-student* is, dan vraag ik een diploom van doctor in de wysbegeerte voor alle Zuidzee-eilanders.)

Hoe er belemmering is:

in het uitsluitend gehoorgeven aan stemmen die van éene zyde komen. Zoo ooit, dan is hier het *audi et alteram partem* van toepassing.

in het te veel waarde hechten aan korte, schynbaar krachtige gezegden. Niet altyd is het pikante een kenmerk der waarheid. Men wete te onderscheiden tusschen schittering en warmte, tusschen vuurwerk en vuur.

Belemmering van vrye studie ligt:

in twyfel*ziekte* — niet te verwarren met geoorloofden en pligtmatigen twyfel! — eene ziekte die niet na twyfel, door onderzoek, tot weten, maar *van* weten, *zonder* onderzoek, tot *niets* leidt.

Vrye studie ontmoet eene belemmering:

in den stryd tegen stoffelyk gebrek, waarin we door de kapitalisten onder ons, niet zoo vrygevig worden bygestaan, als zy die »in spoken doen" door *hunne* geestverwanten. Bybel- en zendelinggenootschappen, kerken, kloosters, beurzen ter bevordering van ónvrye studien, alumniaten... zie, dit al-

les is beschamend voor hen, die *zeggen* prys-te-stellen op ontwikkeling, doch portefeuille en uitersten wil onkundig laten van die zucht naar vooruitgang. Bedenken zy niet, hoe zwaar vrye studie den armen stryder valt, indien het grootste gedeelte van zyn tyd en geestkracht noodig is tot het oplossen van 't probleem: hoe hy strydende blyven zal? Is dan alleen op het gebied der waarheid, de werkman zyn loon niet waardig? Beseft men niet, hoe *de gloed van hooger geestdrift wordt gedoofd, als 't leven slechts één kamp is met het lage, en uitgesteld bezwyken hoogste prys?* *) Moet dan ten-eeuwigen-dage de arbeid van heden, beloond worden met standbeelden in de toekomst? Is het zekeren lieden niet vergund te leven, vóór ze dood zyn?

Neen, neen, dat alles mag ik slechts aanstippen — men zou me verdenken van personaliteit, schoon daartoe volstrekt geene reden is — en ik wil nu nog ten-slotte even wyzen op hen die *vrije studie* smoren, door haar te begraven onder het stof van winkel of bureau, kaserne of kanselary. Op de velen, die zich veroorlooven *geen mensch* te zyn, omdat ze in koffi, diplomatie, peletonsvuur of consignatie doen. Eilieve, welk regt hebben zy, medetespreken over de hoogere belangen van den mensch, indien zyzelf erkennen hun muffe vakwysheid hooger te stellen dan vrye studie op algemeen gebied? Dagelyks hoort men dezen of genen, schynbaar nederig genoeg, zich beroepen op de eigenaardigheid van zyn *beroep*, dat hem tot *zulke* of *zulke* onderzoekingen den tyd niet laat. Is het zóóver met onze maatschappy gekomen, dat men, om in 't leven te blyven, het hoogste goed des levens — ontwikkeling! — moet opgeven? Maar zy meenen het niet! Voeg eens zulk een vakman (in koffi, diplomatie of schriftgeleerdheid) toe: »*gij* moogt niet meespreken!" Terstond zult ge ontwaren, dat hy wel degelyk aanspraak maakt op den rang dien vrye studie

*) Uit de VORSTENSCHOOL, die in de IDEËN zal worden opgenomen.

geeft, en 't u zeer kwalyk-neemt, dat ge hem by 't woord hieldt.

Toch hadt ge daartoe het regt, want zoo-iemand beweegt zich — als de houtluis, die de schoolknaap insloot in een ring van speeksel — wel degelyk in een zeer nauw kringetje.

Navita de ventis, de tauris narrat arator, heeft OVIDIUS gezegd. En 't is my wel, indien slechts niet de heeren die over niets dan wind en ossen kunnen meespreken, zich den rang en de regten aanmatigen, die de natuurlyke belooning zyn van: *vrye studenten op het gebied der waarheid.*

Ik ben aan het einde. Niet van myn onderwerp, maar van myne voordragt. Ik had moeite my te bekrimpen, want de stof is ryk. Ik ben overtuigd, dat velen uwer nog andere belemmeringen zouden kunnen opnoemen, die uwe vryheid van studie in den weg staan. Misschien worstelt gy daartegen.

Heil ons, zoo we, als getrouwe dienstknechten, ons verzettende tegen biologie en traagheid, menschenvrees en vóóroordeel, geroepen mogten zyn een steentje bytedragen tot het groote gebouw!

En niemand achte zich van die roeping verschoond. Wie heden toehoorder is, zy morgen voorganger. Wie heden ontving, geve morgen terug. In elken kring, in iedere betrekking, zyn dwalingen te bestryden, en ieder lid der maatschappy is verpligt zich tot ridder te laten slaan in den grooten kruistogt tegen 't monster: LEUGEN!

Moed, beleid en trouw in dien stryd, zy de adeldom dien we onzen kinderen nalaten, opdat het menschelyk geslacht, lyfeigenen en slaven tans van domheid en vooroordeel, een geslacht worde van apostelen en prinsen, ja van hoogepriesters en koningen, in den tempel en het ryk der WAARHEID.

Ik heb gezegd. (**60!** *De nummers met * bevatten kommentaar.*)

542*. *Over publieke voordragten.* Het vorig nummer werd

aanvankelyk in 't Studentengenootschap VRYE STUDIE te Delft, en later elders, voorgedragen. Indien 't my eenigzins mogelyk is — want ik sprak, in den tans bedoelden zin, nooit in 't publiek, dan gedrongen door oorzaken van bykomenden aard — hoop ik voortaan die wyze van verkondiging: *van wat ik voor waarheid houd*, te vermyden.

Het komt me namelyk voor, dat de waarheid met zulke voordragten niet gediend is. Redenary is een kwaal, en wordt, omgekeerd, door eenige maatschappelyke kwalen in-stand-gehouden. Dat gaat, als gewoonlyk: *vice versa.*

We ontvangen onze indrukken byna voortdurend, en met zoo weinig inspanning, dat we eerst zeer laat aan onze vermoeienis bespeuren, hoe daartoe toch eenige inspanning scheen noodig te zyn. Het verwerken dier indrukken tot gedachten, vordert reeds zekeren arbeid, waarvan we dan ook, traag genoeg, ons zoo gemakkelyk mogelyk afmaken. Uit schaamte over die traagheid, maken wy onszelf diets dat de rekruut: indruk, onder onze leiding, al vry-wat tot soldaat geavanceerd is. (**503**) Tegen den derden, alleen wezenlyken, arbeid: de gedachte afteronden en te vormen tot 'n *beeld van denken*, zien we gewoonlyk op. De rekruut moet maar zoo van den ploeg 't veld in.

Dat geeft slechte kampagnes.

We willen nu, al te onbescheiden, voorwaar, eens stellen dat we deze fouten vermeden, en ons gewoon-maakten elken indruk, die zich aanmeldde by ons werfbureau behoorlyk te drillen. Wy laten hem soldaten- en pelotonschool doorloopen, ja-zelfs, we zyn niet tevreden slechts 'n soldaat gemaakt te hebben, onze loffelyke eerzucht gaat zóóver, dat we onzen leerling willen vormen tot officier, tot generaal, tot maarschalk, tot iets onoverwinnelyks, iets compleets: wy willen een *denkbeeld* daarstellen, dat volmaakt is.

De betrekkelyke onvolmaaktheid van ons slagen, stoort den

gedachtenloop dezer voorstelling niet, daar ik slechts van pogen spreek.

Ons voornemen is gelukt: het denkbeeld *is* er.

De waarheids-artist *moet* liefhebben. Dat is een integrerend deel van z'n wezen. Liefde dringt tot mededeeling. De gelukkige »ziener" of »vinder" voelt zich genoodzaakt aan anderen te toonen: wat hy »gezien" en »gevonden" heeft.

Over indrukken van lagere orde, die tot mededeeling dringen, spreek ik nu niet. Ik laat eigenliefde, roemzucht, winstbejag, buiten spel. Wil men dat alles mederekenen, ja-zelfs de »liefde" geheel wegcyferen, en alleen aan byzaken toeschryven, wat ook zonder die byzaken zou worden te-weeggebracht door de hoofdzaak, 't is my, voor 't oogenblik, wèl, omdat de conclusie 'tzelfde blyft: wie iets goeds meent gevonden te hebben, voelt zich gedrongen dat te *toonen*.

De vraag is alzoo: of een denkbeeld, dat we in verband met ons streven naar waarheid, vormden, op de meest geschikte wyze wordt *vertoond*, dat is: of onze meening over een of ander belangryk onderwerp, het best wordt medegedeeld in zoogenaamde publieke voordragten?

Men weet nu reeds dat ik dit ontken, en vergunne my, dit oordeel eenigzins toetelichten.

Zyn de hoorders voorbereid om de te verkondigen waarheid — d. i. wat de spreker voor waarheid houdt — in hun gemoed optevangen, op eene wyze die overeenstemt met de moeite die de spreker zich gaf, om die veronderstelde waarheid te vinden? Dit is onmogelyk.

Eene zoogenaamde verhandeling kàn zyn, en zou misschien behooren te zyn, de quintessens van maanden denkens. Ja, men kan zich voorstellen, dat de resultaten der wysbegeerte van een geheel leven, waren zamengeperst in zóó weinig woorden, dat men ze in één half uur, of zelfs in weinige minuten zou kunnen uitspreken.

Op zoo-iets doelde ik, toen ik in **63** zeide, dat alles wat Je-

zus gesproken heeft, nog geen half vel druks zou beslaan... eene opmerking, die door vele verkeerd-lezers als smaad beschouwd is. Wel een bewys dat men my zoomin verstaat, als *hy* verstaan werd door z'n tydgenooten. Ik zal de laatste zyn, die 'n wysgeer verwyt dat hy weinig woorden gebruikte. 't Valt me al hard genoeg, dat men er myzelf toe noodzaakt. Wie twyfelt aan myn tegenzin in »aan den weg timmeren" gelieve te letten op den ouderdom, dien ik bereikt had, voor ik me uit den kleinen kring myner omgeving — het ware terrein waarop *myne* liefde my noopte tot mêedeelen — liet wegdringen naar den publieken weg. Zonder noodzakelykheid om myn stryd tegen de mishandeling van den Javaan, overtebrengen op grooter terrein, zou men waarschynlyk van my, als publiek persoon, nooit iets vernomen hebben. En zelfs na 't verlaten van Lebak, heb ik jaren lang gezwegen.

De kans alzoo voor den verhandelaar, dat de aandacht zyner hoorders hem kan volgen en begrypen, is des te nadeeliger, naarmate hyzelf zyn wysgeerspligt, in zekeren zin beter volbragt heeft. Hy zou, om te »bevallen," zich niet ten doel moeten stellen: waarheid te verkondigen, maar iets meêtedeelen dat — wáár of niet — kan geacht worden te passen in 't een of ander leeggebleven hoekje van den smaak, der kennis, of van 't oordeel zyner hoorders. Hy is dan iets als een meubelmaker, die zich niet mag bezighouden met de vervaardiging van *goede* stukken — alweêr: van wat hy in gemoede daarvoor houdt — maar allerlei voorwerpen moet in voorraad hebben, die niet te breed, niet te hoog, niet te mooi, niet te leelyk, niet te duur zyn, voor onbekende klanten, wier smaak en behoefte hem vreemd bleven. Een stuk dat vierkant *behoorde* te wezen, naar den eisch der zaak, kan niet geplaatst worden, omdat »de kamer giert." 't Ledekant dat, naar verhou-

ding van lengte en breedte, een toestel vordert van zekere hoogte, kan niet op dien *entre-sol* staan, enz. enz.

Het streven naar 't volmaakte, geraakt alzoo in stryd met de noodzakelykheid om te voldoen aan 't bruikbare. En die stryd is den wysgeer noodlottig.

Òf hy beroept zich op den adel zyner zending, en weigert te buigen onder voorwaarden die z'n kunstenaarsziel beleedigen, en... dan verkoopt hy z'n meubels niet, met het verdrietig gevolg dat hy verhongert, 'tgeen hem vooral daarom hard valt, wyl hy zyn roeping zoo gaarne nog eenigen tyd had willen volgen... het leven is toch reeds zoo kort voor kennen, weten en kunnen!

Òf hy buigt, knutselt, knoeit, levert — met groote winst misschien — het bruikbare, en is gevallen. Hy heeft het beste dat in hem was, verkracht. Van wysgeer werd hy marskramer. Van artist, in zoo hoogen zin, opperman.

En we hebben 't regt hem te minachten, in zóóverre, dat we geen woord meer aan hem wyden, vooral daar we iets over den ander te zeggen hebben, die *niet* verkoos meubels te maken voor gierende *entre-sols.*

Deze, zeiden wy, buigt niet. In zyne cel bespiedde hy den aard der dingen, en hij zal straks, over een dag, over eene maand, hier of daar meedeelen wat hy ontdekt heeft. *)

Daar zal hy staan te oreren in 'n preekstoel — een houten broek, noemde de hoogleeraar ABRAH. VAN DER HOEVEN zoo'n ding — of op 'n schavotje, met een tafeltje voor zich, en een glas suikerwater er op...

— Zou ik 't weêr omgooien, als onlangs? siddert hy.

...en een lezenaar...

---

*) *Wat hy meent ontdekt te hebben.* Ter voorkoming van vervelende herhaling, verzoek ik eens vooral, dusdanige uitdrukkingen optenemen in den zin, die daaraan op wysgeerige gronden gehecht worden *moet.* Het spreekt vanzelf, dat ik by 't noemen van het woord »waarheid" bedoel: wat ons *voorkomt* waar te zyn, enz.

— Zou 't ding weêr wibbelen, vraagt hy angstig, want hy herinnert zich hoe zeeziek dit maakt, en hoe z'n oogen schemeren...

— O, m'n oogen! jammert hy. Hoe zou ditmaal 't licht zyn? Zal men me weder plagen met een verblindende gaskroon die me in de oogen brandt, myn arm manuscript geheel onzigtbaar maakt, en myn hoorders nagenoeg?

Reeds zulke bedenkingen zouden voldoende zyn, om den zoeker eenigzins te hinderen in z'n nasporingen. Er zyn oogenblikken waarin hy iets voelt als: O, dien steen der wyzen zou ik hun wel kunnen toonen... als ik maar zeker was dat m'n tafeltje vast zal staan!

Men bedenke dat zekere werkingen van den geest vele gewaarwordingen pynlyk maken, die ons niet, of niet zoo gevoelig, deeren zouden, als we minder werk maakten van 't drillen onzer rekruten. Er is smart in 't voortbrengen! (**30**) Hebt ge 'r wel eens aan gedacht, lezer, dat een denker behoorde verpleegd te worden met dezelfde omzigtigheid als eene kraamvrouw?

Welnu, den arme die niets liever wil, dan geven wat hy heeft, maar er tegen opziet, in hoogst-ongunstige omstandigheden, aantebieden wat hy misschien nog niet heeft, wacht zwaarder pyniging dan de reeds genoemde storingen in zynen gedachtenloop. Zyne zwangerschap was onrustig, wat zal 't zyn, als het uur aanbreekt eener verlossing, die niet dan ontydig wezen kàn, dewyl men dat uur geheel willekeurig vooruit bepaalde. 't Is immers onmogelyk, nu reeds te weten, of ik op dezen of genen avond iets zal hebben te zeggen over 't een of ander onderwerp, welks behandeling nagenoeg gepast wezen zal?

Het is eene zonderlinge gewoonte van de meesten, die uitnoodigen tot het houden eener voordragt, dat ze steeds willen weten: waarover men spreken zal, als ware de redenaar een muzikant — de instrumentale voorlezer slechts van wat an-

deren dichtten — die zich kan verbinden een bepaald stuk »uittevoeren." Dit is dan ook de reden, dat ik zoo vaak genoodzaakt was slechts te *lezen* wat ik thuis schreef, omdat ik, voor-de-vuist sprekende, gevaar-liep iets anders te behandelen dan... op de komediebriefjes geannonceerd stond. Sommige lezers, die tevens hier-of-daar myne hoorders waren, zullen zich herinneren, dat ik vaak »buiten 't boekje" ging, en dan was 't soms indedaad moeielyk terug-te-keeren op den *rail* dien ik, tehuis schryvende, gelegd had. Het spreken voor-de-vuist, *geheel en al*, zou veel gemakkelyker zyn dan *lezen*, indien 't kon geschieden in oogenblikken van opgewektheid, die echter zeer zeldzaam zamenvallen met een vooruitbestemd uur.

De omlaag-trekkende voorgevoelens, die den ziener belemmerden in zyne vlugt, vóór 't verlaten der cel, waarin hy zyne gedachten zoo goed mogelyk trachtte te ordenen, waren niets in vergelyking van wat hem wacht... by 't betreden van tribune, kansel of estrade, meent ge? Neen, lezer, zóóver zyn we nog niet. De man die daar — door nood geperst vaak — zal optreden, om wat oogst te toonen van den akker zyns geestes, moet eerst gepynigd worden door hènzelf, wier opkomen te dier plaatse overigens iets als sympathie zou kunnen beduiden.

Zeer zelden heb ik 't geluk gehad de plek, waar ik spreken zou, te bereiken, zonder eerst de vreesselyke spitsroedenstraf te ondergaan van 'n woelig antichambre-publiek *) dat plaats-maken zou voor 'n koning, voor 'n minister, voor 'n beurspilaar, voor 'n zangeres, voor 'n kunstryder misschien, maar dat ter-nauwer nood doorgang opent aan den man, van wien het — dit immers getuigt aller tegenwoordigheid op

*) Leden van VRYE STUDIE, dit geldt *u* niet! Uwe hartelykheid stemde mij steeds aangenaam.

die plaats — meent iets te kunnen leeren.

De onnozele waarheidzoeker leest in houding en op gelaat, hy hoort luid klinken in gekuch, gelach, gefluister, in schuifelen met schoeisel en stoelen... alles roept hem toe:

— We hebben je betaald!

En hy buigt het hoofd onder dat verwyt, hy die op zyne beurt zoo weinig betaalt, omdat hy alles offerde.

Ik wil niet toegeven in den lust, die me een oogenblik beving, om te verhalen wat de redenaar by zulke gelegenheden al te hooren krygt. Het is àl te bitter, en loopt vaak in 't gemeene. Om alzoo nu niet van regtstreeksche beleedigingen te spreken, denke men na, over de verlammende werking van uitdrukkingen en handelingen, die — zonder de minste booze bedoelingen ditmaal — den spreker tot de overtuiging brengen, dat zyne hoorders in eene geheel andere stemming zyn, dan tot het wèl opvatten zyner woorden noodig wezen zou.

Om 't even! Hy tracht zich te verstalen, en dringt, schynbaar niet gekwetst, door.

Ik sla nu de kleine verdrietelykheden van stoffelyken aard, waarop ik reeds doelde, over, niet zonder de opmerking te maken, dat zy allernadeeligst werken op de hoofdzaak. Het zy zoo. We weten nu eenmaal dat we hier te doen hebben met de behandeling van eloquentie met hindernissen. Hoofdzaak is dit evenwel niet. Het komt er weinig op aan, of er »mooi" gesproken wordt. Ik hecht hieraan niet de minste waarde, noch voor myzelf, noch in anderen. Integendeel, ik houd niet van mooisprekers. De vraag is: of de *waarheid* gebaat wordt met eene aan haar gewyde eeredienst, in zùlke omstandigheden?

By 't spreken voor-de-vuist zal de smartelyke indruk, dien de spreker opving, hem 't helderzien beletten. Hy had nog

geen tyd dien indruk te regelen, te vernietigen, te verdooven, of te overwinnen, al naar 't in het belang eener juiste opvatting noodig blyken zou. Hy is patient — *lyder* — in-stede van voorganger. Hy die de nuchtere taal der waarheid spreken zou, ondergaat zelf de beneveling, die 't gevolg is van pas ondergane smart. Hy, die anderen den weg zou aanwyzen die regt-uit gaat, loopt gevaar zelf aftedwalen op de bywegen van toorn en bitterheid, of al ware 't slechts van weemoed.

Maar, meent ge, deze bezwaren vervallen, indien men slechts eene tehuis geschrevene rede voorleest?

O neen! In de eerste plaats werkt het voorzien reeds, van de zoo vaak ondergane krenkingen, storend by 't *zamenstellen* eener voordragt op schrift. Maar er is meer. Zelfs in oogenblikken waarin de schryver zich een sympathiek auditorium voorstelt, heeft het bewustzyn dat het geschrevene zal moeten worden *voorgedragen*, eenen nadeeligen invloed op het streven naar waarheid.

Men bedenke dat somwylen de eischen van frazenbouw, van uiterlyke welsprekendheid, van... redenary, in één woord, niet zonder moeite, en soms volstrekt niet, in overeenstemming zyn te brengen met de roeping van den denker. Stel u — om een voorbeeld te kiezen, dat juist door z'n overdrevenheid geschikt is myne meening duidelyk te maken — eens voor, dat 'n wiskundige eene waarheid had ontdekt van stipt-mathematischen aard. Herinner u — of weet, als ge dit nooit mogt hebben vernomen — dat wiskunde in-geenen-deele een zoogenaamd droog vak is...

Het weinige dat ik er van weet, was me steeds een der rykste en zuiverste bronnen van poëzie. Aan de inspanning om waarheid te zoeken op het terrein van exacte wetenschap, heb ik de heerlykste oogenblikken myns levens te danken, en de kracht die my tot nog toe staande-hield. Ik noem niemand een dichter, die dit niet begrypt. Men versta

my wel. Ik beweer niet dat de beoefening der wiskunde iemand tot poëet maakt — in hoogen zin altyd: verzemaken heeft hiermeê niets, totaal *niets* uittestaan — ik beweer: dat een *dichter* poëzie vindt in wiskunde, en van de beste soort! Eigenlyke mathematici — vakmenschen — zyn zelden dichters, en dit hebben ze gemeen met de vele anderen, die zich gewoonlyk niet aan wiskunde te-buiten-gaan.

Reeds elders in de Wouter-geschiedenis heb ik gewezen op het verband tusschen de drift tot uitvinden, ontdekken, indringen, bezitten en exploiteren, en: wellust. Het zou me aangenaam wezen, lezers te treffen die in-staat zyn deze synthetische eigenaardigheid van de natuur der dingen, wysgeerig optevatten. Ook in deze zaak vinden wy, dat gelyksoortige oorzaken de schynbaar-meest-uiteenloopende gevolgen hebben. Misschien is het de ideale taak der wysbegeerte, *alle* waargenomen verschynsels tot het kleinst-mogelyk getal oorzaken terugtebrengen, en wie weet of er niet eenmaal blyken zal, dat dit getal... géén getal, en slechts 'n eenheid is: HET ZIJN. Het *zyn*, met àl z'n eigenschappen, die welligt zullen kunnen worden teruggebragt tot ééne hoofdwet, waarvan de tallooze, door òns geclassificeerde eigenschappen onderdeelen zyn, of misschien slechts verkeerd begrepen verschynselen, welker gelyksoortigheid aan ons gebrekkig opmerkingsvermogen ontsnapt. Dàt we zooveel classificeren, is een gevolg van ons weinig weten en beperkt verstand. Om over 't weinige, dat onder ons waarnemingsvermogen valt, te heerschen, hebben wy de toepassing van het *divide et impera* noodig.

Stel dan, dat onze wiskunstenaar, opgetogen over z'n vondst, zyne resultaten — wiskunstig gedemonstreerd — wilde mededeelen aan zyne vakgenooten. Neem aan, dat zy allen belangstellen in de zaak, want ik wil de aanmerking ontgaan, dat een *gewoon* publiek onverschillig zou kunnen zyn voor een betoog van dien aard. Ik vraag u, of de gelukkige mathematicus eene »publieke voordragt" zou kiezen

tot het verkondigen van de gevonden waarheid? Immers neen. Met al de veronderstelde ingenomenheid zyner hoorders, zou hy niet slagen in de poging hun eenig genot te verschaffen door het opdreunen der syllogismen, waarlangs hy het doel van zyn streven bereikt had. Het ligt voor-de-hand dat ieder zeggen zou: »uwe conclusie is belangryk... indien ze juist is. Dàt echter wensch ik *tehuis* natezien. 't Is onmogelyk *de auditu* te oordeelen, of ge misschien hier of daar u hebt schuldig gemaakt aan valsche gevolgtrekkingen."

Die mathematicus is alzoo niet blootgesteld aan den tweestryd des redenaars, die 'n ander soort van waarheid meent te moeten verkondigen. Deze toch wordt wèl aangehoord. Hy wordt uitgenoodigd zelfs. Ja, men betaalt hem.

In dit laatste ligt de beteekenis, dat men... iets offert voor 't vernemen der slotsommen, die de spreker meent gevonden te hebben, maar ook, en *vooral* — misschien dikwyls uitsluitend — dat men tevens aanspraak maakt op *genot*, by 't aanhooren der wyze waarop die slotsommen verkregen zyn. In één woord: men wil zich *vermaken*.

Die eisch hangt als een Damocles-zwaard boven 't hoofd van den aanstaanden verhandelaar. Hy, die slechts schoon vindt wat waar is, moet bewerken dat *het ware* terstond — ook in de oogen van hen die onbekwaam zyn tot het schoonvinden der waarheid, als zoodanig — het *uiterlyk* hebbe van schoonheid, ja... vermakelyk zy, grappig, aardig, pikant...

Welnu, de WAARHEID *is* dat alles, of zou dit wezen, als men was voorbereid haar terstond te vatten. Zonder die voorbereiding schynt ze vaak dor, onsmakelyk. De redenaar moet — als een banketbakker die 'n taart met suiker bestrooit — van-tyd-tot-tyd zynen ernstigen arbeid afbreken — tot groot nadeel van 't gehalte zyner bewysvoering — om hier en daar iets tusschen te voegen: dat »bevallen" zal. (**219.**)

Hiertoe is *kunst* noodig, en 't zy verre van my die in 't *al-*

gemeen te minachten. Doch ik beweer dat de inspanning die gevorderd wordt door de hier vereischte bizondere *soort* van kunst, onvoordeelig werkt op de hoofdzaak: het zoeken en verkondigen van waarheid.

Een schilder die de maagd MARIA voorstelt als zóó of zóó gekleed, mag zich, met eenig acht-slaan op historisch-costuum — of wat daarvoor geldt — ontslagen rekenen van fotografische juistheid. De aan hem gerigte vraag: »zyt ge nu wel volkomen zeker, dat MARIA zóó gekleed was?" is belachelyk. Maar een ernstig redenaar, voorganger in 't zoeken naar waarheid, is wèl verpligt, niet alleen te antwoorden op dergelyke vragen over zaken die *hy* als wáár voorstelt, doch moet reeds vooraf zichzelf die vragen voorleggen. Hy zou dus in één voortbrengsel van zynen geest, tegelykertyd *exact* moeten zyn, als de wiskundige die, zonder ander element van bevalligheid, volkomen verantwoord is door juistheid van redenering, en tevens moeten »behagen" als de kunstenaar, die byna onbegrensd vry spel kan laten aan fantaisie.

Hierdoor gaat ongetwyfeld aan een der beide zyden iets verloren, en misschien aan twee kanten tegelyk. De redenaar kan onmogelyk ongedeerd doorzeilen, tusschen de beide klippen die hem dreigen.

Houdt hy alleen of te-veel *waarheid* in het oog, dan wordt hy droog, pedant, omslagtig, vervelend. Dit is niet aan de waarheid te wyten, maar aan de onmogelykheid om 't oneindig getal déductiën, die er gewoonlyk moeten worden overgegoten in den geest der hoorders, behagelyk zaêmtevatten in een uur sprekens.

En, let hy meer of te-veel op het andere, verraadt hy de koningin van z'n hart... nu, dan wordt hy gestraft op 'n wyze die ik wreed noem, tenzy hy aan zulk verraden gewoon, in den grond bedorven, en alzoo gevoelloos is.

Dan namelyk krygt hy van zeker soort Publiek te hooren:

— Ik maak u wel m'n compliment. Het was »mooi."

Dat is een verdiend loon voor complete verraders, al voelen ze 't niet.

Maar hard is 't, dat ook anderen die... zich inspanden om zoo trouw mogelyk te blyven, die als uiterste grens van toegeven in Publiek's begeerte om »vermaakt" te worden, niet verder gingen dan stipt noodig is om een bombardement met vuile eieren te ontgaan... hard is 't, dat ook zy vaak worden gestraft — zy die wèl voelen! — met zùlke mooiheden uit zùlke monden.

My is 't overkomen — en dikwyls! — dat men ging tot:

— Ik heb me perfect geamuseerd.

En de verhandelingschrijver wéét dit. En, dìt wetende, dáárvoor terugschrikkende, is hy genoodzaakt, om niet weldra uìtverhandeld te hebben — zich toeteleggen op 't begaan van de fout, welke straf hem reeds in 't vooruitzigt doet sidderen.

Zie hem daar zitten:

— Zouden ze dit »mooi" vinden?

Neen?...

Dan deugt het voor hèn niet.

Ja?...

Met 'n vloek smyt hy de pen neêr, want... dan deugt het niet voor hemzelf.

Dat is erger, niet waar? dan niet te bevallen aan »Publiek."

En... hy moet leven, hy en de zynen. Misschien wachten hem by 't weggaan van de plaats, waar hy zoo gaarne waarheid zou willen verkondigen, zonder acht-slaan op belemmerende byzaken... misschien wachten hem by 't uitgaan, bakker, slagter, huis-eigenaar, die 't hunne eischen van den opbrengst dier gevloekte moojigheid!

Lezer, ik hoop dat ge van dit alles iets begrypt. Maar ik vrees er voor, want velen uwer staan niet boven hoorders.

Meen niet dat ik aan het eind ben der oorzaken, die het

verkondigen van *waarheid* in publieke voordragten moeielyk maken. De redenaar, »die zoo goed bevallen is," wordt uitgenoodigd zyne voordragt te herhalen:

»... ook by ons. Veel kunnen wij u, wel is waar, niet aanbieden, daar de kas onzer Societeit..." enz.

Ja: enz. Want het is walgelyk.

Wat moet hy doen? Weigert hy, màg hy den arbeid niet afbreken, waaraan hy by 't ontvangen van die uitnoodiging bezig is, dan scheldt men hem uit voor 'n hebzuchtige, iemand dien het slechts om voordeel te-doën is. Zyn zoeken naar waarheid, zyn lust die te verkondigen, zyn slechts voorwendsels om de laagste eigenbaat te bedekken. Onder die uitnoodigers echter, is zelden iemand die van *zyn* kant het minste offer brengen zou. Het voorstel om *zyne* zaak, *zyn* kantoor, *zyn* werkplaats, *zyn* winkel te verlaten, zonder ruime schadeloosstelling voor 't geleden verlies — dat slechts tyd en wat moeite kost, terwyl de denker bovendien gestoord wordt in kostbaarder zaak, in zyne *stemming* — zùlk een voorstel nu, zou als zeer onbescheiden worden afgewezen, en niemand denkt er dan ook aan, het te doen.

Gedeeltelyk uit vrees voor de verdenking van geldbejag — eene verdenking die de opregtheid van zyn streven naar waarheid doet betwyfelen, en dus het wèl opvatten zyner woorden in den weg staat — gedeeltelyk uit zekere goedhartigheid, by de naïve vergoelyking: och, als ze waarlyk zoo arm zyn, zou weigeren toch slecht wezen... neemt de redenaar de uitnoodiging aan.

Slagter, bakker, huisheer, maanden hem zoo-even. Hy heeft de middelen niet, om z'n kinderen te geven wat noodig is ter hunner ontwikkeling. De vermoeiende speldeprikken van dagelyksche *gêne* maken hem zenuwachtig...

Toch antwoordt hy:

— Ik zal komen... o, om 't geld is het me niet te doen!

En hy zegt tot de zynen: ge begrypt toch, niet waar, dat ik die menschen niet voor 't hoofd kan stooten? Foei... ik zou me schamen. Moet niet het evangelie der waarheid, by voorkeur den armen gepredikt worden?

En de zynen antwoorden: dàt is zoo! Het is uw pligt daarheen te gaan.

Hy zàl dus gaan.

Wel is hy ziekelyk, wel knikken hem de kniën — hy leed zooveel, den laatsten tyd! — wel weigert hem de keel hare dienst, rauw als ze is van spreekbeurten en difteritische *angina*, maar... hy zal gaan: ze schynen daar ginds zoo arm. Dáár immers moet hy wezen!

Wel is het guur en koud in die derde klasse...

— O, dàt is niets, indien maar niet de medereizigers myne stemming bederven. Kou?... pah, ik kan er tegen! Die keel... leer dit van my, kinderen, een keel moet gehoorzamen. *) Ze zyn zoo arm daarginds, ge begrypt toch dat ik daar... dáár juist, wezen moet!

En de vermoeienis...

— Pah! kinderen, jelui weet niet hoe taai ik ben! Dàt zult ge nu eens zien: ze zyn zoo arm, bedenkt toch, dat ik dáár wezen moet!

— Maar 't stoort u zoo in uwen arbeid. Ge waart juist bezig met...

— Gekheid! Niets zal me beter doen werken, dan 't besef dat ik daar m'n pligt heb gedaan. Ze zyn zoo arm...

En hy gaat! Hy gaat, om op 't oogenblik dat hy bezig

*) Een der meest geachte geneesheeren te Amsterdam zou kunnen getuigen, dat ik me op zekeren dag met helschen steen heb moeten laten branden, om den volgenden avond geluid te kunnen geven. Later was ik, zonder geneesheer, meermalen verpligt dit middel zelf toetepassen. De hoorders wisten niet hoe me, onder 't spreken, de *nitras argenti* walgde, die me bovendien door den vuilen zilversmaak, aan betaalde entreebilletten herinnerde...

wezen zal met de ontwikkeling der denkbeelden, waaraan hy het duurste zyner ziel besteedde... te ontwaren dat de »armen" die hem tot zich riepen, op éénen avond meer aan wyn verzwelgen, dan noodig wezen zou voor 't onderhoud van zyn gezin, gedurende een gansche maand!

Dat echter »onze societeit" arm was, is waar. Er was zooveel uitgegeven aan illumineren op den laatsten koningsjaardag! En er waren toneelvoorstellingen gegeven! En er was eene zangeres! En 't was pas kermis geweest, of 't zou weldra kermis zyn...

En de gemartelde »waarheid"-verkondiger komt geknakt tehuis, en doolt dagen lang rond, vóór hy de geleden smart heeft verslikt, vóór hy op-nieuw genoegzaam helderziet tot het scheppen van nieuwe denkbeelden.

Zeer zelden mag of kan ik eenen bitteren drinkbeker laten voorbygaan. Eens echter — te W. — heb ik my by uitzondering de weelde veroorloofd, dien ruw van my te stooten. Myn wrevel over 't wynzuipen dat ik daar moest aanzien, werd namelyk nog verhoogd door andere omstandigheden, die ik nu voorbyga, maar die ik misschien later zal mededeelen. Ik wreekte my op die »armen" door hun penninksken achter te laten aan de behoeftige Joden in dat stadje. Hebben *deze* armen dat ontvangen? Ik kreeg er nooit berigt van.

Het spreekt vanzelf, dat ik *dikwijls* lust gevoelde zulk een straf toetepassen. Maar te W. kon ik 't slechts *niet* doen, en daarom deed ik het. Op andere plaatsen echter, kon ik 't, helaas, *in 't geheel niet* doen, en *moest* dus de bitterheid slikken, tot het grondvuil toe. Ik had namelyk meermalen zulk »armengeld" noodig voor de tehuisreis.

Ik neem deze gelegenheid waar, allen die »zoo bizonder belangstellend zyn, den beroemden MULTATULI eens te hooren" medetedeelen, dat ik voortaan geene publieke voordragten houd, beneden een honorarium van duizend gulden, of... *gratis*. Wat daartusschen ligt, bevalt me niet. Jonge-lieden of

vereenigingen van personen, die by my bekend zyn als te behooren tot de zoogenaamde volksklasse, zonder ik gaarne uit, maar overigens verkies ik — zelf niet karig in offeren — me niet meer te dérangeren voor menschen, welker wyndrinkende geestdrift schynt aftehangen van den toestand hunner societeitskas. Belangstellers die met hun paar-honderden geen duizend gulden kunnen byeenbrengen, moeten zich nu voortaan met koorddansers behelpen.

Ik vraag, na dit alles, of dusdanige ervaring omtrent »publicke voordragten" gunstig stemt tot het zoeken naar »waarheid" en voordeelig werkt op de wyze, waarop ze wordt verkondigd?

En nog ben ik niet aan 't eind. Laat ons het oog afwenden van de soort der uitnoodigers die in den »spreker" een collega van goochelaars zien, of hem willen gebruiken ter afwisseling van andere »vermaken." Stellen wy, dat hy geroepen wordt in eenen kring van menschen die hem — op hùnne wyze! — hoogschatten, die iets van hem willen leeren, die behoefte gevoelen aan wryving... of iets van dien aard. De begeerte naar wryving namelyk, is meermalen niets dan kleinsteedsche lust in het tergen van andersdenkenden, of zelfs slechts van persoonlyke vyanden. Het afficheren van ingenomenheid met individuën, die bekendstaan als voorgangers in zekere rigting, wordt dan gebruikt als oorlogsmiddel in een stryd over zaakjes die hemzelf geheel onverschillig, of zelfs onbekend zyn. Hy dient in dat geval, buiten z'n weten — en zeker tegen zynen zin — tot projectiel.

Doch dit wenschte ik tans voorbytegaan. Ook wil ik nu niet terugkomen op de kwestie van het al of niet behoorlyk vergoeden der genomene moeite, van schadeloosstelling voor 't staken van anderen arbeid. We nemen nu aan — wel eenigzins gewaagd voorzeker — dat de uitnoodigers nagenoeg even regtvaardig zyn in 't schatten der materiële aanspraak op

belooning, als ze verondersteld moesten worden te zyn in de waardering der intellectuële verdienste des mans dien ze tot voorganger kozen.

Wat geschiedt er dan?

Men is hartelyk... o zéér! Men wacht hem op aan de station. Men drukt hem de hand... dozynen malen!

— Wien heb ik 't genoegen te spreken?

— Myn naam is... Rammelslag... om u te dienen. Ik heb alles van u gelezen... mooi, hoor! mag ik 't pleizier hebben, u m'neer Huilders voortestellen... ook 'n geestverwant van u... sakkerloot, wat is die vertelling van Sa... Sa... Sa — hoe heet-i ook weer? Och, help me eens... dien javaanschen jongen, meen ik — 't is mooi, hoor! Dat 's m'nheer van Stryen... ook al 'n aanhanger van je... denk je dat-i wat gelooft? Geen bliksem! Ge zyt hier onder vrienden, dat verzeker ik u... Kom, nu gauw naar m'n huis. M'n vrouw wacht met de thee... Lasman, kom meê? Hier... dezen weg op. Apropos, wat zeg je van de onderwyswet? Huilders, waar blyf je? Ja, de onderwyswet, hoe vindt je 'm. Dat gebouw daar, is 't Raadhuis... je moet onzen burgemeester 'ns zien, een kerel van 't jaar nul. En den gemeenteraad... allemaal prullen van 't eerste water. 't Is hier 'n beroerde boêl. Nou, 't zal vol wezen van avond. Eergister waren er al dertien plaatsen genomen. De dominé komt ook... hy is modern, weetje... een heel fidele kerel. Wat zeg je van ons plaveisel? Beroerd, he? Nu deze straat in, straks den hoek om, dan nog één straat, en dan zyn we 'r gauw. Je moet het voor lief nemen, zoo als je 't vindt. We hebben een logeetje... anders kreeg je 'n mooier kamer. M'n vrouw is een beetje onwel dezer dagen... ze heeft teveel gedanst in de Harmonie, maar anders... wie groette ons daar? 't Is Apeling... hy is ontvanger... nou, die komt van avond ook... 'n royale kerel. Hy is van z'n vrouw gescheiden... maçon ook, weetje, 'n éérste, hoor! En liberaal..

dat verzeker ik je! als de broeder-redenaar eens wegging, zou *hij* 't worden... die kan praten! Zeg, kan je er van avond niet wat laten invloeien over de riolen? Ik heb 'n proces met de stad, en ze willen dat ik 't betaal... 't moet opgebroken, weetje... en ik zeg dat de stad 't moet repareren... ik zal je de papieren laten zien... je houd van oudheden, dat weet ik... thuis heb ik 'n schilderytje dat meer dan honderd jaar oud is... ze zeggen dat het waarde heeft... och, ik laat het maar hangen. Ziejo die jufvrouw met krullen daar, die door 't gordyntje gluurt? Dat 's jufvrouw Poezelaar, de nicht van onzen officier van justitie... ze doet het huishouden by hem... omdat-i niet getrouwd is. De vorige was 'n ander klantje... die had wel drie vrouwen te-gelyk. Gut, 't is hier zoo'n rare boêl. Weetje wat de burgemeester me laatst durfde zeggen? Hy zei — niet waar, Huilders? — hy zei: »*ik* ben burgemeester, en *ik* moet weten wat ik te doen of te laten heb." Verbeelje, zoo'n vent! wat zeg je daarvan? Maar ik heb hem getroefd, dat verzeker ik je! Ook groet ik hem niet meer. Waar kyk je naar? Dat? Dat 's de concertzaal... willen we even binnengaan? Er is societeit ook... hebt ge lust in een bittertjen... of 'n glas punch? Niet? Ook goed. Ja, wat ik zeggen wou, hoe staat het nu eigenlyk met de zaak die ge hadt met Hellemans? Is die uit? Ah zoo... nu dat heb ik altyd gezegd. Frank — die is notaris hier, 'n goeie vent, maar wat suf, weetje — nu, Frank zei dat die Hellemans naar Amerika was, maar ik zei altyd dat-i in Schoonhoven woonde, niet waar, van Stryen? Ja, dat Amerika slikt wat volk. Ik denk er over, ook daarheen te gaan, maar m'n vrouw heeft er tegen, omdat onze kleine jongen zoo souffreert aan de klieren, weetje? Anders graag! Ik zeg maar: leve de vryheid, en in zoo'n republiek... dat 's andere thee dan die boêl hier. Maar die THORBECKE is 'n éminent man, dat 's maar zeker... zeg, weetje wat ze in een engelsche krant van hem gezegd hebben? Hy was te groot voor zoo'n klein volk, zei-

den ze. Mooi, hè? 't Is 'n emi*nènnnn*...te kerel... kyk! En FRANSSEN VAN DE PUTTE, die lykt je, he? Liberaal! En FOCK! Hoor eens, ze mogen zeggen wat ze willen, we zyn famous vooruitgegaan. Onze dominé speelt familjaar z'n kaartje... als er geen ouderlingen by zyn. En z'n preeken... moraal, pure moraal! Denkje dat-i aan wonderen gelooft? Zoo min als ik... kyk, daar gaat-i juist. Zou je wel zeggen dat-i dominé was? Hy komt zéker van avond, niet waar, Lasman? Onlangs heeft-i op 't Nut gesproken... over insecten... hy had 'r 'n heele boêl by zich... tusschen glaasjes, weetje. Nu, en daar sprak-i over... van belang, hoor! want-i doet veel aan... hoe noem je 't ook?... ja, entomologie. Dat is z'n *fort*. Hy stond eerst te Kromhuizen, maar nu is hy hier... hooger tractement, weetje... veel kinderen — rakkers van jongens — maar anders 'n goeie vent. Ze zeggen dat-i solliciteert om 'n hoogere burgerschool... ik mag lyen dat-i 't krygt. Hei... hei... Krippelhof! — dat 's m'n neef, die daar uit 't venster kykt, weetje, maar 'n vrome van de bovenste plank — Krippelhof... pst... pst! Kom 'ns beneden, hier is iemand die je spreken wil — chut, hy moet eens met je aan den gang — kom beneden! Zoo man, ben je daar... daar is MULTATULI... die komt je bekeeren. Hou je nou 'reis goed. Kom je van avend? Ik betaal je plaats... Niet? Ook goed. Anders... we houden oefening, maar... zonder psalmen... hi, hi, hi! Nu, dag neef, adieu! Dat heeft-i beet. Hy is boos, weetje, omdat ik zei dat je 'm bekeeren wou. Hy kan je niet luchten of zien, en zou liever sterven dan iets van je te lezen... allemaal leugens, zegt-i. Nou, dat moet *hy* weten. Hy en Lummelaar... die daar woont op den hoek, in den sigaarwinkel — ook 'n vrome... hy is 'n neef van onze baker, maar dat wil-i niet weten — zyn woedend op je. Ja man, je hebt hier vyanden ook... ze zeggen allemaal — niet waar Huilders? — dat je zoo'n gemeene kerel bent. Maar wy zyn je vrinden... niet waar, van Stryen? Dat

zal je zien, van avend. Ik alleen heb voor drie plaatsen geteekend. Maar m'n vrouw komt niet... om de klieren, weet-je, van den kleinen jongen. Och, wat heeft ze 'r ook aan!... Nou, dat 's mooi, daar heb ik vergeten te zeggen dat ze die stoelen anders moeten zetten, in de zaal... Lasman, loop jy 'r even heen, wilje? Er moeten gangetjes open blyven voor de bediening... O, je weet niet wat 'n gemaal het is, zoo'n leesbeurt te arrangeren... en 'n standje met den Kastelein toe... verbeelje, die wil kurkegeld hebben... ik zal hem zien komen! Neen, man, *pas si bête!* Maar apropos, dat had ik je al lang willen vragen... als je dan God wegcyfert... wie heeft dan alles gemaakt? want ziejo, ik vraag maar: waar is alles vandaan gekomen? Er moet toch 'n begin geweest zyn? Genesis? Nu ja... dat's gekheid, dat weten we... en ziejo, in je »gebed van den onwetende" — mooi, hoor! — daar zegje zelf: »O God, er is geen God"... waarom zegje dan: o God? Maar mooi is 't... dat moet ik zeggen. Jammer dat 't niet rymt... anders was 't precies 'n vers. Dus wil ik maar zeggen, weetje... nog een paar straten, dan zyn we'r... onze logée zal wel voor 't raam zitten — zy moet theeschenken, weetje, want m'n vrouw is bezig met den kleinen jongen — je moet maar kyken naar 'n huis met gele jalousiën, niet waar, van Stryen? 't Zal me benieuwen wat je van m'n zoontje zegt... dàt is er eentje! Verbeelje wat-i van de week zei — Lasman was er by — hy vloekte als 'n ketter! Zes jaar pas... zes jaar! Wat zeg je dáárvan? En verleden heeft-i anderhalf glas beiersch bier gedronken... 't is 'n klantje! En zal nu DE WAAL je niet helpen? 't Is een schande dat ze zoo weinig doen voor den Javaan. Weetje wat *ik* zeg! Ik zeg, wy moeten die menschen beschaven... dàt moeten we! Onderwys... lezen... schryven... dàt is de ware Jakob. Maar... fut, ze doen er niets aan! We zullen ze wel krygen! Ik houd voordragten in de maatschappy tot Nut van den Javaan — niet waar, Huilders? Ik ben mede-oprigter, weetje — en ik heb

gezegd: lezen en schryven! Dàt heb ik gezegd. Dominé Vredenburg spreekt er ook... maar hy brouwt 'n beetje... anders, wat de man zegt, is zoo kwaad niet. Wacht je veel goeds van die agrarische wet? wat is dat toch voor 'n ding? Hoor eens, dit 's maar zeker, de behouders hebben uitgepraat... finaal uitgepraat! Maar zeg eens... ja dat moet ik je vragen — je permitteert immers? — nu, ik wou je vragen — niet waar, van Stryen?... want *hy* wou het je ook vragen, weetje — wat bedoel je toch met die Minnebrieven? — je neemt immers niet kwalyk? — 't Is maar, weetje, dat we niet weten wat je 'r meê bedoelt? Kyk, hebben we gezegd, als hy nog eens zoo'n vertelling maakte van zoo'n javaanschen jongen, Sa... Sa... hoe heet-i ook? — m'n vrouw heeft er by gehuild — ja, de Havelaar is mooi, dat moet ik zeggen. Verleden week nog heb ik hem geleend van Piet Kruk, die in 'n huis van me woont — ik wou dat-i er uit was, want-i betaalt slecht — nu, en die houdt een leesbibliotheek... en mag dus wel iets voor me over hebben. Onze logée leest er nu in... maar van Droogstoppel slaat ze over. Nou, dàt 's dan ook 'n vervelende kerel... maar anders... ik moet zeggen dat het mooi is. En laat je nu geen volksuitgaaf drukken? Dàt moest je doen. Want, zieje, vier gulden... dat schikt iedereen niet. Zieje daar die boomen en dat yzeren hek? Dat 's m'n tuin. Morgen kan je 'r in wandelen... je blyft immers 'n paar dagen? Ik heb 'r 'n priëel in laten zetten... 'n broeikast ook. Zou je wel gelooven dat dat hek tweehonderd gulden kost?... de jongens van 't gymnasium liepen in m'n perken... dus 't moest wel... ze vertrapten de bloemen... ik kon 't niet aanzien... het deed me zeer! 't Zyn rakkers! En de kommissaris van policie... nu, dat 's 'r oòk een! — je weet niet wat 'n lamme troep 't hier is! — die zei... dat-i er niets aan doen kon. Loop jy naar de verdoemenis, zei ik... We zyn er! Dat's onze logée... zieje, net wat ik zei: gele jalousie... m'n vrouw is achter... en

nu, doe of je thuis waart...

Oef!

Is 't genoeg, lezer?

Ge meent dat het teveel is?

Welnu, gy vergist u. Het gegeven staaltje is slechts een zeer onbeduidend onderdeel van de marteling die den spreekbéurthouder wacht.

In weinige minuten kunt ge Rammelslag's vertellingen uitspreken. De redenaar, die over twee, drie uren zal optreden, moet zulke *cant* aanhooren, die volle twee, drie uren lang! Ik voerde, gemakshalve, slechts éénen Rammel in, *hy* subisseert dozynen. Men vraagt er niet naar, of hy bejaard is, niet of hy vermoeid is van de reis, niet of hy straks zal noodig hebben zich eenigzins intespannen, niet — erger dan dat alles! — of welligt al die wawelpraat het verband breekt tusschen zyn nadenken tehuis, en zyn. spreken dat straks volgen zal... niet ook of de grief der ontdekking, hoe weinig 't baatte dat hy zich steeds toelegde op duidelykheid van uitdrukking, hem smart — immers hy slaagde daarin niet, wanneer lieden, die »alles van hem gelezen hebben," zóó tot hem spreken — en niet, eindelyk, of al deze oorzaken te-zamen hem ongeschikt maken voor de zware taak, die hy zoo graag *goed* vervullen wou, neen... naar dit alles vraagt men niet! En 't staat te bezien, of 't slagtoffer van zùlke sympathie niet nog dieper te beklagen is, dan de redevoerende boeteling die geplaagd wordt door haat?

Dit laatste komt namelyk ook voor, al zy 't dan vaak maar in den vorm van kwaêjongensstreken. Eens *las* ik te Arnhem myn »Vorstenschool" een stuk waarin drie rollen reeds *op zichzelf* zwaar zyn, 'tgeen de lezers myner Ideën ter-zynertyd zullen kunnen beoordeelen. Ieder weet overigens hoe moeielyk het accentueren van snellen dialoog is, waarby bovendien eenige actie niet kan gemist worden. De zaal, waarin

ik sprak, was zeer groot, en misschien ten gevolge der verkeerde plaats, die men den spreker had aangewezen, allerongeschikst. Ik werd gehinderd door een echo die my al myne woorden duidelyk terugkaatste. En... reeds voor en buiten dit alles, was ik èn door lichamelyke vermoeienis, èn door zedelyk lyden, zóó uitgeput, dat ik indedaad moeite had: *te staan*. Eenige jonge-lieden plaatsten zich naby den katheder... en bauwden me na. Welke litterarische, zedelyke of politische rigting zy representeerden, weet ik niet.

Toch was dit het ergste niet, dat ik dien avond leed. Iemand van wien ik 't regt had, sympathie te verwachten, onttrok zich aan den hem gedurende de pauze gevraagden dienst, zoo mogelyk een eind te maken aan dat dom-wreede spel, door zich in de nabyheid te plaatsen en te chuteren! Dàt was te-veel gevergd van 'n »geestverwant."

Neen, lezer, gy vergist u, als ge meent dat Rammelslag's ratel het venynigst werktuig is, in de folterkamer van 'n leesbeurtpubliek. Het schetsje dat ik daarvan maakte, is onvolledig niet alleen, wat de uitgebreidheid aangaat, het is ook onjuist. Men moet dien Rammelslag *antwoorden*, hem en de zynen! Hem en z'n vrienden, z'n kennissen, z'n buren, z'n vyanden zelfs, die zich 'n oogenblik aanstellen als verzoend, om óók toegang te verkrygen tot de huiskamer waar de célébriteit wordt ten-toon-gesteld. De een wil dezen bekeeren. De ander zal hem vertellen hoe men eigenlyk schryven moet. Een derde wil hem eens onder-handen nemen over z'n zedelykheid. Een vierde acht zich geroepen tot onderzoek hoe hy met z'n financiën staat, en of hy wel huishoudelyk is? Een vyfde — 'n schoolmeester natuurlyk — komt hem lesgeven in orthografie en *ch*'s. Een zesde wil hem inwyden in de kibbelaryen van de stad, en hem op de laagte brengen van de »bizondere gemeenheid dier andere party." Een zevende vraagt hem raad over de beste wyze van geldbelegging. Een achtste — 'n leer-

looier — heeft de »eer kennis te maken" met het speciale doel, den beroemden schryver uittenoodigen tot het aanwenden van z'n invloed: op 't beter inzouten van versche buffelhuiden, op Java. Een negende wil absoluut de onsterfelykheid behandelen. Een tiende vond 'n *perpetuum mobile* uit... dàt moet de célébriteit eens zien! Een elfde wil hem raadplegen over de opvoeding. Een twaalfde »doet ook aan letterkunde, en wil 'n *openhartig* oordeel over 'n manuscript." Een dertiende is gekomen om den voet dwars-te-zetten.

Dit alles is over 't geheel, niet alleen voldoende waar *als schets*, maar ik verzeker dat de meeste punten ook *factisch*-waar zyn. Dat inroepen van myn hulp voor die arme buffelhuiden, en 't raadvragen over geldbeleggen, is o. a. *letterlyk* aldus geschied. En wat ik van den dertiende zeide, gebeurde dikwyls. Ten laatste was ik er op verdacht, dat deze of gene Huilders, van Stryen of Lasman, zich in myne intimiteit zou binnensmokkelen, om me op 'n welgekozen oogenblik, een *coup-de-jarnac* te geven. Maar 't hielp me weinig, dat ik zoo iets voorzag, daar ik niet wist van welken kant de bui komen zou, en geen gevaar mogt loopen, den verkeerde van my te stooten. Als voorbeeld — een feit dat door 'n twaalftal »mede-geestverwanten" zou kunnen gestaafd worden — geef ik het volgende. Ik was op de gewone wyze afgehaald met veel blyk, of schyn van hartelykheid. Onder de »vrienden" bevond zich zekere persoon — ik meen: 'n hulpprediker — die weinige dagen te-voren, toen ik in eene andere stad zoude aankomen, deel uitmaakte van 't gezelschap dat my, *by nacht, in November*, met 'n rytuig was komen afhalen van de naastbygelegen spoorstation, die meen ik, 'n paar uur van die stad verwyderd was. Er moest veel warmte zyn in de geestdriftigheid, om de kou van dat toertje te trotseren. En van die warmte getuigde almede zyn wederkomen, toen ik eenige dagen later elders »spreken"

zou. Hy was dan ook voortdurend om my, by my, naast my. Na de spreekbeurt, en op 't laatst van het »gezellig by-een zyn" dat daarop volgde, alzoo: nadat hy *uren* lang èn in *die* stad èn in de *vorige*, waar hy my van de spoor haalde, door zyne aanhoudende tegenwoordigheid in den kring, blyken had gegeven van... iets als vriendschap, welwillendheid, geestverwantschap of zoo-iets, vraagt hy me op eenmaal:

— En zeg me eens, hoe vaart uwe tante B.?

— Hoe?

— Uwe tante *B.!* herhaalde hy met iets zoo zonderlings in toon en stem, dat ik indedaad 'n oogenblik meende dat hy beschonken was.

— Ik heb geen tante B., zeide ik.

— Ge hebt wèl eene tante B., zeg ik u. Z'n stem en houding waren dreigend.

— Ik verzeker u van *neen!*

— Hebt *gy* niet eene tante B. te W.? Durft gy dit te ontkennen? Hy sprak deze vraag uit, alsof er achter elk woord een punt stond.

— Ja, dat durf ik ontkennen. Ik heb in de stad die ge noemt, wel familie, die echter niet B. heet... vergist ge u misschien in den naam?

— Neen, neen, néén... *B.* zeg ik u, *B!* Haar zoon las al uwe werken, ik-zelf heb ze van hem ter-leen gehad. Hy is nu naar Amerika...

— Man, ge vergist u, ik heb geen familie van dien naam, noch ik, noch myne vrouw, en ook geen neef die naar Amerika gegaan is.

— Ik zeg u dat gy wèl eene tante hebt, die B. heet. Maar... enfin! We zullen er dan maar over zwygen...

De »gezellige byeenkomst" was verstoord. Ieder keek vóór zich. Alles was met de zaak verlegen. Bovendien, het geannonceerd zwygen van mynen zonderlingen aanvaller was zoo provoquant-sprekend, dat *ik* genoodzaakt was *niet* te zwygen.

— Ik verzoek u ernstig, te zeggen wat dit alles beduidt? Ik heb geen tante, noch andere familie, die B. heet. Meent ge dit beter te weten, dan noodig ik u uit te zeggen wat ge weet.

— Ik zal zwygen!

— Volstrekt niet! Spreek, als ik u verzoeken mag. Uw woorden maken den indruk alsof ge iets vreesselyks achterhoudt. Spreek, wat bedoelt ge met dat aandringen op die tante B.?

— Hm... hm! Ik zeg niets meer!

Meer was er niet uittekrygen.

Hy was misschien beschonken, meent ge? *Je ne dis pas non*, en ook dat zou reeds niet zeer aangenaam zyn voor iemand die op reis gaat *in November*, om hier-of-daar wat »waarheid" te verkondigen, doch — dien avond beschonken of niet — hy heeft den volgenden dag, toen hy kon verondersteld worden, uitgeslapen te hebben, zyne betichting herhaald. Betichting? Ja. Dit was het reeds door z'n bar aandringen en aanklagend zwygen, maar werd het te-meer, door 't achter my om, daarby voegen van: »*Weetje, hy wil die tante niet kennen, omdat zy arm is, en een kleinkinderschooltje houdt!*"

Mannen van de Joure, schryf ik de waarheid of niet? Ik verzocht een uwer, den naam van die pretense tante te noteren, en te onderzoeken — als 't mensch bestaat, want dat weet ik niet — of ik haar neef ben? Hebt ge 't gedaan? En antwoord gekregen? Ik ben er zeer nieuwsgierig naar.

Maar... dien avond was 't prestige van de célébriteit, die yverde voor *menschenregt*, voor *naastenliefde*, voor *liberalisme*, voor »*waarheid*"... gebroken! En lànger dan dien avond misschien, en in wyder kring dan 't gezelschapje dat getuige was van den aanval.

Ik hoor zeggen:

— Er moet toch iets van áán zyn. Anders zou »den dommeni" 't niet zoo bepaald hebben volgehouden. Hoor eens.

dat er wat achter steekt, houd ik voor zeker... en dan iemand die zich voordoet als vriend van armen en verdrukten... mooi is 't niet! Zoo zieje, 't is altyd: »hoor naar m'n woorden, zie niet naar m'n werken..." enz.

Wat baat het, of zich dàt zaakje later hebbe opgehelderd — ik vernam er niets van — de slag was geslagen. De indruk blyft. Men begrypt, dat niet ieder die de conclusie mededeelde, later zal rondloopen om te vertellen dat de oorzaak verviel. Ook is 't onmogelyk, de gevolgen van eene onwaarheid te achterhalen. Zy blyven bestaan, en kankeren dóór, lang nadat de focus is uitgedoofd, waaruit ze voortkwamen. Met of zonder tante B. ben ik nu, in de oogen van velen, iemand: die mooi-praat en »mooi" schryft »maar... wat heb je 'r aan? Hy is 'n huichelaar, die z'n eigen familie verstoot, omdat ze arm is."

Mogt nu iemand meenen, dat zùlke aanvallen te grof zyn, en daardoor het doel missen... hy bedriegt zich. Men herinnere zich 't ware spreekwoord: Wie de menigte wil misleiden, moet het vooral niet fyn aanleggen. Onze hulpprediker schynt die maxime gekend te hebben. En hy is waarlyk de eenige niet. Geen dicton wordt yveriger en met meer succes in praktyk gebragt. De meeste laster waaronder men my tracht te smoren, is van nòg grover soort, en... wordt gretig aangenomen. Niets is onverteerbaar voor de maag van »Publiek".

Maar niet om dáárover, noch ook om over die opgedrongen klein-kinderschool-tante te klagen — als 't 'n goed mensch is, spyt het me, dat ik haar zusters- of broêrskind niet ben — gaf ik deze episode. Ik deelde die mede, als bydrage tot beantwoording der vraag: of zulke ontmoetingen eenen publieken spreker stemmen tot het behoorlyk verkondigen van de waarheid?

Ik noemde dan een dertiental soorten op van plagers.

waaronder alleen de laatste *opzettelyk* kwaad deed. Laat ons tot de twaalf vorigen terugkeeren, of liever tot het legioen soorten waarvan zy slechts 'n paar stalen zyn. Ik zeide reeds herhaaldelyk — en ik moet daarop vaak terugkomen, wyl het eene waarheid is, die zich gedurig op den voorgrond dringt — de bron van al het goede is het hart. Geven, gedachten geven — kostbaar geschenk, naar ik meen! — is: liefhebben. Wat blyft er van die liefde, als ze zoo wordt vertrapt? Mogt ze niet aanspraak maken op wat zorg... als Rammelslag's bloemen?

Maar... liefde is oneindig!

Dat is ze! Oneindig om gevende te blyven. Niet oneindig evenwel, om voortdurend kracht te verleenen tot het geven *op goede wyze.* De redenaar die door z'n toehoorders werd gekrenkt en mishandeld, kan en moet *vergeven.* Maar die vergiffenis geeft hèm den verloren gloed niet weder, die tot wèlspreken noodig is. Moet niet alle vuur worden gedoofd, alle vlugt neêrgeslagen, elke geestdrift verlamd, indien de miskende apostel, een oogenblik toegevende in de hem overweldigende hartelykheid, op eenmaal door blik, houding, beweging van zyne hoorders, herinnerd wordt aan Rammelslag's vertrapt bloembed en gele jalousie?

En... ware het dit slechts. Wy spreken nu by voorkeur van tehuis afgewerkte, slechts voor-te-lezen, stukken. Welnu, na éénige ondervinding, is hem weldra de ondergane ploertery, een vreesselyk voorspook van de ploertery die komen zal, en reeds in de schryfeel — waar hy z'n leven slyt, zonder ander genot dan 't zoeken naar waarheid, terwyl zyne leerlingen zich verbeesten in het allervulgairst ordinarisme — reeds dáár werkt het besef noodlottig, dat z'n pogen ydel wezen zal, om met liefde te doen aannemen wat *zyne* liefde hem dringt mede te deelen.

Onlangs las ik het verslag van eene duitsche zangeres, omtrent hare indrukken gedurende eene zoogenaamde kunst-

reis in Nederland. Zy klaagde: dat ze nooit slechter gezongen had. Letterlyk kan ik hare woorden niet aanhalen, doch 't kwam hierop neer: »*dass es ihr frierte*, by 't ontmoeten der glaskoude, vissige oogen van haar publiek."

O, hoe begreep ik die klagt!

En toch klaagde zy slechts over onverschilligheid. Wat zou ze gezegd hebben, indien men haar geplaagd had, gesard, mishandeld?

En... zy behoefde niet te *scheppen!* Ze had maar met 'n klein toevoegsel van kunstwarmte — of van den *auswendig* geleenden schyn daarvan — de kunstvaardigheid te-hulp te komen, die zy zich eens-vooral had eigen gemaakt. Zy behoefde zich niet te vermoeien met de vraag: zou die noot het hart treffen van Huilders? Zou van Stryen voldaan zyn met dezen triller? Is er kans, dat m'n roulade doordringt tot Lasman's hart? Zal ik met dat refrein, overtuiging, vrede, waarheidszin overgieten in de gemoederen myner hoorders? (**544***)

---

543. Talma beweerde, en ik geloof ten-regte, dat 'n artist — hy sprak uitsluitend van schouwspelers, artisten by uitnemendheid, naar myn inzien — zich niet mogt laten meêslepen door *gevoel*. »Dan was 't geen kunst meer, zeide hy. Velen zullen die uitspraak vreemd vinden, doch ik geloof haar te begrypen. Eene vrouw die hevig schreit over den dood van haar kind, en geene artiste is, zal de *rol* van treurende moeder minder goed vervullen, dan de kunstenares, die misschien hare kinderen te vondeling legde. Ook deze heeft gevoel noodig, doch niet voor de *zaak*, het *onderwerp*, de *passie*, die ze als artiste aanschouwelyk maakt, maar: voor de *kunst* die er noodig is, òm dat alles aanschouwelyk te maken. Dit is te bewyzen, en bewysbaar. Stellen we ons RACHEL voor, RISTORI, Mlle MARS, of iemand van dàt gehalte *als kunstenares*. Die dames... konden souperen, nadat ze gestorven waren als FEDRA, JUDITH, en al

wat er vrouwelyks omkomt in de tragedie. Dàt zoude onmogelyk wezen, indien ze de passie, die zy *vertoonen*, werkelyk hadden *ondergaan*. »Publiek" ware wreed genoeg dit te vergen, en zou gewis meer geld bieden voor 't lui genot van smartzien, dan voor de inspanning en oordeel vorderende bezigheid der kunstwaardering. Toen ik een knaapje was, slagtte men, te Amsterdam, de varkens op den publieken weg... dàt lokte jeugd!

Doch ook zonder tragedie, hoe zou de ziel des kunstenaars alle voor-te-stellen aandoeningen kunnen *leveren*, indien deze indedaad, èn gedurende de studie, èn by de productie, moesten worden *geleden?* In elk drama ondergaat de hoofdpersoon van het stuk, een meer dan dagelyks contingent indrukken. Zonder dìt immers, zou hy niet de hoofdpersoon van een drama wezen. Dergelyke rollen speelt hy drie, viermalen 's weeks, soms elken avend, ja nu-en-dan meer dan éénmaal op eenen avend. Ieder kan dus berekenen dat èn fysische, èn zedelyke kracht zouden te-kort schieten, indien er *in werkelykheid* moest geleverd worden, wat reeds als *nabootsing* eene zware taak is.

Dat nabootsen is dan ook de roeping van den artist.

Hy moet weten, en kunnen weêrgeven: *hoe* men ondergaat, lydt, aangedaan wordt, niet: zelf lyden, aangedaan worden en ondergaan. Om tot dat *weten* te geraken is, behalve natuurlyken aanleg, diepe studie noodig. Aandoeningen die hy niet kan bestuderen op levende exemplaren, moet hy by *analogie* trachten te raden, of liever te berekenen. Daartoe wordt menskunde vereischt, in zeer hooge mate. En nog ontelbare gegevens meer, vordert de kunst van nabootsing, die — hier komen we terug op het den artist onmisbaar *gevoel* — op zichzelf eene *passie*, een *ondergaan*, een *lyden* is. Die aandoeningen, te-zaêm gegrepen uit 'n geheel kunstenaarsleven, wegen ruim op tegen de in-een gedrongen aventuren van 'n stervende tooneelheldin. Gesteld, dat in SCRIBE's *stuk:* »Adrienne

Lecouvreur" de *vrouw* van dien naam met juistheid geschetst wordt — waaraan ik twyfel, want SCRIBE was 'n »schryver" — dan is *in de rol* het werkelyk leven der *persoon* gedistilleerd tot vyf acten *adrianine.* Mlle Lecouvreur zelf nu — de *mensch:* Adrienne — had onmogelyk jaren lang kunnen dragen, denken, voelen — alles weder te-zamen: lyden, *pati* — wat reeds tamelyk drukkend is in de paar uren, die de opvoering van 't stuk vordert. En zou men dit dan eischen van de tooneelspeelster, die daarin de hoofdrol vervult? 't Ware ongerymd! Even ongerymd als de meening dat 'n kind, by anticipatie, al de spys zou kunnen verzwelgen, die er noodig wezen zal, om hem zestig, zeventig jaar in 't leven te houden.

Nog andere redenen pleiten voor TALMA's uitspraak. Een tooneelspeler die zich »in z'n rol verplaatst" — in sommige theaterkritiekjes onzer couranten wordt dit, onnozel genoeg, als 't *summum* van kunst beschouwd — zou reeds hierom 'n mislukt kunstenaar zyn, wyl hy telkens gevaar-loopt, neen: genoodzaakt is, *zyne* aandoeningen in de plaats te stellen der aandoeningen, die de auteur — artiste op zyne beurt — noodig had voor de économie van z'n stuk. De weenende moeder die ik aanhaalde, zou zeker niet op de maat schreien, en waarschynlyk bòvenmatig. Misschien ook sloeg haar de smart — eerst: wildzang, later van vorm veranderend — naar binnen, en ze zou 't *stichwort* verpassen. Een braaf man, z'n bravigheid meêbrengende op de planken, zou den tiran waarschuwen, dien hy straks verraderlyk vermoorden moet. Een lafaard, die den held moet voorstellen, zou op-den-loop gaan. De soldaten die gecommandeerd zyn om NEY te fusilleren, zouden misschien: »*vive l'Empereur!*" roepen. 't Schuchtere meisje dat: »o ja, lieve Adolf," te zeggen heeft, en den minnaar in de armen behoort te vliegen, zou den tooneel-adolf naar hare mama verwyzen, die daar-ginds in de zaal stovengeld ophaalt. De moeder van »zestien jaren later" zou fatsoenshalve

weigeren Arthur te erkennen als zoon, omdat ze op 't affiche onkinderlyke mademoiselligheid afficheert, enz. *)

Wie dit betwyfelt, vrage zich af, of elk naaistertje, elke *bonne*, voldoen zou... als *soubrette?* Elke gewezen militair... in 'n Kotzebuesche majoorsrol? Elke straatjongen... als *gamin de Paris?* Elke weg-geannexeerde hertog, keurvorst, koning... in den rol van 'n vlugtenden Alfred of Stuart? Immers neen! En... maar eerst 'n vertelling.

Een boer had zich met succès toegelegd op 't naschreeuwen van speenvarkens. Hy fopte met die kunst al z'n medeboeren. Een nayverig artist — ook op de dorpen vindt men kunstenaars en nayver — trachtte hem te overtreffen, en dit scheen te gelukken. De nieuwe mededinger werd toegejuicht, en als verwinnaar in den stryd geproclameerd. Maar de geslagen party — tot scherp luisteren en nauwkeurig onderzoek aangespoord door verdriet over dezen nederlaag — ontdekte dat concurrent 'n varkentje onder den mantel had. »Dan

*) Zonder de minste toespeling op 't algemeen-ware der stelling dat er niets wordt *geschapen*, ben ik aan de eerlykheid schuldig, hier in 't byzonder te verklaren, dat ik nooit iets ongeschieds *verzin*. Hoogstens regel ik de indrukken, die de wereld, *het zyn*, my aanbood. Ik breid die slechts zoo analogisch my mogelyk is, wat uit. De staaltjes van mislukte kunst — d. i. géén kunst — die ik aanvoerde, kan ik bijv. wáármerken, door de verzekering dat ik in de opera te Batavia, eenen soldaat gezien heb, die met 'n paar kameraden, gehuurd was om te figureren en weg-te-loopen, doch in 't kritieke oogenblik, met 'n hartig: »dat verdom ik!" op den vyand insloeg. Hy mocht nooit weêr meêspelen...

Stond hy lager, *als mensch*, dan de beroeps-acteurs? O neen, integendeel! Zy, *halve* kunstenaars, stonden in de kunst hooger, maar hy zou 't van hen hebben gewonnen, in-allen-opzigte, indien hy, *met dát hart*, tevens de andere eigenschappen bezeten had, die den *volkomen* kunstenaar kenmerken. Gevoel is onmisbaar, maar... niet voldoende. Integendeel. Gevoel, zonder meer, is ziekelyke gevoeligheid, die nergens bruikbaar is.

is 't geen kunst!" zeiden de boeren, en ditmaal hadden de heeren eens, by uitzondering, gelyk.

Dàn is 't geen *kunst* meer, was TALMA's thesis, en de myne.

Kunst kàn veel. Ze staat hoog, zeer hoog. Zonderling is het echter dat de wereld — altyd even inconsequent, dat is: altyd onëerlyk — den kunstenaar minacht, en ter-zelfdertyd te-veel van hem vordert. Menig *épicier* die gods-ter-wereld niets is, zoodra men hem verwydert van z'n winkeltje, meent meer te beduiden dan de man die, om gedurende één uur iets te *leisten*, jaren-lange voorbereiding en studie noodig had. En nu spreken we nog niet van de zeldzaamheid der natuurgave, zonder welke alle studie ydel is. Toch zou die épicier verlangen dat de artist, ook buiten de professie zyner kunst, uitstekend ware in deugd, deugden, deugdjes, die hem, Kappelman, aanspraak geven op 'n sergeant-majoorschap by de schuttery en eene fatsoenlyke begrafenis.

Men versta me wel. Ik wenschte dat alle kunstenaars steeds brave huisvaders waren, solide burgers, maatschappelyk-bruikbare menschen — het *ideaal* der kunst zou 't meêbrengen... o, meer dan dat alles! — en velen zyn dit, *n'en déplaise* aan Mr. Kappelman, wiens heele soliditeit vaak nederkomt op volslagen absentie van aesthetisch gevoel. Reden te-meer, om hem het regt te ontzeggen, zich op te blazen tegen den artist, die, wat verboheemd misschien in ateliers, of achter de coulissen... welligt ook eenigzins geavarieerd gedurende zyne doorgezworvene »*Lehr-und Wanderjahre*" *) te-veel ziel uitgaf om altyd behoorlyk by-kas te zyn ter bestryding van de uit-

*) 't Spyt me dat ik GÖTHE moet aanhalen. Ik houd niet van hem, en stel hem véél lager dan zyne loofzieke landgenooten... voorgeven te doen. Ik erken evenwel, dat *wy* niemand kunnen aanwyzen die hem in *kunstvaardigheid* evenaart. 't Was me onmogelyk de »*Wanderjahre* uittelezen. De *Mignon* uit »Lehrjahre" is 'n slecht geteekende figuur. Philine is goed uitgevoerd, maar dat is alles gezegd. Wilhelm Meister zelf houd ik ook voor 'n misbaksel.

gaven die dagelyksche braafheid vordert. Nog eens, dit is af-te-keuren! Maar, we zeiden het reeds, dit is niet aan de kunst te wyten — die, als uitvloeisel van schoonheidsgevoel, identiek is met hoogstopgevatte zedelykheid — 't is een gevolg van gebrekkige beoefening der kunst. Het *ideaal* van artist-zyn is: 't volkomene = heiligheid, en *blyft* dit, ook al ware hyzelf onbewust van dat verband tusschen *zyne kunstdrift* en *deugd*. De oorzaken waarom juist de kunstenaar zoo vaak op zoogenaamd zedelyk gebied *schynt* te spotten met hetzelfde schoonheidsgevoel, dat op plastisch terrein zyne aangebedene godin is, ga ik *nu* voorby. Ik wys thans alleen op de onbillykheid, dat er — misschien *geheel* onverdiende! — eerste en volgende steenen worden geworpen door lieden, die vaak dáárom alleen wèl kunnen voldoen aan wat er wordt gevorderd in banale verhoudingen, omdat zy nooit iets van hunne ziel uitgaven aan wat anders,

Doch, ook zonder de zaak zoo hoog op te nemen, men verlange van den kunstenaar niet meer, noch iets anders, dan hyzelf aanbood te leveren. Het meisje dat op de koord danst, riep u niet in hare tent, om daar *hommage-lige* van u te vorderen, aan hare *pudeur*. De schilder verzocht u niet om 'n certificaat van goed gedrag, toen hy z'n doek of paneel onderwierp aan 't oordeel en den smaak van uw dilettantisme. Gy immers ook eischt van den handelaar die u koffi te-koop biedt, slechts: koffi... geen vaderlandsliefde, geen huisdeugd, geen kuisheid, geen andere trouw dan koffikoopmanstrouw, geen heldenmoed, geene eer...

Zoudt gyzelf dit alles kunnen leveren, o Kappelman, by en met en behalve de rozynen die men u afkoopt?

't Is u nooit gevraagd? Juist! En waarom niet? Omdat niemand zich verder met u bemoeit, dan om-den-wille van die rozynen vereischt wordt.

Dit nu is by den kunstenaar — omdat hy hooger staat, meer *en évidence!* — zoo niet. De aandrift om van hem méér

te eischen, tot het onbillyke toe, is drieledig. Vooreerst, wyl 't gemakkelyker valt op iemand aanteleggen, die *uitsteekt.* Aanleggen, mikken, aftrekken, raken en wonden... ja! Want de eisch die men den kunstenaar stelt, is geenszins hulde aan »deugd" maar de hoop op wat zeer immorele *Schadenfreude*, als men hem zal betrapt hebben op 'n gaping in 't kuras zyner zedelykheid. Ten tweede staat de artist meer aan vervolging bloot, omdat de stryd tegen hem tamelyk veilig is. Men kan daarby met zekerheid berekenen, de niet-artistieke meerderheid op-z'n-hand te hebben, daar 't nu eenmaal in onze natuur schynt te liggen — honden doen 't ook! — de zwakste party te mishandelen. Eindelyk, en hoofdzakelyk: omdat we jaloers zyn! Wy kunnen niet verdragen dat die man iets *is*... wy die slechts wat *hebben.* Wy...

Weg met die onware, vals-nederige eerste persoon. *Gy*, épiciers, erkent dat het u hindert, daar een man te zien, die als Bias al 't zyne by zich draagt, en daarmee ryker is, dan gy met alles wat ge bezit, al zouden honderden 't niet kunnen dragen. Erkent, dat het uwe yverzucht gaande maakt, *zyn* naam te hooren noemen, waar de uwe onbekend bleef. Erkent, dat ge nydig zyt op den roem dien hy nalaat aan kind en kindskind, nydig op den adel dien hy gaf aan z'n geslacht, en die geëerbiedigd zal worden, lang nadat uw grafzerk zal zyn uitgebeiteld tot 'n gootsteen voor: »Heeren." Maar... wees getroost, Kappelman, in myne IDEËN leeft ge, en blyft ge leven: *dum meretrix blanda vivet!* Zoo ziet ge toch: waartoe kunstenaars goed zyn, want — dat wist ge niet — ook ik ben *artiste.*

Ik zeide dat *gevoel* den kunstenaar onontbeerlyk is, om zyne taak te volbrengen, juister: tot het volgen zyner inwendige roeping. Die taak bestaat in nabootsen. Oppervlakkig schynt dit een mechanische arbeid, en doet denken aan den chinees, die eene landkaart willende nateekenen, meende zynen

pligt te doen, door daarop eene allernauwkeurigste *calque* te geven van de olievlekken op 't origineel. Een ander die 'n frak moest maken naar model, bootste in 't nieuwe stuk, de slyting na, die hem tegenglom uit de ellebogen van 't oude, enz. Ik erken dat het gevoel van *die* kunstenaars eene *sinecure* was.

De nabootsing die de ware artist gedrongen wordt zich tot taak te stellen, is van anderen aard. Een tooneelspeler, die byv. Richard III voorstelt, zou — indien hy zyne rol *ideaal-goed* vervult — niet worden toegejuicht als kunstenaar, door dien koning zelf, indien deze, — vry posthumelyk, en ik neem aan: zonder eigenliefde — de voorstelling bywoonde. Richard zou gedurig uitroepen: »dàt zeide ik niet, zóó stond ik niet, dìt deed ik niet... alles is even onjuist!" Hy zou in 't aanschouwen van z'n eigen beeld, de *olievlekken* en den *versleten elboog* missen, dien de artist, uit kunst-religie, zich wel wachtte natebootsen. Deze namelyk moest niet wedergeven: de *lynen* waarmede zyn model geteekend was, maar: in zelf-ontworpen teekening, met hèm behoorende lynen, de quintessens van den indruk aanbieden, dien Richard III op geschiedschryvers en nageslacht gemaakt heeft. Ditzelfde geldt voor schilders. Een portretschilder, die aanneemt terstond het conterfeitsel te leveren van den-eersten-den-besten »klant" die hem betalen wil, kan onmogelyk een artiste zyn. Hy is fotograaf, of silhouettist, en staat in kunstrang beneden 'n toiletspiegeltje. De eisch is niet, dat hy de trekken wedergeve, *als zoodanig*, hy moet de *ziel* schilderen, voor-zoo-verre deze in die trekken staat uitgedrukt, en dus méér leveren dan het origineel zelf, dat afwisseling van beweging te-baat kan nemen, om datgene te openbaren, wat de schilder in ééne ònbewegelyke gelaats-pose moet weten zaâmtevatten. Een aldus voortgebragt portret stelt niet de *persoon* voor: het verhaalt de *lydensgeschiedenis* *) dier persoon. Daartoe voorzeker is in

*) *Lyden* alweder niet: *souffrir*, maar: *pati*.

zeer hooge mate noodig: menskunde in 't algemeen, en kennis van den individu, dien de schilder wil afbeelden, in 't byzonder. Vóór hy stift of penseel ter-hand neemt, behoort hy eerst zynen kliënt nauwkeurig te bestuderen, en jaren lang vóór dien tyd reeds, zou hy met aanleg, vlyt en *hart*, zich moeten hebben geoefend in de zielkunde, zonder welke de bestudering van 't individu, ydel wezen zou. Gewoonlyk geschiedt dit alles niet, en vandaar dat zoo vaak vrienden en bloedverwanten, die 't origineel des portrets van zeer naby, en beter *psychisch*, kennen, ontevreden zyn over gebrek aan gelykenis, terwyl toch de schilder zelf zeer tevreden is over z'n werk, en alle vreemden op zyne hand heeft die — slechts *lynen* kunnende vergelyken — hem styven in zynen eigendunk, met een opregt, doch onwaar: frappant! Zulk een portret is niet het afbeeldsel van de persoon, het is de copy van de omtrekken des gelaats, op het oogenblik dat die persoon poseerde, 't geen tot zyn *ik* staat, als een blaadje tot 'n woud, als uitzondering tot regel.

Indien toch de kunst bestond in slaafs volgen van hèt voorbeeld, in *correct* wedergeven van wat men zag, hoorde, of op andere wyze plastisch waarnam, zouden we zooveel kunstenaars hebben, als er deurwaarders, griffiers, notarissen, proces-verbaliserende veldwachters en stenografen zyn. En, de laatsten niet te na gesproken — ik ben bang voor die heeren: ze doen allen, als de dominé's, wel soms *invitâ Minervâ*, in litteratuur — artist is al dat volkje nièt. Ook... Zeuxis — hy is er niet te goed toe, in één adem te worden genoemd met veldwachters, en wat daarop volgt — ook Zeuxis was 'n Chinees... als 't ten minste waar is, wat men hem te-laste legt. Hy kon eens maar niet gereed komen met het schuim om den bek van Alexanders ossekoppig paard. Dàn was 't te veel, dàn te weinig. Dàn te wit, dàn te geel. Dàn te zeepig, dàn te doorschynend. Dàn te vast, dàn te yl. Dàn te blauw, dàn te wolkig. Dàn te dik, dàn te dun. Dàn te

vuil, dàn te helder... kortöm, het had telkens een der gebreken die 't schuim hebben kan. En die zyn vele.

De overigens àfgeschilderde Bucefaal stond verdrietig op z'n schuim te wachten, en Alexander, die er op zat, zou zelf geschuimbekt hebben van ongeduld, als-i niet geschilderd geweest was. Verdrietig en driftig werpt Zeuxis eindelyk de spons, waarmeê hy z'n brabbelwerk telkens had uitgewischt, tegen 't paneel, en zie... de schuim was in orde. De kegelaar triumfeerde over den artist. Om echter Zeuxis niet in 't harnas te jagen — hy mogt eens meêdoen met de stenografen, die 't waarschynlyk kwalyk-nemen, dat ik hun artisteschap tamelyk incompatibel vind, met snelschryvery en tweedekamer-atmosfeer — zal ik z'n smytkunst straks eenigermate in bescherming nemen.

Eerst dit nog. Zou men den veeschilder een artist noemen, die z'n koeien natuurlyk dacht te maken, door 'n stukjen ossehuid op z'n doek te plakken? Dàt moet toch wel precies gelykend zyn! Of den portretteur, die z'n origineel den baard uittrok, onder voorwendsel dat hy die haartjes noodig had om de kopy te completeren? Vordert men van een zeestuk, dat het *nat* zy? Moet 'n »herfstdag, by ondergaande zon" naar hooi rieken? Is 'n geschilderd »ysvermaak" ongenietelyk in Juli? Kan men geen »vruchtstuk" schoon-vinden in cholera-tyd, geen »dood-wild" by gesloten jagt, geen »binnenkamer" in de dagen van carnaval, geen »keuken met peen, ajuinen, visch, halfgeschilde citroen en slapende meid" na 't diner?

Moet de precisigheid zóóver gaan, dat de kunstenaar — dan slechts werkman! — àlles weêrgeeft, voldoening geeft aan èlk onderdeel onzer gewaarwordingen en van onzen smaak?

Neen!

»Alles" is onärtistiek, ònschoon, *partant:* onwaar.

De kunstenaar moet trouw zyn in hoogeren zin, dan 't scheerspiegeltje, waarvan ik sprak. Hy moet *kiezen!* Het gekozene moet, in evenredigheid met z'n kader, in opregtheid

den indruk wedergeven, die 't geheel maken zou, ontdaan van de niets-zeggende, belemmerende, en vaak elkander neutraliserende byzaken. De waarde van 'n paar duizend centen aan opgevangen — en later nauwkeurig geschifte — indrukken, geeft hy terug in 'n billet van duizend gulden. Dan roept wel Midas: »hoe, ik zie geen enkel koperstuk... het gelykt niet... ik eisch myne centen...

Eilieve, Midas, kan de kunstenaar 't helpen, dat gy niet weet omtegaan met bankbriefjes, en niet tellen kunt tot duizend gulden?

Ik zeide te gelooven dat toneelspeelkunst boven andere kunst staat. Op den tegen-overgestelden grens ligt, naar myn inzien, de toonzetting, de compositie van muziek. Ik verdenk haar van iets zeer ergs, ja geloof dat ze nog lager staat dan 't handigheidje van verzemaken, en dus beneden dansen en geldwinnen. Thans echter zal ik haar niet verder lastig-vallen dan noodig is om even aantetoonen, hoe zelfs op dàt terrein, brekebenen middel hebben gevonden om nòg lager te staan dan de »meesters" in 't vak. Ik doel nu niet op de orkest-agamemnen, die »potpourri's" zamenflansen...

Een oogenblik! Ik heb lust, ter afwisseling, eene »potpourri" te maken. 't Is avend. Ik ben treurig. Alles liep me tegen, dezer dagen. Gister leed ik aan koorts. Nu heb ik hoofdpyn. Tegen-over me speelt 'n jufvrouw op de piano. Ik las 'n liberale courant. Op-nieuw zyn me myne kinderen afgenomen... zal ik ze weêrzien? De jufvrouw begint weêr... Martha, Norma, Trouvère, en de rest. En, by dit alles... ik ben Hollander en suf...

Is dàt de potpourri?

Neen, lezer, 't is 'n schets van de stemming, waarin men potpourri's maken kan: 'n kunststemming! 't product daarvan krygt ge later.

Myn potpourri is kant en klaar. Ik zal hem opdragen aan

den gewezen koning van Beieren, die »kunst" beschermde, en waterige verzen maakte... volgens Safir, wiens verzen zich ook niet te-buiten gaan aan onmatig gebruik van alkohol. *)

Nu andere componisten. De stumperts van den tienden rang — en dat 's zoo heel láág niet, by gebrek aan veel hoogers — hebben eene wyze der opvatting van *waarheid*, die my zeer gelegen komt als sprekend voorbeeld van wat in de kunst *niet* waar is. Ze maken met trompetten, saxofones, trommels en lappen blik, den donder na. Met blaasbalgen, storm. Ze bevochtigen 't dorstig aardryk van hun kunstlie-

*) Die Safir is door de Duitschers benoemd tot »humorist" een allergoedkoopst titeltje. Ze zyn er nog guller meê, dan wy. *Le fait est*, dat de man geen flauw idee van humor heeft. Het element van *smart* ontbreekt hem geheel, en dat is een *treurig* gemis. 't Spreekt vanzelf, dat ik van z'n *werken* spreek, niet van de *persoon*, dien ik niet ken. En daar ben ik bly om, want hy is... koddig. Hy heeft z'n renommée hoofdzakelyk te danken aan kwinkslagen, die in de *fliegende Blätter*, of in onze: »*gy zult en moet lach*-prullen" een goede figuur maken, maar geenszins op humor gelyken, ja-zelfs dien eigenaardigen dubbeltrek van 't genie uitsluiten. Hy heeft ter-nauwernood *geest*, en is slechts nu-en-dan — op fransche manier: door woordspeling — *geestig*. Hy kaatst niet met gedachten, slechts met klank. Treft het, dat die klank 'n gedachte meêbrengt, of opwekt... *autant de gagné*. Waar dit niet geschiedt, valt de zaak plat neêr.

Heel aardig gaf hèm z'n hebbelykheid om met woorden te spelen, een antwoord in den mond, toen Ludwig — *klank*spelende op Safir's hoed, en zyne doorgaande financiële berooidheid, hem »Filz" noemde. (Zeker soort filten hoofddeksel, en tevens: kale jonker, of zoo-iets.)

Maar zie, de verzemakende koning had ook 'n hoofddeksel op, van eigenaardig model, een regenhoed, en Safir antwoordde met het slagwoord: »*Wasserdichter!*"

Ik zal later terugkomen op het verschil tusschen geest, geestigheid en kwinkslag... *genie!*

vend parterre, met grauw-erten in 'n geschudden koker. Een kus is: »*fietsch*" of zoo-iets, waarmeê men sysjes aan 't zingen brengt, op de flageolet. Vaderlandsliefde heet: *boum!* Idylliteit vertalen ze met *piperdepi-mé-mé-mé*, *m...é...é...é...é* uit de hobo.

Eens, by de opvoering van m'n »bruid daar boven" had de orkestmeester de romance, die Caroline zingen moet, op muziek gezet. Hy illustreerde de regels:

Hoort ge daarginder in tuinen en dreven
't Leeuwrikje zingen, den nachtegaal slaan?

met 'n kwinkeleerslag, die — 't was te Utrecht — alle studenten in lachen deed uitbersten. En my ook. Men kan er zeker van zyn, dat die man, indien z'n kunstzin, die waarschynlyk slechts beroepskeuze was — misschien weifelde hy lang tusschen muziek en kommeny — indien de oorzaken die 'n muziekvervaardiger uit hem maakten, hem in-plaats van den dirigeerstok, 'n penseel hadden in-handen gespeeld... gewis, hy zou de verf om varkens te schilderen, uit z'n kleerborstel gehaald hebben, en waarschynlyk had hy, om de illusie volkomen te maken, compagnieschap aangegaan met den boer die 'n schreeuwend zwyntje by zich droeg, in z'n vestzak. »PUBLIEK" zou misschien ook dàn nog klagen over gebrek aan *waarheid:* »omdat toch, wèl geroken, de *odeur* ontbrak."

Want — ik spreek *u* vry, byna geheel vry, o dwalende kunstenaars! — »Publiek" houdt van odeurtjes, en van *leugen*. *Hy* bederft u, waar ge goed zyt. *Hy* juicht u toe, waar ge mìsgrypt. *Hy* schrikt u af, waar ge poogt u optéheffen uit onärtistieke vernedering.

Een kunstenaar, die niet bezwykt onder den leugen-eischenden aandrang van »Publiek," is een held. En helden zyn zeldzaam, wyl er tot den hoogen moed, die dáártoe noodig is, juist hetzelfde element van allerhoogste opvatting noodig wezen zou, die ik identisch noemde met ondenkbare volko-

menheid in andere zedelyke eigenschappen.

Ik zeide dat de tiende rang, *ut alii desint*, zoo héél laag niet stond. Eilieve, List en Rossini componeren, op »Keizerlyken last" *hymnen*, *symfoniën* en verdere *kakofoniën*...

— Compliment van Z. M. aan...

— Aan den *maestro?* vraagt de lakei...

— *Pardon!* Aan mevrouw List. — Aan mevrouw Rossini. — Z. M. doet te weten dat... de vrede gesloten is. — Dat... hy zal gekroond worden te Pesth. — Ter opluistering der feestelykheid die er zal plaats hebben by die solemnele gebeurtenis, wenschte Z. M. den sleep van z'n mantel te doen dragen door vier kinderen van drie tot zeven jaar, gevaccineerd, rosblond, flink onderwezen in 't een of ander waar geloof, maar overigens van 'n gezond gestel en aangenaam uiterlyk. En Z. M. »overwegende" de groote verdienste van maestra Rossini — of List — in 't vak van kinderen voortbrengen... overwegende dat MULTATULI's Idee **219** nonsens is,

heeft goedgevonden:

gezegde dame te bevelen, binnen ééne maand de vier benoodigde kindertjes — expresselyk voor de festiviteit vervaardigd — gereed te hebben. De maat der wichtjes wordt genadiglyk overgelaten aan de leverancierster, mits zy zorgdrage, dat het te fabriceren kroost, precies de ruimte vulle tusschen 't drie-en-dertigste kanonschot, en 't *innbrustig: salvum fac imperatorem*... dat elders besteld is. Zr. Ms. verlichte kunstzin staat-borg voor 'n fatsoenlyk honorarium, in evenredigheid met de alöm erkende handigheid der fabrikante... enz."

Gelukkig, dat List en Rossini geen vrouwen hàdden. Ik vreesde anders waarachtig, dat deze — na langen omgang met hare egaês-artisten — onbeschaamd genoeg wezen zouden... toch eens te proberen! Ze zagen immers dagelyks, hoe hunne producerende kostwinners uit de ziel haalden, wat er niet inzat? Zou 't zooveel meer onnatuur vorderen, lenden te

verkrachten tot ontydige vrouwedienst, dan er noodig is om heeredienst afteporsen aan hart en genie?

Halt, dames! Dat is geen hart, dat is geen genie!

En... wat uwe gemaals leverden... 't was geen *kunst:* het waren kunstjes!

Op die wyze zoudt ook gy kunnen leveren, niet wat Z. M. verlangt, maar wat hy en »Publiek" voor 't verlangde houden zullen. Er behoeft geen ziel te zitten in de bestelde kinderfoniën. Koop 'n paar poppen, dames, verberg ze onder sjaal of schort, tot op 't bepaalde oogenblik, en... bevalt! *Sufficit* voor zóó'n kunstkeizer, voor zóó'n kunstpubliek.

En uwe echtgenooten... ik ben hun dank schuldig. Zaagt ge niet, hoe broederlyk ze my te-hulp kwamen met hun afschrikkend voorbeeld, toen ik zoo-iets noodig had in deze filippica tegen onëchte kunst?

Inspiratie, gloed, genie... *de par l'Empereur*...

O Fancy!

Ei zie, daar nadert onze Zeuxis. Hy kauwt pruilend op z'n spons, en komt ons vragen, of er niet wat valt aftedingen van 't vonnis dat hem relegeert in 't hoekje der stenografen en koddebeiers?

Gewis! Al zy er geen kunst in z'n schuim, er was schuimende drift vàn kunst in de woede over 't mislukken van z'n pogen. En daartoe was oorzaak. Want het was hem niet tedoen eene voorstelling te geven van 'n klomp adem, gevangen tusschen milliarden zeszydige vlakken, vlokkig afdruipend van den lip des Bucefaals... dat schuim moest *spreken!* 't Moest verhalen van Alexander's hartstogt, van z'n eerzucht, van ongetemden moed en teugellooze begeerte. Het moest een epos dichten over de macedoonsche furie, een heldendicht zingen op Arbela... een profetischen lykzang tevens op 't onvermydelyk slot van dat alles: op het liederlyk ònder-

gaan in Persepolis.

En dáárom — al gelooven we niet aan de waarheid van de spons-*sage*, als *feit* — wáár is het, dat de natuur zùlke lessen geeft aan den kunstenaar, die zich gewoon maakte haar te verstaan. »Doe 'n beetje woede in uw schuim, o tobbende Zeuxis!" kan ze hem hebben toegeroepen, en vóór zyn oordeel gereed was met het waarderen van dien raad, voerde zyn sidderende arm uit, wat z'n geërbiedigde meesteres aan zyne zenuwen bevolen had. Nogëens, het sprookje kan onwaar zyn: de beteekenis blyft! Wie 't verzon, moet dergelyke worpen gedaan hebben.

Dat er knoeiers opstonden, die 't voorbeeld aangrepen van verkeerden kant, en zich poseerden als artist, omdat ze 't gooien en smyten konden nadoen, spreekt vanzelf. Zoo zyn er, die zich schilder wanen, omdat ze — als Apelles — fouten maken in 'n bottine. Anderen roepen 't: *anch io sono pittore!* als er bleek dat ze hun wageschot kochten by denzelfden fineerzager, die plankjes leverde aan Michel-Ange. Enz.

Lieve Zeuxis, zyt gy tevreden? Ge wist toch wel, niet waar, dat ik u niet hulpeloos overlaten zou aan de ploertige zelfverheffing van Kappelman, die — altyd even *bedaard* — nooit smeet met andere dingen dan menschenwaarde?

De artist bespiedt, beloert, beluistert de natuur. *Zy* is de geliefde die hy wil bezitten. *Zy* is 't koninkryk dat hy veroveren wil.

Vóór alles wil hy verstaan wat ze zegt.

Daarna — liefhebben is: *goed-zyn* — wil hy anderen deelgenoot maken, van wat hy gehoord heeft.

Na vele vergeefse pogingen — ze is geene courtisane! — na lang en moeielyk hof-maken, meent hy eindelyk een glimlach te hebben opgevangen...

Helaas, ze meesmuilde slechts.

Daar klinkt iets... zou 't een aanmoedigend woord zyn?

Nog niet!

Ze boudeert...

Wàt toch heeft de vurige minnaar misdaan?

Ik zal 't u zeggen! Meent ge dat zy, de heerlyke, de magtige... meent ge, dat zy zich overgeeft na zoo korte verdediging? Na zoo ligten stryd? Na zoo weinig offer?

Ze werpt haren handschoen in 't diereperk der maatschappy, en wyst daarop, als vragend: durft ge myn pand terughalen uit die arena?

En hy schrikt!

Want ze eischt veel, de trotsche gebiedster van z'n hart, maar... indien ze minder eischte, hy zou haar minder liefhebben.

Was 't niet reeds eene eer, dat ze hem hoop gunde haar ridder te worden, wanneer hy zal hebben blyk-gegeven van den moed die noodig is om haar schildknaap te zyn? Is niet zyne liefde zelf — onbekroond ook — eene gave van hàre hand? Ligt er niet reeds genot in de smart van 't vruchteloos pogen?

O gewis!

Met 'n sprong waagt hy zich onder 't gediert, dat van den muil 't bloed lekt der slagtoffers die hem voorgingen. Zy verslonden al wat *liefhad*, al wat *dacht*, al wat *streefde*, al wat *offerde*, al wat gebonden werd weggeleid van Jerusalem's poorte naar Calvarië. Hyenen en jakhalzen...

Ik spreek van u »Publiek." Luister, en betaal wat ge leest, en krimp in-een, en wees dankbaar toe, en bluf er op tegen den vreemdeling, dat er zoo'n mooischryver werd geboren in uw land, en maak uw geld gereed voor 'n standbeeld, uw rhetoriek voor posthume apologie.

...jakhalzen en hyenen vergasten zich voorbatig op den nieuwen buit... den nieuwen dwaas die 't waagt zich te ge-

ven tot middagmaal, nadat het ontbyt wat schraal was. *) De dwaas die moed had...

Uw klauwen en slagtanden te trotseren, meent ge?

Och neen! Indien hy bevreesd was of is, hy die zich wapende met schoonheidsgevoel, en dus pyn weet te dragen maar walging schuwt, geloof me »Publiek" hy is of was bevreesd voor uw stank.

En de eer was te groot, u te vergelyken met jakhals en hyena — vergeving, o woudrekels! — uw naam is: weegluis.

De kunstenaar waagt zich. Hy wordt gewond, gepynigd, gemarteld: maar hy bezwykt niet!

Na zwaren stryd brengt hy 't verlangde. Zy glimlacht. Een zalig gevoel doorstroomt hem. Zyn gemoed is vol, overvol. Het dreigt te bersten. Hy wil meêdeelen...

Helaas!

Den indruk ving hy op. Wie leert hem de uitdrukking?

Ook dat wacht hy van háár. Zy zal hem leeren spreken in klank, lyn, kleur, blik, beweging en woord.

Hy luistert naar hare lessen, en weldra meent hy te verstaan wat ze zegt, te begrypen wat ze bedoelt.

Maar telkens vergist hy zich.

Telkens vreest hy leegte te vinden in wat hem eerst voorkwam gevuld te zyn. De klank die hy meende te begrypen,

*) Men moet erkennen dat er in ons landje zelden iets voorkomt, dat de moeite van 't verslinden waard is. By »schraal ontbyt" dacht ik aan BILDERDYK, NOMSZ, FOKKE SIMONS, WITSEN GEYSBEEK, e. d. VONDEL leverde 't souper van den vorigen dag. Dat was de laatste eigenlyke maaltyd. Lang daarna moest men zich dus behelpen met kost van minder soort, eene voedsel-*penurie* die, gelyk men uit het ontbyt bemerkt, vaak aanleiding gaf tot het zeer ongunstig verschynsel, dat vry-onbeduidende personen door den laster werden opgevreten. Honger is 'n scherp zwaard.

wordt wartaal in zyne ooren. Die lynen, eens zoo *correct* in z'n oog, schynen hem thans gebrokkeld, valsch, ongeheel. Die kleur vloekt...

Hoe zal hy vormen naar vormeloos voorbeeld? Hoe zal hy teekenen naar verbryzeld model? Hoe zal hy onzin maken tot zinnige waarheid?

Daar volgt moedeloosheid, soms van korten duur, by velen voor altyd. En deze gaan onder. Die armen beseften niet, toen ze 't hoogere opgaven, dat ze daarom toch niet geschikt waren voor 't allerlaagste. Behalve den grief over den schipbreuk, dien hunne ziel leed, worden zy bedolven onder 't leedvermaak der velen die nooit iets poogden. De wereld wreekt het besef van eigen lafheid, op onbekroonden moed. Kappelman voedt z'n forellen met den geslagen koning, die z'n slaaf werd.

Maar anderen — zéér klein is hun getal! — rigten zich op. Hunne liefde is eindeloos, byna volkomen. Ze zien in, dat het hùnne schuld is, indien ze niet verstonden, niet begrepen.

En, op nieuw aan den arbeid!

Eindelyk meent de kunstenaar geslaagd te zyn. De stof sprak tot zynen geest. Kleur, vorm, beweging, betrekkelyke stilstand zelfs... alles is *taal* geworden!

Juichend wil hy den minnebrief toonen, den eersten die z'n standvastigheid wist afteperşen van 't zoo moeielyk te treffen hart der geliefde...

Eerbied voor die onbescheidenheid, gy die slechts in achterbuurten... *niet* overwint.

...hy wil den lonk dien ze hem ten geschenke gaf, uitbeitelen in steen. Hy wil dien vereeuwigen op het doek. Hy wil dien vertolken in accoorden, uitspreken in een der kindertalen, waarmeê wy menschen ons moeten behelpen...

En — zyt ge voldaan, o Zeuxis? — stikkend van woede over 't mislukken der baring van de vrucht die ontvangen

was en gedragen werd met zóóveel smart, werpt hy...

De sponsgeschiedenis is nu afgedaan. Ik hoop daarin een-en-ander gezegd te hebben, dat den bezoekers van museën, den lezer van sommige werken... niet zoo gedurig voor den geest staat. Ik ben te beleefd om te veronderstellen dat ze 't niet wisten.

En ook wat er volgt zal wel niet nieuw zyn. De lezer — oplettend als gewoonlyk — zal hebben opgemerkt dat ik onder de elementen van épiciers-haat, 'n paar nummers gal heb overgeslagen, en tevens, dat ik dit met Zeuxische kunst doen *moest*, om ter-zyner-tyd na 't werpen van *myn* spons tegen »Publiek" eenigszins geleidelyk terug-te-keeren tot normale stemming. *J'y suis!*

De Kappellieden dan zyn boos omdat de kunstenaar *onafhankelyk* is. Zy, gekneld in buur-vrind-familie-veroordeel-gewoonte-sleur- en dreunbandjes, kunnen niet verdragen dat 'n ander vliegt, waar zy alle moeite hebben zich niet te miskruipen. Indien 'n schildpad zoo nydig van natuur ware als de mensch, zou hy vinnig kwaad-spreken van adelaars en nachtegalen, ja zelfs van kraaien en eksters. Misschien wel heeft de lieve natuur aan oesters 't genot ontzegd, dat er verbonden is aan 't bezit van schouders en neus, om die beestjes te bewaren voor 't Kappelmannig optrekken van die lichaamsdeelen, by 't waarnemen der tuchtelooze beweging van 'n fladderende zeemeeuw.

Inconsequent — gelyk alles wat onwaar, en dus slecht is — gebruikt de onaesthetische veroordeelaar den vermeend-hoogeren rang van een *beroemd* artist — dien hyzelf zoo-even bekladde met zyn kwyl — als oorlogsmiddel tegen den kunstenaar, die in de algemeene opinie iets lager staat aangeschreven. Het sysje moet zich hooren verwyten dat het maar 'n sysjen is, en wel uit 'n bek die geen toon kan voortbrengen niet alleen, maar nog vuil is van den smaad dien hy

uitwierp tegen zangers van hoogeren roep.

't Is kluchtig optemerken hoe ieder, die 'n parterre-billet betalen kan, zich 't regt aanmatigt laag neêrtezien op artisten van den 4en of 5en rang, op-grond der verzekering »dat men te Parys 'n artist van den 2en rang gehoord heeft." Dat men economisch met z'n aandoeningen omgaat, — vooral wanneer ze geput worden uit 'n verstopten bron — mag ik niet afkeuren, maar 't gaat toch wat vèr, vandaag geen gevoel te hebben, omdat men gister... aan de eer van de reis meende schuldig te zyn, wat modeaandoening optevangen. 't Herinnert aan de vrouw, die niet aan 't schreien kon geraken by de schets van 't vagevuur, omdat ze by 'n vorige preek al haar tranen verhuilde aan de hel.

Doch al ware toevalliger-wyze het laag-stellen van een kunstenaar, indedaad — zonder vergelyking met hooger — verdiend, al hadden wy te-doen met 'n breekebeen, dan nog voegen èn die vergelyking èn dat verwyt geenszins hem, die van den meester niets wist optevangen, dan 't voorwendsel tot neêrhalen van 'n ander. BOILEAU loog door onvolledigheid — halve waarheid is geen waarheid — toen hy de kunst moeielyk noemde, en kritiek 'n ligte taak. Hy wist wel beter, maar... och, zoo'n vers!

Zéker wist hy beter. Indien maat en rym wat williger waren geweest, op den ongelukkigen dag, toen dat *dicton* hem uit de pen kroop — met het alleronpleizierigst vooruitzigt 'n paar eeuwen lang te worden misbruikt — zou hy in de eerste plaats de gemakkelyke »kritiek" hebben gebrandmerkt als verkeerde, onbevoegde, ploerte-kritiek. En vervolgens hadde hy verzekerd, dat de *ware*, *echte*, niet alleen tot de »difficile" kunsten behoort, maar daaronder eene der moeielyksten is.

De man nu die daar schilderde, beeldhouwde, tooneelspeelde... hoe ver ook staande beneden zyne kunstbroeders misschien, *is* iets, *kan* iets, *levert* iets. Hy bezit zekeren rang.

hoe laag dan ook.

Welk diploom van rang kan er vertoond worden door de meesten die hem uitfluiten? (**538**)

»Dat beeld is slecht geteekend." 't Is wel mogelyk. Doch ik vraag u... niet: zyt gy in-staat tot betere uitvoering — die eisch ware onbillyk, zoolang gy u niet voor teekenaar uitgaaft — ik vraag u, die zich opwerpt als kritikus, of gy 't in de kunst van kritiek verder bragt dan hy in de kunst van teekenen? Dat zyn arbeid u niet bevalt, doet niet terzake. 't Was zyn doel niet, *u* te behagen — erken dat dit 'n armzalig doel wezen zou! — zyn doel was: weêrtegeven wat hy meende opgevangen te hebben in de natuur. Deed hy dit gebrekkig... maak uzelf tot artist, niet door 't grypen naar stift of penseel, maar schilder gy, kritikus, *betere-opvattings-artist*, hem vóór in *woorden*, wat hy onjuist verstond of verkreupeld weêrgaf.

't Genoegen van beter-weten zou wat al te goedkoop zyn, indien zich ieder dat kon aanschaffen, buiten kosten van gemotiveerd oordeel.

En zelfs het tegenovergesteld vermaak — 't mede-toejuichen, waar algemeene hulde 't loon is van erkende meesters — ook dàt zou in waarheid, om niet te worden beschouwd als gestolen, zich, door wat gegronde *lovende* kritiek, behooren te vrywaren tegen de verdenking van idioot meêschreeuwen met de meerderheid.

Is onbevoegde afkeuring smartelyk voor den *mazette*, voor den middelmatige... domme lof walgt den meester.

Hy weet het, dat z'n oogst in byeen-geharkte stoppels bestaat. Hy die in gepast en *noodzakelyk* zelfgevoel, aanspraak maakt op goud, hy is misselyk van uw slyk.

En hy werpt u de »mooivindery" in 't gezigt. Omdat ze *bête* is. Omdat uw lof hem beleedigt. Omdat hy schaamte voelt, z'n ziel te hebben getoond aan onwaardigen.

Dit alles is zoo. Maar 't is alles niet. Noch zelfs 't voor-

naamste.

De kunstenaar dien men bedelft onder applaus van slecht allooi, voelt zich voornamelyk daarom gekrenkt, wyl gy meenen durfdet, dat hy — apostel! — de valsche munt zal aannemen, waarmede gy dacht hem te bevredigen. Daarin ligt twyfel aan de echtheid van z'n geloofsbrief. Ge lastert zyne religie. Hy benydt z'n leerling, dien ge uitfloot.

Hy weet het, hoe men straks, teruggekeerd in wat men »wereld" noemt — daaronder zyn wereldjes van 'n paar dozyn... bevolkingszielen — hy weet dat men hem de hand niet zal reiken die men zoo-even voor hem roodklapte. Hy weet het hoe de vandaalsche *lasso* reeds werd geslagen om den hals van 't beeld, dat 'n oogenblik geleden met zooveel vertoon van geestdrift op 'n voetstuk geplaatst is. Hy weet dat de toejuichers... jaloers zyn.

Jaloers, yverzuchtig, nydig op den aureool die hem omstraalt, op de eer der boodschap die hy ontving en overbragt, op z'n onachtzaam versmaden van kleine dorpsbravigheidjes, op z'n fier alleen-staan, op z'n verwaarloozen der naaischooltucht... hy de *meester!*

Dat alles eischt wraak.

Komäan, niets gaat boven gemak. Wie wat te wreken heeft, vermoeit zich zoo weinig mogelyk. Wraak is, volgens spreekwoord en bybel, godenspys — er lept veel aan dien schotel, dat nu juist niet positief goddelyk is — en behoort met rustigheid georberd te worden, als de andere *theobroma* die van cacao gemaakt wordt: Kappelman wil 'n kop chocolaad drinken.

Tout doucement! Verslik u niet, brand u niet, haast u niet. Strek uwe beenen lang voor u uit... en vooräl: geen inspanning! Noch van gevoel, noch van verbeelding, noch van geheugen, noch van kennis, noch van oordeel... niets van dat alles is noodig om met brutale zelfgenoegzaamheid te zeggen:

»'t Is waar, hy zingt »mooi," maar... och, zoo'n vent heeft

altyd onechte kinderen."

't Is te hopen dat uwe vrouw ze heeft, o Kappelman. Dat zou kans geven op verbetering van ras.

»De schilderyen zyn »mooi"... gelukkig dat dit volk altyd om geld verlegen zit. Ik heb ze hem afgekocht voor 'n prikje."

Dan zyt ge een dief, o Kappelman, gy, die nooit verlegen zyt om geld, èn wyl ge 't weet te stelen, èn omdat ge nooit uw geldwinnen verzuimdet om wat hoogers.

»Dat boek is »mooi" maar... de schryver is zoo'n byzonder gemeene kerel.

Ik zal niet zeggen: dat liegt ge, ellendeling! Want, zietge, gy mogt eens berouw krygen, uw vonnis herroepen, ànder oordeel vellen...

Kappelman, 't zou me zoo bitter smarten, als ge my preest. Vorder niet dat ikzelf, al te onnozel, u den weg wys tot feller wraak dan uw vereerende schimp.

Bovendien, ik weet hoe bitter arm ge zyt aan denkbeelden. Uit behoefte aan de tegenstelling, die ge noodig hebt om 'n fraze te maken, iets ingewikkelder dan: »'t is koud vandaag," zoudt ge alligt omslaan tot de wanhopige poging my uittemaken voor 'n braaf man... »maar hy schryft miserabel."

Doe dat niet! Ge zijt dom genoeg om wreed te wezen. Maar toch bid ik u, doe dàt niet. En dit vraag ik met vertrouwen, omdat ik u kan omkoopen met andere... chocolade.

Welke?

Vertel overal, dat ik in dit vertoogje kunstenaars-onzedelykheid in bescherming nam. Ge zult daarmede dank inoogsten van velen, die wel is waar niet zedelyk zyn, maar toch nooit zich schuldig maakten aan kunst.

Indien we, als hoogsten eisch van 't mensch-zyn, vorderen dat er gestreefd worde naar waarheid, dan staan waarschynlyk weinig leeken boven den gebrekkigsten artist. Het paardje,

mannetje, boompje, dat het kind van 6, 8 jaar op de lei griffelt, gelykt meer op paard, man of boom, dan de zedelykheid onzer maatschappy op 't ideaal-goede. Doch er is sterker oorzaak nog tot schaamte. Wat er moge ontbreken aan de schets van dat kind: het *wilde* wáár zyn. Wilde de wereld *goed* zyn?

Vanwaar dat toejuichen van edele gevoelens... op de planken? Dat verheffen van edele daden... in de historie? Getuigt niet ook dàt applaus tegen de maatschappy, die dùs oordeelt en ànders handelt? En staat ze alzoo niet ook hierin beneden den artist, die zich toch niet schuldig maakt aan het teekenen van vyfvoetige paarden, zoolang hem de natuur slechts vier pooten aan zoo'n dier te zien geeft? Hy moge zich vergist hebben in aanschouwing, uitdrukking, opvatting, hy is — op zeer weinige uitzonderingen na — verantwoord door 'n beroep op het gebrekkige dat àllen menschelyken arbeid kenmerkt. Hy *wilde niet liegen*, al zy 't dan dat er een wyde kloof gaapt tusschen de werkelykheid en zyne vertolking.

Is ook de leeken-wereld zoo opregt? Immers neen! Om nu van de slechtsten niet te spreken, van triviale huichelaars, vraag ik of er niet onëerlykheid ligt in de inconsequentiën die men dagelyks ontmoet: »ja, dàt zou wel, strikt genomen, zoo behooren... dat zou wel, in zekeren zin, pligt zyn... maar, och, men moet met de wolven in 't bosch huilen, men kan de wereld niet veranderen, men moet de menschen nemen zooals ze zyn" en dergelyke *scies?*

Wat zou men van den artist zeggen, die *zyne* waarheidsreligie onderwierp aan zulke belemmeringen? Kan men zich voorstellen dat hy blauw gras geven zou, groene hemels, om te behagen aan de »wereld?"

De wereld verlangt zulke ongerymdheden niet, zegt men, en dit is waar. Zy, die in eigene opvatting van hàre moraal geene denkbare zotterny overslaat, vordert dit niet van den

kunstenaar, wyl ze inziet dat zyne artisticke eer hem verbieden zou, aan zulke eischen te voldoen. Eischen evenwel, die niet ongerymder wezen zouden, dan de zeer onzedelyke drang tot afwyking van 't ware *goede*, waaraan we dagelyks met lafhartige gedweeheid zien toegeven.

Dit niet-vorderen van opzettelyke, onlogische profanatie der kunst, is eene hulde aan hare intégriteit. Eene hulde die den niet-kunstenaars nooit werd aangeboden, wat dan ook, blykens *wetten*, en *strafbepalingen*, geheel onverdiend wezen zou. Alöm is, byv. vadermoord e. d. uitdrukkelyk verboden. Den artist echter, die zyne moeder, de natuur, met voorbedachten rade mishandelt, durft men overlaten aan de Nemesis van z'n geweten.

En hoe is nu — om te spreken van wat in de wereld hoofdzaak is, al stelle dan de kunstenaar zelf dit lager — hoe is de stoffelyke belooning van dit alles? Wat *betaalt* de maatschappy voor die trouw aan de waarheid? Voor den arbeid en de smart die ik in vorige bladzyden eenigermate schetste? Voor den stryd dien de artist te voeren heeft, in zich, en met anderen? Voor de eigenaardigheid der natuurgave, die den bevoorregte vaak ongeschikt maakt tot geldwinnen of sparen?

De materiële behoeften toch des kunstenaars, zyn als van anderen. De voeding, het onderwys zyner kinderen, kleeding, woning, zyn geheel huishouden, vereischt geld. Geen winkelier levert hem zyne waren, noch om-niet, noch goedkooper dan aan anderen. Integendeel, 't genie is ligt te bedriegen, en er zyn... winkeliers die er slag van hebben, den kunstenaar te behandelen als 'n genie. Van bevoorregting is geen spraak. En dàt mag er niet zyn, wyl 't onbillyk wezen zou, door weinige individuen de schuld te doen betalen der geheele maatschappy.

Doch ook die maatschappy zelve behoort den artist, wat het geldelyke aangaat, geheel aan zichzelf overtelaten, eene verplichting trouwens waarvan zelden wordt afgeweken. Juist

het dryven op eigen wiek, op 't gevaar af van lamgeschoten neêrtezinken, maakt een der hoofdbestanddeelen van 't kunstenaarsleven uit. Hy màg geen twee heeren dienen. Hy kàn dit niet. En waar 't beproefd werd, zag men terstond de waardigheid der kunst... gedecomponeerd op Rossinische manier.

Het uitloven van belooning, het schenken van medailles, en dergelyke middelen, hebben altyd nadeelig gewerkt. Broeikasten leveren, uit den aard der zaak, slechts dwergplanten. Eene kunstschepping behoort, als Pallas uit den Jupiterskop, spontaan voor-den-dag te komen, en is *per se* 'n misgeboorte, indien ze anders ontstond dan doòr bevruchting, dragt en baring van de ziel.

Neen, geen hulp! Ook hier gelde de wet der liberaal opgevatte industrie: de verhouding tusschen vraag en aanbod regele — zonder de minste bybeschouwing — den prys. Bezit de artist de bekwaamheid niet, om zyne *leistungen* geldswaardig te maken — om 't even, of dit voortvloeie uit het gebrekkige van zynen arbeid, of uit mangel aan schattingsvermogen der menigte — welnu, dat hy bezwyke! Wie niet sterven kan, verstaat het leven niet.

Zoolang het echter niet tot dit uiterste gekomen is, heeft hy *iets* noodig voor z'n onderhoud. Dit »iets" moet hy zich kunnen aanschaffen op eene wyze, die niet gedurig elk opvlammend sprankje dooft, die de geestdrift niet smoort, die niet door 't àl te hevig, àl te aanhoudend spannen zyner veerkracht, hem verlamt.

Ik erken evenwel dat stryd met het dagelyksche, met het lage, in zekeren zin, noodig is. De *ware* kunstenaar put hieruit het onmisbaar contingent *humor*, waaraan slechts hy geene behoefte heeft, die de kunst tot 'n handwerk verlaagde. Er is in elk uitstekend voortbrengsel van 't menschelyk vernuft een grondtoon van juvenalische *indignatio*, zonder welke de ideale kunstenaarshemel hemzelf en ons vermoeien zou door

'n àl te scherp, ééntoonig, onartistiek licht.

Maar... die stryd met het banale mag niet ontaarden in onëdel worstelen met het àllertriviaalste. Materiëel gebrek zou den artist minder schaden, dàn de onëer die daaraan door de levensbeschouwing onzer eeuw verbonden wordt. Water en brood zouden misschien, strikt-genomen, voldoende zyn ter voeding van den kunstenaar, die zich behoort te kunnen laven aan edeler bron van genot dan de gastronomie verschaffen kan, doch de schande die eene al te karige levenswyze aankleeft, en die hem tegenkaatst uit de wyze waarop hy door de wereld wordt bejegend, pynigt hem, en bederft juist de stemming, die er zou noodig-zyn, om tevreden te wezen met gevangenis-rantsoen of honde-kost. Gelyk byna immer, verwisselen ook hier oorzaak en gevolg aanhoudend van rol. Gebrekkige kunst, nog làger gewaardeerd dan ze verdient, brengt armoede voort. Armoed baart schande, en — wy weten nu eenmaal, dat Kappelman 't diploom van bekwaamheid van z'n geneesheer, in de beerevellen van diens koetsier zoekt — noopt tot nóg lager schatting. Deze *herabsetzung* beleedigt, martelt en verlamt den kunstenaar. Zy verduistert zynen blik, verwart zyn gehoor, verstompt z'n gevoel. Het onmisbaar zelfvertrouwen gaat verloren, en hy bezwykt. De kapel is vertrapt, die, dalende om wat honig te zoeken, nederzonk in 't ezelspoor. (**261**)

Helaas, wie kan ons verzekeren, dat de »rookende vlaswiek" niet zou ontvlamd zyn — ik zeg niet: door wat zorgvuldige pleging, o neen! — indien men haar slechts niet opzettelyk hadde uitgedoofd?

Dit alles geldt niet omtrent den *meester*. Op hem heeft »Publiek" geen anderen invloed, dan den zoodanigen die z'n kunstbesef krachtig te-hulp komt met verontwaardiging en woede. Wy weten immers hoe de storm groote vuren aanblaast, en kleine verstikt.

Maar... niet ieder kan meester zyn!

Behalve de smaad evenwel, die in onzen tyd — en in Nederland vooräl — hand-aan-hand gaat met armoede, bestaat er nog eene andere oorzaak, die 't kunstenaar-zyn bemoeielykt, indien hem zyn loon al te schraal wordt toegemeten.

Ik betoogde, hoe hy zyne indrukken moet ontvangen van de Natuur. Het is nu eindelyk te hopen dat men hieronder niet, al te stads-naïvelyk, slechts boomen, gras, bergen, enz. versta. De leermeesteresse van den artist is : *al 't gewordene* dat onder 't bereik zyner zintuigen valt. Indien we voor een oogenblik verschil aannemen tusschen groot en klein — iets zeer conventioneels, en alleen geoorloofd in verband met onze meerdere of mindere vatbaarheid tot begrip — beslaat de *mensch*-zelf onder dat *πᾶν* de eerste plaats. Waar en hoe nu zal de kunstenaar zyne modellen bekomen, indien hy, om kalen rok of verwaarloosd uiterlyk, zich in welvarende kringen verachtelyk ziet afgewezen? Moet hy zyne verbeelding — àl te kunstig dan! — verkrachten tot den *leugen* in scheldende hospita's, in manende waschwyven engelen te zien? In 'n deurwaarder een bode uit hooger sfeer? Kan hy geven wat liefelyk is en welluidt, indien de aanraking met de wereld hem by voortduring bevrucht met bitterheid? Dat is onmogelyk!

Maar, nogëens, zelfs deze beschouwing levert geen grond tot afwyking van den regel, dat vraag en aanbod den prys bepalen. De schutter die z'n doel mist, mag niet klagen, dat het wit zich niet vinden liet op de baan die z'n kogel beschreef. Zyn schuttersplicht schryft voor, dat wit te treffen, waar 't *is*. De kunstenaar die niet in-staat is, zyn doel te bereiken, zonder de minste welwillendheid van dat doel zelf — d. i. zonder aanspraak te-maken op eenige andere belooning, dan die uit het gehalte van zynen arbeid, in verhouding tot het schattings-vermogen der koopers voortvloeit — kieze een andere loopbaan. Het is hier volstrekt de vraag niet, *waarom* hy niet slaagde. De oorzaak ligge in gebrek

aan kunstgevoel zyner tydgenooten, in hun onkunde, vooroordeelen, karigheid, cretinisme, krankzinnigheid zelfs... om 't even, men kan van hem, als van den wetgever in **339** vorderen, dat hy zich en z'n werk wete *optedringen* en dat alzoo zyne voortbrengselen niet alleen geldswaardig zouden wezen, als men 'n paar belemmerende *indien*'s kon wegcyferen, maar dat ze dit indedaad *zyn*, door te voldoen aan 't vereischte van alle geldswaardigheid: meer-of-min algemeen besef van 't praktisch-bruikbare. Wie balken naar Noorwegen vervoert, mag zich niet beklagen, dat men hem daar minder geld biedt voor z'n hout, dan hy te Amsterdam zou kunnen bedingen, en 't ware ongerymd voor 'n stuk brood, in vredestyd den prys te vorderen, die daarvoor misschien eenmaal werd betaald in eene belegerde stad. Andere zaken hebben zelfs volstrekt geen waarde, hetzy dan — als regenwater in zondvloedstyd — door overvoer, hetzy door ontstentenis van gegadigden, als goud op 'n onbewoond eiland. Ontpryzing nu door overvoer, is voor de kunst niet te vreezen. Eerstens blyft zy altyd betrekkelyk-zeldzaam. Ten-andere opent zy, veld-winnende, door opwekking van kunst*gevoel* en kunst*behoefte*, voortdurend nieuwe débouchés. Kunst brengt kunst voort... en gunst, gelyk er in een bekend gezegde... gehoopt wordt. Het omgekeerde echter: dat gunst kunst baren zou, is eene bepaald kettersche stelling, die 'n bestryder zal vinden in elk artist. Het moge hem verheugen, dat zyn arbeid door z'n tydgenooten hoog gewaardeerd wordt, de erkenning zyner verdiensten moge soms gunstig werken op de ontwikkeling van z'n talent — meestal is dit het geval niet: veel kunstenaars werden bedorven door lof — de materiële gevolgen van dezen voorspoed mogen nu-en-dan — ook alweêr niet immer! — aanleiding geven tot uitbreiding van gezigts- en werkkring... om voor dit alles geen dank schuldig te zyn, behoort hy van alle benevolentie afstand te doen. Dankbaarheid namelyk zou hem bederven.

daar zy de onafhankelykheid doet te-loor-gaan, die hy nog minder kan ontberen dan levend model.

Ik stem toe, dat de kunst weinig gevaar loopt òndertegaan uit overmaat van stof tot erkentelykheid. En hiervoor is nog eene andere oorzaak, dan de karigheid der tydgenooten. Al werde op-eenmaal ieder *bourgeois* 'n Mecenas — Apol bewaar ons! — dan nog kan men zich overtuigd houden, dat de meest-overdreven mildheid niet slagen zou in 't bevredigen, òf van den eigenwaan, òf van 't regtmatig zelfgevoel des kunstenaars. In 't eerste geval ziet hy zyne uilen voor onbetaalbare valken aan. De hoogstaande kunstenaar echter moet dáárom immer onvoldaan blyven, wyl de kooper hem slechts kan betalen voor wat er tastbaars geleverd werd, terwyl hemzelf, en hem alleen, bewust is, hoeveel *ziel* hy uitgaf, om de *gedachte* van z'n arbeid optevangen, afteronden, en tot de rypheid te brengen, die noodig was om haar te doen overgaan in feit. De kooper waardeert en betaalt slechts kleur en vorm van den vlinder, niet de pynlyke zelfverloochenende werkzaamheid der spinnende rups. Daaraan wordt zelden gedacht. Om in handelstermen te spreken — die hier uitsluitend te-pas komen — men vergoedt den kunstenaar de onkosten niet, de renten niet, en vooräl niet: het nadeelig saldo zyner winst- en verliesrekening, dat gerepartiëerd moet worden over de aan-den-man gebragte waren. Wie of wat stelt hem schadeloos voor geleden bankroeten? De ten-toon-gestelde proeve van zyn talent is misschien de twaalfde, de honderdste. Hare voorgangsters werden vernietigd. Wie kan ons zeggen, welken langen weg zyne verbeelding, zyn oordeel hadden afteleggen voor 't ideaal dat hy grypen wilde, zich leende tot niet àl te onvolkomene plastische voorstelling? Hoe berekent men den prys van elke mislukking, van elken twyfel, van de smart over moedeloosheid, van herhaalde inspanning tot het scheppen van nieuwen moed? Waarlyk, ook by zeer hooge belooning zou de artist kunnen klagen: »van *me* stand-

punt, o kooper, zyt ge mild in 't betalen van myn werk, maar toch... ronduit gezegd: het kost *my* meer!" (Alweder: **30!**)

Doch, dit alles gaat den kooper niet aan. Hy is — zooal-niet strikt-genomen als mensch, dan toch in byzondere verhouding tegenover den maker en leverancier van kunstvoorwerpen — volkomen in z'n regt, zich goud aanteschaffen voor den prys die 't yzer waard is, zoodra gebrek aan concurrentie hem dezen voordeeligen handel mogelyk maakt. Neen, meer nog, we betoogden reeds dat dit goud indedaad slechts de waarde van yzer heeft, indien het voor yzerprys te bekomen is. Geen staathuishoudkundige zal dit ontkennen. De waardigheid zelve der kunst schryft haar voor, zich *in hare aanraking met de maatschappy*, te onderwerpen aan de wetten die deze maatschappy beheerschen, voor-zoo-verre ze niet voortvloeiden uit luim, uit misbruik van magt door enkelen, maar indien zy — gelyk hier 't geval is — werden voorgeschreven door eene autoriteit, welker gezag vooräl de kunstenaar behoort te eerbiedigen: door de logische noodzakelykheid.

Het zou hèm, den vriend der natuur, zeer kwalyk staan, indien hy, voorgevende te gloeien van geestdrift voor hare intègre onveranderlykheid, ten-zynen-behoeve eene beschermende afwyking van den regel inriep. Dit ware lafhartigheid, misdaad en zotterny.

Laf zou 't zyn, den stryd tegen de wereld niet te durven voeren, dan onder bedekking van een, door toover-formulieren van 'n gunstig vooroordeel, gewyd harnas. Niet alzóó was de bedoeling zyner meesteresse, toen ze den handschoen nederwierp in de arena.

Misdadig is de poging des kunstenaars, zich grooter deel toe-te-eigenen van de algemeene welvaart, dan bedongen is door de hem bekende voorwaarden, waarop hy ter mededinging werd toegelaten. Dat anderen valsch-spel spelen, is

hùnne zaak. En zelfs in dat *tricheren* van anderen is gewoonlyk iets opregts. De koopman, de speculant, die middel weet te vinden meer geldswaarde aan genot uit de maatschappy te halen, dan 't bedrag der door hem geleverde nuttigheid, graveerde geen blazoen op z'n wapenschild, waaruit zou kunnen worden afgeleid, dat hy iets anders beoogt, dan: geld. Hy waarschuwt. Hy en de maatschappy zelve stryden met gelyke, onëdele — goed, maar: gelyk-onëdele — wapens. De kunstenaar echter die voorgeeft hooger te staan dan de wereld, mag niet aan die wereld ontleenen, wat hyzelf in haar wraakt. Hoe, zyn trots zou zich verzetten tegen gelykstelling met den *spiessbürger*, en er zou blyken dat die ziele-hoogheid *gemaakt* was, voorgewend, gehuicheld? Hy zou zich mogen verlagen tot 'n zaligheidspreeker, die met de eene hand tenhemel wyst, om de aandacht afteleiden van de andere, die grypt wat er kan gegrepen worden op aarde? Van zùlke kunst spraken we niet!

En zotterny? De artist die 'n exceptioneel wetje zou verlangen, ter bescherming van z'n — in dat geval compleet onnoodig — welvaren, moet om consequent te zyn, tevens in andere opzigten, z'n ontslag nemen uit het staatsverband zyner miskende gebiedster. Hy moet geen honger hebben, geen zwaarte, geen hoop, geen vreugd, geen pyn, geen behoefte... hy moet niets hebben, en is dus, by gebrek aan eigenschappen, zelf *niets.*

Neen, geene bescherming! Gunst, goedertierenheid, medelyden... dit alles komt niet te-pas. Maar: het afstand-doen van alle feitelyke welwillendheid ter zoogenaamde bescherming van de kunst, sluit geen vrybrief in zich, ter *mishandeling* van wie haar beoefent. De maatschappy mag en moet hem overlaten aan eigen kracht; maar heeft niet het regt hem te vervolgen, te martelen, opzettelyk te smoren. Zy behoeft er zich niet om te bekommeren, of hy inkt, beitel of verf hebbe, of hy tyd kan vinden tot studie? Dit alles be-

hoort hy zich aanteschaffen van den geïnden marktprys zyner geleverde waar. Maar men werpe zynen inktkruik niet om, men ontstele hem verf en penseel niet, men doove z'n nachtlamp niet uit, men storte niet opzettelyk alsem in de ziel, die iets liefelyks moet voortbrengen...

En dàt geschiedt.

De oorzaken waarom, en de wyze waarop dit gebeurt, heb ik reeds aangevoerd... oppervlakkiger dan het geval zou geweest zyn, indien niet walging my hadde teruggehouden van meer nauwkeurigheid.

Wat ik voor den kunstenaar eisch, is niet dat men hem hooger plaatse dan anderen — hyzelf moet den rang weten te veroveren, die hem toekomt — ik vorder dat men hem niet *beneden* anderen stelle. Afstand doende van genegenheid, vriendschap, *eerbied*, mag èr toch verlangd worden dat men hem niet behandele als 'n balling, als 'n *out-law*, als 'n vogelvry-verklaarde, als 'n vyand!

En, nogmaals: dat geschiedt! Nergens, wel-is-waar, zoo belachelyk-eerloos als in ons landje, waar uitstekendheid infamie medebrengt, waar de geringste winkelknecht, 't onbeduidendst referendarisje, de ordinairste minister, zich verheven waant boven den man *die iets kan*, doch in meer-of-mindere mate bestaat die rangverwarring overäl. En ze is opzettelyk. De hoogheidsdiefstal, waaraan de heerschende meerderheid zich dagelyks schuldig maakt, is geen gevolg van onkunde, geen ontoerekenbare zwangerschaps-manie: de wereld *weet* dat ze steelt! Dit blykt uit de kinderachtige pogingen tot restitutie van onthouden eer, aan overledenen. Reeds elders doelde ik op al dat posthuum standbeeld-yzer, waarmeê 't gestolen goud wordt geboet. Elk burgemeestertje, elk milionairtje, elk prinsje, elk koninkje — door brutale overmagt préséance afdwingend op 't *genie* van heden — zoekt vergeving van zonde in wat goedkoop hof-maken aan geniën die behoorlyk dood zyn. Hebt den moed ook hen te sma-

den, huichelaars! Zoo neen, vereert ze ànders dan door 't vies ophalen uwer stompneuzen voor hunne opvolgers, ànders dan door 't martelen van wie hunne plaats innamen. Gaat de velen, die op *u* 't oog vestigen als hùn meerderen, met wat eerlykheid voor, en legt u toe op iets minder-dubbelen roof, dan 't nemen van 'n rang die u niet toekomt, en 't bluffen tegen den vreemdeling op volksroem, dien niet *uwe* voorzaten behaalden, doch de voorgangers van hen die gy miskent.

De onbeschaamdheid, waarmede men doodgemartelde verdienste durft loven, zou in 't krankzinnige overgaan, indien niet de zekerheid op byval van allen die 't gevaarloos *dooden*-pryzen als dekmantel gebruiken voor 't pynigen van wat er verdienstelyks *leeft*, bewys gaf, dat men *weet* wat men doet. Neen, krankzinnig is »Publiek" slechts in-zoo-verre, als elke misdaad op zinsverbystering nederkomt.

Het verheffen van gestorven meesters — vaak met overdrevenheid, omdat schuldbesef fanatisme kweekt — is dan ook een bewys te-meer voor de reeds geopperde meening, dat afgunst een groote rol speelt in het laag-stellen der levenden. De dooden staan niemand in den weg. Zy melden zich niet aan, om 't bedrag van den schuldbrief te innen, dien men teekende met lawaai-hymnen en een metalen gedachtenispop. De ydelheid heeft vry spel, zich 'n adelbrief van kunstliefde aanteschaffen, door 't goedkoop roemen van begraven verdienste. Dat wint dubbel, neen... drievoudig. Wànt behalve die kittelende zelfverheffing, en 't hieraan ontleend voorwendsel om den tydgenoot door lauwheid en karigheid te laten *verkwynen*, zoekt en vindt men in 't uitbundig loven van den voortyd, vergoelyking voor de zucht hem te *mishandelen*. Zoo worden de levenden met de gelauwerde schedels der dooden gesteenigd.

Toen ik zoo-even, namens den kunstenaar, afstand deed van elke aanspraak op vernederende bescherming, kon de

beteekenis hiervan toch niet wezen, hem te plaatsen buiten het gemeene regt. Evenmin was het myne bedoeling, hen die zyne voortbrengselen te-laag waardeeren, vry-te-spreken van Beotische eigenbaat. Al behoeft hy hun protectoraat niet, *zy* moesten wel behoefte gevoelen aan de eer, dat te mogen uitoefenen. Het regtmatig besef hunner geestelyke minderheid zou hen verheffen, en begeerte opwekken naar veredeling, vóór alles uitgedrukt in mildheid jegens den man, die instaat en genegen is hen hierin te-hulp te komen.

Nog op andere wyze echter, dan door schraal loon, of diefstal en mishandeling, weet 'n publiek van cretins den artist te onthouden wat hem toekomt, en ik bewaarde deze opmerking voor het slot myner zeer onvolledige uitweiding over kunst, omdat zy zich geleidelyk aansluit aan 't vervolg van myn stuk over: *Publieke voordragten.* Men onthoudt hem den weêrklank, de echo, waaraan de kunst behoefte heeft tot doorgaande dupliek. Ook in deze zaak is de bekende *Wechselwirkung* een vereischte. Baring zonder voorafgaande bevruchting is onmogelyk. De ziel des kunstenaars moge ryk zyn, oneindig is hare werkkracht niet. Onophoudelyk geven put de grootste schatten uit. De magtigste stroom zou verdroogen, indien voortdurend alle bronnen werden gestopt die hem voedden.

De kunst nu, heeft ter voeding o. a. noodig zich te spiegelen in hare werking.

Hoe wordt die werking in het algemeen teruggekaatst? Ik kan ter beantwoording hiervan geene betere woorden vinden, dan dezelfde uitdrukking, die me by 't slot van 't vorig nummer aanleiding gaven tot dit vertoogje:

Nooit heb ik slechter gezongen dan in den Haag. Er ging me eene rilling door de leden, by 't ontmoeten van die glaskoude, vissige oogen van 't publiek..."

544*. (Vervolg: *Publieke voordragten.*) Ook de redenaar, de

publieke spreker is artist. Ik vraag, of alles wat ik over de kunst zeide, en dat byna geheel op hem toepasselyk is, hem aanmoedigt of zelfs in-staat-stelt waarheid te verkondigen op de geschiktste wyze? Of er kans bestaat dat zyne woorden ingang vinden tusschen zoovele beletselen door?

By het doelen op hindernissen vóór en gedurende de voordragt, maakte ik de opmerking, dat hy, door ondervinding geleerd die te voorzien, reeds ontstemd is gedurende zynen voorbereidenden arbeid te-huis.

Reeds dáár wist hy, dat de kans op aandacht gering is. Men wil vermaakt worden, niet onderwezen. Hy put zich uit in 't berekenen van alle mogelyke kansen op wanbegrip... ydele poging! Later zal hem blyken dat dezelfde hoorders, die zich te stompzinnig toonden tot het vatten der eenvoudigste waarheid, virtuozen zyn in 't ontdekken van eene toepasbare — schoon ontoepasselyke — verkeerde uitlegging, waaraan de spreker, de schryver, niet gedacht had. Reeds elders zeide ik: »geen auteur is bekwaam genoeg om de domheid zyner lezers te begrypen." Welnu, ik schyn me alweder vergist te hebben in de inkleeding dier waarheid. De boosaardige scherpzinnigheid immers, waarmede men gewoonlyk aan de ééne duizendste kans op wanbegrip, onder 'n tallooze menigte van mogelyk-juiste uitleggingen *) den voorkeur geeft, mag geene domheid genoemd worden. Zy is indedaad, wat we reeds zeiden: virtuositeit. Er behoort 'n hooge mate van duivelsche gevatheid toe, om Jocrisse tot de plaag zyns meesters te maken, en die gevatheid vormt tevens den hoofdtrek van wat we in 't dagelyksch leven: »kwaêjongens-streken" noemen.

Werkt het besef dezer hebbelykheid gunstig op de stem-

---

*) Namelyk: nadat een niet àl te onbekwaam spreker of schryver zich heeft uitgeput in welwillende pogingen om wèl begrepen te worden. Deze opmerking is noodzakelyk om de schijnbare tegenstrydigheid optelossen tusschen deze klagt en den aanhef van **541**.

ming des sprekers, die ter-goeder-trouw wil verkondigen, wat hy voor waarheid houdt? Dreigt niet dat aanhoudend vreezen voor opzettelyk misverstaan, de *liefde* te smoren, die hem kracht moet geven tot zyne taak?

»O, ricaneert men, de liefde moet alle dingen overwinnen..."

Gewis!

Maar dit verontschuldigt hen niet, die haar gedurig allerlei struikelblokken in den weg leggen, en tot dat herhaald overwinnen noodzaken. Er is huichelary in 't beroep op verheven grondstellingen, ter verontschuldiging van lage daden. Zy die van den voorganger 't bovenmenschelyke vorderen, behoorden die duidelyke hulde aan zyne meerderheid te doen vergezeld gaan van àndere blyken van vereering, dan 't nemen van proeven alleen, hoever hun sarren en zyn geduld gaan kan.

Het karakter van toeschouwende kruizigers is meesterlyk geschetst door een feit. Is er laaghartiger misverstaan denkbaar, dan 't ploertig: »hoor, hy roept ELIAS!" dat den gemartelde tegengrynst, die: »Eli, Eli!" zuchtte? Zoo bauwt het gemeen van onze dagen...

Ik noemde den redenaar een artist. Hy behoort dit te zyn in den hoogsten zin van het woord. Zyn taak is zwaarder, zyne hulpmiddelen zyn geringer, dan die van andere kunstenaars.

De beeldhouwer heeft beitel en marmer. De groep waardoor hy uitdrukking wil geven aan eene gedachte, ligt reeds in dien steenklomp verscholen. Hy heeft slechts omtrek te bepalen. De stof is er. De vorm zal spreken.

De schilder roept lynen en kleur te-hulp om zyne gedachten te vertolken.

De toneelspeler mag eenigzins staat-maken op de begoocheling door voetlicht, decoratie, kostuum, en *repliek*. Dit laatste vooräl is van grooten invloed op het effect zyner

kunst, hetgeen dan ook ten-gevolge heeft dat het wèl voordragen van monologen de meeste inspanning vereischt.

Behalve deze byzondere beschouwingen blyft het overigens in 't algemeen waar, dat al deze kunsten eenigermate een bondgenoot vinden in zinnelykheid.

De redenaar heeft niets van dat alles. In en door hem moet de waarheid baan-breken, steunend op eigen kracht. Ze openbaart zich door het gesproken woord op de eenvoudigste wyze die men zich — na het feit altoos der zwygende *daad* — denken kan.

Doch niet hoofdzakelyk hierin, noch ook in de belemmeringen die ik trachtte te schetsen, ligt het verschil tusschen de taak des sprekers, en die van andere kunstenaars.

Hy, artist, behoort in hoogere mate dan zelfs andere kunstenaars, zich toetewyden aan de algemeen-menschelyke roeping: aan wysbegeerte. Hy moet *weten.* Hoe gering zyne kennis zy, in vergelyk met wat hy niet doorgrondde, men kan vorderen dat hy zich iets minder achterlyk toone, dan het meerendeel zyner hoorders. De beschamende vraag: »waarom spreekt ge dan, indien ge niets te zeggen hebt?" ligt voorde-hand. Wel beken ik, dat dit betrekkelyk *weten* gewoonlyk slechts in *twyfelen* bestaat, doch men bedenke dat hooger eisch weldra aan alle voordragten — publieke of byzondere — jazelfs, aan byna elke mondelinge of schriftelyke uiting, een eind maken zou. Twyfelend zoeken naar waarheid, staat toch nader aan wysheid, dan onnadenkend aanhangen van 't onware of onzekere.

En al ontleent de redenaar zyn regt om 't woord te nemen, noch aan de ontdekking eener nieuwe waarheid, noch aan 't vinden van nieuwen grond tot twyfel aan wat voor waarheid doorging, dan nog behoort de vorm, waarin hy zyne denkbeelden voorstelt, nieuw te zyn, en zelfs behagelyk. Dit is tot wèlslagen onmisbaar, en hiertoe vooral is — nà ernstige waarheidsreligie en oorspronkelykheid van op-

vatting altoos — artistieke regeling en uiting zyner gedachten, een eerst vereischte. Wie verveelt, heeft ongelyk. Er bestaan dan ook geen vervelende onderwerpen. Alles ligt aan de wyze van behandeling. Een leeraar in de wiskunde byv. die z'n onderwys niet behagelyk weet te maken, mag zich niet beroepen op de dorheid zyner taak. *Hy* is dor. Niet de wetenschap, die in hare eenvoudige strenge logiek, eene der duidelykste en dus schoonste uitdrukkingen is, der eigenschappen van het alles-omvattende: ZYN. (**262.**)

In den eisch, dat de spreker wete te behagen, ligt de hoofdreden die hem — wat de wyze van openbaring zyner gedachten betreft — op ééne lyn plaatst met andere kunstenaars. De overeenstemming in de methode, volgens welke hy — als zy — z'n indrukken opvangt en verwerkt, valt vanzelf in het oog. Doch hierby moet alweder opgemerkt worden, dat zyn veld ruimer is, en dus zyn werkkring uitgebreider. Al zy het dan, dat de lagere menschenkennis ontoegankelyk bleef voor z'n wel ontwikkeld, maar... niet volmaakt schoonheids-gevoel — een verdrietige fout, eenigzins verklaarbaar uit **325** — hy behoort toch ervaren te zyn in de zooveel hooger staande menskunde, die beter strookt met de rigting zyner studiën. Hy mag in staatkunde geen vreemdeling zyn. De geschiedenis der mensheid, zoowel de geschrevene als de kritisch geschifte, moet hem vry duidelyk voor den geest staan. 't Is hem niet vergund onkundig te zyn in sterrekunde, in geologie, zoölogie, scheikunde, botanie, taalkennis, nyverheid, handel... Hy moet alle vakken van menschelyke kennis voldoende overzien om ze des-noods, na de splitsing die gevorderd wordt door de zwakheid van den leerling, synthetisch te kunnen zamenvatten met 'n meestergreep. (Slot **529. 530.**) 't Is *zyn* taak den specialist wakker te schudden, die indommelde op pandect, sage, canon, apophthegme, element-classificatie, universiteits-sleur, of empirie. Telkens moet hy hun toeroepen: »wat gy meendet in

byzonder eigendom te bezitten, is *algemeene* wet. De Natuur erkent uwe faculteitjes niet. Zy is te eenvoudig-ryk voor uwe huishoudelyke verdeelingen (alweder **529** en **530.**) Dus gy, mathematicus, wees mensch. Gy, geleerde, wees mensch. Gy, diplomaat, theoloog, ambtenaar, astronoom, mechanicus, taal- en geschiedkenner, staatsburger, vader, vrouw, zoon... weest *menschen*, d. i. redelyke wezens, waarheid zoekende op *elk* gebied, waar de geest kan doordringen."

Om deze vermaning te kunnen uiten met den tot opwekking van aandacht vereischten nadruk, is noodig dat de spreker zelf veel geleefd, geleerd, geleden hebbe. Hy moet 'n dienststaat kunnen vertoonen, die hem 't regt geeft oplettendheid te vorderen van recruten... jonge en *oude!* Hyzelf waarschuwe tegen 't blindelings aannemen zyner woorden, doch tevens behoort hy hoog genoeg te staan, om de valsche nederigheid te kunnen ontberen, die voorgeeft eigen verdienste laag te stellen. De verpligting, altijd en by de behandeling van èlk onderwerp, wáár te zyn, is onuitvoerlyk. Maar wel moet hy steeds bewys-geven van bevoegdheid tot die behandeling, en tevens van de inspanning die hy aan 't *zoeken* der waarheid ten-koste-legde. Hy moet geloofsbrieven toonen. En dit is bovenal noodzakelyk, indien geen officiële stempel hem tot voorganger ykte. (**272.**)

Kàn een redenaar aan al deze eischen voldoen? Geenszins. Doch dit valt te zeggen van elke menschelyke verpligting. De vraag is, of niet de moeielykheid van die taak hem meer dan anderen blootstelt aan tekortkoming? Of niet de afwyking van het gesteld ideaal van volkomenheid, voor hem noodlottiger gevolgen heeft, dan 'n gelyksoortig mislukken voor anderen?

Gewis. In de eerste plaats breekt elke fout het gezag dat hy noodig heeft. De schoenmaker die, met schyn van regt, de laars kritiseerde, blaast zich van 't schoeisel, langs knie, heup en lenden opwaarts, tot hy hart en hoofd bereikt:

»Dat wegredeneren van God... bah! De man kan geen pan-

toffels schilderen...: wat zou hy van God weten!" Enz.

Hoe bekrompener de gezigtskring der hoorders, hoe snydender hun oordeel over wat daar buiten ligt. Ieder brengt z'n leestje meê, en ieder meent weldra den redenaar, die naar anderen maatstaf meet, iets te vergeven te hebben. Om nu van dezulken niet te spreken, die alleen daarom niet ontevreden zyn, wyl ze te traag waren den gedachtenloop des sprekers te volgen.

Het *ne sutor ultra crepidam* kan nu-en-dan den componist, den beeldhouwer, den schilder baten. Voor den redenaar is die — soms verkeerd toegepaste — kunstwet, een doode letter. Hy zou zoovele *ne... ultra's* moeten roepen, als er individuën onder zyn gehoor zyn, en kan zich vèrzekerd houden een betrekkelyken vyand te hebben in elke specialiteit. Er zyn er, die zich op 't schoenmaken toeleggen, om 't regt te koopen tot sandalen-kritiek, en tot de opgeblazenheid die daarvan 't gevolg is.

Doch al bestond deze laatste neiging niet, al *wilde* de varensgezel zich tot de winden bepalen, en de landman tot z'n ploegstier, dan is de redenaar zelf die 't met de waarheid goed meent, aan háár verpligt, optewekken tot het wegwerpen van de beroepsleest, op 't gevaar af, dat men die hèm naar 't hoofd gooie. We zeiden reeds, dat hy aan *allen* het evangelie van 't *mensch-zyn* moet verkondigen. Telkens komt het voor, dat dezelfde persoon die gister, op 't nànut, zoo gemoedelyk klaagde over z'n »mooivindende" onwetendheid, hem morgen komt lastig-vallen met onbekookte »vragen om inlichting" die vaak ruwen aanval verbergen, of niet eens verbergen. Indien de spreker vooruit weten kon, of de man die 'ns éénmaal in z'n leven, *pour se donner un genre* misschien, tusschen rozynen en assurantie in, naar waarheid komt zoeken, opregt is op dat ééne oogenblik altans, zou er veel gewonnen zyn. Maar dat weet hy *niet*. Met 'n *patelin* vertoon van heilbegeerigheid, dringt zich de audientie-vrager — dik-

wyls afgezonden door anderen, die hem gebruiken als projectiel — by den publiek-spreker in, en meestal niet dan na lang tobben met de ware of voorgewende hersenstramheid van den vermeenden jonger, komt de vermoeide apostel tot de zekerheid, dat hy tyd en stemming ten-offer bragt aan 'n boosaardigen kwelgeest. Myn ervaring op dit punt is bitter, en ik vraag alweder: *of zulke ondervinding gunstig werkt op het wèl verkondigen van waarheid?*

Het is niet gemakkelyk de grenslyn te trekken tusschen de twee grondstellingen, volgens welke ieder zich behoort toeteleggen op 't algemeene: mensch-zyn, en tevens zich te onthouden van beoordeeling der zaken die buiten zyn begrip liggen. Wie kan bepalen waar, en in hoe-verre, dit laatste het geval is? Wy meten ons oordeel mèt ons oordeel, en begaan dus in het keuren onzer bevoegdheid altyd juist dezelfde fout, ter welker opsporing en verwydering wy die keuring ondernamen. Het tweede gedeelte der uitspraak van Larochefoucauld: *tout le monde se plaint de sa mémoire, et personne ne se plaint de son jugement*, is alleen toepasselyk op wie tevreden is met 'n erkend gebrekkigen maatstaf, en waarde hecht aan het vrysprekend vonnis van 'n regter in eigen zaak. Het geheugen is zoo gelukkig niet. Hem vonnissen dagelyks de onömkoopbare feiten, die op gevoelige wyze het deficit aantoonen in de boekhouding van eenmaal opgegaêrde, doch verwaarloosde kennis.

De grens dan tusschen verwaandheid, die over alles wil meêspreken, en luie onverschilligheid, die 't een of ander beroeps- of liefhebbery-vakjen als marmotten-winter gebruikt, om alle deelneming aftesnyden met wat er buiten dat vakjen omgaat, is moeielyk te bepalen, vooräl daar ze door de betrokkenen zelden in opregtheid wordt gezocht. En al ware dit zoo niet, dan nog stuit men, in beide gevallen, meermalen op bedriegelyke aanwyzing van standpunt, waarop de

hoorder beweert te staan. Menigeen die z'n zeer nederig verzoek om voorlichting inleidt met 'n misselyke betuiging van domheid, meent al zeer ver gevorderd te zyn in 't onderzoek der zaak, waarover hy polemiek uitlokt, terwyl anderen, die brutaal met hun beter inzigt voor-den-dag komen, later met even brutale plompheid erkennen, dat ze eigenlyk nooit over de zaak hadden nagedacht, omdat ze, wel beschouwd, in... koffi of suiker deden! 't Was hun om 'n »praatje" te-doen.

Als criterium der vraag wie de eer der controverse waard is, zal wel de eisch kunnen gelden, dat de opponent blyk-geve zich tot het doorgronden der behandelde onderwerpen moeite te hebben getroost. Maar de zwarigheid wordt hierdoor niet geheel opgelost, dewyl gewoonlyk de blyken hiervan, of van het tegendeel, eerst voor-den-dag komen, nadat de spreker die vooral zorgen moet, geenen welmeenenden waarheidszoeker aftewyzen — vry diep in den maalstroom eener meestal verwarde, byna immer onvruchtbare discussie is getrokken. — Is zyn nànuts-auditorium gemengd — als gewoonlyk — dan wordt de moeielykheid nog grooter. In den regel verstaat »men" de kunst van redeneren niet. Geleidelyke ontwikkeling van oorzaak en gevolg, methodisch afwandelen der baan, die van bekende gegevens, naar een logisch-bruikbaar resultaat leidt, is den meesten 'n gruwel. Men schermt, houwt en hakt regts en links, met argumenten, die, al mogten zy soms overigens gegrond zyn, niet op de plaats staan, waar zy syllogistisch behooren. De een vervolgt den geplaagden meester met 'n *idée fixe.* Een tweede draaft door op 'n misverstand, byna immer het gevolg van mis*verstaan.* Het baat niet dat men hem in de rede valt met de opmerking, dat hy de koe by den staart heeft... toch moet men al de wysheid aanhooren, die hy te leveren hebben *zou*, àls die staart nu eens toevalligerwyze de kop geweest ware. Een derde spreekt tegen, om morgen te kunnen zeggen dàt hy tegengesproken

pelman: »wat zegje van 'n reis naar den Haag? En ik zei: goed! En toen gingen we..."

De lezer mag nu voor eigen rekening het Kappelpaar naar de residentie vergezellen, mits hy slechts zorge de Kappel-odyssee te doen uitkomen op Paulowna's bemorsten sleep. De Kappelbuurt gewaagde er van, en nog twee geslachten daarna, gaven zich de Kappelkleinkinderen op de Kappelschool een *anstrich* van historiekennis, door 'n beroep op de getuigenis der overleden grootmama: »die 't zelf gezien had!" In dat woordeke: *zelf*, ligt het zwaartepunt van zulke dingen.

Ik herinner me de verwaandheid, waarmeê ik, kind zynde, beweerde meer van NAPOLEON te weten dan ieder ander, omdat hy zich met m'n vader had onderhouden en omdat myne moeder hem drie woorden had hooren zeggen. *) Me

*) Namelyk te Kykduin... een woord dat de keizer maar niet behoorlyk kon leeren uitspreken. Het was by gelegenheid dat de admiraal VERHUËLL de hollandsche hulpvloot gereed-maakte, die later, by Grisnez, op weg naar Boulogne s/m, zoo dapper tusschen de Engelschen doorsloeg, of... onopgemerkt heenzeilde. Officiële vechtrapporten hebben niet de minste waarde.

Toen NAPOLEON aan den Helder werd verwacht, wilde de prefect — of andere bevelvoerende autoriteit — zich verdienstelyk maken, en bedacht o. a. een curieus middel. Ik gis dat er lampions te-kort kwamen voor illuminatie met raapolie. De inventieve fonctionnaire illumineerde met... zedelykheid. 't Krioelde namelyk aan den Helder van Ariadne's, die met tranen in de oogen...

Dàt weet ik niet. Maar zeker is 't, dat er, om NAPOLEON's eerbaarheid niet te kwetsen — hyzelf zal 't gek gevonden hebben — wat opruiming geschieden moest. Dagörde: »alle vrouwspersonen van mogelijk-immorelen leeftyd, die zich niet kunnen legitimeren als... als wat?

Nu, er moesten huwelyksacten getoond worden, en wie zoo'n braafheidsbewys niet had, werd het dorp »uitgetrommeld."

Myne ouders, toen onlangs gehuwd, hadden zich kort-te-voren met een klein scheepje uit Engeland, in 't Nieuwe-Diep binnengesmokkeld. Myn vader namelyk — ik doelde hierop reeds in m'n »Een en Ander" — was een werkzaam bestryder van 't continentaal stelsel. Ik

dunkt dat we zulke kinderachtigheden aan kinderen moesten

———

keur 't ook af, maar om andere redenen dan hy.

Daar kwam de gendarme in de herberg van TAMES KLEIN — een der zeer weinige huizen, die er in 't begin dezer eeuw, aan het Nieuwe-Diep stonden — met het illumineer-plakkaat. Myne moeder... ach, ze had de bewyzen harer zedelykheid in Friesland gelaten, waar zy woonde, voor ze, viâ Helgoland, naar Plymouth vertrok.

Er hielp geen *vive l'Empereur* aan.

Uitgetrommeld!

De gendarme was en bleef... 'n gendarme.

Maire, prefect... alles was onverbiddelyk...

Als zùlke lui in zedelykheid gaan doen, zouden ze O. L. V. zelve uittrommelen, met het kindeke JEZUS op den arm.

Myn vader liet zich naar 't admiraalschip roeien, om den keizer te spreken. NAPOLEON was reeds weder aan-wal. Hy hield niet van schepen, en bleef altyd zoo kort mogelyk aan-boord. Ik begryp zeer goed waarom.

Op den toren van Kykduin werd myn vader, door bemiddeling van 'n hollandschen schout-by-nacht — wiens naam my, tot m'n spyt, ontschoten is — aan NAPOLEON voorgesteld. Deze vraagde, nadat myn vader zyn verzoek had voorgedragen: »*Avez-vous servi? Oui, Sire. — Dans la marine? Oui, Sire. — Quel grade? Aspirant, Sire.*" — Myn vader was 24 jaren oud. — *Etes-vous de la... la...* Kweekschool à Amsterdam? hielp een vlag-officier zeggen. — *Oui, Sire. — Pourquoi avez-vous quitté? J'aime la liberté, Sire.* NAPOLEON meesmuilde: »*Ils sont tous comme cela.*" Hierop onderhield hy zich over andere zaken met eenige hoofdofficieren. Eindelyk, zich weêr tot myn vader keerende: »*Ah, votre petite femme... eh-bien, qu'elle reste!*" Deze laatste woorden werden door myne moeder gehoord, die, vernemende dat de keizer op Kykduin was, myn vader daar had opgezocht, om, indien hy niet geslaagd ware, in persoon hare eer te verdedigen.

Het zal velen vreemd voorkomen, dat de hoofdindruk, die myne ouders van NAPOLEON ontvingen, bestond in 't geloof: dat hy *goedaardig* was. Dit komt trouwens overeen met het oordeel van MARIA LAETITIA: »*l'Empereur a beau faire* — dat wil zeggen: al houdt hy zich nòg zoo boos — IL EST BON!" Het oordeel over NAPOLEON kan minder gewaagd zyn dan over veel anderen, omdat we iets meer van hem weten, maar toch is 't weinig.

overlaten. En dit is vooräl te vorderen van hen, die geenszins van ligtzinnig-oordeel te beschuldigen zyn, zoodra er ander belang in 't spel is, dan de aan ieder verschuldigde regtvaardigheid, waaruit volgt dat hun voorwenden van eigen bevoegdheid, of het toekennen daarvan aan anderen, geen gevolg is van onkunde. Niemand zou kapitaal wagen in ondernemingen, welker soliditeit niet beter ware gestaafd, dan door dezelfde soort van praatjes waaraan zooveel waarde gehecht wordt indien ze personen betreffen.

Indien wy aan deze beschouwingen de vonnissen toetsen, die de geschiedenis slaat, voelen we ons genoopt haar niet veel hooger te stellen dan de commérages der Kappelfamilie. De deftige Historie — gerepresenteerd door schryvers, die 'r belang by hebben, in hùn kring doortegaan voor wèlonderrigt — maakt zich, byna overäl, schuldig aan eene oppervlakkigheid van oordeel, die den opregten waarheidszoeker byna den moed beneemt, een zoogenaamd geschiedkundig werk opteslaan.

Wat *weten* wy eigenlyk van de velen die de geschiedenis als uitstekend in deugd of verkeerdheid, op den voorgrond stelt? Ééne daad, een gezegde, 'n enkel woord soms — in 't voorbedachtelyk laag-gegrepen voorbeeld vergenoegde men zich met 'n blik — wordt uit penurie aan meer, verheven tot eene àlles kenmerkende byzonderheid, tot 'n àlles leidend rigtsnoer, tot 'n noordster, die aan allen in àlles den weg moet wyzen. Men maakt van een *mot*, 'n daad. Van 'n daad, een persoon. Van 'n individu, een tydperk.

Alles wat ooit gezegd is door dezen of genen, wiens naam uit palympsest of ander handschrift, met moeite ontcyferd werd, moet volstrekt een *inhaltsschwere* tekst wezen, en menig persoon uit de oudheid zou medelydend glimlachen, indien hy weten kon hoe beroemd een spreuk uit zyn mond geworden is, die hy zichzelf ter-nauwer nood herinnerde, geuit te hebben. Het is te hopen dat velen hùnner zich daarby in

gemoede de flinke verzekering van MARIE ANDERSON zouden mogen toeëigenen: »indien ge my pryst om eenige zaak... ik kan zeggen dat ik betere dingen gedaan heb."

De oorzaak dezer schryvers-manie is natuurlyk: geestelyke armoed. Uit gebrek aan materiaal, of uit onbekwaamheid in 't gebruiken van wèl aanwezige bouwstoffen, geven ze by hun lezers een steentje voor 'n huis uit. En de lezer... neemt dat aan niet alleen, maar verspreidt in *zyn* kring de opgevangen leugen met 'n geef-graagte die indedaad aan goedaardigheid zou doen denken, indien we niet wisten hoe elke doorgesneden onwaarheidspoliep terstond weder als nieuwe leugen, volkomen is. Zùlk geven verarmt niet! (Zie blz. 8)

Om nu niet te spreken van de zoodanigen, welker *faits et gestes*, na het doorloopen van den trechter der eeuwen, in één enkel uitgesproken woordjen op ons afdrupten, wat weten wy van de zoogenaamde hoofdpersonen der geschiedenis, van dezulken wier »leven en daden" — mits uit echte bronnen *) geput, en niet schryversachtig aangevuld of opgesierd — twee, drie... hoogstens tien bladzyden zouden vullen?

Byna niets!

Om een voorbeeld aantehalen, waarvan de waarde door ieder kan worden berekend, wys ik hier op het leven van JEZUS. Ik kies hèm, om te voorkomen dat men zich verschuile achter onbekendheid met mogelyk bestaande andere bronnen dan de algemeen aangenomene, gelyk men welligt doen zou indien ik ALEXANDER den Groote, PLATO, SOCRATES of dergelyke histo-

*) Wat men onder echte bronnen verstaat, weet ik niet. De een houdt voor valsch wat den ander echt voorkomt. Zonderling blyft het dat de geloovers zooveel omzigtiger zyn in 't keuren der echtheid van kostbare metalen, edele steenen of bank- en wisselbrieven, dan van de bescheiden welker autenticiteit eenmaal over de zaligheid beslissen zal. Het spreekt van zelf dat ik hier 't woord echtheid in gewonen zin opvat.

rische personen had aangevoerd. Behalve de Katholieken, dien 't geoorloofd is wetenschap te putten uit traditie en Kerkelyke uitspraak; zal ieder erkennen dat we van JEZUS niets weten dan wat in de Evangeliën over hem wordt medegedeeld. Met verwyzing naar de noot, waar de beteekenis verklaard wordt die hier aan 't woord *echt* moet worden toegekend, neem ik nu aan, dat die Evangeliën echt en geloofwaardig zyn. Dan was JEZUS iemand van *zeer byzondere* gaven. Op z'n twaalfde jaar leeraarde hy in den tempel. Na ruim dertig jaren levens, bezegelde hy zyne meeningen met den marteldood. Tusschen die beide uitersten in, vinden wy verbazingwekkende wonderen, om nu niet te spreken van zyne gelykenissen, zyne omwandelingen, zyne redevoeringen, toespraken, enz. Alles zaêmgenomen, erkennen wy alzoo dat z'n levensloop belangryk moet geweest zyn, doch... deze erkentenis grondt zich meer op 't analogisch besef van wat wy *niet* weten, dan op kennis aan de voorvallen die zyne levensbeschryvers hebben te-boek gesteld. Dit namelyk is zeer weinig. De vier Evangeliën, door weglating van herhalingen, door uitsluiting van onmogelyke varianten, tot één gebragt, vormen een zeer, zéér klein boekje, dat ter-nauwernood de volledige beschryving zou kunnen bevatten van wat menigeen in ééne maand levens ondervond. Alles nu, wat wy meer van JEZUS meenen te weten, dan in zoo'n klein bundeltje zou kunnen vervat zyn, is... preekery. Onder schryvers en redenaars, die armoed aan bouwstoffen bedekken met weelde van gewaagden kommentaar, bekleedden ten-allen-tyde de geestelyken eene eerste plaats. Ze maakten er een kunstje van, hunnen God het »scheppen uit niets" natedoen, en daaraan hebben wy preeken en verhandelingen te danken, die allerlei droomige uitbreiding of leugenachtig verzinsel, brutaal in de plaats stellen van 't gebeurde feit. Dit geschiedt, wel-is-waar, ook in andere vakken dan theologie, doch misschien niet in zoo hooge

mate. *) Ieder die het ambacht van frazen-maken goed verstaat, schynt te meenen dat dit kunstje hoofdzaak is, en dat de te behandelen feiten of denkbeelden slechts van bykomend belang zyn. In 't vervolg op myne beschouwingen over *publieke voordragten* zal ik hierop terugkomen.

De hoorder of lezer maakt weldra geen onderscheid tusschen de eigenlyke *res gestae*, en de sedert eeuwen ingesmokkelde versieringen. Kritiek vordert arbeid, en dien schuwt men. Zoo wordt het oordeel hoe-langer hoe-meer vervalst, en het slot is — wat ook JEZUS zelf ondervond — dat men ieder vervolgt als 'n verrader, die de schoolmaske wil afrukken, waarmede geschiedenis, eer, gezond oordeel, volksheil, onkenbaar werden gemaakt.

Traagheid is waarschynlyk de hoofdoorzaak van die fout. (**460**) Doch deze verklaring verontschuldigt noch het onregt dat hieruit voortvloeit in 't algemeen, noch bovenäl de boosheid, die daarvan meermalen het gevolg is in byzondere gevallen. De inspanning toch, die vereischt worden zou om tot *beter weten* te geraken, is zoo groot niet. Ieder kan begrypen, dat iemand die van hier vertrok, en ginds aankwam, den weg tusschen die beide punten moet hebben afgelegd, en wel minstens: den regten. Om weder op JEZUS terug-te-komen, het gaat immers niet boven het berekeningsvermogen van ieder gewoon mensch, vasttestellen dat er in

*) Wie weet! Ook de regtsgeleerden, en over 't algemeen de zoodanigen die door 't beoefenen van 'n bepaald vak, of door de uitoefening van een beroep, dikwijls genoodzaakt zyn, iets te leveren *dat niet in hen is*, maken zich gewoonlyk schuldig aan zulke *bitjara kossoeng*. Wat in den aanvang eene niet gemakkelyke taak was, wordt weldra eene verderfelyke hebbelykheid. Die verhandel-manie is — men meent door GÖTHE — alleraardigst gepersiffleerd in eene latynsche dissertatie: over de manier van procederen tegen *op 't* crimen *van bloedzuigen*, *of 't* delictum *van vagabondage betrapte*,.. vlooien. 't Stuk is eén model van akademisch-pedante juristery.

zyn leven veel meer moet geschied zyn, dan de evangelisten ons meêdeelen. (**63—66**) We zouden anders geregtigd zyn tot de meening dat hy weinig ondervonden had. Is het dus niet gewaagd, het geheel te beoordeelen naar 'n zoo klein staal?

Zoolang echter vóóroordeel, beroepsrigting, mode, ons dringen tot aanvulling in gunstigen zin, van het onbekende, werkt dat gissend kompleteren slechts nadeelig op het oordeel als zoodanig. De dominé die uit de woorden: »beginnende van Jeruzalem af" bewees, dat JEZUS overvloeide van alle mogelyke goede eigenschappen, maakte zich slechts schuldig aan vals-vernuft. We willen hem ditmaal niet te hoog aanrekenen dat hy betaald werd voor 't leveren van andere waar, en dus eene oneerlykheid beging. Ik geloof indedaad dat velen — bedorven door slecht voorbeeld, onkritische toejuiching en eigen slender — zich hiervan geen rekenschap geven, en dus in zekeren zin eenigzins te verontschuldigen zyn. Maar wat verontschuldigt de boosaardigheid, waarmede men — van 't weinigje bekends tot het zeer vele ònbekende besluitend — iemand, tot 'n hellewicht maakt, op-grond van données, die te nietig zouden zyn om 't verdrinken van 'n kat te regtvaardigen?

Tot het beoefenen der Historie is — als trouwens by elke studie — geweten noodig. Regtvaardigheid is overal een vereischte, ook waar de beoordeelde persoon, by beneficie van eeuwen afstand, slechts *by verstek* kan gevonnisd worden, en alzoo niet gedeerd wordt door scheeve opvatting, of onvolledig gemotiveerde conclusie. Wie anderen onregt doet, begaat onregt jegens zich, want misbruik van oordeel is geestelyke zelfmoord.

Hoeveel afkeurenswaardiger evenwel is de fout — hoeveel verfoeielyker de misdaad, liever — als de man dien we zoo ligtvaardig behandelen, nog leeft, en dus pynlyk getroffen wordt door de gevolgen van dat gebrek aan regtsgevoel. Moet

niet het besef der onëvenredigheid tusschen 'tgeen wy van iemand weten en 't vele dat ons onbekend bleef, aansporen tot voorzigtigheid? Kan er in den kinderachtigen lust: »voor goed geïnformeerd" doortegaan, verschooning liggen voor 't wreed spel dat wy spelen met zyne rust, zyn geluk?

Ieder erkent dat laster een vreesselyk kwaad is. Deze algemeene vyand — die toch vele vrienden ook schynt te hebben, wyl hy anders niet zoo voortdurend het hoofd zou kunnen bieden aan al die vyandschap — werkt op andere wyze dan men gewoonlyk meent. Er wordt zelden iets verzonnen, men rangschikt. (**244**) En waar de kwaaddichter, de boosheid-»vinder" stuiten zou op eene gaping, wordt het ontbrekende zoo slecht mogelyk aangevuld, eene taak die de hoorders op zich nemen, indien de »zoo goed geïnformeerde" zegsman mogt te-kort-schieten in zyne poging om 't noodige gif bytezetten aan het veroorzaakt kwaad.

Het is zeer treurig, dat juist personen die in 't byzonder aanspraak zouden mogen maken op billykheid, omdat ze door *uit*stekende individualiteit of door ongewoonheid van hun streven meer dan anderen op den voorgrond worden gedrongen, het meest te lyden hebben van de fout die ik hier behandel. Een zoodanige moge zich kunnen verheffen boven de ondergane miskenning, voor-zoo-verre hem deze slechts in z'n eigenliefde kwetst, of zelfs in wat men gewoon is zyne »eer" te noemen, maar de stoffelyke gevolgen van 't lasterend kruizigen, ontgaat hy niet. Het meer-of-min opzettelyk ontroemen vertaalt zich in onze maatschappy — en dat ondervond JEZUS *voor-zoo-verre wy weten* niet! — in broodsgebrek. *)

En wie zyn nu de bewerkers van dat kwaad? Meestal onbeduidende persoonlykheden, die nooit blyk gaven van bevoegdheid tot het beoordeelen van zaken die zy weten, en

*) Minnebrieven blz. 97. (*Uitgave* 1865.)

dus nadrukkelyk moeten gewraakt worden als regters over handelingen die hun slechts ten deele, soms in 't geheel niet, bekend zyn. Doch al ware dit anders, zyn zùlke beoordeelaars op de hoogte om de oneindig ver uiteenloopende dryfveeren te onderscheiden, waaruit vaak gelyke handelingen voortkomen? Is het hun toevertrouwd rekening te houden van verschil in aanleiding, standpunt, bedoeling? Kan men van hen verwachten, dat ze met een zuiver oordeel des onderscheids den regel toepassen: niet allen die dezelfde daad verrigten zyn even schuldig, of gelykelyk te pryzen? (**50, 70.**) Lang voor my reeds werd de gegronde opmerking gemaakt, dat de bekende uitspraak: *il n'y a pas de grand-homme pour son valet-de-chambre*, ook vooräl dáárom juist is, wyl kamerdienaars... kamerdienaars zyn. Het bedoeld verschil van standpunt heeft het verdrietig gevolg, dat de *uit*stekende man, alleen onder al z'n medeburgers, verstoken is van 't kostbare privilegie der middelmatigheid: het beroep op zyne *pairs*. (*Ik ben zoo vry overigens te verwyzen naar* blz. 90, volgg. van *myn* »Een en ander over Pruissen en Nederland.")

546*. (*Vervolg: publieke voordragten.*) Ik vraag alweder, of het besef dat onder al die »bewonderaars van des sprekers talent" velen zyn die zich by hem indringen, om later met schyn van grond hem te beoordeelen als particulier *persoon*, gunstig werkt op het wèl verkondigen van waarheid? Wat toch heeft hy misdreven, dat men hem gelyk stelt met den betrapten dief, die zich niet verzetten mag tegen de onbescheidenheid der justitie? Wat werd er uitstekends verrigt door Mr. Publiek, dat dezen het regt geven zou zich aantestellen als instructie-regter, wien elke indiscretie vry-staat? Is 't eene misdaad voorganger te zyn? Wordt men daardoor 't geoorloofd mikpunt van ieders plompheid, van alle commérages, van elk *cancan?* Is de man die zich op publiek ter-

rein beweegt, vogelvry?

Ik weet zeer goed dat er redenaars zyn, die voor en na het spreekbeurt-uur, zich terugtrokken in de plooien van hun toga. Zy hebben voorzeker minder te lyden van den zwerm stemming-bedervers, waarover ik klaagde. Maar — tenzy hunne voorzigtigheid een duurzaam gekocht gevolg ware van treurige ondervinding — moet ik de welmeenendheid derzulken betwyfelen. Ik begryp hoe men, mismoedig, zich *geheel* terugtrekt. Maar ik wantrouw de hartelykheid van toewyding in hen, die met zoo vaste hand de grenslyn kunnen trekken tusschen de spreekbeurt »die zy welwillend op zich namen" en algemeene menschenpligt, die ze... niet welwillend op zich schynen te nemen. Immers, 't kòn wezen, dat er onder de velen die den »gevierden spreker" met gejuich inhaalden, iemand was, die indedaad z'n kennis wenschte te vermeerderen door wryving? Het kòn immers zyn, dat er in den groep, die zich na de spreekbeurt om den redenaar verzamelt, deze of gene gevonden werd, die werkelyk behoefte voelde aan nadere verklaring? Mag men uit vrees voor huidenzoutende leerlooiers, voor verlegen geldbeleggers, voor hulppredikers die u met eigengemaakte tantes naar 't hoofd werpen, de kans loopen welmeenende jongeren afteschrikken? Is dat wegschuilen onder 'n beroeps-prestige, humaan? En werkt ook dàt niet nadeelig op 't verkondigen der waarheid?

Ik zeide reeds, dat den redenaar voorāl daarom eene plaats boven andere artisten toekomt, dewyl het terrein waarop hy zich beweegt, uitgebreider is, en zyne wysbegeerte dus meer algemeen moet zyn. Behalve deze reden echter, bestaat er nog eene oorzaak die zyne taak moeielyker maakt dan die van andere kunstenaars: hy vindt in ieder zyner hoorders een mededinger. De bezoeker van concert-schildery- of schouwburgzaal, komt daar als dilettant. De publieke spreker echter, die 'n reeks van denkbeelden komt ten-toon-stellen, moet

daarmede *steeple-chases* houden tegen al de onrype indrukken waardoor zyne hoorders beheerscht worden, en die — soms ter-goeder-trouw, maar niet immer — door dezen worden uitgegeven voor gedachten. Deze onëdele wedloop is daarom voornamelyk uitputtend wyl ieder z'n eigen weg kiest, en niet aanlegt op 'n logisch vastgesteld doel, maar 't slotsommetjen aangrypt, dat hem, naar zyne verbrokkelde opvatting der zaak, voor de hand ligt. De ongeroepen mededinger komt dan wel niet aan op 't punt waar men logisch zou kunnen eischen dat hy zyn moest, maar toch vordert hy den prys, op grond zyner verzekering dat hy precies wezen wilde waar hy aangekomen is. Zoo tracht 'n scheeps-officier, door 'n wenk aan den man-te-roer om wat aftehouden, den onërvaren medereiziger in den waan te brengen dat *zyn* schip de hardzeiler van de vloot is.

Ja, *ideën* heeft ieder! Alles wat in verband staat met algemeene wysbegeerte, met politiek, met staathuishoudkunde, met litteratuur, schynt algemeen eigendom te wezen. Wie rymen kan, is 'n verzemaker. Wie verzen maakt, is 'n dichter, enz.

Ik herinner my de klagt hierover van ALEXANDRE DUMAS, die eens in 't hoofd had gekregen 'n soort van prysvraag uitteschryven over zekere eindrymen, waarvan de invulling hem byzonder moeielyk voorkwam. De prys werd niet toegekend, omdat er zoovele oplossingen waren ingekomen, dat de goede DUMAS erkende, ze niet allen te hebben kunnen lezen. »*Je n'aurais jamais cru*, zeide hy, *qu'il y eut tant de poètes en France!*" Maar — nu eens voor 'n oogenblik aannemande, dat er poëzie steekt in zulke spelery — 't waren er ook *poètes* naar!

»'t Is zonderling, schreef DUMAS, dat ieder meent te kunnen meêdoen, zoodra er sprake is van letterkundigen arbeid. Iemand die geen onderwys had genoten in harmonieleer of teekenen, zou toch niet naar den prys dingen, die

uitgeloofd was voor 't schoonste muziekstuk of de beste schildery. Maar verzen..."

De oorzaak van dit verschil is niet zeer moeielyk optesporen. Ik zal my daarby evenwel niet ophouden, omdat ik 't onderscheid tusschen slechte en goede verzen zoo groot niet vind. Van meer nadeel echter is zulke beunhazery in de andere vakken die ik noemde. Doch ook daarby mag ik nu niet langer stilstaan, dan noodig is om te wyzen op de stoornis die zy den redenaar door 't bederven zyner stemming veroorzaakt. Het spreekt vanzelf, dat de bedoelde concurrentie van het auditorium zich op onderscheidene wyzen openbaart, en niet alleen door het onzamenhangend gekibbel op 't nà-nut, waarvan ik reeds gesproken heb. Somtyds namelyk kunnen de hoorders dien termyn niet afwachten. Dit is my o. a. gebleken, toen ik eenmaal een groot gedeelte van idee **452** in 't publiek voordroeg. Een »liberaal" die aan z'n liberalisme meende verschuldigd te zyn den grooten THORBECKE zeer oud-conservativelyk aantehangen, vermaakte zich met een aanhoudend luid protest — op de meest onbeleefde wyze ingekleed — tegen de in dat stuk voorkomende aanmerkingen op dien staatsman. Ik laat nu daar, in hoeverre dit de goede manier was om de verdienstelykheid van dien gewezen afgod — de mode is veranderd sedert dien tyd — in een behoorlyk licht te stellen. Zeker is het, dat die dappere beschermer van Mr. TH., zich onthouden heeft van alle pogingen om zyne meening tegen-over de myne in druk te handhaven *op publiek terrein*, waar de zaak te huis behoort. Sedert jaren zie ik te-vergeefs uit naar eene wederlegging myner opinie omtrent den man, aan wien Nederland het noodlottig jaar 1848, en alzoo, middellyk, sedert ruim twintig jaren z'n ellendig parlement te wyten heeft.

Sommigen zullen van oordeel zyn, dat het niet van ieder te vorderen is, dat hy zich wage op het terrein van openbare polemiek. Dit is in het algemeen, juist. Ieder bezit aan-

vankelyk het kostbaar regt van zwygen. Maar ik vraag of men niet van dat regt afstand doet door provocatie? De man die zich voor bevoegd hield, myn oordeel over den *minister* en *auteur* THORBECKE te bestryden met den herhaalden uitroep: »dat is gelogen!" nam, naar ik meen, door dien ruwen aanval de verpligting op zich, zyne zoo onaesthetisch geuite litterarische en staatkundige inzigten, eenigzins te regtvaardigen. Ik had er regt op, door hem te worden ingelicht, in welk opzigt en in hoeverre myn oordeel onjuist was, vooräl nadat het aangevallen stuk was gepubliceerd, en hy alzoo — des noods met hulp van geestverwanten — ruimschoots in de gelegenheid was mynen arbeid aan een nauwgezet onderzoek te onderwerpen.

Over het algemeen ligt er in de te groote gemakkelykheid, waarmede iemand die optreedt in het publiek, kan worden aangevallen door andersdenkenden, eene reden om openbare voordragten, als middel ter verspreiding van waarheid, aftekeuren. Reeds zyn standpunt als publiek persoon heeft tengevolge dat velen hem ongenegen zyn. De apostel die slechts *aangename* waarheden te verkondigen heeft, moet nog geboren worden, of liever, hy kan zonder schaê ongeboren blyven. Een man die in 't openbaar optreedt, *moet* vyanden hebben. Verschil van rigting op zedelyk, staatkundig of litterarisch gebied, gegronde of ongegronde afkeuring van zyn streven, besef van den pligt om de door hem gepredikte verkeerdheden tegentegaan, vaak ook eigenbelang, en byna immer persoonlyke grieven — om nu niet te spreken van afgunst, indien hy 't ongeluk heeft opgang te maken! — dit alles zyn zoovele redenen die hem aanwyzen als hoofdpunt in den polemischen kampstryd, waartegen de beste krachten moeten worden aangevoerd.

Hoe is nu zyn lot, indien men in dien stryd middelen bezigt, die geheel-en-al afwyken van de wyze waarop beschaafde waarheidszoekers gewoon en verpligt zyn stryd-te-

voeren? Hyzelf versmaadt het gebruik van zulke wapenen. De aanwending daarvan zou hem onmogelyk zyn, al verbood het de schaamte niet. Hy is dus, in zekeren zin, weêrloos.

Ik zeide dat byna immer persoonlyke grieven een rol spelen in zulken stryd. Misschien had ik moeten zeggen: altyd! Het is onmogelyk, algemeene fouten te gispen, zonder hen in 't harnas te jagen, die zich daaraan schuldig voelen. Wie — als ik — laag neêrziet op de volksvertegenwoordiging sedert 1848, en zich verpligt acht dit by elke gelegenheid te betuigen, heeft zoovele particuliere vyanden als er sedert twintig jaar »geachte leden" werden gecommitteerd naar den Haag. De afkeuring van misbruiken in Indië, wekt den haat van allen die wanbestuur uitoefenden of toelieten. De minachting voor *spiessbürgerei* jaagt 'n zwerm Kappelwespen op. Al wat handel dryft in de deugdjes van den dag, vliegt te-wapen by 't vernemen dat er een nieuwe leer wordt gepredikt, die nadeelig zou kunnen werken op den marktprys der mode-zedelykheid. De geestelyken achten zich verpligt hunnen god — met tractement, invloed en verder toebehooren — te verdedigen tegen de nieuwe godsdienst... die wel eens — neemt het me niet kwalyk, heeren! — wèl beschouwd, ouder dan de hunne, ja de alleroudste, zou kunnen zyn. En... de mannen van letteren, 't *gens irritabile!*

Om nu niet te spreken van allen die hun portret hebben meenen te vinden in zekere àl te goed getroffen schetsen...

Veel vyanden dus... goed! Hoe meer hoe liever. Dat *moet* zoo wezen.

Maar de soort van wapenen, waarmede gestreden wordt, is niet onverschillig. Al schandvlekken zy den bandiet, die ze gebruikt, zy wonden toch den kampvechter tegen wien ze gerigt zyn.

En — treurig! — die wapens worden gemeenlyk aangewend tegen den zoodanige, die by-voorkeur eene meer edele

bestryding zou waardig zyn. Men wreekt op hem de vrees, die hy inboezemt, en hy boet door verraderlyk toegebragten wond, de schaamte zyner vyanden over hun gemis aan moed om hem aantegrypen in ridderlyken stryd.

We zyn van kindsbeen af gewoon het lyden van JEZUS te hooren afschilderen als het *non plus ultra* van smart. Ik beweer echter — indien wy de Evangeliën, zonder al te willekeurige ampliatie, aannemen zooals ze daar liggen — dat zyne tegenstanders en vyanden, op zeer weinige uitzonderingen na, allergoedaardigst waren, tenzy men hunne onbedrevenheid als beul wil toeschryven aan stompzinnigheid. De kruisdood — het onvermydelyk tragisch einde — was 'n weldaad. Overigens zoeken we in de Evangeliën te-vergeefs naar de marteling die ònze maatschappy toepast op den *out-law* die 't waagt de wisselaars uit den tempel te jagen.

Lezen wy byv. dat men JEZUS in de rede viel, bespotte, nabauwde, toen hy zyne — naar myn inzien ten-onregte beroemde — bergrede hield? Waren er hansworsten onder z'n gehoor, die zyne parabelen verwrongen tot zotterny? Blykt er, dat hy geminacht werd, waar hy zich eenvoudig uitdrukte? Belachelyk gemaakt, als z'n taal verheven was? Vinnig bestreden, waar hy durfde afwyken van de »leer?" Lezen wy ergens, dat men hem uitschold, lasterde, wondde in zyne huisselyke- of familie-betrekking? Bewerkte men dat het dagelyks-noodige hem moeielyk te verkrygen viel? Werd hy van-land tot-land gejaagd, overäl balling, maar in z'n vaderland het meest? Belette men hem *te denken?*

Wy lezen niets van dat alles! En zelfs waar JEZUS zich schuldig maakt aan ongepaste handelingen of ruwen uitval, waar hy magtspreuk of ontwykenden kwinkslag geeft voor redenering — altyd aannemende dat wy de kennis omtrent zyn leven alleen mogen putten uit de Evangeliën — ook daar ontbreekt immer de teregtwyzing, die hem in ònzen tyd niet

zoo gespaard zyn. *) Het heeft den schyn alsof ieder met wien JEZUS in aanraking kwam, voorbeschikt was òf zyne handelingen en uitspraken terstond zoo te begrypen als met zyne roeping overeenkwam, òf eene soort van onbegrypelykheid ten-toon-te-spreiden, die juist geschikt was om de eigenaardigheid van die roeping in 't licht te stellen. Er is steeds harmonie tusschen hem en zyne omgeving. Over hem en zyne jongeren lag dezelfde tint, zelfs waar ze zyne woorden verkeerd schynen optevatten. Die verkeerde opvatting leidt dan ook op z'n hoogst tot eene bescheidene vraag... nooit tot gekibbel of betwetery. In 't geheel leven van JEZUS komt geen enkele redetwist voor. Hy zegt iets: men zwygt. Men vraagt iets: hy antwoordt, en men druipt af. Al wat met hem in aanraking komt, gelykt meer op de kooren in een grieks treurspel, die juist genoeg zeggen om 't karakter der helden of heldinnen te doen uitkomen, dan op wezenlyke menschen die hunne eigene begrippen meêbrengen. Nooit verplaatsten de zoogenaamde vyanden van JEZUS de behandelde kwestiën, door van algemeene onderwerpen overtegaan op zyne persoon, zyne huisselyke omstandigheden, z'n inborst, zyn particulier leven. Men smeedde geene wapens tegen hem uit zyne verhouding tot MARTHA en MARIA. Men wierp geen vuil op z'n teedere vriendschap voor JOANNES. Er werd niet geschimpt op z'n bespiegelend leven, dat in ònzen tyd al zeer spoedig voor landloopery zou worden uitgemaakt. Nergens wordt hem z'n lage afkomst verweten, zoomin als z'n geboorte, welker voorgewende goddelykheid gewone onechtheid moest meebrengen in

*) Men denke aan de vervloekte varkens, aan den geëxcommuniceerden vygeboom, aan 't onhoffelyk antwoord dat hy zyne moeder gaf — 't eenige woord dat hy, zoover wy uit de evangeliën weten, ooit tot haar gesproken heeft — aan het niëtszeggend: »geef den keizer, enz." aan MATTHEUS XIX, en aan veel meer nog, dat den toets van onbevooroordeelde kritiek niet kan doorstaan. (**182, 183.**)

de oogen van hen die deze goddelykheid niet aannamen. Men verdraaide zyne handelingen niet. Men schold hem niet voor onzedig noch zedeloos (**447**) waar hy blyk gaf van minachting voor *de* zeden van zyn tyd. Men smaadde z'n armoede niet...

In één woord, de roeping des hervormers in onze dagen is moeielyker. De taak is zwaarder, de middelen geringer, de tegenstand krachtiger, de wapens waarmede een voorganger wordt bestreden, zyn scherper... ze zyn vergiftigd!

Dat hy in weêrwil van dit alles niet mag bezwyken, is waar (**85, 86**) doch dit is hier de vraag niet. De vraag is, of de zekerheid dat hy aldus zal worden bestreden, gunstig werkt op de stemming die noodig is tot het verkondigen van waarheid *in publieke voordragten?*

Ik heb het laatste woord, dat tevens het opschrift is van dit nummer myner Ideën, herhaaldelyk genoemd, en my tot-nog-toe, ter voorkoming van verwarring, onthouden van de opmerking dat de zaak, die daarmede zou moeten worden aangeduid, in ons land eigenlyk niet bestaat. Noch ons klimaat, noch de daaruit ontstane bouworde onzer steden en huizen, noch ook de met een-en-ander in nauw verband staande *zeden*, vergunnen ons *tot het volk te spreken.* We hebben geen *forum*, geen zuilengangen, geen atheensche markt, geen *rostrum*, geen tribune. De boekdrukkunst verschafte ons eene wyze van gedachtenuiting, die in zekere opzigten beneden, in andere boven het gesproken woord staat. Indien wy bewerken konden dat ieder het lezen verstond — een vrome wensch! — zou er misschien veel gewonnen zyn, doch zoolang dit het geval niet is, staan wy, wat het verveelvuldigen der gedachten aangaat, in zekeren zin beneden Grieken en Romeinen, jazelfs beneden sommige arabische stammen. In zekeren zin! Wat we aan uitbreiding wonnen, gaat als gewoonlyk verloren aan intensiviteit. Onder een gegeven aantal hedendaagsche individuën,

die hun naam kunnen zetten, en zelfs 'n brief schryven, zal men meer personen vinden, die eenige kennis hebben van zaken welke niet regtstreeks onder 't bereik vallen hunner zintuigen, maar ik houd my verzekerd, dat ieder *burger* te Athene, te Rome, en zelfs ieder lid van 'n zwervende woestyn-horde, beter op de hoogte was van de *res publica* zyns volks of van zynen stam, dan de meesten onzer tydgenooten van de zaken die hùn vaderland aangaan. De filippische redevoeringen van DEMOSTHENES bewyzen niet alleen *zyne* welsprekendheid, ze leveren — vooräl met het oog op den uitslag — een getuigenis voor de vatbaarheid zyner hoorders. DEMOSTHENES zou in ons klimaat misplaatst wezen, of liever, hy ware in ons land eene onmogelykheid. By overigens gelyke gegevens, zou hem immer ontbreken, wat tot het volkomen maken van een redenaar noodig is: *een auditorium.* Op dezen kunstenaar vooräl is van toepassing, wat ik op blz. 99 zeide over de onmisbare wisselwerking tusschen den artist en den indruk die zyne kunst te-weeg-brengt.

Dat het verschil tusschen de oudheid en ons, te dezen aanzien voornamelyk ontspruit uit het onderscheid der zeden — voor 'n groot deel een gevolg slechts van het klimaat — zou nog bovendien hieruit kunnen blyken, dat in warmer gewesten nog immer zooveel van de antieke eigenaardigheid is overgebleven, als de geheel verschillende staatkundige toestand eenigzins gedoogt. De Indiaan der prairiën, de Napelsche Lazzarone, zal nog heden-ten-dage aanspraken en redevoeringen houden, waarnaar zyn standgenooten met aandacht luisteren, en die zeer dikwyls deze aandacht waard zyn. By het bestuderen der Oude Geschiedenis, valt de hoogere ontwikkeling des volks reeds hierdoor in 't oog, dat er demagogen — volks*leiders* — bestonden, een bewys dat het volk zich leiden *liet*, m. a. w. dat 'n spreker »vat" op dat volk had.

Oppervlakkig klinkt het vreemd, dat ik deze eigenschap aanvoer als een blyk van ontwikkeling. Ik doe dit dan ook

slechts in zekere mate. Om myn inzigt te verduidelyken, beroep ik my op de letterlyke beteekenis van 't woord: *dociel.* Staat niet de vatbaarheid om met vrucht gedoceerd te worden, hooger dan 'n koppig terugstooten van invloed? Is niet de olifant die δοξη aanneemt, *intelligenter* dan de zebra die vriend en vyand schopt, of liever, met wien 't onmogelyk is anders dan als vyand omtegaan?

Nog een blyk voor de juistheid myner opvatting in dezen zou kunnen liggen in ons spraakgebruik (**490** en elders) dat de uitdrukking: »er is geen spreken met dien man" synoniem maakt met: »hy is 'n ezel," terwyl de betuiging dat »iemand goed van aannemen is" als 'n lofspraak geldt op z'n begrip. Ook het reeds gebezigde woord: *vatbaarheid* pleit voor myne stelling.

Het is hier geenzins de vraag, of er door valsche volksvrienden, door belangzoekende demagogen dikwyls misbruik werd gemaakt van die dociliteit. Hoogstwaarschynlyk zal het getal der mishandelde honden en olifanten steeds grooter zyn dan van onheusch bejegende kaapsche-ezels. Maar hierin ligt zoomin een bezwaar tegen het temmen in 't algemeen, als grond tot afkeuring der daartoe gebezigde middelen. Het zal bovendien niemand in 't hoofd komen de intelligentie van 'n ontembaar dier te pryzen, alsöf z'n wildheid een gevolg ware van berekening? Men mag dus aannemen dat *dociliteit* een goede hoedanigheid is.

Die vatbaarheid tot leeren nu, vinden we overal waar 't gesproken woord nog niet werd verdrongen door 't geschrevene. En omgekeerd, meen ik te hebben opgemerkt dat het lezen — zooals dat geschiedt, namelyk! — het wèl opvatten van mondelinge lessen in den weg staat. *)

*) Ook het geheugen van volken of individuën, die niet lezen of schryven, is sterker dan van anderen. Ik ga dit in den tekst voorby, wyl ik daar nu alleen met intelligentie te-doen heb, voor-zoo-verre die zamengaat met dociliteit.

Een paar bladzyden geleden reeds doelde ik op de gelykgezindheid der volgelingen van JEZUS, ook waar ze den juisten zin zyner woorden niet schenen te vatten. Hy was zoo overtuigd van die *sympathie*, dat hy zich niet eens moeite gaf om 'n onbegrepen uitspraak duidelyk te maken. Zy volgden hem. Zy trachtten hem te verstaan. Zy waren leerzaam. En wie nu let op 't totaal gemis van methode in het onderrigt dat JEZUS gaf, op de verwarring, op de duisterheid, op 't *décousu* zyner lessen, moet indedaad de dociliteit zyner omgeving bewonderen.

Wat zou er, in overigens gelyke omstandigheden, in onzen tyd, in onze steden geschieden?

Gelooft men dat een hollandsch publiek de bergrede teneinde-toe zou hebben aangehoord? Zonder gemompel? Zonder klagt over niet-begrypen? Zonder ruw geuiten wrevel over des meesters vreemdklinkende taal, of eigen stompzinnigheid?

Immers neen.

Waarschynlyk hadde men hem op nog onaangenamer wyze het voortspreken belet.

Eenmaal was ik te 's Hage getuige van een straattoneel, dat my versterkte in de meening over de ongeschiktheid onzer natie, om op die wyze te worden gedoceerd. Een geestdryver verzekerde aan drie of vier kleine kinderen, dat hy het »Woord des Levens zou verkondigen" en verzocht hen, hier-of-daar een stoel ter-leen te vragen. De wichten — die naar 't getuigenis dat over hunne lippen vloeide, meer behoefte hadden aan neusdoeken, dan aan zielespys — staarden hem aan met domme verbazing.

— Een stoel, kindertjes... een klein matten stoeltje is voldoende. Weet ge niet, waar dat zou te krygen zyn?

Geen antwoord.

— Wat mòt die kerel? vraagde een grooter jongen, die 'n

standje rook.

— Ik wenste een stoel, herhaalde de apostel. Ik wil het Woord des Levens verkondigen...

Ook die jongen begreep er niets van.

Misschien zag de arme straatprediker in, dat het woord »verkondigen" slecht gekozen was. Hy corrigeerde zyne uitdrukking:

— Ik wil van God spreken, en van den Heere JEZUS.

Geen antwoord.

Van lieverlede naderden andere personen, meest kinderen uit den zoogenaamd-laagsten stand. 't Stuk speelde natuurlyk in eene onaanzienlyke buurt. Ik had my voor de uitstalkast van een winkeltje geplaatst, vanwaar ik alles kon gadeslaan.

Na vele vergeefse pogingen, waarby ik het geduld van den man bewonderde, werd hem een stoel gebragt. Een oud vrouwtje kwam er mee aanloopen. Ze eischte daarvoor een stuiver, dien de apostel gewillig betaalde.

En hy preekte! Er was iets liefelyks in z'n stem, en zyne voordragt muntte uit door eenvoudigheid. Waarlyk, 't lag niet aan hèm, dat zyne woorden geen indruk maakten. Ik herinner my niet, ooit eene predikatie te hebben gehoord, die beter beantwoordde aan den zin, dien wy gewoon zyn aan het woord »evangelisch" te hechten. De man bragt indedaad eene blyde boodschap... aan ieder die gelooft. Voor my, die niet geloof, was 't 'n treurig staal van welmeenende krankzinnigheid. Ik had medelyden met hem, en verfoeide de duizenden en duizenden zyner geestverwanten, die hem daar zoo alleen lieten staan op zyn gehuurd stoeltjen, in 'n kring van 'n paar dozyn morveuse jongens. Ik voelde iets als neiging my daarby te voegen. Helaas... wat zou 't gebaat hebben! Een zakdoek had ik, maar wat helpt dit, zonder geloof?

Het auditorium van onzen prediker had noch 't een, noch

't ander. De vreemdheid van 't geval hield de kleine gemeente 'n oogenblik bezig, maar nauwelyks was de weg ter zaligheid betreden tot »vermorzelde slangenkoppen" en »lamgetrapte verzenen toe" of de jeugd begon zich te vervelen. De geestigsten trokken elkander by de haren. De anderen... och, anderen waren er niet.

Ja toch, het oude vrouwtje!

Een buurvrouw ging voorby, die haar iets toeriep. Ik verstond niet wat deze zeide, maar 't scheen iets als 'n vraag waarom zy stond te luisteren naar »dien vent?" Dit laatste woord kon ik onderscheiden, en 't overige maakte ik op uit het antwoord:

— Ik wacht op m'n stoel. Hy staat er op. Ik heb 'r 'n stuiver voor gekregen...

En ter verduidelyking stak zy de hand op, welker uitgespreide vingers vyf centen moesten beduiden.

De leeraar ging rustig voort met »verkondigen." Zyne rede was indedaad een kort begrip van de kristelyke godsdienst, en ik kan me niet voorstellen dat deze beter kan worden »verkondigd." Voor 'n betaalden dominé was 't om te bersten van spyt. In weerwil der nu-en-dan voorkomende fout, dat hy zich bediende van eene te kanselachtige uitdrukking — die hy evenwel meestal terstond in gewone, doch daarom niet platte taal overbragt — perste de man my bewondering af. Hy had het talent, z'n talent zóó te verbergen, dat ik waarlyk in verzoeking kwam hem alle talent te ontzeggen, een gebrek dat ik hooger schat dan de meeste deugden. Ik had den man wel om den hals willen vliegen. Hy had *hart!*

Van wrevel over de verregaande nuchterheid van z'n auditorium, was geen spoor te ontdekken. En ook later, toen de kring zich uitbreidde, en hy niet slechts onverschilligheid moest ontwaren, maar geplaagd werd door allerlei rumoer, door 't gekibbel en gestoei der aanstaande Hemelburgers, toen

zelfs 'n kwaĕjongen, onder luid gejuich der gemeente, de heldendaad beging aan den matten stoel te schudden, verloor hy zyne kalmte niet. Hy sprak over Gods goedheid, »die z'n eeniggeboren zoon niet had gespaard." Over de verdiensten van dien zoon »in wien allen konden zalig worden." Over de »verstoktheid des harten..."

Nu, dat was 'n woordjen op z'n pas, want juist vloog hem 'n halve notedop langs 't hoofd. Maar niet dáárover klaagde hy. Hy beweerde dat de menschen hunne harten verhardden »om de begeerlykheden dezer wereld aantehangen, in-stede van JEZUS CHRISTUS, den Zaligmaker, en dien gekruist..."

Toen hy die »begeerlykheden der wereld" aanroerde, vreesde ik 'n oogenblik dat hy op den verkeerden weg was, daar de straatgemeente er niet naar uitzag, alsöf zy zich te-buiten ging aan weelde. Misschien voorzag hy deze tegenwerping. Altans hy kommenteerde z'n klagt: »gy zult meenen geen misbruik te maken van de goederen dezer wereld, maar eilieve, denkt ge dan dat daartoe juist rykdom vereischt wordt? Het toegeven in traagheid, in zinnelykheid, het kwaadspreken, het beleedigen van uwen naaste, het benyden der welvaart van anderen, dagdievery, het misbruiken van Gods naam... dit alles is wereldsche lust! De Heer heeft verzekerd dat zyn koningryk gesloten blyft voor ieder die zich niet betert van zulke fouten. En Hyzelf wil u daartoe kracht geven! Wie den Vader bidt, in Zynen naam, om de genade..." enz.

Terwyl hy bezig was met de nogäl moeielyke aanwyzing in-hoeverre wyzelf hebben zorg-te-dragen voor onze zaligheid, en welke dienst ons »Gods genade" in dit opzigt bewyzen kan — hy drong er op aan, zoo weinig mogelyk op dien bondgenoot te laten aankomen, 't geen my praktisch voorkomt — naderde er een troep beschonken jongens met nummers op hunne mutsen. Zy deelden allen voorbygangers, zoo luid ze 't konden uitschreeuwen, de belangryke tyding mede,

dat ze op weg waren: naar »*de kamp van Zeist.*" De straat was niet breed, en aldus een conflict tusschen de Zeistgangers en de reizigers naar den Hemel, onvermydelyk. Onze lotelingen smolten met de heilbegeerige gemeente in-een, en bragten ruimschoots het hunne by tot vermeerdering der reeds heersende wanörde. Eenige notenverkoopsters achtten de gelegenheid gunstig om hare waren aan den man te brengen, en sloten zich met 'n schel: »*zes centen 't fééf-e-twintich!*" by de groep aan. De oude vrouw die den stoel verhuurd had, scheen er eene eer in te stellen, dat ze daarvoor 'n stuiver had ontvangen. Ze vertelde dat den omstanders herhaalde malen. 't Had er veel van, of ze beschaamd was over hare tegenwoordigheid op die plaats, en behoefte voelde zich te verontschuldigen. Van-tyd-tot-tyd bestrafte zy de stoeiende kinderen, en 't scheen alsöf ze, boven den voor haren stoel ontvangen huurprys, zich wou meester-maken van 't diakonaat. Dit bleek me vooräl uit de woorden, waarmede zy by 'n paar buurtjes den oorveeg vergoelykte, dien ze toediende aan een kleinen jongen wiens woeligheid wat ver ging. »'t Is *myn* stoel, weetje... de man heit er foor betaalt... welnou, laat 'm prate... kêêk — ze toonde de centen — anders (hou je moel *)) jongen) anders... eigelik bin ik rooms, maar ik

---

*) Zóó is 't woord, en niet *smoel.* Dit laatste is eene allertreurigste verbastering — even treurig voor 't minst als 't ongelukkige *aaltolletje*, dat blykens 't WOORDENBOEK den heeren D. V. en T. W. zooveel verdriet veroorzaakte — van 't duitsche *halt's* (das) *maul!* De onnadenkende straatjeugd heeft, met verkrachting van alle laatste beginselen, het lidwoord vastgelymd aan 't *nomen.* Waar moet het heen! De toekomst onzer heele maatschappy... enz.

Ik wil maar zeggen dat het hoog tyd wordt de kostbare WOORDENBOEKEN, door 't uitloven van premiën aan wien ze koopt, en 't adelen van wie er gebruik van maken, te populariseren. Niets vroooolyker dan 'n geketende taal...

Ik sprak zoo-even van »laatste" beginselen. Nu ja... in primi-

seg: laat de man prate..."

Dat »anders ben ik rooms" beviel me beter dan 't geusurpeerd ouderlingschap. 't Beduidde: ik heb zyn straat-zaligheid niet noodig. Ik »doe" m'n geloof in de kerk. Ik »hou" m'n godsdienst in de mis. De pastoor zorgt voor de rest, en dus behoef ik my met die vreemdigheden niet optehouden. Maar:

— Fêêf cente... kêêk!

Daarin lag: ik verzaak m'n geloof niet, ik doe m'n pligt als huishoudelyke vrouw. Er was opregtheid in de permanente ten-toon-stelling van dien stuiver.

Maar dat baas-spelen over de jeugd stuitte my. Dàt regt kocht ze niet voor haar stoel! Ik dacht aan de regels:

Hélas, est-ce une loi sur notre pauvre terre,
Que toujours deux voisins entr'eux auront la guerre?
Que la soif d'envahir et d'étendre ses droits
Tourmentera toujours... koningen, molenaars, diakenen en oude vrouwtjes die stoelen verhuren voor 'n hagepreek?

— Daar steekt-i, so waar as got, s'n tong teuche me-n-euêêt... km-ier, dief... ik sel je krêêche... 't is de jonge-n-uit de chroentekelder... weetje...

»Alzoo lief heeft God de wereld gehad, dat hy zyn eeniggeboren Zoon...

— »S'n broêrs binne ook sukke rakkers! 'k sel 't an je moeder segge... seg, fraag liefer an je suster, weneer se me 't dubbeltje brengt foor de musse die 'k foor der chewasse heb... ik ken nie f'r nimendal werke...

»Wat baat het of men de gansche wereld won, en schade leed aan zyne ziel...

— Fâ-me schaai ken ik nie lefe... en dan noch de tong,

---

tieve talen vinden we dat zamensmelten van naam- en lidwoord — door *prefix* of *suffix* — ook, en de straatjeugd is dus hierin klassieker dan zyzelf weet. Dit gebeurt meer, en geen schoolmeesters-*furca* zal die natuur expelleren.

teuche me-n-uittesteke... p'ssop, smeerlap!

»Al wat liefelyk is en welluidt! Wy zyn hier op aarde slechts voor korten tyd. Wy worden gewacht in de woningen die de Vader daarboven gereed-maakte voor allen die hem dienen in geest en waarheid...

En we chaan nog niet na huis
En we chaan nog niet na huis
En we chane na de kamp f'n Zeist... viel hier 't koor der lotelingen schreeuwend in.

De hoopvolle spruit uit den groentekelder bleef zich vermaken met het plagen der oude vrouw, die haar toorn niet onbetuigd liet. Een der lotelingen scheen zyne vaderlandreddende carrière te willen openen met aanranding der eerbaarheid van de notenverkoopsters, die hare deugd openbaarden in den vorm van oorvegen. De beschonken jongens wreekten zich over den geleden nederlaag, door 'n »patertje-langs-den-kant" om de stoelenverhuurster, die met 'n schrille stem haar eigendom terugvorderde...

— 't Is nou lang-genoch (skei-uit, jonges!) wâ-denkt-i, dâ'k ier de-n-eelen dach ken blêêfe staan, f'r s'n fêêf cente!

Hy was in de mei so bly,
Hy was in de mei...

— Lâ-me-los, rakkers! M'n stoel... 't is nou lang chenoch...

Dat noemde zy lang genoeg! Er was nog geen levende ziel bekeerd... Maar de lotelingen schenen het op dit punt met de vrouw eens te zyn. Zy zongen:

Pater! jy mot skeije chaan...

— Los, seg ik je! Julli benne beeste. As ik m'n seun m'r hier had...

»Dien hy heeft overgegeven tot den dood, ja tot den dood des kruises...

Dat mag je nog wel sesmaal doen,
Sesmaal, *sesmaal*...

»Profeten en apostelen, die hun geloof bezegelden met hun bloed...”

Fééf-e-twintich f'r ses cente!

»Ik bidde u, alsöf CHRISTUS zelf door my bade...

Pater, geef je non een zoen...

— Smeerlappen... allemaal! Lâ-los, seg ik je... m'n stoel!

»Laat ons eindigen met het allervolmaaktste gebed!”

En we chaan noch niet na huis
En we chaan noch niet...

»Onze Vader...

In de Nes daar motte we wezen...

»die in de Hemelen zyt!”

Daar staat op de deur geschreve:
Hier verkoopt men brandewyn.

»Uw Naam worde geheiligd!”

— M'n stoel weerom, godverdomme!

Hosse, Hosse!

»Uw Koninkryk kome!”

Ses centen 't fééf-e-twintich, nim m'r wech f'r 'n steuëéfer!

»Uw wil geschiede...”

— Nou verdom ik 't langer! Ik mot m'n stoel weerom hebbe... wech jonges!

»En vergeef ons onze schulden, gelyk wy vergeven...”

— Ik sel julli allemaal op je donder komme... m'n stoel!

»En leid ons niet in verzoeking...”

Hosse... hosse!

»Want U is het Konigkryk, en de kracht...”

Nim m'r wech f'r 'n steuëéfer!

»En de heerlykheid...”

— As-i nou niet euêêtskeit, bliksem ik 'm 'r of...

»Amen!... Vrouwtje, daar is uw stoel terug.”

Vromen te 's Gravenhage... gy die my verdoemen zult

over wat ge — verkeerd-lezende! — profanatie noemt... ik verdoem *u!* Niet *ik* bega zonde »tegen den Heiligen Geest" ik die vervuld was van deernis met den mishandelden apostel, ik die 't betreurde niet 'n oogenblik te kunnen gelooven als hy, om daardoor 't regt te koopen my aan zyne zyde te stellen, en de helft te dragen van zyn smaad. Gy zyt lafhartige huichelaars, die wel God, CHRISTUS en zaligheid met hem deelen wilt, maar hem onbeschermd overlaat aan vuil straatgrauw, zoodra hy doet wat gyzelf zoudt doen als er opregtheid was in uw geloof, zoodra hy aan de »hoeken der straten" de blyde boodschap komt verkondigen der Verlossing... of hoe dat ding ook heeten moge.

De bedenking die *my* weerhouden zou *) indien ik geloofde, geldt niet voor u. Gy meent immers dat preekery — mits, als baker Stotters clientèle, *heel in 't fatsoenlyke* — invloed heeft? Moest niet het voorbeeld van CHRISTUS en zyne apostelen u dringen tot mededeeling uwer zaligheidskennis? Moogt ge u deftiger aanstellen dan zy?

Een beroep op »wereldsch fatsoen" op »geringe kans van slagen" op »verschil van zeden" komt hier niet te-pas. Uw bybel vloeit over van vernietigende antwoorden op zulke voorwendsels. Erkent het, *welEdele heeren en mevrouwen zondaars en zondaressen* †) dat uw »geloof" zeer lauw is. Het schynt u

---

*) Wie weet! Zie het slot van mynen brief aan Ds. FRANCKEN. (Herdrukken blz. 145) Myn tegenzin in publieke voordragten zou waarschynlyk wyken voor 't »geloof" *dat de Heer wasdom geven zou.* Dat moet immers de overtuiging zyn van iemand die de bybelsche uitspraken aanneemt?

†) Deze uitdrukking is, naar men beweert, van BORGER. Deze preeker was zeer in de mode, en vond het pikant z'n deftig auditorium uitteborstelen, dat dan met 'n »heel mooi!" naar huis ging. Dit was trouwens ten-allen-tyde de taktiek van preekers. BOURDALOUE deed het ook. En er is geen gevaar by, daar ieder de ontvangen berisping endosseert op z'n buurman. Ze kan dus nooit te scherp, te ruw, te

juist de noodige kracht te geven tot vinnige veroordeeling van niet-geloovers, en schiet te-kort zoodra er iets valt te volbrengen wat gyzelf zegt te beschouwen als pligt. Staat er niet geschreven: »predikt het evangelie allen creaturen?" Doelt dat woord alleen op Negers, Chinezen en Japanners? Is de ziel van 'n haagschen straatjongen minder bekeeringskosten waard, dan die van 'n Alfoer of Hottentot? Mogen de door u »tot de gemeente des Heeren toegebragte" zielen niet wonen in blanke lichamen? Zou er in uw Koninkryk der Hemelen een vooroordeel heerschen tegen al wat blond is, tegen alles wat op schoenen of klompen gaat? Eilieve, ik heb een savoyaard-schoorsteenvegertje gezien onder 't gehoor van den straat-dominé. 't Kind was blootvoets en blinkend zwart. Om zynentwil alleen hadt gy...

Neen!

Ik zal u zeggen waarom ge wegblyft van de straatoefening. Daar wordt niet gemoord. Men lacht er slechts. Op 'n afstand... ver, zéér vèr, in vreemde landen, laat gy *door anderen* verkondigen wat ge beweert van ziel en zaligheid te weten. Dat is dramatisch en veilig. Gy pronkt met de lysten der tot de gemeente »toegebragte leden." De onuitsprekelykheid der namen der Nieuw-Zeelanders, Hottentotten en Molueksche bergbewoners zet de zaak gewigt by. En by mislukking, als herhaaldelyk in Japan, op Sumatra, op Borneo, ja overäl voorkomt, blyft gy buiten gevaar. De eenvoudige geestdryvers die ge daarheen zondt — meestal personen van geringe ontwikkeling — worden het offer uwer vervloekte speculatie-

---

plomp wezen.

BORGER zou gezegd hebben: »ik groet u, welEdele heeren en mevrouwen, ik groet u, maar... met den naam van zondaar!" Heel duur is de boutade niet, maar voor 'n kerkpubliek mooi genoeg. In de gedrukte preêk zyn de *W.E. Heeren en Dames* in »Broeders en Zusters" veranderd, naar men zegt. Ik heb geen lust het nateslaan.

zucht *) die voor 'n geringe bydrage aan de Zendingszaak, aanspraak maakt op den Hemel. CHRISTUS heeft vergeten te zeggen: »Zoo wie, in mynen naam, *anderen* uitzendt om te worden opgegeten, is myns niet waardig." Ik herstel dat

*) Ik bedoel hiermede volstrekt niet dat alle zendelingen hunne roeping in levensgevaar volbrengen. In zeker voor ca 15 jaren verschenen rapport van den »inspector" VAN RHYN, is veel onwaars. Die man doet het voorkomen alsöf er steeds martelary in het spel is, en spreekt over zyne in 't Menadosche gemaakte reisjes op 'n wyze die den lezer in den waan brengt dat »de Heer" zich heeft moeten inspannen om hem er door-te-helpen. Het ware voor dien »Heer" te wenschen dat hy nooit iemand uit grooter gevaren had te redden, dan dien VAN RHYN bejegend zyn. Slechts voor 'n deel kan men 's mans *aufschneiderei* op rekening zetten der onnozelheid van iemand die — als veel dominé's zyner soort — weinig ondervonden heeft. De toeleg om zich voor 'n zwaarbeproefden PAULUS te doen doorgaan, openbaart zich hier en daar in opzettelyke leugen. Zoo zyn ze!

Ik erken dat de positie der zendelingen soms onaangenaam wezen kan, vooral indien ze — als WILLEBRORD op Walcheren — de concurrentie met de huisgoden wat ruw doorzetten. In de Battalanden zouden eens eenige amerikaansche zendelingen opgegeten zyn, en ook op Borneo is de behandeling vaak onheusch. Maar die gewesten liggen ver van de menadosche bovenlanden, die v. R. bezocht, en waar de bevolking allergoedaardigst is.

Ik heb ten aanzien der Zendingszaak o. a. twee vragen te doen, waarop 't antwoord wel niet zal gegeven worden.

1°. Waarom begeven zy die zaligheid te verkondigen hebben, zich by-voorkeur naar streken waar de bevolking zachtmoedig is, en dus geacht worden kan minder dan zeer woeste menschen behoefte te hebben aan veredeling? In de kleine Minahasse zyn meer zendelingen dan op de groote eilanden Borneo en Sumatra te-zamen genomen.

2°. Waarom ziet men onder die uitbreiders van 't »Godsryk" zelden iemand uit den zoogenaamd-deftigen stand? Nooit iemand die 'n akademischen graad heeft?

Ik stel den lezer voor, eens natedenken over deze beide vragen.

verzuim by dezen: Ik stà hem nader dan gy, en zeg u dat ge ellendelingen zyt.

Wreekt u over dat vonnis, door met de woorden van die andere fariseën, my uittemaken voor 'n godslasteraar, omdat ik in m'n schetsje van die straatpreekery, wáár durfde zyn. Gy hebt immers wel durven beweren dat ik JEZUS smaadde in m'n Kruissprook?

Neen, wreekt u niet. Er is voor u allen iets beters te doen. Wordt eerlyk, en tracht te leeren lezen.

Ik weet zeer wel dat voorbeelden niets bewyzen, en dat alzoo myne stelling over de ongeschiktheid van ons volk voor publieke voordragten, niet uitgemaakt wordt door het gering succes van dien apostel op den publieken weg. Ik durf echter vragen of men van dergelyke pogingen ooit eenen anderen uitslag gezien heeft?

Wat bovendien tegen het praktische dezer wyze van verkondiging der waarheid getuigde, was dat hy niet in de rede werd gevallen. Wel plaagde men hem, wel werd hy op allerlei wyzen gestoord, maar niemand bemoeide zich met wàt hy zeide. Zyne woorden bragten niet de minste wryving teweeg. De overtuiging van de nutteloosheid van z'n betoogen scheen zoo vast, dat men 't niet de moeite waard achtte hem tegentespreken. De vrouw die 't stoeltje verhuurd had, legde haar geloofsbelydenis af by haar buurtjes... *par acquit de conscience*, maar voelde zich niet opgewekt dat geloof te verdedigen tegen den nieuwlichter, die 't waagde sacrament, paus, oliesel, vagevuur, enz. overteslaan. En, ook onder de niet-roomschen moeten er geweest zyn, die de zaligheid anders begrepen dan de spreker. Waarom zwegen zy? Het prestige van eenen ambtelijken verkondiger der waarheid, die door de wet wordt beschermd, weerhield hen niet. Ieder scheen te weten dat de man die daar sprak, slechts 'n beunhaas was, geen behoorlyk gepatenteerd handelaar in geloofs-

zaken. Ieder was overtuigd hetzelfde regt van spreken te hebben, als de godverkondiger zelf, maar niemand maakte er gebruik van. Lotelingen, notenmeiden, kinderen, stoelverhuurster, allen gaven overvloedige bewyzen, dat noch bescheidenheid, noch ontzag voor de wet hun den mond sloot. Waarom vielen zy den preêker niet aan op zyn terrein? Omdat ze 't »mal" vonden daar te spreken over dingen »die in kerk of biechtstoel thuis-hooren" en zy bevestigden alzoo, op geheel uiteenloopende wyze, wat door weggebleven geestverwanten stilzwygend getuigd was: dat publieke voordragten onder ons volk, in onze dagen, met onze zeden, *hors-d'oeuvre* zyn.

Eene herinnering uit myne jeugd leidt my tot dezelfde conclusie. Het Amsterdamsch gemeen was in 1836 (37?) op de been gebragt door 'n paar heethoofden. Men gebruikte eene onwelkome verandering in de belasting, als voorwendsel om policie-agenten en militairen — 't waren veteranen — te mishandelen. Troepen volks met stokken gewapend, doorliepen de straten. Het scheen dien menschen aanvankelyk te ontbreken aan 'n bepaald plan, en die besluiteloosheid bleef bestaan, tot ze des avends hunnen wrok lucht gaven door 't verbranden van eenige meubelen die op 'n markt ter kwyting van belasting moesten verkocht worden, en van de turfloots eener armeninrigting. Vóór dat oogenblik echter, bepaalden zy zich tot het uitroepen der namen van eenige personen die men voor den afgekeurden maatregel aansprakelyk stellen wou. De verdeeling der verantwoordelykheid — een der meest karakteristieke kenmerken onzer staatsinrigting (**334**) — maakte de keus moeielyk. 't Janhagel weet by zulke gelegenheden nooit wiens glazen moeten worden ingeslagen, en er zyn anderen die dat evenmin weten (IDEËN II, blz. 111) eene onkunde waaraan vele onwaardige vensterruiten de voortduring van haar bestaan te danken hebben. Dat by zulke onzekerheid gewoonlyk de onschuldige boet, spreekt

vanzelf. Ditmaal viel o. a. het lot op eenen ontvanger — ik meen dat hy DEUTZ VAN ASSENDELFT heette — die op de Keizersgracht by de Brouwersgracht z'n kantoor hield. Naast hem woonde een dominé, 'n preekman. Deze was, als men 't in die dagen noemde, 'n »mooie preeker." Z'n kerk was altyd vol. In 't Amsterdamsch 2e departement van het Nut was na zyn voordragten, geen eind aan 't gejuich. Geen kaartje was er te krygen, als hy spreken zou in Felix. De man was 'n redenaar van de eerste soort...

Welnu, hy beproefde z'n huisstoep tot 'n tribune te maken. *Hy* zou 't volk toespreken!

Van tyd-tot-tyd bragt hy 't zoover dat men hem verstond, maar de indruk zyner woorden was... nul. Met al z'n redeneringen en vermaningen — het spreekt vanzelf dat God en JEZUS daarin eene groote rol speelden — werkte hy niets uit. Men antwoordde hem niet. Hy werd zelfs niet beleedigd. Het voortdurend gerinkel van gebroken glas was de eenige weerklank op 't gesproken woord. Mismoedig trok hy zich in z'n woning terug, zich misschien troostende met de hoop op 'n schitterende revanche op den aanstaanden spreekbeurt-avend in Felix. Hy had regt zich daarmeê te vleien. Toejuiching kost niets. Maar hy verwachtte te-veel van z'n talent, toen hy meende dat te kunnen gebruiken ter beteugeling van 'n woesten volkshoop. En ook in eene beschaafde vergadering zouden zyne pogingen schipbreuk hebben geleden, indien hy iets anders hadde beoogd dan nietsbeduidende hulde aan talent, of 'n *succès d'estime.*

De berigten die de geschiedenis ons geeft over den indruk die 't gesproken woord nu-en-dan gemaakt heeft, dringen ons tot de meening dat daarmede in vorige tyden by andere volken iets te bereiken was. Heden-ten-dage is dit niet het geval. Meent men byv. dat kamerredevoeringen ooit eenen behouder liberaal hebben gemaakt, of omgekeerd? Ieder toehoorder is de slaaf van een *parti-pris.* Men luistert òf niet

naar de oratien die daartégen zyn, òf slechts met het doel om de daarin voorkomende zwakke punten te gebruiken als middelen tot aanval. Over het algemeen schynt men hiervan zoo overtuigd, dat het in politieke kringen als 'n soort van verraad beschouwd wordt, indien men zich na 't hooren der gronden van de tegenparty, aan haren kant schaart.

En op ander gebied. Hoe komt het, dat nooit een procureur-generaal, na de pleitrede des verdedigers van den beschuldigde, zyne stellingen herroept? Dit zou vaak moeten geschieden, indien 't gesproken woord eenige waarde had. En omgekeerd, waarom trekt nooit, of zelden, een advocaat zich terug, na 't aanhooren der acte van beschuldiging? Moest het niet herhaaldelyk voorkomen dat een der beide partyen zich door de gronden der tegenparty genoopt voelde tot de erkenning dat zy zich vergist had?

My zyn twee voorbeelden bekend van advocaten die zich, na 't vernemen der gronden hunner tegenparty, overwonnen verklaarden. De namen der mannen, die alzoo toonden eerlykheid en menschenwaarde hooger te stellen dan beroepstraditie of mooipraten, zyn: MARTINUS DES AMORIE VAN DER HOEVEN en L. W. C. KEUCHENIUS.

Hoe anderen denken over de verpligting om waarheid voortestaan, bleek onlangs by den dood van BERRYER, *le prince des orateurs*. Het oratorisch prinsdom van dien babbelaar schynt 'n zwaarbelast perceel geweest te zyn, en 't is de vraag of 't eenige waarde had na aflossing der gewetenshypotheken die daarop rustten. Ik bedoel hiermede niet dat hy slechter zou geweest zyn dan z'n *metier*.

In eene lofrede — let wel: geschreven door 'n *advocaat* — wordt de algemeene bewondering ingeroepen voor 'n feit dat — als 't kon geschied zyn — den man nog verachtelyker maken zou, dan de meeste publiek-sprekers van z'n soort gewoonlyk zyn. BERRYER namelyk moest eens in groote haast

pleiten in eene zaak die hy nog niet bestudeerd had. Hy kwam van de reis, en had slechts 'n kwartiertje tyd om zich op de laagte te stellen van 't proces. Men bood hem 't dossier aan, maar vergiste zich met den »sac" zoodat hy de nota's, bewyzen, documenten, enz. onder de oogen kreeg, die de *avoué* zyns tegenstanders had byeen-gebragt. In weinige oogenblikken was onze pleiter gereed. Hy beweerde, betoogde, bewees... kortöm, niets was duidelyker dan 't onregt der... vervloekte tegenparty. Die hyzelf was.

Zyn *avoué*, die middelerwyl de vergissing bemerkt had — nogäl snugger, vind ik — trok hem by de mouw zyner toga: Me BERRYER... Me BERRYER...

— *Quoi donc? qu-y-a-t il?*

— *Vous-vous-trompez. Vous plaidez la partie inverse... il-y-a erreur... le sac... on s'est trompé d'etiquette...*

— *Qu'à cela ne tienne*, zei *Maître* BERRYER...

»Zoo, myne heeren, zou welligt de tegenparty spreken. Welnu, zy bedriegt zich, als ze meent zulke ongerymdheden te doen aannemen door regters, die, als gy, myne heeren, uitmunten in kennis, regtvaardigheid en eerbied voor de wet. Na 't opsommen van de schyngronden die men waarschynlyk zal aanvoeren om uw oordeel te verschalken — ydele poging voorzeker! — zal ik nu overgaan tot eene behandeling der zaak, die beter overeenstemt met de eeuwige beginselen van waarheid en regt. Ik zal de valsheid der beweringen van de tegenparty in 't licht stellen... ik zal..."

Wel zeker! De brave man begon na deze brutale flankbeweging, met edelen waarheidszin de battery te beschieten, die hyzelf zoo-even by vergissing gemonteerd had. 't Is prachtig!

Of ik geloof sla aan de waarheid dier vertelling? Neen. Ik acht BERRYER, en vele anderen, tot zulk een kunstje wel instaat — 't is dan ook zoo moeielyk niet — maar vind het o. a. zeer vreemd, dat de tegenparty die dan toch ook 'n

verkeerden »sac" moest ontvangen hebben, of altans den regten niet in-handen had, daarin zou hebben berust. Ik ga nu de overige onwaarschynlykheden voorby, die de heele zaak zeer apocrief of liever onmogelyk maken.

Doch wáár is het, dat deze historie met grooten ophef wordt medegedeeld in eene loftuitende levensschets van BERRYER, en wel door 'n advocaat, die slecht genoeg schynt om deze handigheid in 't regtsverdraaien schoon te vinden, en dom genoeg is om dat te vertellen.

Waar blyft het gemoedelyk zoeken naar waarheid, by zulk geknoei? Men bedenke dat die levensbeschryver van BERRYER niet alleen staat. Byna overal treedt het zoogenaamd talent, en de waardering daarvan, ten koste van ernstige wysheidsbegeerte op den voorgrond.

Hetzelfde valt optemerken by de theologanten. Men laat dominé's komen om op de proef te preken. Wie 't mooist praat is de ware. De minder-mooi-praters blyven by de boeren. Eilieve, wat heeft het »Godsryk" met redenary of mooijigheid te maken?

In de kerken echter komt den predikanten eene byzonderheid te-stade, die andere sprekers gewoonlyk missen. Er kan verondersteld worden dat de hoorders 't met dominé eens zyn. Nu-en-dan moge er een klein verschil van opvatting wezen omtrent eenig onderdeel, in de hoofdzaak kan de spreker staat-maken op algemeene toestemming: *il prêche des convertis.* Wie de luchtvaart van JEZUS noodig acht ter zaligheid, vermydt de kerk van Ds. ZAALBERG. Wie geen lust heeft in 't halvéren der wonderen, komt niet by Ds. MEYBOOM. (**435**) Enz. Ieder gaat waar hy verzekerd is zyn eigene begrippen te hooren verkondigen. Waartoe dient het spreken dan? Is dat streven naar waarheid?

En gesteld eens dat 'n protestant by toeval verdwaald raakte in een katholieke kerk, terwyl daar gepreekt werd over pausselyke onfeilbaarheid of zoo-iets, meent men dat

hy veranderen zou van opinie? Zoomin als 'n roomsgezinde die by ongeluk een oefeningetje by jufvrouw LAPS had bygewoond.

De onvruchtbaarheid van 't gesproken woord blykt overäl. In kerk, volksvertegenwoordiging, pleitzaal... alöm herinnert ze aan de bekende anecdote van den jongen die, na 'n lange zedepreek waarop z'n vader hem in den tuin onthaald had, en gedurende welke hy met ingespannen aandacht scheen geluisterd te hebben, z'n diepe ontroering openbaarde in de woorden:

Papaatje,
Nu zyn er twintig in dat gaatje!

De jongen had een hoopje mieren gadegeslagen.

Ik durf ieder lezer vragen of hy ooit eene verhandeling heeft aangehoord, zonder nu en dan... mieren te tellen? Iedere lezeres, of ze ooit 'n kerkgang deed, zonder te letten op de kleeding der mede-christinnen, of dergelyke merkwaardigheden, die met het »Godsryk" niets te maken hebben?

Zeer dikwyls wyst men op Engeland waar het publiekspreken in de mode is, en herhaaldelyk worden er pogingen gedaan die mode ook ten-onzent intevoeren, als middel om belangstelling te wekken in de publieke zaak. Als gewoonlyk keert men de verhouding tusschen oorzaak en gevolg om. Men zou even goed rivierbaden kunnen voorschryven om warm weêr te krygen. In Engeland is de *meeting*-mode uitvloeisel, geenszins oorzaak van de belangstelling in publieke aangelegenheden. Het ligt daar in den aard des volks, zich te bemoeien met de *res publica*, en daarom spreekt men er over, dáárom wordt de publiek-spreker — onder voorwaarden echter! — aangehoord. Maar noch dat spreken zelf, noch 't luisteren daarnaar heeft ander gevolg dan 't berekenen — by benadering altoos, en meestäl onnauwkeurig — van 't getal geestverwanten en den graad

van enthusiasmus waarop men meent te kunnen staat-maken. Zoo'n geruchtmakende meeting is geenszins eene poging om door wryving van gevoelens tot waarheid te komen. Het is eene *revue*, of *parade*. Dikwyls ook 'n oorlogsmiddel om andersdenkenden afteschrikken, of de weifelende meerderheid, die zich veiligheidshalve liefst by de sterksten aansluit, tot beslissing in gewenste rigting overtehalen. Het spreekt dus vanzelf, dat zulke manoeuvres in den stryd over staatkundige of maatschappelyke geschilpunten, niets te maken hebben met het onderwerp van dit vertoog over de vraag: *of publieke spreekbeurten gunstig werken op 't streven naar waarheid.*

Een even ongunstig oordeel, zy het dan om geheel andere redenen, acht ik my verpligt uittespreken over de pogingen die men hier-en-daar in 't werk stelt om jongelieden tot publieke sprekers opteleiden. De waarheid wordt door zulke kunstmiddelen niet gebaat. Het ligt voor-de-hand dat *debating-clubs* en *dispuut-collegiën* zekere hebbelykheid te-weeg brengen om redekunstig te schermutselen. Wie daarin uitmunt, is geen kampvechter voor waarheid, hy wordt — soms onbewust, maar dikwyls ook met verkrachting van z'n beter ik — een stryder voor z'n renommée als debattist. Geene opvatting is hem te onjuist, geen woordverdraaijing te gewaagd, geene verplaatsing van theses te ongerymd of te... brutaal, mits die oneerlykheden hem den schyn verzekeren eener oogenblikkelyke overwinning. Om dien schyn is 't dan ook slechts te doen. De mode van dat oefenen in dispuut is den laatsten tyd zeer toegenomen, maar ze bestond reeds in myne jeugd. De barokste stellingen werden ter verdediging gegeven, en wie 't best wist te spelen met klank, wie 't handigst de aandacht wist afteleiden van valsch syllogisme of onjuiste grondstelling, behaalde den prys. De advocaat die BERRYER prees over de *volte* welke deze z'n oratorisch talent maken liet, had zeker dergelyke scholen bezocht.

Het is nu de vraag niet of zulke kunstjes bestand zyn te-

gen eenvoudige nuchtere wederlegging. De eisch dier onwaardige spelery brengt mede, dat de nuchtere wysgeer, dien 't *om waarheid* te-doen is, en niet om 't gekibbel *over* waarheid, van dusdanige byeenkomsten uitgesloten, of — indien hy daaraan by uitzondering mogt deelnemen — overschreeuwd wordt. Een ernstig onderzoek der gestelde theses ware onwelkom, wyl dit een eind zou maken aan het spel. Wat zou byv. het lot wezen van iemand die in onze Volksvertegenwoordiging gedurig uitriep: »myne heeren, dat is de vraag niet! Dààrtoe zyn we niet hier! De thans behandelde kwestie moge op de dagörde der kamer staan, ze staat *niet op de dagörde des Volks dat ons afvaardigde* om zyn belangen te behartigen!" Zoo'n »geacht lid" zou weldra inzien dat zyne tegenwoordigheid in de raadzaal der natie volkomen overbodig was. Hem bleef weldra niets over dan zich terug te trekken, en zijne studiën over den aard der dingen voort-tezetten in de eenzaamheid.

Ook in andere kringen dan *debating-clubs* en *dispuut*-collegiën wordt de kwaal der redenary uitgebroed. Van advocaten sprak ik reeds, doch 't is moeielyk niet nog eens terug-tekomen op die onvermoeide apostelen der spreekzucht. De man dien ik aanhaalde op blz. 95 van den IIen Bundel myner IDEËN, beroemde zich by ieder die 't hooren wilde, en vaak by dezulken die, 't heldenfeit reeds kennende, daarvan niets meer wilden hooren, dat hy »onder koning LODEWYK drie uren had gepleit... in 't fransch, m'nheer... in 't fransch... drie uren!"

Een staaltje van z'n pleiten in 't hollandsch kan de lezer vinden op de aangehaalde bladzyde. En een weinig verder blykt wat het praten van dien man waard was. Doch hyzelf scheen daaraan weinig te hechten, als men maar aan die drie fransche uren geloofde. Dat was by hem, en zoo-iets is by velen, hoofdzaak.

De rederykers-kamers die sedert 'n twintigtal jaren het

hoofd opstaken uit de vergetelheid waarin ze behoorlyk begraven lagen, leveren almede een contingent sprekers, dat ik liever in de gelederen der denkers zag plaats-nemen. Daar rederykers evenwel gewoonlyk zich meer toeleggen op de zoogenaamd-uiterlyke welsprekendheid, op reciteren, declameren, enz., acht ik hunnen invloed slechts in-zoo-verre schadelyk, als ze sommigen die anders zwygen zouden uit angst voor 't voetlicht, den moed geven hun eigen stem te hooren, 't geen alligt verleidt tot het overstappen op de wezenlyke publiek-sprekery. Wie 't gebragt heeft tot 'n wèl geaccentueerd: »*niet steeds is de liefde*" of »*ziet gy ginds dien pronk der dalen*" voelt zich zeer spoedig geregtigd tot 'n allerfataalst: »naar myne meening, myne heeren... myne heeren, naar myne meening komt het my voor, myne heeren... vergun my, myne heeren...

Maar ze zyn de ergsten niet! De meest vruchtbare broeikasten van redenary zyn de *loges*. Als in de kerk, waar ook een groot deel der preeken uit geykte bybelplaatsen is zaâmgelapt, vindt de »broeder" die optreedt, ten-allen-tyde het schema van z'n preek byna geheel gereed. »Broederliefde, menschenmin, koninklyke kunst" enz. zyn de eens-vooräl klaargelegde balken waarop hy slechts hier-en-daar wat dunne plankjes behoeft te leggen, om 't gebouwtje zyner rede te voltooien. Wel verre dat gemeenplaatsen den toehoorder zouden hinderen, schynt het dat zy in zulke aan- of toespraken onmisbare vereischten zyn, en wie by dat alles een te karig gebruik maakt van 't — zeer onwettig ingevoerd! — jargon der *hedendaagsche* metselary »spreekt niet maçonniek." 't Is daarmede alweder als met predikanten die aan veel gemeenteleden niet bevallen, indien ze niet genoeg gebruik maken van 't »bloed des kruizes." Dat kleurt. Wie vorm voor kleur geven zou, is niet gewild. En wie èn kleur èn vorm zou meenen te mogen vervangen door gehalte — iets waardoor de hoorder zou worden genoodzaakt tot

inspannend nadenken — wordt in den ban gedaan. Er zyn maçons die hierover denken als ik, maar de meerderheid staat — gelyk in veel andere corporatiën — te laag om te beseffen dat de maçonnieke roeping in geheel iets anders bestaat, dan 't aankweeken van zulke redenary. Menig zwyger die kans had een denker te worden, is in de *loge*, ten koste van z'n streven naar waarheid, aan 't redevoeren gebragt.

De congreswoede die sedert eenige jaren heerst, heeft het hare bygebragt tot uitbreiding der kwaal. Ik hoorde het »internationale congres ter bevordering van maatschappelyke kennis" door 'n belgisch geleerde betitelen met den naam: woordenkermis. Nooit heb ik juister uitdrukking gehoord, en 't komt my voor, dat alle congressen die ik sedert dien tyd bywoonde, zich beyverden die benaming te verdienen. Met aandacht lette ik steeds op den indruk dien 't gesprokene op de hoorders maakte, en durf beweren dat het nooit eenen spreker gelukte eenige overtuigiug — in de zeldzame gevallen dat hyzelf kon geacht worden die te bezitten — in hunne gemoederen overtegieten. De toejuichingen golden eenige malen de elocutie, de gebaren, de wyze van voordragt, soms ook — indien de hoorders 't *a priori* met den spreker eens waren — den inhoud van zyne rede, maar *gewoonlyk* was 't applaus slechts beleefde weerklank op de uitroepingteekens die de spreker zelf, met meer of min duidelyke bedoeling, voor hoesten, neussnuiten of suikerwater geplaatst had. En — erger nog — de toejuiching na 't slot, kwam me gewoonlyk voor als 'n dankbetuiging voor de notificatie dat het »uit" was, en dat men zich eindelyk eens verzetten kon, en praten mogt. Van streven naar *waarheid* ontdekte ik by dat alles alweêr geen spoor.

Het ligt niet in myn plan by deze gelegenheid schetsen te geven der vele soorten van sprekers die zich by zulke gelegenheden op den voorgrond stellen. Maar ik mag ééne soort niet voorbygaan, die in 't byzonder myne aandacht trok, en

meer nog dan anderen, eenen verderfelyken invloed uitoefent. Het zyn de »redders".

Weinig lezers zullen die variëteit van waarheidbedervers kennen, en ikzelf kende haar niet onder deze benaming, voor ik by zekere vergadering toen er indedaad iets begon te bestaan dat naar wryving van gevoelens geleek, iemand hoorde zeggen: *où est X? Appelez X? Oh m'sieur*, aldus ging die X-roeper tot my sprekende voort, *vous ne sauriez croire combien de congrès ont été sauvés déja par Mr. X!*

Ik wist niet dat er wat te redden viel, en beken dus dat ik dien roerenden hulpkreet niet begreep. Later is de zaak my duidelyk geworden, en ik wil den lezer meêdeelen wat ik er van weet.

Die X was een publiek-spreker van 't eerste water. Hy kende zooveel *frases par coeur*, dat hy by elke gelegenheid terstond gereed was daarvan eenigen te plaatsen, en hy was behendig genoeg dit te doen op 'n wyze die den niet aandachtigen hoorder — namelyk: byna iedereen — in den waan bragt, dat ze voor de gelegenheid waren vervaardigd. Deze handigheid van X is in fransche redenaars niet vreemd, en de franschen nemen er genoegen mede. Het spreekt dus vanzelf dat ook 'n hollandsch publiek er meê tevreden is, en meer dan dat: 't is mooi! De eigenaardigheid nu waarmede X dit talentje wist toetepassen, bezorgde hem den eernaam van congres-redder. Hy liep voortdurend de verschillende sectiekamers in en uit, en ving hier-en-daar een woordjen op. Zoodra hy, in verband met het behandeld onderwerp, kans zag een paar van z'n 1001 frazen te plaatsen, vraagde hy 't woord, dat hem gewoonlyk terstond gegeven werd: »omdat hy zoo'n goede spreker was." Hy verdeelde z'n toespraak in 'n paar alinea's die door 'n wèl of kwalyk te-pas gebragt: *liberté*, *humanité* of iets van dien aard, van elkaêr gescheiden waren. Iets dergelyks bewaarde hy voor 't slot, en nooit verliet hy de tribune, dan onder daverende toejuiching. Dit deed hy evenwel slechts om zich te

oefenen, en 't talent lenig te houden. De eigenlyke functie van den man begon by debatten die eenigszins hevig waren, gelyk soms 't geval wordt indien er belangen of opiniën in 't spel zyn, die om zichzelfs-wille en niet uit spreeklief-hebbery worden behandeld. Terstond vraagde X het woord, en zyne redevoeringen, of liever de aaneengeschakelde frazen waarover hy te beschikken had, duurden lang genoeg om de drift der strydende partyen te doen bekoelen. De redder bekreunde er zich niet om, wie de waarheid aan z'n zy had. Gewoonlyk zelfs wist hy niet wat er door beide partyen beweerd was. Het scheen hem voldoende iets te weten van de hoofdzaak waarover het geschil liep. Of zelfs dìt niet, indien hem slechts bekend was hoe die hoofdzaak *heette*. Betrof het geschil den landbouw? Wat nood! Onze vlugge spreker kent drie regels uit 'n herderszang van VIRGILIUS vanbuiten. Daar komt van hooi en wilgen in... 't zal wel kloppen, en staat klassiek. Sprak men over vryhandel? Niets gemakkelyker. Twee citaten uit ADAM SMITH, eene anecdote uit het leven van COBDEN en 'n slot met *fraterrrnité*. Wat wil men meer? Was er getwist over koloniale regeringssystemen? Spoedig iets over Tyrus, Sidon, Massilia en Keulen! Daarby een toegiftje over 't continentaal-stelsel en Paul en Virginie. Het barbaars gebruik van »suiker waaraan 't bloed van negers kleeft", kan ook geen kwaad. Tot slot...

Het congres moet *gered* worden!

Tot slot: »een voorstel om in alle Koloniën de jongeluî van heersend en overheerst ras met elkaêr te doen trouwen." Algemeene bruiloft...

Lezer, ik *relateer!*

En »Publiek" klapte in de handen.

Ik vraag alweder wat er van de *waarheid* wordt, by zulke behandeling van zaken.

Ik zeide reeds dat ieder die 't ambacht van frazen-maken

eenigszins verstaat, schynt te meenen dat hierin de hoofdzaak ligt, en dat de te behandelen feiten of denkbeelden slechts van bykomend belang zyn. Zoo zal een kind dat onlangs de cyfers leerde schryven, zich verbeelden *gerekend* te hebben, indien hy die teekens, zonder op waarde of verband te letten, met eenige netheid naast of onder elkander heeft geplaatst. Dat nu zoo'n kind zich daarmede vermaakt, is onschuldig. Maar wat zou men zeggen van ouders of leermeesters die zulk gekrabbel indedaad aannamen als afgelegde proef van cyferkunst?

Publiek is zoo dom als die ouders wezen zouden. Het is volkomen tevreden, en meent iets geleerd te hebben van den spreker, indien deze slechts zorg-draagt zyne zinsneden eenigszins afteronden — de cyfers duidelyk te zetten — en met zekere geleidelykheid op elkander te doen volgen.

Ik stel my voor op tweeërlei wyze duidelyk te maken wat ik bedoel.

Men lette eens op de meeste gesprekken die men op reis, in koffihuizen of by dergelyke gelegenheden te hooren krygt. Van onbescheidenheid is by dit afluisteren geen spraak. Ik bedoel dusdanige discoursen die luid genoeg worden gevoerd, om algemeen eigendom te mogen heeten. We zitten in een spoorwagen, en nemen aan dat warmte, kou, regen, mist en de temperatuur van de vorige week afgedaan zyn.

— Wat nieuws?

— Hm... zoo! ze zeggen niet veel, die kranten.

— Och! Zie eens dien rook... zou daar brand zyn?

— Veen misschien. Ze branden misschien de veenen in Drenthe.

— Ja, dat geeft 'n vreesselyken rook.

— Ja. Maar ik geloof toch dat die rook van 'n fabriek is...

— 't Is wel mogelyk. 't Zal een yzergietery wezen.

— Misschien 'n meelfabriek.

— Dat kan wel zyn.

— By ons is ook 'n meelfabriek...

— By ons ook.

— Of ze goede zaken maken?

— Misschien wel... ik weet niet hoeveel ze uitkeeren...

— Dat weet ik ook niet. Ik heb nooit aandeelen gehad.

— Ik ook niet.

— Als zoo'n zaak 'n beetje meêloopt...

— Ja...

— Dan is 't zoo kwaad niet.

— Neen...

— Maar anders...

— Dan verlies-je 'r je geld by.

— 't Hangt veel af van de directie...

— Dat is zeker. En ook...

— Ja juist!

— Van 't debiet.

— Dat zeg ik ook altijd. Als je niet slyt...

— Precies, dan blyf je zitten met je goedje. Daar heb je nu by ons die m'nheer.., hoe heet-i ook?

— Je meent toch niet... och, wie wou 'k ook noemen? Ik meen...

— Neen, 't is iemand die... z'n vrouw is 'n jufvrouw uit Schoonhoven, of uit...

— Zoo? Neen, de man dien ik bedoelde is niet getrouwd. Hy deed in palm-olie. Z'n broêr is 'n makelaar... ook in talk. Maar anders...

— Gaat er veel om in vetwaren?

— Dat zou ik u niet kunnen zeggen. 't Is zoo, weet ge, myn vak niet. Maar hennip..,

— Ja, dat 's 'n ander artikel. Och, alles gaat slap tegenwoordig. Land is duur...

— Fameus! By ons in de buurt woont 'n boer...

— Ze zyn allemaal ryk.

— Schatryk! en wat het mooiste is...

»Kaartjes, heeren!"

Lezer, ik stel u voor, den braven conducteur te danken voor de verlossing.

Ik voorzie de aanmerking dat dit zinneloos gewawel niet mag gebruikt worden als bewys tegen publieke-spreekbeurten. Een regtstreeks bewys is het zeker niet, maar wie op dergelyke gesprekken acht-slaat, vindt het begrypelyk hoe »Publiek" — dat dan toch bestaat uit 'n verzameling van individuën als die waarvan ik 'n paar sprekend invoerde — genoegen neemt met frazen van kansel of tribune op deftige wyze geüit, en wanneer wy eenmaal vaststellen dat het auditorium tevreden is met zulke of gelyksoortige praatjes, ligt het voor-de-hand dat het meerendeel der sprekers van die botheid misbruik maakt. Zoolang de bewoner van 't een of ander Zuidzee-eiland glaskralen aanneemt als voorwerp van waarde, zullen er handelaars worden gevonden die hem met kralen trachten te voldoen. Menskunde verbiedt ons te gelooven dat het betere zal worden gegeven, indien de ontvanger met het mindere tevreden is. Ik maakte 't schetsje van die twee mannen in den spoortrein kort en onvolledig, omdat ik my overtuigd houde, dat ieder — eenmaal opgewekt te letten op dit verschynsel — in de werkelykheid overvloedige voorbeelden zal ontmoeten ter staving van myn beweren dat over 't algemeen »zekere in orde gestelde cyfertjes" als opgeloste rekenkunstige vraagstukken werden aangenomen."

De twee mannen die ik als model gebruikte, zyn van middelbaren ouderdom, of reeds daarboven. Ze staan aan 't hoofd van gezinnen. Zy behandelen »zaken." Zy hebben stem in de behandeling der belangen van stad en land. Zy weten wie, wat en hoe God is. 't Zyn ernstige, deftige »respectable" personen...

Zoo-even noemde ik hun gesprek: zinneloos, een woord dat wy gewoonlyk gebruiken in de beteekenis van krankzin-

nig. Om verwarrende woordspeling te vermyden met de drievoudige beteekenis van 't woord »zin" — *sensus*, *mens* of *ingenium* en *phrasis* — acht ik hier de toelichting noodig, dat hun onderhoud, ledig van allen verstandigen *zin*, slechts daarom vice-versa niet als *krank*-zinnig beschouwd werd, omdat de *zinnen* — frazen — uiterlyk nagenoeg voldoende geconditioneerd waren. Het is juist tegen dezen valstrik die door publiek-sprekers zoo vaak gelegd wordt, dat ik wilde waarschuwen, en 't gekozen voorbeeld is indedaad minder overdreven dan men aanvankelyk meenen zou.

Ik laat nu in 't midden of de verstandeloosheid van zulke praatjes een voorzigtig bedekken moet heeten van denkbeelden die men niet gaarne meêdeelt. Misschien zyn ze een gevolg van traagheid. In beide gevallen komt zwygen my eerlyker voor. Ik beroep my alleen op de volkomene wederzydsche tevredenheid van zulke praters, en vraag of ze ook genoegen zouden nemen met pompwater voor bouillon? Met spaanders of zaagsel voor brood?

Indien de woorden waarin zy elkander mededeelden dat 'n industriële zaak die goed gaat, winst afwerpt, en dat men z'n geld verliest by tegenspoed, 't achterste-voren waren geüit, zou de hoorder terstond des sprekers verstandelyke gezondheid hebben betwyfeld, en hem by 't verlaten van den trein, aan de zorg van conducteur of medereizigers hebben aanbevolen. Maar zoolang deze z'n onzin wist te kleeden in nagenoeg afgeronde zinsneden, scheen er geen gevaar te zyn voor krankzinnigheid. Welnu, we willen het stompzinnigheid noemen. 't Verschil is zoo groot niet.

Voor myn tegenwoordig doel was me dit eerste voorbeeld voldoende. Het is moeielyk uit eene gesprokene *redevoering* voorbeelden aantehalen — schoon ik dit op (blz. 151) met meer nauwkeurigheid deed dan de lezer gist — en de bedenking ligt voor-de-hand, dat een redenaar niet zóó grof tegen 't gezond verstand zou durven zondigen, als iemand

die tot tydkorting maar zoo zit te praten. Dit is onjuist. Ik kan dit bewyzen uit het blykbaar onbepaald vertrouwen op die stompzinnigheid van den hoorder, door personen die nog veel meer reden hebben dan 'n redenaar, zich in-acht te nemen. Ik bedoel *schryvers*. (*Wordt vervolgd in* **548***)

---

547. Men zou van schryvers kunnen verwachten dat zy, wat de inspanning aangaat om zich nauwkeurig uittedrukken, en iets degelyks te leveren, zoo ver boven den publiekspreker staan, als deze in dat opzigt kan geacht worden verheven te zyn boven een koffihuis-lion.

Een schryver immers weet dat er hooger beroep is van 't eerste oordeel, dat vaak slechts op den klank af geveld werd. De babbelaar in een spoorwagen zou zich over de leegte van z'n discours eenigermate kunnen verontschuldigen door 't gevolglooze van z'n praatjes. Hy beoogt niets. En bovendien, zyn spreekgenoot is er meê tevreden. Doch al ware dit niet gebleken, hy kan zich troosten met de zekerheid dat eene nauwkeurige analyse onmogelyk is, daar het gesproken woord vervliegt als de rook van de locomotief, waaraan 't in ylheid gelyk was.

En ook zeker soort van redenaars, zy die hunnen arbeid niet opvatten als hooge roeping, zouden zich achter dergelyke voorwendsels kunnen verschuilen.

Maar wel is de analyse mogelyk van 't *geschreven* woord, van een boek.

Uit boeken nu is te bewyzen dat de spoor-wawelaar, de koffihuis-kletser, verhoudingsgewys minder laag staat dan men oppervlakkig meenen zou. Indien toch personen die zich poseren als voorgangers, schryvers die de vrucht van hun nadenken durven blootstellen aan de kritiek van tydgenoot en nageslacht, even onverschillig zyn omtrent het gehalte hunner woorden, als praters *sans conséquence*, voelt men zich

geneigd deze laatsten iets zachter te beoordeelen.

De meer gekuiste vorm waarin boekenmakers hun zinneloosheid weten te kleeden — het handigheidje dat by velen de plaats vervult van opmerken, nadenken en ontwikkelen — maakt de zaak des te erger, omdat hierdoor de kans op ontdekking der valsheid geringer wordt. Dit heeft dan ook het verdrietig gevolg, dat Publiek met de alzoo binnengesmokkelde nonsens even tevreden is, als die twee heeren in den trein met hun respective talk of jufvrouwen uit Schoonhoven.

Deze tevredenheid is bewysbaar, want ik spreek nu niet van auteurs die geen of weinig opgang maken. Wie de werken van meer-of-min beroemde schryvers aandachtig leest — eene studie! — staat gedurig verbaasd over 't verregaand misbruik dat er van klank gemaakt wordt, en voelt wantrouwen omtrent *redenaars*, die zich zooveel minder dan schryvers behoeven in-acht te nemen.

We kunnen nu in 't midden laten in hoeverre deze fout opzettelyk wordt begaan. Uit Publiek's tevredenheid met wartaal, zou tot betrekkelyke onschuld der delinquenten kunnen besloten worden, daar dezen uit dat Publiek zyn voortgekomen, en daartoe misschien nog altyd bleven behooren. Zy hebben alzoo in zekeren zin hetzelfde regt hunnen onzin uittegeven voor iets degelyks, als anderen, om 't daarvoor aantenemen. Doch in allen gevalle, de gevolgen zyn treurig, gelyk alles wat het gezond verstand bederft.

Ik ben er meermalen in geslaagd, stukken uit beroemde schryvers voor prulwerk te doen uitmaken door bewonderaars van zoo'n auteur, zoolang 't hun onbekend bleef dat het voorgelegd staal aan de werken van hunnen lievelingsdichter ontleend was. *) Ik doel nu geenszins op de kleine

*) Geen vruchtbarer veld voor zulke proefnemingen, dan de werken van GÖTHE die — gelyk met de meeste schryvers van naam het geval is — oneindig minder populair zyn dan 's mans *naam*. Menig

fouten die elken arbeid aankleven, en spreek niet van *lapsus.* Ik heb het oog op verkeerdheden die het algemeen gehalte van den geleverden arbeid verlagen. Indien we toch ontwaren dat de schryver — een publiek-spreker, die 't woord neemt in de vergadering van al z'n landgenooten — de zaak die hy behandelt niet kent, indien hy telkens zichzelf tegenspreekt, en daardoor blyk geeft van gebrek aan overtuiging, indien hy, uit onkunde of uit kwaden wil, gebruik maakt van valsche gevolgtrekkingen, van onjuiste slotsommen... dan beweer ik dat het wyzen daarop geene vittery is, maar de pligt van ieder die 't wel meent met de waarheid.

Men meene niet dat hierby juist altyd het gewigt of de actualiteit van 't door zoo'n auteur behandeld onderwerp, een onderscheid maakt. De waarheid zelve moet ons heilig zyn, en als we ons gewennen haar onverschillig te zien ver-

---

Duitscher die zich zou doodbluffen aan de onövertrefbaarheid van dien over alle kavallerie geligten auteur, zou verflauwen in z'n geestdrift, indien men hem de taak oplegde eens alles te lezen wat de groote man al zoo gezegd heeft. Men late zich ter beoordeeling der populariteit zyner werken, niet bedriegen door de tot verveling toe, daaruit geputte citaten. Dit is, door armoed aan eigen denkbeelden, mode geworden, of zelfs maar 'n *tic*, als de brilletjes der pruisische luitenants. Ze meenen dat zoo'n ding 'n mensch mooistaat, dat het *kleedt.*

En zeer dikwyls zyn die aanhalingen slechts citaten vàn citaten.

Overigens, het *is* er ook dikwyls naar!

»Zietdaar, lieve wichtjes..." *gelyk de groote* HIERONIMUS VAN ALPHEN *zeide.* »Welzeker" *om met den heros der moderne litteratuur te spreken*, enz. Veel dieper zit de zaak gewoonlyk niet. GÖTHE zelf zou er om gelachen hebben... in z'n binnenkamer. Want, hoezeer hy z'n publiek verachtte — 't geen overvloedig blykt uit de dingen waarop hy 't nu-en-dan onthaalt — hy wachtte zich wel dit te zeggen. Hy staat als mensch ver beneden SCHILLER, die zich evenwel ook wist te onthouden van al te groote opregtheid. De hoofdfout in *Herr Hofrath* von GÖTHE, als mensch en schryver, was dat hy niet geleden had (**57**).

krachten in zaken die ons niet aangaan, zullen wy al zeer spoedig te stomp worden tot beoordeeling der belangen die ons wel betreffen. Of liever de waarheid *is* een belang dat allen aangaat. Wie voor haar geen gevoel heeft, is slecht. Hem ontbreekt de deugd die niet afhankelyk is van willekeurige zeden, opdringery of mode... *de* deugd, de eenige.

Myne stelling in **58** zal waarschynlyk niet begrepen, of — wat in dit geval 't zelfde is — voor eene onbelangryke opmerking gehouden zyn. Welnu, men vergist zich. Ze kost my iets meer dan 't voor dien regel ontvangen kopyloon. (blz. 95) Indien ik professor in de letteren ware — er is weinig kans dat te worden, wyl die betrekking by-voorkeur wordt opgedragen aan personen die in 't vak van letteren niets geleverd hebben — zou ik dat nummer myner IDEËN tot uitgangspunt maken van myn cursus. Het behandelen van schryvers als voorbeelden ter navolging, is verkeerd. Natuurlyk... òm de navolging (**51**). De theorie van onderwys in letterkunde zou moeten zyn: bestudeer den aard der dingen (blz. 79) en tracht *opregt* meêtedeelen wat ge vondt. Vermyd dàt, dàt en dàt. Let wel dat al die te vermyden fouten *aangeleerde* hebbelykheden zyn. Het eenvoudig volgen van den natuurlyken indruk, zou ieder in-staat stellen iets goeds te leveren (**250, 251, 252**) terwyl we door navolging van anderen hunne fouten vergrootende, die nog bovendien met onze eigene vermeerderen. Er blyft dan geene plaats over voor 't oorspronkelyk-goede dat ieder bezit, al bestond dit dan slechts in die oorspronkelykheid zelve. Hoe gebrekkig ook de wyze van uitdrukking zy, een auteur die blyk geeft van *opregtheid*, van *streven* naar waarheid, is altyd beminnelyk, en wint het immer van den geoefendsten schryver die »school" aanhangt, of voorbeelden volgt. Het is daarmeê als met zekere producten uit verre landen, welker gebrekkige verpakking als bewys van echtheid geldt, en dit dan ook indedaad is. Dat ook alweder zulke oorspronkelykheid

aanduidende gebreken worden nageäapt, spreekt vanzelf, en tevens dat ik daartegen waarschuw. Het nagebootst verhevene moge belachelyk zyn, 't is niet zoo *verachtelyk* als bestudeerde ingenuïteit.

Weinig lezers zyn op de hoogte om uitspraak te doen over bekwaamheid in 't kiezen en bearbeiden van den vorm, doch ieder wordt getroffen door de eigenaardige *charme* van opregtheid, en het is op dit punt dat de twee soorten van naïveteit elkander ontmoeten, welker eene — de zelfbewuste — genie genoemd wordt. Een kind grypt uit onkunde naar de sterren. Prometheus durft hemelsch vuur aanvatten uit besef van kracht. Misschien doelde JEZUS op zoo-iets, toen hy met z'n »denzulken is het koningryk!" die beide elkander rakende uitersten scheen te willen zamenvatten. Van hemzelf is 't moeielyk uittemaken, of hy meer kind of meer genie was. Zeer dikwyls straalt het bewustzyn der hoogte waarop hy stond, in zyne uitspraken door. Doch niet altyd. En zelfs dit pleit voor zyne opregtheid, want het volmaakte is leugen.

Een volkomen genie bestaat zoomin als andere volkomenheden, en gelyk immer moeten wy ons hièr behelpen, in zaak en verklaring tevens, met benadering. Doch zeker wordt dat benaderen tegengewerkt door navolging, al waren de gekozen modellen — op hunne beurt gewoonlyk reeds kopy vàn kopy tot in 't oneindige — minder gebrekkig dan ze gewoonlyk zyn. Geen schryver zou my z'n dienst weigeren in 't leveren van afschrikkende voorbeelden, en daarop doelde dat nummer **58.**

Het schoone is in zekeren zin iets negatiefs. Wie naar waarheid streeft, en by de uiting van 't gevondene zich onthoudt van 't leelyke, zal iets schoons voortbrengen. Het streven naar schoonheid op andere wyze, is ònschoon. Zoo immers ook bestrydt de geneesheer slechts kwalen, en bekommert zich niet over gezondheid als positieve zaak? Wie van 't kwade verlost is, zal goed wezen. Het baat den kranke

weinig, eenen gezonde te willen navolgen. Om gezond te worden moet hy zyne ziekte bestryden. Zoo hy er in slaagt die te overwinnen, is de gezondheid daar. Naäpery integendeel is een kwaal op zichzelf, zie o. a. den misselyk gemaniëreerden HOOFT. *) Wie niet uit zichzelf iets is, zal 't waarlyk niet worden door vrywillig opgaan in anderen. Geheel iets anders is het, de fouten te vermyden, waarvan voorbeelden zyn aantewyzen in *alle* boeken. Wie zich daarop toelegt, zal 'n bekwaam schryver worden, indien hy overigens bezit wat boven alles vereischt wordt: hart. Waar dit *in zeer hooge mate* aanwezig is, zou zelfs de zoo gemakkelyke methode van afschrikking door 't wyzen op fouten, kunnen vervallen. Wie matig van aard is, hoeft geen beschonken Heloot te zien, om zich in-acht te nemen tegen dronkenschap. Maar nu we eenmaal door »school" bedorven zyn...

Noch de dichters der heerlyke boeken JOB, Hooglied en TOBIAS, noch de Profeten, noch HOMERUS, hadden behoefte aan modellen ter navolging, of afschrikkende voorbeelden ter waarschuwing. Die schryvers waren te ryk aan gemoed om schoonheid te borgen, te primitief-rein van indruk om inspanning te besteden aan 't ontwennen van aangeleerd geknoei. Zy konden zich de weelde veroorlooven — o eerlyk-gebrekkige originele verpakking! — *hunne eigene fouten* te

*) Die boekenmaker levert een der duidelykste voorbeelden van de apigheid die zoovelen bederft. Niet alleen schreef hy 'n croustilleus latyn-hollandsch — z'n frazen lyken op geschroeid leêr — niet alleen bootste hy den styl van TACITUS na — zegge: diens schyfmanier, een groot verschil! — een *testimonium paupertatis* dat hem N.B. door onze hoog-en zeer-geleerde letter-beotiërs als verdienste is aangerekend, maar hy vond er geen bezwaar in, geheele volzinnen onveranderd overtenemen, en dus brutaal te stelen, zoodat eigenlyk, welbeschouwd, TACITUS medewerker is geweest aan de »Nederlandsche historiën". Dat droomde de man niet, toen hy zyn boekjen over de Germanen schreef.

begaan.

Wy povere »school" menschen kunnen de dronken Heloten niet missen. Wy moeten uit benevelde boeken leeren hoe men niet behoort te schryven, en nuchter blyft. Men moet ons wyzen op de fouten van anderen.

Tot het ontdekken daarvan is eenige scherpzinnigheid noodig, of liever in de meeste gevallen slechts oplettendheid en goede wil. Het doet er nu alweder niet toe, dat deze hoedanigheden neêrkomen op 't afwennen der verregaande stompzinnigheid waartegen ik in dit nummer te-velde trek, en die — als onze meeste fouten (**460**) — byna immer een gevolg is van traagheid. We zyn gewoonlyk te lui om te onderzoeken of de schryver ons iets wezenlyks mededeelt, of hy — hierop komt alles aan — wáár is? Zelden zag ik een treffender voorbeeld van de scherpzinnigheid die ik hier bedoel, dan in HUËTS beoordeeling van »de Schepping" door TEN KATE, waar deze verzemaker op leugen wordt betrapt... als de keukenmeid, die zich had laten zoenen door 'n zwart-afgevenden schoorsteenveger. TEN KATE presenteert zich by z'n Lieven-Heer met 'n horatiaanschen roetvlek op wang en lippen. Het spreekt van-zelf dat ik 't zoenen op zich-zelf niet kwalyk neem — en HUËT ook niet, naar ik hoop — maar zoo 'n stygma is compromettant voor 'n meisje dat den mond vol heeft van wereldscheppende »Heeren" en planeten, zy die sedert het verlaten der academie zoo godzalig beweerde eenen specialen afkeer te hebben van zoenende schoorsteenvegers. Men kan van keukenmeiden vergen dat ze zindelyk en wáár zyn. En van scheppingdichters ook, d. w. z. dat ze geen scheppingen bedichten, waarvan ze niets weten, en dat zy zich, als ze hun opwachting by hunnen God maken, den mond afvegen na 't gebruiken van 'n schoteltje Horatiaansche liederlykheid.

Maar 't zou ongelukkig zyn indien er, om zulke vlekken te zien, altyd een scherpte van blik en kritische bekwaam-

heid als van HUËT noodig ware. Zóó wreed zyn de schryvers dan ook gewoonlyk niet, dat zy hunne fouten verbergen met eene zorg, die de scherpzinnigheid der lezers op al te zware proef stellen zou. Men behoeft waarlyk geen GUSTAVE PLANCHE te wezen, om zich te overtuigen van de waarheid der stelling: dat er geen boek is waaruit niet kan worden geleerd hoe men niet schryven moet.

Als staal van wat sommigen durven opdissen, en tevens van Publiek's crétinisme dat met zulke dingen genoegen neemt, meen ik te mogen verwyzen naar den arbeid van eenige coryfeën op verschillend gebied, MUURLING, BOSSCHA, ZAALBERG, THORBECKE, VAN DER PALM, dien ik by verschillende gelegenheden in deze IDEËN behandeld heb. Ik erken in de beschouwing van het werk dier schryvers meermalen afgedaald te zyn tot kleinigheden, die ik niet gispen zoude in auteurs wier waarheidsliefde my overigens gebleken was. Vittery stuit my tegen de borst. En al schiep ik vermaak daarin — welk een onuitputtelyke bron van genot bood me in dat geval de hollandsche litteratuur aan! — al had ik er lust in, dan nog zou ik me daarvan moeten onthouden uit vrees voor weerwraak.

Ikzelf immers, die dikwyls haastig schryf, ik die gebukt ga onder belemmeringen en zorgen, welker zwaarte menig ander àllen arbeid onmogelyk maken zoude, ik kan vaak niet dan zeer onnauwkeurig zyn. Het moet in myn werken wemelen van fouten die gegronde aanleiding geven zouden tot berisping. Wat zou er van my worden, indien men mynen arbeid onderwierp aan een onderzoek als ik toepaste op anderen?

Wat er van mynen arbeid worden zou? Men zou daarin tallooze schryvers-gebreken vinden — ik wil gaarne helpen zoeken, maar die hulp is niet noodig *) — men zal daarin

*) Als voorbeeld lette men op de laatste regels. Men gaat niet »gebukt" onder belemmering. Belemmering is niet »zwaar". Voorts: »zou-

echter niet vinden de eenige fout waarop het hier aankomt: 't vervloekte *onwaar-zyn*. De vlekken die ik ZAALBERG, THORBECKE, BOSSCHA enz. verweet, legden getuigenis af van hunne onöpregtheid als mensch, van hunne onbekwaamheid als denker, van hunne onbevoegdheid als voorganger, Dàt nam ik kwalyk, niet de vlekken zelf. Integendeel, ik houd niet van zondeloosheid. Wie zich nooit vergist, hetzy in opvatting, hetzy in uitdrukking, kan onmogelyk veel belangryks leveren. 't Is daarmee als met Kappelman die nooit van 't

---

den, zouden, zou, zou" enz. En hier weer: voorts èn zoo voorts." Er is geen eind aan...

Men ziet het, in myne werken zyn de schryversfouten voor 't grypen, en ze kunnen alzoo zeer goed dienen tot afschrikwekkende handleiding, schoon ik hoop dat ze ook waarde hebben van andere soort. De zucht om my door zwygen te smoren moet al zeer ver gaan, dat men de zoo gemakkelyke gelegenheid om my te bestryden op 't terrein van *schryvery* niet aangrypt, om me altans op die wyze te havenen. Buiten JEHOVAH die den Bybel in de pen gaf, en die boos werd als men z'n naam iedelyk gebruikte, ken ik geen auteur die zich als ik te verheugen heeft in een zoo algemeen respectueus stilzwygen. Niemand zal kunnen beweren dat m'n arbeid my makmelyk wordt gemaakt door de helderheid van den spiegel waarin hy terugkaatst. (blz. 99). Geen auteur was ooit z'n tydgenooten zoo weinig verschuldigd als ik. Dit regtvaardigt dan ook — al wáren er geen andere redenen! — myn toon tegen »Publied". Zelfs teekenaars en schilders — niet al te ryk gewoonlyk aan denkbeelden — schynen met heiligen eerbied myne werken, waaruit dan toch hier-en-daar wel eenige indrukken zouden optevangen zyn, voorbytegaan. Ben ik den schryvers een JEHOVAH, andere artisten verheffen my tot ALLAH »van wien men geene beelden maakt." Het voddigste vod van een vreemden schryver — *de misérables*, of de *travailleurs de la mer* van HUGO, byv. — vindt terstond tal van stiften en penselen gereed ter illustratie.

Van éene eervolle uitzondering moet ik melding maken. RICHARD HOL had den moed een Saïdjah te componeren.

paard viel, omdat hy nooit zoo'n dier besteeg.

Maar tusschen op-zich-zelf-staande vergissingen en doorgaande onbekwaamheid, tusschen onwillekeurige fouten en opzettelyke misleiding, is onderscheid. Er is groot verschil tusschen den geneesheer die zich nu-en-dan vergist in 't behandelen eener kwaal, en den kwakzalver die *doorgaande* blyken geeft van onkunde, en dus een bedrieger is.

Zeer dikwyls — al ware 't dan maar ter-loops, en niet zoo uitvoerig als ten aanzien van genoemde auteurs — heb ik op zulke schryversfouten gewezen, doch nooit dan wanneer deze een ongunstig getuigenis aflegden tegen gezond verstand, karakter of voorgestane rigting. Dat ik GUIZOT 't beschryven verweet der mislukte pogingen van een engelschen prins om eene infante te huwen, was geenszins omdat ik dien schryver 't regt betwistte z'n onderwerpen te kiezen. Ik gebruikte die keuze als bewys of blyk hoe de *minister* GUIZOT z'n pligten omtrent Frankryk had opgevat. (II, blz. 177.) Het spotten met MUURLING's trouw-methode trof niet de redactie van dat — door alle Groninger dominé's goedgekeurd — reglementje. Ik putte uit myne aanmerkingen daarop, het regt tot waarschuwing tegen 's mans theologischen invloed, tot protest tegen zyne bevoegdheid het volk voortelichten in zaken van een heel ander belang dan 'n inzegeningsformulier. (**279**, **280**.) De kritiek waaraan ik ZAALBERG's preeken en THORBECKE's »staatkunstigen levensgang" onderwierp, had niet tendoel schryvers-bévuen te sprokkelen — te oogsten liever, want de voorraad was groot! — ik achtte my verpligt op de zotternyen van die heeren te wyzen, ten behoeve der onnozelen die misschien gereed-stonden hen te kiezen tot wegwyzers naar moderne hemels of acht-en-veertigste staatswelvaart. By de behandeling van BOSSCHA's »Pruisen en Nederland" stelde ik my geenszins ten doel te onderzoeken of die auteur goed schreef. Ik gebruikte slechts hier-en-daar z'n schryversfouten om aantetoonen dat hy onjuist oordeelde, en dat hy

verkeerd deed het volk met zyne bemoedigingen in slaap te wiegen, of liever te houden, want aan wiegen is in ons land geen behoefte. *)

---

*) Sedert myn antwoord op BOSSCHA's »bemoedigingen" zyn drie jaren verloopen. Ik vraag nu — 21 Juli 1870 — wat er gegronds was in de beweringen van dien gewezen minister?

In verband met den dezer dagen uitgebroken oorlog dien ik, in afwyking van B's gevoelen, voorspelde, noodig ik den lezer dringend uit, den loop dien de gebeurtenissen namen en verder nemen zullen, te vergelyken met wat ik daarover zeide in m'n EEN EN ANDER OVER BOSSCHA'S PRUISEN EN NEDERLAND.

Men lette daarby vooral op myn klagt over den toestand waarin zich, na twintig jaren Thorbeckery, leger, vloot, volksvertegenwoordiging en regering bevinden...

De handhaving onzer neutraliteit, waarmeê sommigen zich nog schynen te vleien, is eene onmogelykheid. Men zal dienaangaande weldra bevestigd vinden wat ik op blz. 53 van die brochure gezegd heb.

De heer BOSSCHA heeft, zoo min als iemand zyner geestverwanten, gevolg gegeven aan HUËT's uitnoodiging my te antwoorden. »Zwygen, schreef onze scherpzinnige criticus, zou al te veel zwakheid verraden." (MULTATULI door BUSKEN HUËT, by VAN HELDEN, Amsterdam.)

Toch heeft men gezwegen. Maar de feiten — minder zwak voorzeker dan BOSSCHA's sustenuen, *de feiten zwygen niet!*

Myn EEN EN ANDER had de strekking de natie by-tyds wakker te schudden. 't Heeft niet gebaat. In weerwil myner waarschuwingen overvielen haar de gebeurtenissen in den slaap. Nog altyd immers hebben wy dezelfde kieswet, dezelfde soort van ministers, dezelfde middelmatigheden op 't kussen, hetzelfde leuterparlement...

Nederlanders, ik verzeker u dat er begeerige blikken op ons land gevestigd zyn.

Door eenen verdrietigen loop van omstandigheden zyn er tusschen het schryven dezer noot en de correctie vele weken verloopen. Daar Duitsland tot heden toe (3 October) door ongehoord succes den oorlog heeft weten te localiseren, zal men meenen dat het gevaar voor inmenging van Holland en België voorby is. Dit is het geval niet. De uitslag van den tegenwoordigen oorlog brengt in Berlyn

Er zou geen eind zyn aan voorbeelden van slechtschryvery, noch aan de klacht dat Publiek daarmeê genoegen neemt, indien ik m'n tyd mogt besteden aan dezen al te gemakkelyken arbeid. Ik neem geene courant op, geen brochure, geen kamerverslag, zonder dat myzelf de waarschuwing in de ooren klinkt, die ik den studenten geven zou: *ornatissimi*, vermydt dit, wacht u dáárvoor, maakt die fout niet, onthoudt u van zùlke nonsens, stelt u niet bloot aan bespotting door zóó'n uitdrukking, zwygt liever dan dat ge aldus zoudt spreken..."

Maar indien zulke arbeid my te ligt voorkomt om er de bladzyden dezer IDEËN meê te vullen, van-waar dan dat anderen dien niet verrigten uit eigen beweging, en dat het zelfs de vraag is of ze daartoe zullen overgaan na ernstige aansporing? Is het te-veel gevorderd dat men zich rekenschap geve van wat men leest?

Sommigen zullen zich nederig verschuilen achter gebrek aan begrip... en ten-regte (**222**). Zy zyn indedaad te dom om meêtespreken, en we danken hen voor de openhartigheid waarmeê ze dat erkennen. Jammer maar dat ze nog altyd ingeschreven staan op de lysten der kiezers, dat zy zich niet te dom vinden om te eten, om hun geslacht voortteplanten, enz. *)

---

eenen overmoed te-weeg, die weldra eene coalitie zal noodzakelyk maken, waarby de Nederlanden als vechtterrein niet kunnen gemist worden. Wij gaan eenen reeks van oorlogen te-gemoet. Dit is ook BISMARCK's gevoelen. Gebrek aan ruimte belet my deze stelling hier te ontwikkelen. Ik zal het later doen.

*) Volgens verklaring der redactie van het dagblad HET NOORDEN, waren myne als feuilleton daarin voorkomende: *millioenen-studiën*, den lezers van dat blad — en ik heb grond te gissen der redactie zelve ook — *onbegrypelyk*. Schryf eens naar de smaak van zoo'n publiek! Dit stelt my dan ook die redactie heel uilig voor.

Zyn er onder de lezers van dat blad, die tegen 't hun door de redactie uitgereikt certificaat van botheid protesteren, ik verzoek daarvan blyk te ontvangen.

Doch anderen die niet zoo vals-nederig hunne geestelyke armoede erkennen, waarom duldcn zy by voortduring de beleediging van twyfel aan hun verstand, die hun dagelyks door schryvers wordt in 't aangezigt geworpen? Of is 't geen beleediging, iemand wartaal optedringen als gezonde redenering? Is dit niet letterlyk wat men noemt: iemand voor gek houden?

Het is my steeds gelukt, elken toeleg van dezen aard, dien ik ontdekte, begrypelyk te maken aan de-eerste de-beste persoon van gewone ontwikkeling en kennis. Meestal, ja immer, ontmoette ik blyken van verwondering dat men zoo'n eenvoudige opmerking niet had gemaakt zonder hulp. Hieraan is 't dan ook toeteschryven dat nooit iemand lust of moed had, party-te-trekken voor 'n schryver dien ik »uitkleedde." Niemand verdedigt de opregtheid van ZAALBERG's moderne geloovery. Niemand vat den handschoen op, dien ik MUURLING, THORBECKE, BOSSCHA, VAN DER PALM toewierp. Daar 't bekend is hoe dikwyls zekere schryvers om 'n onderwerp verlegen zyn, zou 't vreemd schynen dat zy zulke gelegenheden om eens flink aan den weg te timmeren, verzuimden, als we niet wisten dat ze overtuigd zyn van de onhoudbaarheid der renommeën die ik aanval. In die overtuiging, niet in vrees voor myn zoogenaamd talent of mooischryvery — een pretext slechts om den stryd te ontwyken — ligt de oorzaak van 't algemeene zwygen.

Het is gemakkelyker (alweer **460**) met vischachtige domheid die renommeën te blyven aangapen — 't minste toch dat den artist als »loon der kunst" kan ten-deel vallen — dan te onderzoeken of zy indedaad den hun toegekenden kunstrang waard zyn. Wie tot zoo'n onderzoek opwekt, is in zeer letterlyken zin een rustverstoorder, en wordt behandeld als ware hy dat in meer overdrachtelyke beteekenis. De getrouwe schildwacht die tegen den vyand waarschuwt, wordt verwenscht alsof hyzelf de vyand ware tegen wiens overval hy

beschermen wil.

Met dankbaarheid nemen wy de middelen te-baat, die ons wapenen tegen de hoofd-industrie onzer dagen: *vervalsching van levensmiddelen.* Waarom smaadt men den welmeenende die aanspoort tot het analyseren van zielevoedsel? Overal hoort men bepreeken dat geest boven stof staat, en toch neemt men voor den geest aan, wat men voor 't lichaam zou afkeuren. Zelfs 'n paard zou niet te-vreden zyn, indien men by uitbesteding eener haver-leverantie, verzuimde zóóveel gewigt te bedingen op zóóveel maat. Naar de zwaarte van 't rantsoen haver dat men z'n eigen ziel voorzet, vraagt niemand, en wie 't wegen wil wordt voor een boos mensch uitgemaakt.

Ik ben zoo boos. Ik ken geen onverschoonlyker dievery, dan 't bedrog dat we aanhoudend zien plegen door mannen die, 't zy dan door zelfgekozen standpunt, hetzy door officiele aanwyzing, moeten beschouwd worden als voorgangers des volks. In zekeren zin is dit ieder schryver. By het aankondigen van 'n boek, van eene brochure, by 't plaatsen van hoofdartikels in 'n courant, neemt men stilzwygend de verpligting op zich, iets degelyks te leveren. Nog altyd zyn er velen die tegen de kunst van frazen-maken hoog opzien, en eerbied voelen voor 't gedrukte woord. De uitdrukking: »het staat in een boek" geldt nog immer hier-en-daar als bevestiging van kanoniek gezag. Het misbruiken dier middeleeuwsche domheid is misdadig, en elke poging om daaraan een eind te maken, pligt.

Doch — we zagen het reeds — ook zy die niet zoo twaalfdeeeuws elken »klerk" aanzien voor 'n geleerde, zyn met weinig tevreden. Al zy 't dan zonder bête aanbidding, en op anderen grond, ook zy nemen stroo voor halmen aan, en styven alzoo door hunne trage onverschilligheid, het legio valsche apostels in de zonde *tegen den geest*... onheiliger misdaad nog voorzeker dan 't verkoopen van »gefabriceerde"

boter of verwaterde melk.

En de gevolgen!

In een duitsch tooneelstukje komt een oude grompot voor, die alle fouten, verkeerdheden, misdaden, aan 't lezen toeschryft. Zyn telkens voorkomende uitroep: *das kommt vom lesen!* levert titel en *pointe* aan 't stuk. Is de soep aangebrand... *das kommt vom lesen!* Is er naar zyn inzien miswyzing in 't zielekompas van z'n pupil... *das kommt vom lesen!* Heeft hy last van de vliegen... *dat kommt vom lesen!* Dringen zyn arbeiders aan op hooger loon... *das kommt vom lesen!*

Welnu, is er meer waarheid in die *Posse* dan de schryver zelf wist. Hy die slechts beoogde 't parterre te doen lachen om eene *scie*, leverde aan denkers een uitmuntend onderwerp tot studie. Ik zeg 't den ouden pruttelaar, by zeer veel verkeerdheden na: *das kommt vom lesen!*

Het verschil tusschen hem en my ligt hoofdzakelyk hierin, dat hy — 'n ware Omar — alle boeken wilde zien verbranden, terwyl ik aandring op 'n geheel ander soort van verlichting. Ik wenschte dat men *goed* las, dat men lezen *leerde* (**502**).

Zonder nu te verzekeren dat die kunst ons eens vooral van aangebrande soep en vliegen of miswyzende harten zou verlossen, houd ik het voor zeker dat er uit de slordigheid waarmeê men gewoon is de door een boek meegedeelde denkbeelden in zich optenemen, veel kwaads ontstaat, en dat *het* lezen der meesten eene voortdurende studie is in *verkeerd* lezen. Het ware te wenschen dat men een zeer groot gedeelte van den tyd, dien men aan lezen besteedt, doorbragt met denken over het weinige dat men gelezen had, m. a. w. dat men zich oefende in kritiek. Het veel lezen is alweder een gevolg van traagheid. Men vindt het gemakkelyker zyne gedachten te laten leiden door 'n ander, dan daarmede te arbeiden op eigen verantwoordelykheid, en met 'n zelfgekozen doel. In-zooverre is aldus het lezen —

myn IDEËN afwerken, o dappere moderne Romeinen des niet meer Heiligen Duitschen Ryks!

En — ja, dat vooral! — eet niet alles op. Uw heldenmoed is »geschichtlich"... naar ik hoor, en ik wil dat wel gelooven. Geen goediger getuigen dan geschiedenisboekjes die men zelf schryft. Maar eilieve... wat is alles duur op de markt! Uwe dapperheid verslindt alles, o zeer *geschichtliche* helden, groente, cirkels, rundvleesch, boter, IDEËN, levenslust, oud-nieuwe-haring, ziel... alles!

Ge maakt me den arbeid moeielyk. Gy die slechts doodt — en nog maar één op de twintig, schaamt u! — ge hindert my in m'n werk... my die scheppen moet...

Ik zie honderde ossen en duizende soldaten voorby m'n woning dryven. *) Dat alles moet geslacht worden. De ossen, tot geestdrift gespoord door stokken met yzeren punt, in de hand van kleine jongens, gaan zwygend hun weg. De soldaten — wie, wat spoort hèn? — loeien allerlei vreemdsoortige vaderlandsliefden. De hardnekkigste Hindoe zou lust in rundvleesch krygen, by 't luisteren naar de gezangen der tweevoeters. Och, die lieve, opregte, zwygende ossen!

»*Ich bin ein Preusse*" verzekert de Sakser.

»*Preussisch sind meine Farben*" antwoordt de Nassauer.

»*Sie sollen ihn nicht haben!*" bezweert de Hanoveraan, die voor 't eerst van z'n leven den Ryn ziet, waarvan hem nooit 'n drup toekwam.

»*Der Gott der Eisen wachsen liess...*" ontboezemt 'n kleermaker uit Hessenland.

»*Der wollte keine Sclaven!*" vult 'n Frankforter winkeljongen aan.

»*Vater, ich rufe dich!*" reciteert een Pool van de grenzen.

Nogëens; lieve, lieve, opregte ossen!

Want al dat geschreeuw is leugen...

---

*) GUSTAVSBURG »waar Main en Ryn te zamen vloeit".

Das kommt vom lesen!

En... alles is even duur! Wie zich niet verbindt tot doodslaan, kan niet leven. De eenige conditie tot welvaart is vernieling. Geen rust dan op voorwaarde van woestheid.

En heel Europa wacht op den uitslag dier zotte tragedie. Overal is stremming, hinder, stoornis, belemmering, stilstand. Overal is ongeluk...

Das kommt vom lesen!

Ja, van *verkeerd* lezen, dat van verkeerd schryven een gevolg is. De lezer zou wel gedwongen zyn ten laatste vatbaar te worden voor gezonde taal, indien men hem niet van jongs-af hadde gewoon gemaakt aan onzin. Er leidt een breede weg van kindergedichtjes, *viâ* school, katechisatie »geschiedenisboekjes", preeken, krantengeschryf en deugdmethoden, naar oorlogsgeestdrift.

Ik vergis me. Die geestdrift zelf is leugen. De weinigen die de vechtcarriere uit keuze betreden, rekenen daarby veelal op de eigenaardigheid van militaire begrippen over de heldhaftigheid van 't garnizoensleven, over de heroïke diepzinnigheid van ingewikkelde retirades. De kansrekening levert bovendien gegronde hoop op gerustheid. Zóóveel veldslagen in de eeuw, en dan één doode op de twintig... Komaan, ik voorzie den tyd dat kraamvrouwen de campagnes zullen meê-maken, als geschikte gelegenheid om haar tyd uit-te-leggen.

Geen oorlogsdrift dus! We willen 't schreeuw- en meêloopdrift noemen, een onschuldig genoegen. Onschuldig? En al de storing die 't bewerkt? Het »uitwisschen der cirkels?"

En al de leugens die 't veroorzaakt en als 't ware wettigt?

»Heldhaftigheid hier, heldhaftigheid daar"... leugen!

»Drie Franschen joegen twintig Pruisen op de vlugt".., leugen!

»Een Pruis versloeg 'n dozyn zouaven"... leugen!

»De geestdrift is algemeen. Burgers, boeren, vrouwen, soldaten, kindermeisjes, alles trilt van dapperheid"... leugen!

»Den laatsten thaler, den laatsten druppel bloed voor 't vaderland"... leugen!

»De Heer is aan onzen kant"... leugen! *)

»Men verzekert dat de vyand, de nietswaardige, slechte, gemeene, valsche, ellendige, laffe, wreede, onzalige — d. i. alles zaamgenomen: *vyandige* — vyand"... leugen!

»Weldra zullen onze dapperen..." leugen!

»Binnen veertien dagen zyn we in Parys"... leugen!

»In een ommezien trekken we Berlyn binnen..." leugen!

»Overwinnen of sterven"... leugen.

»De vyand siddert voor onze edele woede"... leugen!

»Het vuur was hevig. Door 'n byzondere bewaring werd niemand der onzen gekwetst"...

Nu dat laatste kan waar zyn, en met die waarheid wil ik deze leugen-litanie besluiten. God zegene de hevige vuren, die niemand kwetsen. Ik zou wel zoo'n vuur willen zyn.

Leugen, leugen, leugen! Meent ge dat de Wilhelmen en Napoleons al die schreeuwdrift hadden kunnen gaande-maken, indien ze niet van oudsher door schryvers waren geholpen in 't vermoorden van gezond verstand? Het latynsch spreekwoord, dat aan Jupiter een byzondere taktiek toekent om z'n vyanden te verderven, is ten volle van toepassing op menschenslagters. Al *dementando* krygt men z'n sujetten in de fuik. En dat is geboren koningen iets minder kwalyk te

*) Dat een bigotte of zich vroom aanstellende Koning gedurig met den »Heer" schermt, is nog minder zot dan dat de verklaarde vyanden van »priesterjuk, bygeloof, clericalisme" enz., zich schuldig maken aan zulke praatjes. In de *zeer liberale* Kölnische Zeitung van 26 Juli staat: dat *der alte treue Gott keinen braven Deutschen verlässt.* Is 't niet om misselyk te worden?

nemen, dan schryvers die niet door afstamming geroepen zyn tot bedrog. *Zy* moesten zich niet medepligtig maken aan de beneveling die ten verderve leidt. Wie 't woord neemt, ongeroepen, onverpligt, moet wáár zyn.

Alles is in alles. Het verband tusschen schryversbedrog, het onderwerp van dit nummer myner IDEËN, en de oorlogs-kwakzalvery die me tegengrynst door 't venster en uit de couranten, is zoo nauw, dat ik moeite heb al 't slachtvee dat voorby m'n deur wordt gedreven, behoorlyk te onderscheiden van de correspondentie- en hoofdartikelen die ik hoor loeien in de dagbladen...

Och, als men lezen kon!

De ossen zouden toch geslacht worden, dat is waar, maar... al die anderen... die gedoopten, die beschaafden, die vaderlandenlievenden, die onsterfelyk-tweebeenigen, die »broeders"...

Och, als men lezen kon!

Dat kan men nu eenmaal *niet.* By al wat heilig is — by de waarheid! — men kan het niet! Zoolang er onder de duizenden verslinders van gevecht-bulletins, niemand gevonden wordt, die met den vinger *de leugens aanwyst* waaruit men krygsroem distilleert, zoolang die aanwyzing geen algemeene overtuiging opwekt, zoolang zeg ik: *dat men niet lezen kan.*

Als kleine handleiding ter ontmaskering van speciale oorlogsleugens, geef ik den raad stipt acht-te-geven op de verhouding tusschen het getal dooden en van hen die, *niet overwinnende*, tegen alle afspraak in leven bleven. Thans nog loopen er Franschen rond, volkomen ongestorven, die by Waterloo »vaincre ou mourir" hebben geschreeuwd, en

zulke tegen-'t-accoord-levers treft men in alle landen aan. *) We zullen eens rekening houden van 't aantal woordbrekers onder 't millioen »dapperen dat met zooveel vreugde in den dood gaat voor Vaderland, Koning... of Keizer."

Toch zullen er ten-allen-tyde schryvers worden gevonden, die 't Volk onthalen op 'n waterig geregtje van den byzonderen heldenmoed dezer dagen.

En dat zal geslikt worden...

Och, als men lezen kon!

Wat al lauweren zullen er gevlochten worden in zinneloos rym! Wat al verrekte pogingen om iets nieuws te zeggen, staan ons te wachten! Wat al dankbare Vaderlanden zullen de doodslagers dragen op de handen, in lustwaranden, om te watertanden...

Ei? In 1866 te-midden van de geestdrift die *toen* aan de orde was, heb ik te Keulen duitsche vaderlandredders van

---

*) Op dit oogenblik, nu de eigenlyke oorlog nog niet begonnen is, leest men reeds van duitsche officieren die zich — behoudens alle militaire eer, natuurlyk! — aan den vyand hebben overgegeven. Volgens de Kölnische Zeitung van 30 Juli inaugureerden de heeren barons VON WECHMAR en VON VILLIER de dapperhedens die komen zullen, met kwartier-vragen aan een bende Franschen die hen overviel. De Generaal LEBOEUF noodigde hen aan tafel, en vervolgens werden de heeren »op eerewoord" naar Parijs gezonden, waar zy zich gedurende den oorlog amuseren kunnen. 't Is vice-versa taktiek het snel overgeven smakelyk te maken. Daarin zit juist de misselykheid van de historie.

Overmagt. Eilieve, nooit zyn twee vyandige troepen gelyk in kracht. Indien mindere getalsterkte 't gevangen-geven wettigt, komt de heele vechtzaak neer op 'n vergelyking der respectieve stamboeken van de oorlogvoerende mogendheden. Men zou dan 't schieten en houwen kunnen overslaan. Waar blyft echter in dat geval, courage »HEER" krygskunde, glorie en de rest?

1815 zien bedelen. Zy wendden zich tot het stadsbestuur, en werden met 'n kleinen aalmoes afgescheept. Het door die stumperts geredde Vaderland had wel-is-waar veel geld byeen gebragt »für patriotischen Zwecken" maar de geestdrift was van koers veranderd. De brave edele, dappere, enz. Oostenrykers van 1815, waren nu gemeen, slecht, eerloos, enz. en dus was 't besef van de reddery te Waterloo eenigzins beschimmeld. De armoed dier veteranen, en de wyze waarop ze door 't dankbare Vaderland werden behandeld, stond heel nuchter vermeld in dezelfde couranten die gouden bergen beloofden ter opwekking van nieuwe geestdrift. Men rekende er op dat Publiek niet lezen kan, en daarin had men gelyk. Over twintig, vyftig, jaar, zullen de vaderlanden heel vreemd opzien, als 'n oud held van 1870, met verzoek om wat deernis — billyke betaling slechts! — op den stomp wyst van 't been dat hem straks zal worden afgeschoten.

Och, als men lezen kon!

Zou 't helpen, dacht ik gedurig onder 't schryven van dit nummer, indien ik uit de hedendaagsche dagblad-litteratuur voorbeelden aanhaalde van 't misbruik dat door schryvers wordt gemaakt van Publiek's stompzinnigheid?

De taak is gemakkelyk en onaangenaam tevens. Ik neem geen courant op — fransche, duitsche, hollandsche, om 't even! — zonder dat me 't bloed kookt by 't ontwaren van zooveel bedrog aan den eenen kant, van zooveel schandelyke begrips-zelfmoord aan de andere zy. 't Is moeielyk te beslissen wat grooter verbazing wekt, de onnozelheid dergenen die met zulk voedsel voor de ziel tevreden zyn, of de brutaliteit waarmêe schryvers op die onnozelheid staat-maken.

Maar ik wil de aanmerking ontgaan dat couranten-geschryf geen zekeren maatstaf oplevert, omdat de redacteurs veeläl gedoemd zyn tot haast, en dewyl bovendien de verpligting

om elken dag een zeker quantum te leveren, ongunstig werkt op het gehalte. Ik noem haast een zonderlinge verontschuldiging voor leugen, en betwyfel of 'n regtbank genoegen nemen zou met den uitvlugt van 'n dief die gestolen had uit tydgebrek. Bovendien, de leugens waarop de couranten ons onthalen, zyn gewoonlyk omslagtiger dan de waarheid wezen zou. Ik geloof overigens niet dat de verpligting om zekere ruimte te vullen het verkondigen van onzin wettigt.

Er zou veel aantevoeren zyn tegen zulke laffe verontschuldigingen der dagbladen — die dan toch altyd met hun zot »Wy" zich een air geven van voorlichters der publieke opinie — maar, ter versterking der bewyskracht, ontleen ik myn staal liever aan 'n ander soort van schryvery.

Na 't genieten der zielen-ontboezeming van de heeren ZAAGSPOOR en SPOORZAGER, komt het my niet ongepast voor, den lezer te onthalen op 'n kunststukje van Mr. JACOBUS SCHELTEMA. Ik bedoel 's mans demonstratie van de byzondere krygskundige bekwaamheden die de achttienjarige prins WILLEM van Oranje by Quatre-bras aan den dag legde.

Deze beide uitersten raken elkander door tegenstelling. De wawelaars in koffihuis of spoorwagen vormen gezamelyk 't zelfde publiek dat de werken van Mr. JACOBUS SCHELTEMA las en toejuichte.

Stipt genomen had ik me by de spoorpraatjes kunnen bepalen, en overigens verwyzen naar wat ik op andere plaatsen over eenige schryvers van naam gezegd heb. Doch 't is my in de tegenwoordige omstandigheden...

Daar gaan weêr vyftig ossen langs myne woning.

... het is me by de chauvinistische krankzinnigheid die overäl heerscht, by al 't geschreeuw over moed, vaderlanden en dapperhedens...

Een trein vol helden doet m'n schryftafel schudden. Ze betuigen allen luidkeels dat ze naar Parys gaan. 't Kan wel waar zyn. De twee officieren uit het nootje op blz. 178 zyn

daar reeds. Op die wyze zullen er ook wel Franschen te Berlyn komen. 't Is zeker een der goedkoopste manieren om de wereld te zien.

Nu, by al die oorlogery is my een modelletje van vechtleugens niet onwelkom. In 't door my van SCHELTEMA afgeknipt staal komt iets voor dat aan de orde van den dag is: krygskunde. 't Kon niet beter. De lezer kan zich daarmeê oefenen in 't wèl lezen van de wonder-bulletins die weldra door de couranten — *de part et d'autre* — zullen worden opgedischt. Want om tot lezen-leeren aantesporen, is 't me in 't eind te doen.

SCHELTEMA verhaalt in z'n »Laatste veldtogt van NAPOLEON BUONAPARTE" — let wel op de U. Dat lettertje beduidt onkeizerlykheid — hoe braaf alle Pruisen, Oostenrykers, Russen, Engelschen en Hollanders waren. De Franschen zyn eensvooral ware monsters. Z'n relaas over den oorlog in 't algemeen, en vooral over de rol die God daarin speelt, is niet zotter dan gewoonlyk. Nog onlangs las ik in een deftig zoogenaamd geschiedkundig werk, dat NAPOLEON heelhuids uit Rusland was teruggekeerd... waarom denkt ge? Omdat God niet verdragen kon dat de Duitschers gespeend zouden blyven van de eer der overwinning...

Prins WILLEM dan was volgens SCHELTEMA een beschaming voor alle verledene, een voorbeeld voor alle toekomstige helden. WELLINGTON zelf had het gezegd. 't Zal dus wel waar zyn. Dit is te-meer aantenemen, omdat deze opperbevelhebber — hoe 't te-pas komt, weet ik niet — zoo byzonder »deugdzaam" genoemd wordt. Hy deelt overigens dit praedicaat met al de verbonden souvereinen. De »brave" ALEXANDER, de »brave" FRIEDRICH-WILHELM... 't leger der geallieëerden was 'n ware meisjeskostschool van bravigheid. Daarom dan ook is NAPOLEON overwonnen, want de »Heer" is altyd voor bravigheid. Vitters zouden nu vragen waar de »Heer" en de

bravigheid bleven, gedurende al den tyd dat de Franschen zegevierden.... maar lezers van geschiedkundige werken en oorlogsbulletins vitten niet. Ze slikken wat men hun voorlegt.

En weer anderen zouden kunnen vragen — als 't vragen een lezer paste — waartoe krygskunde dient, zoolang men »met God" vyanden kan verslaan door deugd? Of waartoe men nog deugdzaam ook behoeft te wezen, als men zoo krygskundig is als Prins Willem van Oranje?

Deze Vorst — het is te verwonderen dat hy niet later 'n paar werelddeelen veroverde — was reeds op z'n achttiende jaar zoo onmenschelyk diep ingedrongen in de fynste fynheden van 't métier, dat hy den oudgediende Ney verschalkte: »*het ware te wenschen*, zegt Scheltema, *dat men alle deze* — door dien vroegrypen prins namelyk — *zoo vernuftig bedachte maatregelen, ondernomen om de geringheid zyner magt te verbergen, konde ontwikkelen, en alzoo openleggen hoe de Maarschalk* Ney, *een veteraan in de Krygskunde, door onzen jongen held waarlyk verkloekt is geworden.*"

De Ney-verkloekende maatregelen die Scheltema — uit bescheidenheid zeker — overslaat, staan niet ter onzer beoordeeling. Voorloopig vergenoegen wy ons met stomme aanbidding van 't onbekende, gegrond op verbazing over 't verpletterend proefje dat de schryver ons wèl gelieft mede te deelen.

In 'n reeks van bladzyden vol *jargon* van quasi-militaire techniek — flankbeweging, vleugels die op 'n dorp, kerkhof of hoeve steunen, liniën, rug-dekken, aan- op- inrukken, enz... dat wil alles zaemgenomen doodeenvoudig zeggen: *heen-en-weerloopen* — schynt de zaak eindelyk neertekomen op een zeer ongunstig resultaat, wat ik na zooveel krygskunstige moeite jammer en vreemd vind. Drie-duizend-en-vyf-honderd man moesten Ney tegenhouden, die vyf- of zesmaal meer troepen onder z'n bevel had.

En zie, de domme, onkundige maarschalk tastte die vierd'halfduizend man niet aan, schoon 't »punt" dat zy bezet

hielden, van zoo groot gewigt was, dat de geheele veldslag van 't behoud of de verovering daarvan afhing. Die hooge strategische belangrykheid van zoo'n »punt" vindt men trouwens overal waar 'n prins kommandeert die — na restauratie van z'n vroeger verdreven stamhuis, want anders hoort men er niet van — in de hoogte moet gestoken worden door voorlichters van de natie.

Het »punt" in kwestie was 'n zeer eigenaardig punt. Werd het door de Franschen veroverd, dan moesten zy natuurlyk den slag winnen die 'n paar dagen later zou plaats hebben. ALEXANDER, FRIEDRICH-WILHELM, Keizer FRANS, Neerlands God en WILLEM I met hunne respectieve onderdanen waren dan weder onder 't juk geraakt van den »wreeden Corsicaan." Europa, 't Heeläl en Nederland zouden weer verzonken zyn in slechtheid. Al de braafheden die sedert 1815 — gelyk wy by-ondervinding weten — de wereld tot 'n paradys hebben gemaakt, waren achterwege gebleven. De Engelen in den Hemel zouden geschreid hebben van politieke en morele ergernis. Wie eenigzins op de hoogte komen wil van wat er zoo-al zou gebeurd zyn, indien het monster niet ware verslagen geworden door den »Heer" krachtig bygestaan door den achttienjarigen prins van Oranje, gelieve z'n deugd en vaderlandsliefde optefrisschen door 't van-buiten-leeren van m'n *Zegen Gods by Waterloo*, een allerliefst »mooi" stukje. *)

Maar al die »Zegen" hing af van, berustte op, stond of viel met dat eene »punt." Zoo gaat het met »Zegen" dikwyls. 't Schynt een zaak van zeer précaire hoedanigheid te wezen.

Vitters namelyk zouden alweder kunnen vragen, waarom de deugd en de krygskunde der Bondgenooten onzen-lievenheer en den prins zoo in 't nauw joegen, dat zy de reputatie van die twee aanvoerders lieten afhangen van een enkel »punt." Een gewoon sterveling zou meenen dat men goden

*) Opgenomen in de HERDRUKKEN.

en prinsen niet moest blootstellen aan een *échec*, als toch ligt kan voorkomen wanneer één man vechten moet tegen zes. Bovendien had de »Heer" weinig of geen kavallerie by z'n vierd'halfduizend man... Kortom z'n positie was misselyk, en men moest »Heer" of gerestaureerde prins zyn om er zich door te slaan.

Hoe de »Heer" 't aanlei om z'n reputatie als oud veldheer te handhaven, beschryft onze SCHELTEMA niet. Maar de prins...

Wat denkt ge dat de prins deed?

Wat zoudt *gy* gedaan hebben, lezer?

Ik spaar u 't antwoord op die vraag. Met al den eerbied dien ik uwer deugd en krygskunde schuldig ben, mag ik u niet in den folterpoel werpen der mirakelzoekende gedachteninspanning die noodig is om heel uit de verte iets te vinden dat...

Die fraze verveelt me. De prins...

Schrikt niet, Nederlanders!

De prins ...

Hoor eens, de »Heer" moet toch 'n handje geholpen hebben. Zoo 'n prins is dan toch, alles wel beschouwd, maar 'n mensch. En dan kersversch van de kostschool!

De prins...

Waar blyft ge nu, held van de Moskowa, *brave des braves*?

De prins...

SCHELTEMA verzekert het... Nederland gelooft het...

Natuurlyk! Wie eens aan 't gelooven is, gelooft alles, vooral van 'n prins.

De prins...

Arme, arme, domme maarschalk! Wat doet ge ook tegen een prins te vechten die zamendoet met 'n »Heer" en wiens daden straks zullen worden bezongen door Mr. JACOBUS SCHELTEMA, voor 't Nederlandsche Volk!

De prins...

Als hy 't *niet* gedaan had, waren de aartsengelen mobiel

gemaakt. Cherubim scherpten hunne vlammende zwaarden. De Seraphynen oefenden zich op de turksche trom. De zevende ban der hemelsche heerscharen — weduwnaar-engelen met achterkleinkinderen — stond op 't punt uitterukken om den geweldenaar die vyftien jaren lang den »Heer" geërgerd had...

Maar 't hoefde niet. Want de prins...

Michaël sloeg in 'n hemelschen Krygsraad een maatregel voor, die in II Koningen 20 vs. 35 van goed effect geweest, en door laatste-veldtogtbeschryvers van die dagen hoog opgehemeld was. Maar de stumpert vond geen byval. Ten eerste omdat Caesar en Frederik de groote de krygstaktiek zoo verbazend gewyzigd hadden. De michaëlische manier was gedemodeerd. Vervolgens omdat de meeste hemel-oversten er vast en stellig op rekenden dat prins Willem wel raad weten zou.

En die opinie was zoo gek niet. Want onze prins...

Het leger der Assyriërs in II Koningen 20 bedroeg honderd-vyf-en-tachtig-duizend man. Nadat het in één nacht door den »Engel des Heeren" verslagen was, schynt Sanherib — de Corsicaan van dien tyd — nog besef gehad te hebben naar huis te gaan, altans we lezen in vs. 36 dat hy terugkeerde naar zyn Parys »en dat hy daar bleef"... 't verstandigste wat hy doen kon na zoo'n onpleizirige ontmoeting in den vreemde. Er blykt hieruit dat het verdriet over z'n zonderlinge nederlaag hem niet in 't hoofd was geslagen. Maar eilieve, hoe zou 't hem gegaan zyn, indien hy in-plaats van zoo'n »Engel" eens den Prins van Oranje tegen-over zich gehad had?

Deze namelyk...

O hoe klaar wordt de Schrift, als we acht-slaan op Gods vinger in de Historie! Vragen niet sommige wysneuzen, waarom er heden-ten-dage geen wonderen meer gebeuren? Dringen niet telkens in vloeken en gebeden alle kleingeloovigen op 't uitrukken der Hemelsche legioenen aan? Vergeten ze niet gedurig dat alle Michaëls volkomen overbodig zyn, zoo-

dra letterprinsen hunnen collega's op gevaarlyke »punten" 't vlammend zwaard in de hand drukken, en stralende nimben op het hoofd? Eilieve, wat hebben wy verder te maken met MICHAËLLEN en GABRIËLLEN en AZAËLLEN en al die oude ellen, indien we de wonderen aanschouwen die tans volgens 't nieuwe stelsel van deugd en krygskunde worden uitgerigt door prille helden...

Want pril was hy, de prins die in één achtermiddag...

Honderd-vyf-en-tachtig-duizend Assyrische officieren, onderofficieren en manschappen — geneeskundige dienst, trein en marketentsters niet meegerekend — kunnen 'n respectabel leger hebben uitgemaakt. En de verdelging daarvan in eenen nacht, zonder getrokken geschut, zonder achterladers, zonder *mitrailleuse*, zonder *nitro-glycerine*, zonder couranten-geschryf, zonder correspondentie-artikelen... 't is indedaad sterk.

Maar wat is dit alles by de daden van een SCHELTEMA's-nederlandschen prins!

SANHERIB ging naar huis, en hy bleef er. NEY echter, die heel wat anders te bestryden had dan zoo'n doodslaanden engel, zal de kracht niet gehad hebben naar Ninive terug te keeren. Ik denk dat hy flauw gevallen is, toen de prins...

Want deze ontzag zich niet...

SCHELTEMA vergeet te zeggen of hy vermagerde gedurende de conceptie van z'n krygsplan. Ook of er een H. Geestvlam op z'n schedel nederdaalde, toen hy...

't Is te veronderstellen. Almede dat de ouwerwetsche MICHAËL gepensioneerd is.

De prins dan...

Lezer, gy klaagt dat ik u zoo lang laat wachten op de mededeeling van wat de prins deed. Gy hebt ongelyk. Het staat u vry als SANHERIB naar huis te gaan, en »daar te blyven." Wat my betreft, ik schryf naar 't me lust. Indien 't u niet bevalt, bedenk dat die Assyriërs ook geen pleizierig lot hadden. Bovendien wie gaarne wonderen verneemt,

moet zich daartoe den tyd gunnen. Ge wacht immers ook wel geduldig op de tyding van al wat er incroyabels zal verrigt worden door de helden die tans aan beide zyden van den Ryn gereed-staan de aartsengelen overbodig te maken? En de SCHELTEMA's die de feiten zullen verkondigen, wachten immers ook? Zyt ge beter dan zy?

Vermaak u intusschen met wat oefening in 't *lezen* van militaire rapporten. Dat kan eerlang z'n nut hebben.

Maar aan alles komt 'n eind. De prins dan...

Let wel op de gegevens. Er was een maarschalk, een »punt" en een jonge held.

De jonge held had het »punt" en vierduizend man. De maarschalk wou dat »punt" hebben, en voerde bevel over twintig-dertigduizend Assyriërs die 't voor hem nemen zouden. Van dat »punt" hing alles af. Vaderland, eer, geloof, zedelykheid, hemelsche reputatie, beurscours, alles!

En toch nam die maarschalk dat omineuse »punt" niet.

Waardoor was de held van de Moskowa op eenmaal zoo dom of zoo lafhartig geworden? Had hy 't besef van militaire »punten" verloren? Durfde hy niet?

Niets van dat alles. Hy durfde wel en wilde wel, maar de prins — wie kan ook op zoo-iets verdacht zyn — de prins... *verschalkte* hem!

Dat 's wat anders dan II Koningen 20!

Is 't wonder dat MICHAËL zich beschaamd terugtrekt? Is 't wonder dat er geen wonderen meer gebeuren na zoo'n wonder...

Lezer, *my* is die satyre te gerekt, en ik ben bly dat ze byna uit is. Voor 't lezend Nederland dat de SCHELTEMA's slikte, is ze noch te lang noch te leelyk. Alles is goed genoeg voor 'n publiek dat tevreden is met eene letterkunde als sedert het verjagen van den Corsikaansche dwingland werd, en nog dagelyks wordt opgedischt.

Ja, NEY werd verschalkt door den Prins van Oranje. Deze

één *mannequin* kommanderen, dat ze om u te bedriegen, aankleeden als iets dat — heel uit de verte, en in 't oog van onkundigen slechts — kan doorgaan voor 'n soldaat uit de school van gezonde redenering.

Om aan dat bedrog een eind te maken, verzoek ik u... ik bid u, ik smeek u, lezer, tracht te leeren *lezen!*

Die Mr. JACOBUS SCHELTEMA was een *auctor laureatus.* Men vond z'n boek »heel mooi." WILLEM I noemde het »bondig geschreven, en het kenmerk der waarheid dragende." Het is een der deftigste werken die in ons land over de gebeurtenissen van 1815 verschenen. SCHELTEMA behoorde tot de élite der natie, tot dat gedeelte namelyk, waaruit men ridders van den Leeuw en leden van 't Koninklyk Instituut koos. Z'n werk is wel-is-waar vol zotterny en gemeenheid, maar... 't is niet zotter of gemeener dan de geheele litteratuur van dien tyd, waarmeê Nederland opgetogen was.

Natuurlyk, men kon niet lezen!

Zotterny? Lezer, ik ben overtuigd dat ge niet weet wat al-zoo de gevolgen zouden zyn van 't huwelyk der Russische Grootvorstin met onzen Kroonprins? Doodeenvoudig dat »*niet alleen de betrekkingen tusschen de Nederlanden en Rusland worden aan-een gevlochten, maar wy zien reeds door den teedersten band eene sluitknoop gelegd, welke beide Ryken en Volken nauwer dan ooit vereenigt.*" Hebt ge ooit iets van die teedere banden en sluitknoopen gemerkt? Ik niet. SCHELTEMA's boek wemelt van zulke frazen. En de Nederlandsche lezer was tevreden.

Gemeenheid? In welk hoekje van z'n vaderlandslievende ziel verstopte die schryver — en z'n legio geestverwanten! — al de bitterheid tegen NAPOLEON en de Franschen, die zich nà Waterloo zoo uitbundig openbaarde in scheldwoorden? Is 't niet of de fabel van den *coup de l'âne* voor ons publiek ge schreven is? (**515, 516.**) Is er geen laagheid in dat uitjouwen

van een verwonnen vyand? Laagheid vooral in-verband met het kruipen voor zyn overmagt, toen men nog niet door schalke prinsen en »Heeren" van hem verlost was?

Maar de lezer was tevreden met al de zotterny en al de gemeenheid, die de voorgangers der Natie hem durfden voorzetten.

En 't is er niet beter op geworden sedert SCHELTEMA. Nu als voor vyftig jaar, ergert zich ieder die 't met WAARHEID wel meent, over 't brutaal misbruik dat er van 't WOORD wordt gemaakt. Het is alsof de schryvers er op rekenen dat er voor 't verwrongen oordeel geen herstel mogelyk, en dat geen leugen te grof, te plomp is, om door »Publiek" te worden geslikt. Men vertrouwt zoo vast op de verkeerde gewoonte van niet-begrypen (**462**) dat men zich niet de minste moeite getroost, der aan de markt gebragte ongerymdheden een verkoopbaar aanzien te geven. Maak u gereed, lezer, tot het ontvangen van vecht-rapporten met »kogelregens" die alle man volkomen droog laten, met »moorddadige vuren" die niemand branden. *) Het is heden 3 Augustus, de eigenlyke oor-

*) Ik lees in de *Kölnische-Zeitung* van 1 Augustus: *Saarbrücken* 31 Juli: *Der gestrigen matinée* — den vorigen morgen namelyk waren er ook heldendaden uitgevoerd — *folgte auch noch eine Abend-Unterhaltung. Lieutenant* VON VOIGT *der bei Brebach die Feldwache hatte, wurde, als er Abends gegen Blittersdorf vorritt, aus dem Waldabhänge für seine eigene person mit einem französischem Kugelregen ausgestattet. Nach seiner Aeusserung hat er minuten lang dem Schnellfeuer der Franzosen, das Pelotonweise auf ihn fiel, sich nicht entziehen können. Hunderte von Schüssen, mindestens* 30 *Gewehre auf eine Person*...

Het is te voorzien dat de lezers van dit oorlogsverhaal — 't opschrift is: KRIEG, en de brave Kölnische bedoelt daarmeê niets satyrieks — zich nu *Herr Lieutenant* VON VOIGT voorstellen als 'n schuimspaan of zeef. Tot m'n groot genoegen kan ik hem verzekeren dat die officier volkomen welvarend is, en gereed tot nieuwe heldendaden, gelyk de couranten om die meêtedeelen, en Publiek om ze te slikken.

De correspondent van 't oorlogstooneel sprak dezer dagen in 'tzelfde

log is nog niet begonnen — ik denk dat men zich in de beide kampen bezig-houdt met »verschalken" en krygskunde — en volgens de dagbladen is er reeds meer kruid verschoten dan noodig wezen zou om 'n heel leger Assyriërs te vernietigen. Er heerst alöm groote behoefte aan wat oefening in schyfschieten... en lezen.

De couranten... doch wy zagen het reeds, zy hebben te weinig tyd en te veel ruimte om waar te zyn. De deftige schryvers dan, die wel tyd tot liegen hebben maar voor de waarheid geen plaats, plegen aanhoudend het bedrog waartegen ik waarschuw. Ik noodig ieder lezer uit, zich toeteleggen op wat *begrip*. Zoodra de auteurs bemerken dat hun vervalste waren niet meer gangbaar zyn, zullen zy zich òf moeten behelpen met de gehate waarheid, òf... welnu:

»qu'ils se fassent maçons, ci c'est là leur métier."

Het betoog over de stelling dat er geen boek is, waaruit men niet leeren kan hoe men niet schryven moet, is in dit nummer zaêmgevloeid met den wensch eenigen afbreuk te doen aan den roof die 't militarismus dagelyks ongestraft begaat aan 't gezond verstand, en hierom koos ik als voorbeeld van slechtschryvery eene bydrage uit krygsgeschiedenis. Ter-zyner-tyd hoop ik eenige bladzyden te wyden — misschien een boekdeel — aan uitbreiding en toelichting van de stelling in **475**. Er is geen vak — na de theologie altoos —

---

blad van een *mörderisches Feuer* dat alweder al de daaraan *ausgesetzte* soldaten geen haartje zengde. Die correspondent — WACHENHUSEN — is 'n schryver van zekeren naam!

Ik kan dergelyke voorbeelden by honderden aanhalen, doch bepaal me by deze twee die voldoende bewyzen dat ik in den tekst niet overdryf. Wat sarcasme schynt, is *eenvoudige waarheid.*

(Later onder de correctie bygevoegd: By den voortgang des oorlogs nemen de leugens aanhoudend toe in brutaal miskennen van 't gezond verstand der lezers. 't Is ergerlyk!)

waarin meer misbruik wordt gemaakt van de algemeene onbedrevenheid in lezen, dan in de quasi-wetenschappelyke lafhartigheid die men krygskunde noemt. En — we zagen het in SCHELTEMA — liegende helden vinden terstond liegende schryvers die hen te-hulp komen in 't bedriegen van de menigte. Om aantetoonen hoe weinig vertrouwen men schenken kan aan den redenaar die oneindig minder van Kritiek heeft te vreezen dan een schryver, wiens arbeid kan worden onderworpen aan nauwkeurig onderzoek, zeide ik op blz. 153 twee voorbeelden te willen geven van de wyze waarop misbruik wordt gemaakt van het »Woord." De publiek-spreker staat ten-opzigte der mogelykheid om zyn taal te onderwerpen aan nauwkeurig onderzoek, tusschen den deftigen schryver en den koffihuis-habitué in. Deze verhouding — in-verband met het oorlogsgebrul dat my stoort in myn werk — noopte my een sprong te doen van de firma SPOORZAAG & Co. op »NAPOLEONS laatste Veldtogt door Mr. JACOBUS SCHELTEMA."

Door 't aanwyzen der grenzen meen ik den inhoud bepaald te hebben die daar-tusschen ligt.

Publiek's tevredenheid met schryvers-bombast op deftige wyze voorgedragen en spoorzagery, geeft ons den maatstaf van de wyze waarop in publieke voordragten kan worden omgesprongen met de waarheid.

---

548. Oorlogsgebrul dat my hindert in myn werk?

Och, waren 't alleen die zwygende ossen en schreeuwende soldaten...

Maar die leugens!

Daar zit ik my intespannen om zoo duidelyk mogelyk te zeggen wat ik voor waar houd, ik put me uit in 't zoeken van de meest juiste, de minst verdraaibare uitdrukking... en al wat me onder de oogen komt — dagbladen, politieke be-

schouwingen, legerbulletins — wemelt van onwaarheid.

En dat is welkom. De lezer hongert naar leugens. Welke kans blyft my over, gehoord te worden?

Dagen lang was ik onmagtig een denkbeeld intekleeden. Moet ik vertellen van onschadelyke kogelregens? Van wegloopende dapperheid? Van krygskunst?

Ik kàn het niet.

Myn gemoed is bitter.

Gy helden die aan gene zyde van den Ryn uitgalmt dat gy vechten wilt en doodslaan, slaat-dood en vecht. Er zyn menschen genoeg op de wereld... te-veel misschien. Maar *waarheid* is er niet te-veel, en haar vermoordt gy met uw geschreeuw.

Gy die overwinnen wilt of sterven... sterft of overwint in 's hemelsnaam, maar laat u niet langs myne woning leiden als gevangenen die niets overwonnen, en niet gestorven zyn.

Gy die op krygskunst pocht, wacht met uwen zelfroem, tot ge een vyand vindt die staan blyft!

Frankryk sterft aan z'n frazen.

Duitschland zal aan frazen bezwyken.

Ik had ongelyk voorbeelden van leugengeschryf te ontleenen aan SCHELTEMA. Een paar dagen wachtens zou my een staaltje bezorgd hebben, dat welligt in *deze* tyds-omstandigheden dieper indruk had gemaakt. De Generaal VON MOLTKE legt den volke zyne krygskunde bloot. Die strateeg levert my *allergemüthlichst* de bewyzen voor myne stelling over de vechtkunst, die ik anders uit veel rapporten en krygskundige werken had moeten by-een-sprokkelen. Ik ben. hem grooten dank schuldig. Maar die dankbaarheid is niet te vergelyken by de verbazing over de brutale onnozelheid die zich zóó bloot geeft, over de *bêtise* van Europa dat aan de in VON MOLTKE'S geschryf vervatte *enthüllungen* waarde hecht.

Bedriegt hy anderen alleen, of tevens zichzelf? Meent hy

indedaad iets wezenlyks verkondigd te hebben?

Dit laatste is mogelyk. En in dat denkbeeld zal hy waarschynlyk ten grave gaan.

Lang nog na ons zullen anderen zich op hem, op zyne krygskundige voorschriften beroepen. En dat zal zoo blyven tot men tegen-over een vyand staat *die lezen kan*, en uit de studie der krygsgeschiedenis geleerd heeft dat de ware krygskunde in moed en karakter bestaat. Men zal dan inzien...

Neen toch niet. Na ALEXANDER, na CAESAR, na FREDERIK den Groote, na NAPOLEON I — generaals die hunne overwinningen aan 't minachten der schoolregels te danken hadden! — vergaapt zich nog immer 't leugenbegeerig publiek aan praatjes over eene wetenschap die geen wetenschap is.

't Is moeielyk iets waars te plaatsen by zoo'n geeuwhonger naar bedrog.

En daarom voelde ik my door bitterheid gestoord in mynen arbeid.

Op VON MOLTKE's krygskunde zal ik ter-zyner-tyd terugkomen.

De Muurlingen in uniform hebben my reeds te lang in mynen gedachtenloop gestoord. Ik zal trachten myne oogen aftewenden van den waarheidsmoord waarop strategen en publicisten hun lezers vergasten, en myne beschouwingen over Publieke Voordragten met den verderen Kommentaar over »Vrye-studie" voorttezetten...

Weer een overwinnings-depêche! Ik geloof 't graag, de vyand loopt weg. In-plaats van ossen en helden, zie ik nu dagelyks honderden gevangenen voorby-dryven. Al die individuën staan by den Burgerlyken Stand geregistreerd als: *van 't mannelyk geslacht.*

Hebben die Franschen een eed gedaan VON MOLTKE's krygskunde eenen *anstrich* van degelykheid te geven door succès?

't Zal niet gelukken na zyne naïve *enthüllungen.* Ik kan lezen, en zal trachten anderen optewekken dat ook te leeren.

En nu: *guerre à la guerre*. Ik ben misselyk van al den heldenmoed »*unserer tapferen Landwehrmänner*." Het gebluf op de al te ligte overwinning is byna even walgelyk als de vieze lafhartigheid die deze overwinning zoo gemakkelyk maakt.

549*. (*Vervolg: publieke voordragten.*) Om my te herstellen van den verdrietigen indruk dien 't welig opschieten en gretig aannemen van leugens op my maakt, keer ik op-eenmaal terug naar den man die te 's Gravenhage *zyne* waarheid aan een straatpubliek trachtte te verkondigen. Het zou my leed doen indien de lezer zich verwonderde over myne sympathie met dien redenaar. Ieder weet dat de zaak waaraan hy zich toewydde, my ongerymd en zelfs verderfelyk voorkomt. Doch verwondering over myne deelneming in de aandoeningen die hem hebben moeten bezielen, zou my een bewys zyn dat m'n klagt over de pyn die een publieke spreker te verduren heeft, slecht begrepen is. Het was my volkomen onverschillig wàt de man zynen hoorders had meêtedeelen. Hy kwam me opregt voor. Hy meende eene waarheid — en wel eene zeer belangryke! — gevonden te hebben. Die verovering had hem stryd gekost. Hy had geleden. Hy voelde zich geroepen de vruchten van zyn nadenken, van zyn onderzoek — van zyne droomen of wenschen misschien... om 't even! — te toonen, en de wyze waarop dat alles ontvangen werd, kwam te nauwkeurig overeen met *myne* ervaring, dan dat ik hem niet gaarne de broederhand had toegestoken. Zeker zou 't hem bevreemd hebben, indien hy geweten had dat in den groep die hem omgaf, geen hart warmer voor hem klopte dan het myne, 't hart eens godloochenaars!

Ik heb den man bewonderd.

En toch, toch blyft het de vraag of de bittere ondervinding die hy by deze gelegenheid opdeed, te vergelyken is

met eenen anderen indruk waaraan de publieke spreker is blootgesteld, en waarvan ik nog niet gesproken heb. Er zyn toehoorders die middel vonden den opregten waarheidszoeker nog dieper te grieven dan door lompe plagery. Ik bedoel dezulken die schynen te laboreren aan morele *diabesis*, aan de vreesselyke ziekte die alle voedsel in suiker omzet. Ze kunnen geen woorden vinden om de mooiigheid van 't gehoorde naar eisch te loven. 't Is schoon, heerlyk, prachtig, magnifiek...

Laat ons aannemen dat de arme apostel het standpunt niet bereikte, dat ik vlugtig schetste op blz. 85, 86. De toejuiching verrukt hem. Zyn gemoed is opgetogen van voldoening. Er is eene heerlyke zege behaald. Hy, die in afzondering strydvoerde tegen leugen, die 'n veldtogt ontwierp, waarin hy poogde dat monster een zyner duizend koppen aftehouwen, is geslaagd. By de eerste oproeping vindt zyn stem weerklank. Is 't wonder dat z'n hart dreigt te bersten van genot...

Helaas!

Hy weet nog niet, de onervarene, dat de groote vyand van 't menschelyk geslacht, ONWAARHEID, juist in zoo'n toejuichend auditorium z'n trouwsten bondgenoot heeft. Hy weet nog niet dat die onvoorwaardelyke mooi-vinding een der gewoonste middelen is om zyne taal krachteloos te maken. By de eerste gelegenheid zal hem blyken dat de algemeene goedkeuring zyner woorden, de minst-kostbare manier is om den indruk daarvan te doen verflauwen, en zoodra hy — naïf steunende op 't bondgenootschap dat zich openbaarde in zoo luid geschreeuw — zyne medestryders oproept om pal te staan in den stryd voor waarheid, ontdekt hy dat men 't zoo niet gemeend heeft. Dat mooi-vinden zyner woorden was *par manière de faire*.

Wat moet hy nu beoogen by 'n volgende gelegenheid? Hoort men hem aan zonder blyken van geestdrift, dan is

zyn streven onmiddelyk verydeld. En in 't omgekeerd geval weet hy, door ondervinding geleerd, dat de behaalde triumf een nederlaag is, daar ze 't aantal vyanden, waarvan hy eenigen wenschte te verpletteren, vermeerderd heeft met zooveel leugens als er toejuichende kreten werden geuit.

Deze wyze van bestryding der waarheid is daarom zoo helsch, wyl ze verraderlyk is. Wie zich aan de taak wydt het »Woord des Levens" te verkondigen — onverschillig of hy dat ontleende aan mystieke bron of aan nauwgezet onderzoek der zaken die onder het bereik vallen van z'n begrip — is *een goed mensch*. Dit toch blykt uit den aard van zyn streven. Er is iets kinderlyks in hem. Hy wantrouwt niet. Hy is er niet op verdacht dat de door hem bestreden vyand zich verschuilt in de gelederen van hen die hy tegen dien vyand te-wapen roept. Hy telt z'n aanhangers, waant zich sterk, neemt maatregelen, maakt plannen — alles in verhouding met de hulp waarop hy meent te kunnen rekenen — valt aan en... bezwykt. De toejuichende »vrienden" van gister keeren zich tegen hem. Hoe dom ook, te gelooven dat ze 't meenden!

Het aantal keeren dat ik op deze wyze bedrogen ben, is grooter dan ik gaarne beken. Honderd malen heb ik na 't vervullen eener spreekbeurt en wat daarop volgde, den slaap niet kunnen vatten uit opgetogenheid dat nu eindelyk...

Maar ten-laatste wordt de allernaïfste voorzigtig. Ik weet nu wat het toejuichen van mooi-vinders waard is, en zal my gedragen naar die kennis. Dit is pligt. Want al schryft de liefde voor, alles te dulden, alles te vergeven, voor-zoo-verre ons eigen belang werd gekrenkt, het kan toch niet geoorloofd zyn de belangen der WAARHEID in de waagschaal te stellen, door haar willens en wetens overteleveren aan verraad.

Het is te veronderstellen dat niet allen die den publieken

spreker trachten duizelig te maken door lof, dit doen met het bepaald voornemen hem later aftevallen en alleen te laten staan. Velen juichen gemakshalve toe, wyl hiervan gewoonlyk minder ernstig reden wordt gevraagd dan van afkeuring. Dit maakt echter de teleurstelling van den bedrogene niet minder grievend. Opregte, ernstige tegenspraak ware hem liever geweest. Of meent men dat hy niet met graagte elke gelegenheid zou aangrypen om z'n kennis te vermeerderen, genezen te worden van dwaling? De inspanning die hy ten-koste legde aan 't gereed-maken zyner ziel tot behoorlyke mededeeling van wat hy meent gevonden te hebben, staat ons borg dat hy geenen welmeenenden bondgenoot zal afwyzen. En waarom ook? Bezit hy niet hoogmoed genoeg, om zonder vrees voor vernedering, iets aantenemen van een ander? Zou hy duchten, dat z'n kring van onderzoek zich vernauwen zou, dat de voorraad optelossen vraagstukken zoude uitgeput worden, indien hy door anderen werd gewezen op 'n feit of denkbeeld, dat zyner aandacht ontsnapte? Stelt hy z'n vatbaarheid tot verder doordringen in het onbekende zoo laag, dat hy terugschrikt voor 'n al te schralen oogst, indien ook anderen eenen halm plukken, dien ze hem met welmeenendheid toereiken? Dient hy de koningin van z'n hart zoo slecht, dat hy wangunst voelt by de ontdekking, dat hy niet haar éénige dienaar is?

Dit alles ware ongerymd, en zou stryden tegen de vermoedelyke hoedanigheden van den publieken spreker zoo als ik my dien voorstel, van hem namelyk wiens hoofdeigenschap in *hart* bestaat. Reeds LABRUYÈRE heeft gezegd: *la principale partie* (qualité?) *de l'orateur*, *c'est la probité.* In die uitspraak ligt meer diepte, dan in al de lessen van QUINTILIANUS en HUGO BLAIR.

Valsheid, kleingeestige nyd, kinderachtige eigenliefde... dit alles is onvereenigbaar met de stemming des waarheidzoekers, die ik trachtte te schetsen in de Inleiding myner

IDEËN. *) Dat vele redenaars hunne roeping anders begrypen, doet hier niets ter-zake, daar ik juist tegen dat verkeerd begrypen hunner roeping optreed. Ik zou 't zeer natuurlyk vinden dat de voorlezer van 'n verhaaltje, de declamator van 'n gedicht, verklaarde volstrekt niets ondervonden te hebben van wat ik opmerkte. Ik beschryf wat *my* wedervoer. Laat anderen hùnne ervaring mededeelen.

De redenaar waarvan ik spreek, moet om te kunnen optreden als voorganger, iets te zeggen hebben. »Hy moet de wereld *kennen*, die hy naar de maat van zyn kracht hervormen wil. Hy moet alzoo in die wereld hebben geleefd. Hy heeft geleden. »Wie steeds gelukkig was, zeide de eens vergoodde, later miskende, romanschryver LAFONTAINE, heeft slechts de kleinste helft van 't leven gezien." De redenaar moet gearbeid hebben. Het opvangen, schiften, regelen en verwerken der indrukken die 't leven hem aanbood, was hem eene nooit afgedane taak. Hy is vermoeid van 't eindeloos zoeken naar verband tusschen oorzaak en gevolg. De bevruchting van zynen geest geschiedt als by andere kunstenaars, maar... aanhoudend! Dragt en baring zyn by hem geene sporadisch voorkomende ziele-processen... hy ontvangt, bewaart, bewerkt en moet weergeven, altyd door! De beeldhouwer legt z'n beitel, de schilder 't penseel ter-zy. 't Is hun vergund tevens nu-en-dan uitterusten van 't bespieden der natuur die de modellen levert van het schoone. Nooit legt de waarheidzoeker op algemeen gebied, *zyne* werktuigen neder. Elk voorwerp dat zyne zintuigen waarnemen, zegt hem iets, vraagt hem iets, dwingt hem tot arbeid. Eeuwig door, suist

*) Ook die inleiding is door velen verkeerd gelezen. Ik erken dat ik dit had kunnen voorkomen door duidelyker uitdrukking. De aanhef namelyk is voor 'n imperatief gehouden, terwyl de bedoeling was: *gesteld* dat ge door de natuur bedeeld zyt, enz., geenszins: *dat ieder zich tot 'n martelaar zou maken van de zucht naar onderzoek.* Integendeel, ik zou dit niemand voorschryven.

hem uit alles wat vorm of kleur heeft, uit alles wat geluid geeft, het eindeloos: waarom? tegen, en waar hy oog en oor sluit, vervolgt hem de herinnering aan wat hy hoorde of zag, met dringende uitnoodiging om oplossing.

We hebben in 't zoo-even aangehaald stuk dat myne IDEËN opent gezien wat het loon is voor dat alles! En deze opmerking is geene klagt, o neen! Ze is alweder eene bydrage ter beantwoording der vraag: of zoogenaamde *publieke spreekbeurten* de geschikste gelegenheid aanbieden om 't gevondene mede te deelen? Of zy gunstig werken op de verspreiding van waarheid?

Zoo neen — en reeds herhaaldelyk beantwoordde ik die vraag ontkennend — dan is redenary een kwaad dat met alle kracht behoort te worden tegengegaan.

Ik weet — by treurige ondervinding helaas! — dat ook de openbaring van gedachten door schrift of druk, aanleiding geeft tot veelerlei misverstand. Maar den miskenden of verkeerd begrepen schryver blyft het beroep op 't nageslacht. Wat door den tydgenoot verwrongen wordt — hetzy dan met boos opzet, hetzy door scheef oordeel — zal misschien door den naneef worden te-regt gezet, en de hoop hierop kan menigeen die moedeloos de pen wegwierp, opwekken haar weder ter-hand te nemen om op-nieuw den stryd, den zwaren stryd, aantevangen tegen dwaling en bedrog.

Het was in zulke stemming dat ik onlangs, na lang zwygen besloot de uitgave dezer IDEËN voorttezetten.

Sedert dien tyd ontviel wel weder herhaaldelyk de pen aan myne hand (**67**) maar pligtbezef dwingt my voorttegaan.

Een opmerkzaam lezer zal in myn werk sporen ontdekken van die stoornis. Niemand is meer dan ik overtuigd van de onvolledigheid der laatste nummers, en ik stel my dan ook voor later nog-eens op het schadelyke van »Publieke Voordragten" in 't algemeen, terugtekomen. Ook hier geldt **60.**

550*. Wat het stuk »Over Vrye Studie" in 't byzonder aangaat, ik zeide reeds dat ik het aanvankelyk heb voorgedragen in 't studentengenootschap van dien naam, te Delft. Ik vond daartoe aanleiding in 't hooren eener redevoering van Prof. VAN VLOTEN, die in 't licht gekomen is, en waarnaar ik verwys. De geheel verschillende wyze van behandeling zal onnoodig maken aan welwillende lezers te verklaren dat ik in 't minst niet bedoelde den arbeid van dien moedigen geestverwant tegentewerken, of iets van wat hy over Vrye Studie zeide, te bestryden. Integendeel. Met genoegen hoorde ik zyne flinke redevoering, die ik later met niet minder genoegen gelezen heb. Maar instemmende met nagenoeg alles wat de heer v. VL. over dit onderwerp zeide, bleef er naar myn inzien ruimte voor eene andere opvatting, en daarvan heb ik gebruik gemaakt.

Ik acht my tot deze opmerking verpligt, omdat er by sommigen eene neiging bestaat munt te slaan uit schynbare verdeeldheid tusschen de leden eener tegenparty. Ik ken personen en corporatiën, die gaarne myn stuk over V. S. zouden willen doen voorkomen als in tegenspraak met dat van den heer VAN VLOTEN, en tegen die poging protesteer ik. Indien ik hier-en-daar de waarheid gezegd heb, belet dit niet volstrekt — of zelfs volstrekt niet — dat de heer VAN VLOTEN insgelyks wáár kan geweest zyn. Ik beveel de lezing van zyn hartig stuk ten-zeerste aan.

Als bydrage tot de gronden waarop ik publieke voordragten afkeur, verzoek ik den lezer zich aftevragen of 't aanhooren myner beschouwingen over VRYE STUDIE voldoende kan geweest zyn, om de daarin voorkomende denkbeelden te beoordeelen, te schiften, in zich optenemen of op redelyken grond te bestryden? Dit ware my onaangenaam, daar ik hierin een hoogst ongunstig kenmerk omtrent het gehalte van mynen arbeid zou meenen te ontdekken.

Doch al ware dit onjuist gezien, ik hoop dat eenige kom-

mentaar, beantwoordende aan het algemeen program myner IDEËN *) niet onwelkom wezen zal, en wensch daarmede zoo geleidelyk voorttegaan als het rumoer van en over den oorlog — om nu niet te spreken van verdriet en kommer — my zal veroorloven.

551*. (blz. 1. *De algemeenheid van wanbegrip.*) De vraag of dwaling nuttig kan zyn, in den zin dien VOLTAIRE daaraan hechtte in zyne bekende verhandeling: *si l'erreur* enz., *is* geen vraag. In wysbegeerte die alle vakken van wetenschap omvat, behoort wel-is-waar met nog meer omzigtigheid dan in die onderdeelen, te worden omgegaan met axioma's, maar deze ééne grondstelling zullen wy toch wel mogen aannemen, dat de begeerte om »wys" te zyn, om te »weten" niet kan ten-doel hebben de zaken te leeren kennen zoo-als ze *niet* zyn, maar zoo-als ze *zyn*, m. a. w. dat de wysgeer niet naar dwaling streeft, doch *waarheid* zoekt.

Dat soms onwaarheid dezen of genen kan te-stade komen in een voorbygaand belang, in byzondere verhoudingen — en op morele gronden is dit voordeel slechts schynbaar — heeft met de religie des waarheidzoekers niets te maken. De arts is geroepen tot genezing, onverschillig of de dood van z'n patient voordeelig zy voor eenen erfgenaam. Middelen die den dood zouden verhaasten, mogen dezen nuttig voorkomen in verband met zyn eigen welvaart, zy mogen daarom geen plaats innemen in de ziektebehandeling door den geneesheer.

De wereld nu is vol hebzuchtige erfgenamen van die soort. Het is hun invloed die zoo vaak de waarheid smoort, en wy zouden geneigd zyn hieraan de ontzettende vruchtbaarheid der wanbegrippen toeteschryven, indien we het positief-booze zooveel *esprit de conduite* mogten toekennen. Maar die eer ware te groot.

---

*) VRY-ARBEID blz. 100. (Uitgave 1866.)

Onverschilligheid, achteloosheid, traagheid, zyn tegenstanders die het ware meer afbreuk doen, dan opzettelyk bedrog.

De menschheid is te zwak om slecht te zyn.

Hoogstens weet zy zich optevoeren tot het kunstmatig instandhouden van eenmaal bestaande verkeerde begrippen die een schynbaar voordeel opleveren. Uitgevonden echter, opgedrongen, ingevoerd met beraamd plan tot misbruik der gevolgen, wordt een wanbegrip zelden. De erfgenamen der zieltogende waarheid vergiftigen de zieke niet. Ze dringen slechts den arts op-zy, die haar genezen wil.

De hoedanigheden die ik opnoemde als byzonder voordeelig werkend op het kweeken of onderhouden van dwaling, vinden een magtigen bondgenoot in *verkeerd verstaan.* We kunnen nu in 't midden laten in-hoeverre deze fout meer aan sprekers en schryvers of aan hoorders en lezers te wyten zy, zeker is het dat *taal* nog immer een zeer onvolkomen middel is tot het meedeelen onzer gedachten, en dat de eenvoudigste stelling vaak behoefte heeft aan een tal van uitleggingen en verklaringen, die op hare beurt — om allen misverstand den pas aftesnyden — tot in 't oneindige weder zouden moeten worden toegelicht en tegen verkeerde opvatting in bescherming genomen.

Het is moeielyk ons eene juiste voorstelling te maken van de gedachtenwisseling der menschen uit den gryzen voortyd, toen spraak-orgaan en denkvermogen, in noodzakelyk verband met de zeer geringe ontwikkeling der taal, eene nog wydere gaping dan thans daarstelden, tusschen alles wat men waarnam of wilde meedeelen, en 't weinige dat men uiten kon. Er moet een tyd geweest zyn, waarin kou en hitte beide met eene gelyke interjectie — hu! of zoo-iets — werden aangeduid, en ikzelf herinner my een Javaan te hebben hooren klagen dat hy zich brandde, toen hy voor 't eerst een stukjen ys in den mond nam.

Dit is zoo vreemd niet. Ik geloof niet dat ééne taal in 't

bezit is van een werkwoord dat tot branden staat als vuur tot ys. Kunnen wy — begunstigd met een woorden-evangelie D. V. en T. W., dat allen wasdom benemen wil aan ons door eeuwen ontwikkeling zoo moeielyk veroverd beetje taal — iemand vertellen hoe eene roos riekt? Hoe pieterselie smaakt? Kunnen wy, anders dan by zeer slordige benadering, een klank beschryven?

Zoover zyn we nog niet. Wy hebben nog altyd iets te leeren van den genezen blindgeborene, die den indruk welke eene weide op hem maakte, trachtte aanteduiden door het blazen op eene trompet. Hy vond die groene kleur... schetterend. Van stoffelyke onderwerpen overgaande op de zoo veel meer ingewikkelde aandoeningen van het gemoed (**16**) wordt de onevenredigheid tusschen indruk en middelen van uiting nog grooter.

Wy zyn daarvan zoo overtuigd, dat we 't zelfs een auteur — wiens métier het schryven en beschryven is — al te goedig vergeven, indien hy ons herhaaldelyk den afgezaagden dreun naar 't hoofd werpt: dàt... dàt... dàt... »is niet te beschryven." Die betuiging zelve geldt dan voor eene soort van beschryving, en wordt als zoodanig aangenomen door lezers die toch weigeren zouden de rekening te betalen voor een niet geleverde tafel of kast, welke de schrynwerker had betuigd niet te kunnen maken.

»De aanblik — vergeef het Germanisme. Men is »onze eigen" correspondent van een Hollandsche courant by 't hoofdkwartier van Prins X, Y, Z, en spreekt dus Duitsch — de aanblik van 't slagveld... niet te beschryven!"

Eilieve, waarde en zeer oorspronkelyke »eigen correspondent" met dat doel toch zond men u daarheen. In uwe hoedanigheid van *schlachtenbummler*, ware dat beschryven uw vak.

»De vreesselyke wanhoop der blondgelokte CLARA, toen zy haren slanken minnaar sidderend zag nederknielen voor den...

Een adjectief, o goden, voor dien zandhoop!

Welnu, CLARA's wanhoop was »niet te beschryven."

Maar, beste auteur, aandoenings-schrynwerker, gy hadt toch op u genomen dat wanhoopstafeltje kant en klaar te leveren. En al uwe byvoegelyke naamwoorden bewyzen dat ge 't leveren *wildet*, jazelfs gy neemt den schyn aan dat werkstuk geleverd te hebben.

Slotsom: het ware te wenschen dat ieder die zich zyner volkomene onmagt bewust is, om weertegeven wat hy gevoelt, of zelfs om met wat schyn van waarheid te pronken met wat hy niet voelt, zich eens-vooral onbekwaam verklaarde om meê-te-spreken.

Onbevoegde sprekers en schryvers namelyk werken den noodlottigen wasdom van wanbegrippen op onverantwoordelyke wyze in de hand, en alzoo is ook op zedelyk gebied myne stelling van toepassing: dat er geen boek is waaruit niet kan worden geleerd hoe men niet schryven moet.

Daar er nu — ook na Sultan OMAR en de verbranding der bibliotheek te Straatsburg, waarmee de Pruisen dezer dagen heel onnodig hunne overwinningen hebben geïllustreerd — nog altyd veel boeken in de wereld zyn, zou reeds hierin alleen eene oorzaak te vinden wezen, waarom de mensheid gebukt gaat onder eén zoo zwaren last van wanbegrippen.

En toch is het de vraag, of de betrekkelyke armoede der taal, de onbekwaamheid van sprekers en schryvers, en het belang dat velen — onjuist redenerende, en dus onzedelykerwyze — meenen te hebben by onwaarheid, zooveel dwaling te-weeg brengt, opkweekt en in het leven houdt, als de hebbelykheid van *verkeerd verstaan*. (**523**)

De dichter van een vaudeville of kluchtspel zou al spoedig worden beschuldigd van overdryving, indien hy by het schetsen der *niaiserie* van een lummel in knechts-rol, zyne kleuren ontleende aan de werkelykheid. Het komt trouwens ook in andere opzigten dikwyls voor, dat eene vermeende *charge* minder overdreven is dan zy schynt, en dat de wereld zelf

zich — in hàre taal, d. i. door 't *feit* — belast met het schryven van rollen welker bouffonnerie ons op de planken zou voorkomen als overladen. Waar schryvers in dit opzigt zondigen, is het gewoonlyk door overdryving *als zoodanig*. De fout is zelden dat er te-veel zotterny wordt geleverd. De geleverde zotterny is verkeerd geteekend.

De Jocrisses en Pierrots op de planken *trachten* te begrypen. PUBLIEK echter, het Volk, de mensheid is afkeerig van begrip. Men *wil* bedrogen zyn: *vult decipi*. De hebbelykheid van verkeerd-verstaan is eene lievelingszonde, die *meer dan elke andere* — eigenbelang zelfs niet uitgezonderd — het streven van den enkele die waarheid verkondigen wil, in den weg staat.

Hebben zy die zich sedert eeuwen den vereerenden titel van wysgeer lieten aanleunen — in stoa, tempel-voorhof of akademische gehoorzaal, om 't even — over het algemeen hunnen pligt gedaan in het pogen om hunne hoorders en volgelingen van deze fatale hebbelykheid te genezen?

Neen.

De meeste wysgeeren van beroep, zy die door de natie betaald werden om 't Volk voortelichten, vonden het beneden zich, aantedringen op juist verstaan. Misschien ook huiverden zy terug voor het in 't leven roepen van eene aandacht, die ook van hunne zyde eene juistheid van uitdrukking zou noodzakelyk gemaakt hebben, waar-over zy zich gemakshalve liever niet bekommerden. (**13**)

LOCKE schynt hierin eene gunstige uitzondering gemaakt te hebben, en wy zullen terugkomen op zyne wyze van opvatting der Wysbegeerte.

De meeste andere heeren zou men — voor-zoo-verre in dit betoogje vereischt wordt — kunnen verdeelen in antieken en modernen, de laatsten onder-verdeeld in wat ik nu gemakshalve fransche en duitsche school wil noemen.

Hoe beantwoorden gewoonlyk die voorgangers aan den

eisch welken men eenen wysgeer stellen kan?

Behalve ARISTOTELES en een paar anderen die de goedheid hadden zich eenigzins met de lieve Natuur te bemoeien, meenden de Ouden te voldoen aan hunne roeping als wysheidzoekers, door 't formuleren van een paar korte scherpgepunte frazen, of door het aannemen van eene ongewone beschouwings- of levensmethode. Een en ander werd door vooringenomen leerlingen als kort begrip van wetenschap, zedelykheid en staatkunde aangenomen en verspreid. Nog heden-ten-dage geldt by velen zoo'n afgebrokkeld stuk wysheid uit den voortyd, als een soort van orakel dat alle vragen beantwoordt, alle bedenkingen oplost, als een arcanum dat alle rampen geneest.

»Lacht om alles!" roept de een, en de wysheid is gereed.

»Weent om alles!" schryft een ander voor, en de bevredigde wereld treurt zich gelukkig.

»Woont in een ton, en weest lomp tegen ALEXANDER, raadt een derde aan, dàt is de ware wysheid!"

»Niemand gelukkig voor zyn dood!" verzekert een vierde, die vergeten heeft er by te zeggen of men nà z'n dood wel gelukkig wezen zal. Enz.

Het ware een al te gemakkelyk werk door het byeenbrengen der voorbeelden van zulke antieke extract-wysheid, aantetoonen hoe weinig de oude filosofen op de hoogte waren van hunne roeping. Hunne uitspraken zyn meerendeels onbeduidend, vaak zelfs onwaar, dikwyls duister, gewoonlyk onpraktisch, en byna zonder uitzondering van niet de minste toepassing op de vraag: wat is waarheid? Het *onderzoek naar den aard der dingen* stond by de meesten, als eene taak van geringere orde, op den achtergrond. Van SOLON wordt uitdrukkelyk gemeld dat hy de kennis en de verklaring van natuurverschynselen verwaarloosde, om zich uitsluitend toeteleggen op... zedekunde en politiek. De moraal en staatkunde van dien Wyze schynen dus buiten de Natuur

gelegen te hebben.

Zulke watervreezende zwemmeesters levert de bende der moderne wysgeeren in menigte op, en vooral de Duitsche school heeft eenen onverwinnelyken afkeer van al wat *is*. Instede van voorlichting, leverde deze aan het waarheid-behoevende Volk byna immer een verward, kwasi-diepzinnig weefsel van frazen, welker inkleeding alleen van lust tot onderzoek afschrikt. En ware dit laatste slechts altyd het geval geweest! Nadeeliger nog werkte de meening die velen zich opdrongen, dat men het verkondigde begreep, dat de ziel indedaad gevoed werd door zulke spys. Het was hiermêe alweder als gewoonlyk: PUBLIEK wilde bedrogen zyn, en kauwde gretig op de distelen die KANT, FICHTE, HEGEL en dezulken hem voorzetten. Zoodra een dezer namen zich leende tot schoolleus, was er geen eind aan den eetlust, en menigeen die zich onverzadigd verklaard had, na 't gebruiken van Oud- en Nieuw-Testament — waarin dan toch zeer veel schoons voorkomt, al beschouwe men die boeken slechts uit 'n geschiedkundig of litterarisch oogpunt — betuigde zeer voldaan te zyn na 't orberen van een reeks syllogismen die van niets uitgaande op niets neerkomen. Duisterheid en diepzinnigheid zyn voor de velen die 't begrypen niet gewoon zyn (**462**) zaken van gelyken aard, en vele beroepswysgeeren maakten van die begripsverwarring ten-allen-tyde een zeer onzedelyk misbruik. Het *credo quia absurdum* is van meer algemeene toepassing dan men meent. »'t Zal wel mooi zyn, oordeelt het Volk, want ik begryp er niets van."

Er ligt in dat aanhangen van 't onbegrepene, een blyk hoe overtuigd velen zyn van hunne geestelyke onwaarde. By uitbreiding immers kan men daaruit besluiten dat het algemeen, minder ingenomen met de zaken die het wèl begrypt, zyn eigen bevattings-vermogen laag-schat: »wat onder 't bereik van myn verstand valt, kan niet veel byzonders wezen." De inconsequentie waaraan zy die — soms onbewust!

— aldus redeneren, zich schuldig-maken door aanmatigende verheffing op eigen oordeel in andere zaken, is geene andere dan die welke wy aantreffen by èlke nederigheid. Ze komt overeen met de moeite die de kleinstedeling heeft, zich 'n gewezen buurjongen als uitstekend man voortestellen. Het: »hy woonde by ons in de straat, ik heb hem perfect gekend" enz. is eens-vooral eene tegenwerping, als deze of gene zoo'n bekende pryst. De indruk: »Hy dien gy verheft, behoorde tot *mynen* kring, was *myn* gelyke, en kan dus geen uitstekend persoon zyn" ligt voor de hand. Smaadt men echter het dorp, de stad, het landje waartoe de aangesprokene behoort, of liever nog hem-zelf in verband met die nationaliteit, dan keert op eenmaal de zaak om, en hy neemt u euvel dat gy hem, zyn kring, of z'n dorp, gering-schat.

Het spreekwoord: onbekend maakt onbemind, is slechts ten-deele waar. Het tegenovergestelde komt minstens even dikwyls voor. Velen voelen zich aangetrokken door het vreemde, en zyn afkeerig van het eenvoudige, vàn het bekende. Myn aandringen op *juistheid van uitdrukking* en *goed verstaan* zal — wat wysgeerig belang aangaat — in de oogen van velen achterstaan by een Kantiaans vertoog over *Kritik der reinen Vernunft* of iets dergelyks.

Deze klagt over de voorliefde voor 't onëenvoudige, voor 't minder gewone, strydt geenszins met mynen wrevel over de alöm heersende *gewoonheid*. Integendeel. Juist het platste ordinàrisme vermeit zich gaarne in 't vals-verhevene, in nagemaakte diepzinnigheid.

De eenvoudigheid der eischen die ik by alle wysbegeerte vooröpstel, is bovendien minder *gewoon*, dan men denkt. Ze is velen vreemd geworden, als blonde of bruine haren in de poeder-periode, en vele beroepswysgeeren hebben — als belangzuchtige pruikemakers — sedert eeuwen dit scheef oordeelen aangemoedigd.

»Waar zouden wy blyven, als 't poederen ophield?" rie-

pen de kappers voor honderd jaren.

»Wat zou er van òns worden, indien het streven naar waarheid zoo eenvoudig ware?" klagen de filosofen te Königsberg, Göttingen, Jena en... elders.

Een oogenblik, heeren! Niet het streven naar waarheid is zoo eenvoudig — vooräl niet nadat gy, als velen uwer antieke voorgangers, u beyverdet haar zoo onvindbaar mogelyk te maken — ik beweer slechts dat de *methode* volgens welke naar waarheid behoort gestreefd te worden, eenvoudig wezen moet. En daartoe zyn juistheid van bepaling en duidelykheid van uitdrukking aan den eenen kant, inspanning om goed te verstaan aan de andere zyde, hoofdvereischten.

Dat de fransche *philosophes* eenigzins beter dan vele duitsche collega's beantwoordden aan het hen betreffend gedeelte van dit program, kan niet ontkend worden. Het lag dan ook in de rede, dat zy die zich meer toelegden op de kennis der zaken die onder hunne waarneming vielen, zich moesten bedienen van nauwkeuriger uitdrukkingen dan de duitschers die liever 't ongeziene behandelden. De teekening van huizen en boomen zal steeds scherper lynen vorderen dan van eene wolk. Wie de zaken naspoort die men zien en tasten kan, voelt zich door den aard zyns onderzoeks genoopt tot nauwkeuriger beschryving dan de *meta*-wysgeer die 't onderwerp zyner studien in z'n verbeelding zoekt.

Dit meer *précise* echter van de fransche School — in verband met het volkskarakter, en den smaak der hoorders — heeft al zeer spoedig aanleiding gegeven tot afdwalen in tegenovergestelde rigting. Wat aan de eene zyde van den Ryn verloren ging in pretense diepte, werd aan den anderen kant versplinterd in uitgebreide oppervlakkigheid. Hier meende men wysgeer te zyn door iets onbegrypelyks te zeggen. Ginder maakte weldra ieder aanspraak op dien rang, die 'n allertriviaalste waarheid in een dogmatisch kleed had gestoken. De duitschers bragten hunne School in de wereld. De franschen

haalden de wereld — met straat en al soms — in de School. Hier was het: *la sagesse en sabots*. Ginds *Wissbegierde* in toga, met allonge-pruik en verder toebehooren.

Welnu, PALLAS-ATHENE draagt noch pruik, noch klompen. Haar attribuut is een uil, een beest *dat helder ziet in 't donker*.

Dat ook hier alweder de afwyking van den waren weg, voortdurend divergerende, ten-laatste uitloopt op een bespottelyk doel, zou des-noods kunnen blyken uit het spraakgebruik. In Frankryk is 't woord *philosophe* gaande-weg van beteekenis veranderd. Van de tien keeren dat men 't daar hoort gebruiken, wordt daarmeê negen maal bedoeld: iemand die 't leven ligt opneemt, een onverschillig mensch, iemand die zich in alle omstandigheden weet te schikken. En ook zy die minder ver afdwaalden in de opvatting van dit woord, hechten er toch zelden de beteekenis aan, die daarvan etymologisch — ook in onze taal — onafscheidelyk is (**33**). Het verloren gaan der juiste waarde van 't woord *philosophe*, is de verdiende straf van hen die de schoone roeping miskenden het Volk voortegaan in streven naar waarheid.

Dat alzoo noch de antieke noch de moderne wysgeeren veel toebragten tot het uitroeien van wanbegrippen, behoeft geen betoog, om nu niet te spreken van de dwalingen die zyzelf in 't leven riepen of deden voortduren. Het is dus niet te verwonderen dat het Volk zich getroostte, by-voortduring niet te verstaan wat zoo zelden 't verstaan waard bleek, en hieruit vloeide al zeer spoedig voort, dat ook zulke uitspraken van denkers onbegrepen bleven, die een beter lot hadden verdiend.

Het spreekt van-zelf, dat er uitzonderingen zyn, en dat niet alle voorgangers in zoo hooge mate hunnen pligt verzuimden. Als voorbeeld van beter inzigt, wys ik op LOCKE den engelschen wysgeer, die — als de meesten zyner landgenooten — zich evenzeer voor *hirngespinnstige* duitsche ver-

wardheid, als voor de banale oppervlakkigheid der Franschen heeft trachten in-acht te nemen. LOCKE is gemeenzaam zonder platheid, degelyk zonder jagt op klassieken tint. In een woord: LOCKE is bruikbaar, eene vry zeldzame hoedanigheid in hen die men gewoonlyk wysgeeren noemt.

Eene volledige beschouwing van zyn leven en werken kan hier niet verwacht worden. In algemeen verband met myne herhaaldelyk geopenbaarde inzigten, wys ik op zyne uitspraak: *dat er in de wetenschappelyke beoefening van werktuigkunde meer wysbegeerte steekt*, *dan in alle filosofen-systemen.* Dit is een waar woord, dat waarschynlyk te eenvoudig klinkt in de ooren van heeren metaphysici...

Men bedriegt zich echter door te meenen dat LOCKE het wiskunstig beheerschen der stof als *uitsluitend* onderwerp der wysbegeerte beschouwde. Liberaler, en logischer vooral, dan SOLON die, de zwaarte van z'n eigen lichaam miskennende, de materie geen aandacht scheen waard te keuren »stelde hy vurig belang in alles wat nuttig kon zyn voor het menschelyk geslacht." Zóó drukt een levensbeschryver zich uit, waarschynlyk zonder er aan te denken hoe bitter de satyre is, die hy met deze eenvoudige woorden over velen van LOCKE's collegen uitspreekt.

»En, zegt hy op eene andere plaats, LOCKE was vyf-en-dertig jaren oud, toen hy z'n beroemd *Essay* over het menschelyk Oordeel schreef. Hy voelde zich hiertoe opgewekt door het bywonen van eenen redetwist tusschen personen van diepe geleerdheid en groot verstand, die, in weerwil dezer hoedanigheden, maar niet tot eene behoorlyke slotsom konden geraken. LOCKE, zwygend nadenkende terwyl de anderen zich uitputten in de poging om hunne gevoelens te doen zegevieren, bemerkte dat de moeielykheid lag in het verschillend gebruik der woorden, en dat men elkander niet verstond. Deze opmerking in een byzonder geval, verheffende tot algemeene thesis, klom hy op tot den oorsprong onzer denkbeelden,

onderzocht de bronnen waaruit zy vloeiden, en toonde den invloed aan, *dien het misbruiken van woorden op ons redeneervermogen heeft.*"

Niets is algemeener dan wanbegrip...

Ik noodig ieder wien dit verschynsel treurig voorkomt, met verwyzing naar LOCKE's opmerking uit, die kwaal naar vermogen te bestryden:

door zich als spreker of schryver toeteleggen op juistheid van uitdrukking... als hoorder of lezer op wèl verstaan.

— Wat ligt daar in 't water... daar ginds naast het vlot?

— Een doode kat misschien...

— 't Lykt er te groot toe... Het is...

— Wat zou 't wezen?... Misschien...

— Een mensch?...

— Waarachtig... een mensch!

— Eene vrouw... ik zie haar kleed...

— Ik onderscheid de haren...

— Ja, 't is eene vrouw...

— Eene drenkeling... spoedig, hulp, hulp!

Men schreeuwt. Sommigen helpen. De drenkelinge...

Ik heb vergeten te zeggen — en misschien was 't niet noodig, omdat het vanzelf spreekt — dat de dorpsjeugd gedurende den twyfel over de ware natuur van 't dryvend voorwerp, met steenen daarnaar geworpen had...

Boerejongens zyn op dat punt als andere menschen. Zy steenigen wat zy niet begrypen, behoudens hun regt om later te pronken met de vreemdigheid van 't geval.

Ja, 't scheen een lyk, en wel van eene vrouw. PUBLIEK stroomde op 't vlot. De arme doode werd vrygemaakt van de balken waaronder zy gedeeltelyk verscholen lag. Men stuwde, trok, duwde, vatte het kleed, een arm, de haren, het hoofd... weldra was het lyk naby den oever.

Maar... wàs 't een lyk? Wàs 't eene doode?

Misschien leefde de ongelukkige nog?

Dat zullen wy straks onderzoeken, na eerst een uitstapje te hebben gemaakt in den graventyd, en by de notabelen van het dorp...

Vrouw Maria van Bourgondie dan, had in den jare 1477 goed-gevonden toetegeven in den aandrang op herstel van de sedert lang door wylen haren oorlogzuchtigen vader in 't vergeetboek geplaatste Privilegiën dezer landen. Ze moest wel. De Koning van Frankryk had zich »met vyandschap en kwaadwilligheid, zonder regt of reden" van vele Bourgondische plaatsen meester gemaakt, en de Staten van Holland en Zeeland werden op de te Gent beschreven »dagvaart" uitgenoodigd: »de Hertoginne met raad en daad te willen byspringen." Zoo zeggen de oorkonden.

Alvorens dit te beloven, klaagde men »dat deze Landen door de oorlogen die Hertog Karel tot aan 't einde zyns levens gevoerd had, zeer *bearmt*, *ontgoed* en *'t ondergaan* waren, en derhalve eer behoorden verligt dan meer bezwaard te worden." Bovendien: »der Landen en Steden voorregten en vryheden" waren herhaaldelyk geschonden. De herstelling hiervan werd tot voorwaarde gemaakt van de hulp tegen dien boozen Lodewyk XI.

De Hertogin beloofde al wat men vorderde. Ze zou trouwen noch oorlog-voeren zonder permissie. Vele oude schulden werden kwytgescholden. Vreemdelingen werden uitgesloten van alle ambten. *) Geen nieuwe tollen zouden worden ingevoerd,

*) Of Maria zelve van deze bepaling gedispenseerd was, staat niet vermeld. Dit is te veronderstellen, daar de Hollanders steeds byvoorkeur hunne vorsten ontvingen uit het buitenland. Eene indedaad nationale regering hebben wy nooit gehad. Het bloed onzer graven, prinsen, stadhouders, enz. was altyd vol »vreemde smetten" waarvan — gelyk bekend is — de overige Hollanders »met onbeklemde borsten" finaal »vry" zyn.

dan onder goedkeuring der Staten, enz., enz. Het was een kostelyk document. De toenmalige bezorgers der nederlandsche welvaart hadden niet alleen geene hoofdzaken vergeten, maar zelfs zich verledigd tot het stipuleren van bepalingen, welker belangrykheid misschien aan myne en uwe aandacht, lezer, zoude ontsnapt zyn.

Er was namelyk by dat Groot-Privilegie zelfs gedacht aan drenkelingen.

Waarschynlyk om den landzaat optewekken tot dappere bestryding des meesters van OLIVIER den baardscheerder en TRISTAN den beul, bepaalde Vrouw MARIA dat een in 't water gevonden lyk niet geheel en al op 't drooge mogt worden gehaald, voor de schout of andere geregtspersonen daarby tegenwoordig waren. Vraagt men waarom dit alzoo geschiedde, dan krygt men ten-antwoord: »die bepaling behoort tot en steunt op 't symbolisch regt" of zoo-iets, hetgeen wel zeer geleerd en juridisch klinkt, maar niets opheldert, waarom dan ook de velen die klank voor zin nemen, met zulke uitlegging volkomen tevreden zyn. Zóó tevreden zelfs, dat lang na Vrouw MARIA, na een half-dozyn LODEWYKEN, na alles wat er liggen kan in vier eeuwen welgevulde Historie, het Volk nog altyd vasthoudt aan 't kostbaar Privilegie om een drenkeling niet op 't drooge te halen...

Men heeft sedert dien tyd Pausdom en 't gebruik van mee afgeschaft, hier-en-daar werelden ontdekt, hoepelrokken, culs-de-Paris en crinolines ingevoerd en weêr afgedankt, sterrekunde beoefend, theologie bestudeerd, en zelfs nu-en-dan de Natuur...

Erken, lezer, dat er in vier eeuwen veel gebeuren kan.

Maar Vrouw MARIA's drenkelingen-privilegie is blyven bestaan.

Ik ben overtuigd dat de goede ziel, indien zy nog leefde, en op haren ouderdom kans had gezien iemand liefde inteboezemen — ze zou nu omstreeks vierhonderd en twaalf jaren

geteld hebben — heel gerust in 't huwelyk zou kunnen treden, zonder permissie van onze tweede kamer. Niemand zou er aan gedacht hebben haar dat schenden van hare gelofte euvel te duiden. Maar, die drenkelingen... dat is eene andere zaak! Het Volk laat dàt *Privilegie* niet los. Niets is algemeener dan wanbegrip, zeide ik...

— Halt nu... niet verder! Ze moet in 't water blyven, riep de joelende menigte.

— Ja, ja, in 't water blyven, tot de burgemeester komt...

— Ja... of de veldwachter...

— Neen, 't hoeft niet...

— Met de voeten toch...

— Ja, ja, met de voeten in 't water...

— Neen, heelemaal...

— Neen, alleen met de voeten. Dat is genoeg...

— Jy wil 't altyd beter weten dan 'n ander. Ik zeg je dat ze 'r heelemaal in moet. Naar den kant moet ze gehaald worden, dat 's waar... maar verder niet.

— Dat heb ik ook altyd gehoord...

— Welzeker. De dominé zelf heeft er over gesproken.

— Ja, en de notaris...

— En de dokter ook. Er is zelfs 'n boek over...

— Juist... zóó is het!

— En ik zeg, dat ze met de voeten...

— Maar je hoort nu immers dat het in een boek staat...

— En de meester heeft er over gesproken op de school. M'n jongens zyn er meê thuis gekomen...

— Dat is waar, de meester heeft het ook gezegd...

— Met de voeten!

— Heelemaal!

— Neen... Ja... Neen... Ja... Neen...

Twist, als onder wysgeeren.

Helaas! ik kon geen uitspraak doen. Ik had het Groot-

Plakaatboek niet by-de-hand. *) Doch al ware dit anders geweest, wat zou 't gebaat hebben? Het Volk laat liever Vrouw MARIA zelf met al haar privilegiën verdrinken, dan een jota optegeven van een door misverstand in 't leven gehouden vooroordeel.

Misverstand, ja. Want by eene vorige gelegenheid, toen in datzelfde dorp de zotte meening dat men een drenkeling niet terstond op 't drooge mogt halen, hoogstwaarschynlyk 't leven had gekost aan eenen ongelukkige die anders ware te redden geweest, hadden de notabelen de handen in-een geslagen, om nu eens voor-goed den indruk uittewisschen, dien dat zonderling staal van symboliek regt op 't gemoed des Volks schynt gemaakt te hebben. De schoolmeester had er over geleeraard, de dominé gepreekt, de docter gewaarschuwd, de notaris betoogd... het mogt niet baten.

En toen had zich »het Nut" met de zaak bemoeid. De verlichting der dorps-notabelen was met eenparige stemmen neergelegd in een boekje dat gratis zou verspreid worden,...

Alles te vergeefs. Koppige domheid zegevierde als vroeger. En de arme drenkelinge...

Gelukkig, ze wàs dood! Ik behoefde my niet te verzetten tegen de barbaarse domheid der menigte die, àls ik 't gewaagd had, myzelf al zeer spoedig tot een doornat slagtoffer van Vrouw MARIA 's symboliek regt zou gemaakt hebben.

Hieraan had ik my *moeten* blootstellen, indien ik den minsten twyfel hadde gevoeld aan de zekerheid dat wy hier met een lyk te-doen hadden. Het Volk zou in dat geval myne welmeenendheid hebben beantwoord met ruwheid, smaad, mishandeling...

Zooals 't gewoon is, indien men het wil opwekken tot juist

*) En dat heb ik ook nu niet. Ik herinner my niet den juisten tekst van dat artikel, evenmin of daarin tevens iets wordt gezegd over 't afsnyden van gehangenen, waaromtrent by het Volk een gelyksoortig vooroordeel bestaat.

verstaan. Er is vaak moed noodig tot het voeren van den stryd tegen *misverstand*. Dat kan ieder weten die ooit eene verhandeling over VRYE-STUDIE geschreven heeft.

552*. (blz. 1. *Raden en oordeelen in verband met kansrekening.*) Die speler te Homburg was minder excentriek dan men meent. Eens aannemende dat hy door redenering niet tot zekerheid of waarschynlykheid geraken kon, was de kans op juist-raden aan beide zyden gelyk, en het overlaten der beslissing aan eene buiten den invloed van zynen wil gelegen omstandigheid, won hem den tweestryd uit. Hy was *verantwoord*, en hierom is 't den meesten — ook aan geheel andere speeltafels dan van 't *rouge-et-noir!* — gewoonlyk slechts tedoen.

Is het vasthouden aan traditie, iets anders dan 't geloovig staren op de pruiken van het voorgeslacht? Zien wy niet byna overal eigen oordeel vervangen door het zweren by de woorden eens Meesters, dien wy — indien hy nog leefde, en zich aanmeldde om wat krediet — als *insolide* de deur wyzen zouden?

Men volgt A, B, C — liever nog de meerderheid van 't heele alfabet — volstrekt niet omdat men die heeren hooger stelt dan de pruik van een *croupier*, geenszins omdat men waarde hecht aan hun oordeel, doch gewoonlyk alleen om zichzelf de moeite en de verantwoordelykheid der beslissing te besparen. Wat men geweten noemt, is den meesten niets dan eene soort van boekhouding over de opiniën van den kring waarin men zich beweegt. De ALFOER die zyne bruid afgehakte koppen ten-geschenke brengt, de Christen die levensmiddelen en moraal vervalscht, de Turk die drie, vier, of meer vrouwen heeft, de Kannibaal die z'n medemenschen opëet, de minister die alle volksbelang meent te mogen zamenvatten in *zyne* carrière... zy allen zyn, met het oog op den eens-vooral aangenomen leiddraad, *verantwoord.* De op-

merking dat er àndere criteriën ter beoordeeling van menschenwaarde zouden kunnen worden aangewezen, dan 't onnozel meegaan met de omgeving, verbaast hen. De gansche moraal der wereld zou misschien kunnen worden zaêmgevat in de woorden: *doe als de meesten.*

Het dienst-nemen onder de meerderheid belooft eene aangename loopbaan. Alle kerkhoven liggen vol nuttige burgers, brave echtgenooten, trouwe vrouwen, liefhebbende moeders en gehoorzame kinderen, die 't in de gelederen dezer armee tot maarschalk bragten, zonder zich ooit te vermoeien met de afmattende velddienst van VRYE-STUDIE op 't gebied der zedelykheid. Ze deden als de meesten.

Het is zoo vreemd niet, de moraal verlaagd te zien tot eene soort van kansrekening, indien we het oog slaan op de hulpmiddeltjes waarvan men, ook in andere verhoudingen, gebruik-maakt om 't lastig zelf-oordeelen te vermyden. Een regter acht zich verantwoord door 't wyzen op... de Wet? O neen, op de uitlegging die door dezen of genen aan die wet gegeven is. Men ziet het, de Homburgsche speler staat niet alleen met z'n pruiken-religie. De veldheer — zagen wy niet dezer-dagen daarvan de misselykste voorbeelden? — gaat niet te-rade met eergevoel, moed, vaderlandsliefde, mannelykheid... hy roept z'n officieren by-een, en laat hen verklaren dat het nederleggen der wapens precies overeenkomt met de — door allerlei oude pruiken alweêr — gearresteerde begrippen over militaire eer, enz.

Èn zulke regters èn zulke veldheeren, meêgaande met de meerderheid, achten zich *verantwoord*, en zelfs de velen die benadeeld worden door zulke luie opvatting van pligt, buigen demoedig het hoofd voor slotsommen eener kansberekening die aan 't meêgaan met traditie de voorkeur gaf boven zelf-beslissende individualiteit.

Hoe is het, wat het berusten in die kansrekening aangaat,

met bestuur en regering gesteld? In autocratisch geregeerde landen heeft men eens-vooral aangenomen dat de oudste zoon van zeker individu — die op zyne beurt geen andere aanbeveling meebragt, dan dat ook hy eenmaal de oudste zoon van z'n vader was — volkomen geschikt wezen zal om te beslissen over alles wat in verband staat met 's lands welvaart. Is dit luk-raak spelen met het heil der volkeren iets minder zonderling dan de pruikenmethode van dien speler?

»Geenszins" roept de republikein, en 't is dan ook daarom dat *wy*...

Andere pruiken op 'tzelfde voetstuk zetten, is myn antwoord. De kans — want kansrekening blyft het — op 't wèl behartigen der algemeene belangen, is in eene meer-of-min gemaskerde republiek niet veel grooter, zelfs geringer misschien, dan in eenen despotisch geregeerden staat. Ik vraag waarom de gemiddelde tint der pruiken van de familie KAPPELMAN — een misselyk mengseltje! — met meer juistheid het eerstvolgend *rouge* of *noir* zou prognosticeren dan de kleur der haren van eenen ROMANOF?

NERO kàn worden opgevolgd door TRAJANUS. Het gemiddelde der algemeene intelligentie, met of zonder *census*, is laag, en blyft laag. (9)

En al ware dit anders, dan nog worden krachten die niet in ééne rigting werken, verlamd, en zelfs nu-en-dan geheel vernietigd. Het beslissen by meerderheid van stemmen (7) is... een der zotste pruiken waarnaar een volk z'n speelzetten regelt. Elke dwaling die ooit heerste, werd eenmaal door eene meerderheid op 't kussen gebragt.

En ook MONTESQUIEU's uitspraak dat de minderheid gewoonlyk het regt op hare zyde heeft, hoezeer misschien factisch gegrond, mag niet leiden tot verandering van rigtsnoer. Het beroep op 't gering getal geestverwanten zou slechts in enkele gevallen getuigen van opregtheid en moed, dikwyls van jagt op excentriciteit — een zeer *ordinaire* fout — en zelden

raking gezien met ARISTOTELES.

Welnu... het algemeen welzyn vóór alles! Eischt het belang van allen, dat de eenling onbeduidend zy, wy mogen daarover niet klagen. De onsterfelyke mensheid gaat boven den vergankelyken mensch. By conflict moet het mindere voor 't meerdere wyken. Dit is natuurwet. Dit is noodzakelyk. Dit is goed.

Diezelfde noodzakelykheid zal wel te-weegbrengen dat er ten-allen-tyde weerspannige werklui zyn, die meer doen — en dus iets anders — dan gaatjes-prikken.

Maar, al berusten wy nu in die onderdeelige afrigtingsmethode, waar slechts spraak is van uurwerken en bureaumachines, mogen wy even inschikkelyk zyn omtrent den staat van blokade dien onze zeden over algemeene wysbegeerte hebben uitgesproken? Ik geloof dit niet.

Het voordeel dat de mensheid trekken kan uit welbegrepen verdeeling van den arbeid, zou meer dan te-loor gaan, het zou zich verkeeren in stellig verlies, indien individuële botheid de hoofdvoorwaarde zyn moest van algemeen welzyn.

De eischen der industrie veranderen by den dag. Waar zou 't heen, indien ieder zóó vastroestte in werktuigelyke gewoonheid, dat hy, by de minste wyziging in de behoeften der maatschappy, als *non-valeur* moest worden afgeschreven? Zou niet zeer spoedig 't mensdom gelyken op een troep afgedankte trekvaart-schippers die werkeloos en troosteloos — maar voorál hongerig! — zitten te staren op een voorbystoomenden trein?

En de delegatie-prikkers? Wat moet men met hen aanvangen, als er eens niet meer uit Indië naar Nederland gedelegeerd wordt? Waar moeten *zy* heen?

En de Ministers, en de verzemakers, en de dagbladschryvers?

»En gyzelf?" vraagt men my.

Ik kan op myne eer verzekeren dat ik dezer dagen een vry goeden bezem heb gemaakt van wilgetwygen. Dien zou ik ARISTOTELES toonen. En PYTHAGORAS hoop ik tevreden te

stellen met myn bewys voor zyn theorema, dat eenvoudiger en eleganter is dan 't Euclidische. (**529**) Een present-exemplaar myner IDEËN zou aangenaam zyn aan PLATO, die misschien de onkosten van z'n akademie-reis naar 't mystiek Egypte had gespaard, indien hy wat eerder geweten had dat de waarheid eenvoudig is.

Wysbegeerte, zucht om te weten, te begrypen, is de roeping van allen. Dit moet erkend worden door ieder die 't woord etymologisch-juist opvat.

Dat men, by àndere opvatting, en stilstaande by den akademischen zin dien de meesten daaraan hechten, de filosofie zonder schaê missen kan, stem ik toe. Het is dan ook alleen door spraakverwarring, door speculatie op *misverstand*, dat valsche apostelen het algemeen eigendom tot 'n privatieve broodwinning hebben weten te maken.

Eene zwakke poging om dat bedrog te fnuiken, vinden wy in den titel die ten-onzent aan eenen leeraar in de Natuurkunde wordt toegekend. De zoodanige heet *doctor* of *magister* in de *philosophia naturalis*, in de *natuurlyke* wysbegeerte, leeraar over den aard der dingen *die bestaan.*

Deze benaming is niet zonder ironie op collega's, welker leeraarschap zeer speciaal de dingen omvat die er *niet* zyn.

Het is eigenaardig dat dezen, welker specialiteit officiëel met de al te hoffelyke woorden: bespiegelend, transcendentaal, enz. wordt aangeduid, in het dagelyks leven de geenszins overbodige omschryving van de soort der door hen beoefende wysheid achterwege laten, ten-gevolge waarvan het woord wysbegeerte *zonder meer* allengs de beteekenis heeft erlangd, die wy daaraan in de Duitsche School, en ook by ons, gehecht zien. Als gewoonlyk berust dit wanbegrip op 't verwringen der beteekenis van een woord, op *misverstand.* En met behulp hiervan hebben de beroeps-wysgeeren hun vakje tot eene voor het *plebs* onbereikbare specialiteit

weten te maken.

De natuur-filosofen staan veel lager in de schatting des Volks. Voor ruim een jaar hield een zeer geacht hoogleeraar te Delft, voorlezingen over onderscheidene soorten van sluiting en sleutels. Ik ben overtuigd dat die poging om iets te verkondigen van praktisch nut, den waardigen man benadeeld heeft in de achting van alle smeden en slotemakers.

»Is dat nu 'n geleerde? Hy spreekt over dingen die wy verstaan."

Al *uit* zich het volk zoo niet, jazelfs al *denkt* het niet zoo, het laat zich leiden door zulken indruk.

Met dommen ondank wordt de eerlyke navorscher van waarheid, die de vrucht van z'n streven meêdeelt, geminacht. Stompzinnige eerbied is het loon van den onöpregten kwakzalver, die zich met den zeer problematischen oogst zyner kennis in een akademisch Isis-tempeltjen opsluit.

Zoo wordt, met gelyke ongerymdheid, de vrek geacht naar den rykdom dien hy verondersteld wordt te bezitten, en niet de verkwister, noch zelfs de edelmoedige, naar 'tgeen hy geeft.

Het meêdeelen van de gevonden kennis door natuur-onderzoekers, al kostte hun dit dan ook gewoonlyk den nimbus van geheimkramery, lag in den aard der zaak, en behoeft alzoo geenszins aan edelmoedigheid te worden toegeschreven. By 't behandelen der *stof*, was men wel genoodzaakt telkens in aanraking te komen met het Volk, zonder hetwelk eene nieuwe ontdekking niet in de praktyk kon overgaan, noch aan proefneming onderworpen. Zoolang mogelyk evenwel hebben sommigen getracht hunne meerdere kennis en verkregen resultaten, als specialiteit te exploiteren. Astrologen, alchymisten, natuurprofeten, verkochten de resultaten hunner wetenschap, of den schyn daarvan, zoo duur mogelyk. En niet in eerbied alleen lieten zy zich betalen. Ook klinkende munt was dezen heeren welkom, zoolang die te

bedingen was. *)

Hoe dit zy, hunne specialiteit werd, met of tegen dank dan, aldra publiek domein.

Niet alzoo met de boven- of onnatuur-wysgeren. Nog altyd reikt de hand van den leek niet tot den wolk waarin zy hun laboratorium opslaan. Het onbegrypelyke, het ontastbare, het ongenietelyke hunner wetenschap, bewaart haar voor ontheiliging, en zy kunnen nog lang zonder concurrentie hun vak blyven uitoefenen.

De weduw van een predikant deed my eens schriftelyk de vraag, of wysbegeerte kon zamengaan met theologie? Dit was, naar ze my verzekerde, een der onderwerpen, waarover haar echtgenoot het meest gepeinsd had. Vol onzekerheid over dat vraagstuk was hy gestorven. En zy, nu ook hoogbejaard, wenschte zoo gaarne iets meer daarvan te weten voor ze 't hoofd neêrlegde.

Zoo beleefd en verschoonend mogelyk, kleedde ik een antwoord in, dat eigenlyk hierop neerkwam: indien de theologen volstrekt onwetend willen blyven, zullen zy van begeerte naar wysheid geen last hebben. Voelen zy echter die begeerte wel, dan maakt hen dit tot filosofen, en ze zullen weldra ophouden theologen te zyn.

Maar de goede oude dame was niet tevreden, 'tgeen ik dan ook niet verwacht had. Hare opvatting van 't woord *filosofie* verzette zich tegen de eenvoudigheid van myn antwoord.

Ach, er had moeten inkomen van de soort van wysbe-

*) Voor slechts honderd jaren wist GIUSEPPE BALSAMO (Cagliostro) zich een fleschje met chemisch praeparaat om vuur te maken — wy zouden thans zeggen: een doosje lucifers — door den Kardinaal ROHAN te doen betalen met *dertig duizend franken.* »Maar, zeide hy er by, hy deed dit uit menschlievendheid, en omdat ROHAN een zyner meest volgzame leerlingen was, die verdiende het licht te zien."

geerte die op onze akademiën tot eene specialiteit gemaakt is, en die door menigen ROHAN nog altyd met dertigduizendfrank 't fleschje betaald wordt.

Dewyl ik nu van die filosofie geen verstand heb, kon ik de arme heilbegeerige ziel niet helpen. Tot troost echter verzekerde ik haar dat het tobben zelf van haar echtgenoot, en ook háár onderzoek, veel op wysbegeerte geleek.

Dat wist ze niet. Ze meende dat daartoe een diploom noodig was, veel grieksch, en *ismen* of *anen*.

En dat gelooven velen.

Nog immer gaan sommigen met hun verstand om, als zekere Katholieken met hun zieleheil. »Dat is de zaak van den pastoor." Voor wysbegeerte worden de professers betaald.

Als in de industrie, schynen velen ook in deze zaak zekere verdeeling van den arbeid wenschelyk te achten, en te gelooven dat het vergaderen van kennis, het nasporen van den oorzaak der dingen, aan voorgangers kan worden overgelaten. Ieder ander zou volgens dat stelsel kunnen volstaan met z'n registerwerk over delegatiën of iets dergelyks.

De gilden zyn — nog niet geheel! — afgeschaft. Alles roept en schreeuwt om vry-handel, vry-verkeer, vryen-arbeid, emancipatie...

Alles is uitbundig in betuigingen van *vry*zinnigheid...

En te-gelyker-tyd legt men voortdurend zyn verstand aan banden, door het opsluiten der begeerte om te weten, te kennen en te kunnen, binnen de gehoorzalen der akademie.

Wie 't ploegen, zaaien, maaien, dorschen uitbesteedt, en zelfs het malen en bakken...

Tot het *eten* toe... inclusief...

Bedenke dat hy toch altyd belast blyft met de »eigen digestie" waarover ik my zoo verheugde in **338**, een tekst waarvan ik nu geloof de strekking eenigzins te hebben toegelicht.

554*. (blz. 4. *Afkeer van arithmethische juistheid.*) Het geloof aan de drieëenheid, aan den overgang van *niets* in *iets*.

555*. (blz. 6. *Meeting* te Batavia in Mei 1848.) De heeren die deze opschudding bewerkten, gaven duidelyk blyk dat zy niet het minste begrip hadden van de verhouding tusschen Indië en Moederland. Dit belet niet dat een hunner — 't is te hopen dat hy later wat wyzer geworden zy — jaren lang minister van Koloniën geweest is, en nu als Gouverneur-Generaal aan het hoofd staat der indische bezittingen, eene omstandigheid die ten-zeerste pleit voor de zedelyke grondstelling dat men nooit z'n kinderen moet verdrinken... als 't jongetjes zyn.

De heer ROCHUSSEN die in 1848 door de *nederlandsche* natie belast was met de functiën van *Kommandant op 't oorlogsvaartuig* INSULINDE, deed met het smoren van die meeting, zyn pligt. Het gekibbel over liberalismus of behoud heeft niets te maken met den hem door instructie en aard der zaak voorgeschreven gedragsregel.

Ik onthoud my nu van verdere behandeling dezer kwestie en van de daarmede in-verband staande eischen der zoogenaamde liberalen, omdat ik een en ander uitvoerig behandel in myne tweede brochure over Vryen-Arbeid *) waarnaar ik meen te mogen verwyzen.

556*. (blz. 7. *Zekere theologiën.*) Wat *niet* is, is in 't geheel niet. Het ongerymde *is* niet, en wat *niet* is, is *ongerymd*. De lieve logica verbiedt ons alzoo aan dat adjectief eenen vergelykenden of overtreffenden gradus toeteken-

*) Te Delft, by J. WALTMANN JR., 1870.

nen. Alle ongerymdheden zyn precies even... ongerymd.

En dat spyt me nu eenigzins, omdat het my de gelegenheid beneemt te verklaren dat het Protestantismus my ongerymder voorkomt, dan de leer der Katholieken.

Een keten is niet sterker dan zyn zwakste schakel. Wie dus ketens gebruiken wil, moet met de schakels waaruit deze bestaan, voorzigtig omgaan. Dit nu doen de Protestanten niet. Zy vylen gedurig hier-en-daar iets weg, en toch geven zy voor dat de zamenhang behouden bleef.

Kinderen vermaken zich met het opzetten van gebogen speelkaarten die elkaêr na 't omstooten van de achterste in den rug vallen. — Daar ik nu niet van legers of Krygskunde spreek, ligt er ditmaal in het laatste woord niets onzinnigs. — Schoppen-boer werpt Klaver-zes om. Klaver-zes bewyst gelyke liefdedienst aan ruiten-aas. Deze stuwt weer zyn voorman. En zoo gaat het voort tot de laatste kaart toe, die we nu, ter-eere van de onbevlekte ontvangenis, harten-vrouw zullen noemen.

Al die Kapucyntjes — zoo noemden we die goedige kaarten in m'n jeugd — staan op hunne plaats, vallen als helden en doen dus hun pligt. Maar wie er een tusschen-uit neemt, breekt het verband, en kan dan niet verlangen dat schoppen-boer middelyk oorzaak worde van harten-vrouws val. Die eisch zoude onbillyk wezen.

De Protestanten zyn zoo onbillyk. Ze gaan ruw om met de tusschen-staande Kapucyntjes, en toch verlangen zy dat O. L. V. *ter-zaligheid-van-Harten* in verband blyve met den schoppen-boer die ADAM en EVA uit den tuin jaagde.

Ik zoude dit ongerymd*er* willen noemen dan 't vermaak der kinderen die de kapucyntjes zoo aardig wisten op te zetten.

Alle vyftig kaarten staan op vry gelyke — immers aan het doel beantwoordende — afstanden, tusschen het oude Paradys dat in GENESIS verloren ging, en 't celletje van den biechtvader, waarin men zich op een nieuw Paradys abonneren kan.

En... mogt er hier-of-daar een echt kapucyntje ontbreken, de inventieve jeugd der mensheid heeft die gaping aangevuld met eigengemaakte poppetjes van perkament. Daar liggen bullen en breven gereed in menigte, waaruit de jonkheid knippen kan naar hartelust.

Wie zich met kapucyntjes vermaakt, mag dat knippen niet versmaden.

Daar echter ongerymd*er* reeds geen woord is, moet ik my ook van den superlatief onthouden, en dus zwygen van de modernen. Ze komen er goed af.

557*. (blz. 8. *Iemand die* in zichzelven *de noodige geschiktheid heeft.*) Hier betreden wy een allergevaarlykts terrein. Wie zal de hier bedoelde eigenschappen beoordeelen? M. a. w: wie is bevoegd tot het schatten van bevoegdheid?

Gelyk veelal moeten wy ons hierin behelpen met fictiën. Behoudens achtslaan op tegenbewys, *nemen* wy *aan* dat een getuige de waarheid zegt. Wy *nemen aan* dat een schoenmaker verstand van schoeisel heeft. Wy *nemen aan* dat een *expert*... expert is.

Nu, dat moet wel. Doch al zyn wy in veel gevallen veroordeeld genoegen te nemen met zulke armzalige hulpmiddelen ter benadering van waarheid, om te geraken tot onbloedige afdoening van zaken — het eenig bereikbaar doel der zoogenaamde justitie — de wysbegeerte mag zich niet tevredenstellen met zulke by-gebrek-aan-beter's. Haar doel is niet »zaken af-te-doen" maar *waarheid-zoeken.*

Zeer wel weet ik dat ook haar doel onbereikbaar is (1)

doch dit is de vraag niet, wyl dit geen afbreuk doet aan de waarde van het streven (**146, 147, 517**).

En ook zy is wel genoodzaakt gebruik te maken van hulpmiddelen van nog minder gehalte dan 't reeds zoo feilbaar eigen-aanschouwen.

Wat wy zekerheid noemen, is slechts eene verondersteld-hooge mate van waarschynlykheid, en het is onze pligt — by-benadering alweder — den juisten grens te bepalen, waarop dat veronderstellen zou overgaan van kleingeestige scolastieke ziftery in onwysgeerige ligtvaardigheid.

Men mag den »filosoof" die zich onzeker betuigt van z'n eigen bestaan, ongestraft oorvegen geven. Hy zal niet klagen. Hy mag niet *verzekeren* dat gy hem geslagen hebt.

Wy mogen aannemen als *zeker* dat er een land is, dat Spanje heet. Dat eene rivier in Amerika *Maschaschabe*, vader der vloeden, genoemd wordt. Maar het voorschieten van fondsen op *châteaux* in dat Spanje — *Böhmische Dörfer*, zeggen de Duitschers — is ònwysgerig, als 't nemen van actiën in LAW's Mississipi-maatschappy.

Dat er ten-tyde van JEZUS, Joden waren, zal wel *zeker* zyn. En daaronder waren schoenmakers, d. i. ambachtslieden die schoeisels vervaardigden, waarvoor nu ten-onzent laarzen, schoenen, muilen en klompen — *holz-blocken* — in de plaats gekomen zyn. Dit mogen wy eene tweede *zekerheid* noemen.

Wy geven den wysgeer verlof den grens waarvan ik zooeven sprak, uittezetten tot het aannemen der *zekerheid* dat er onder die Joodsche schoenmakers een was, die den persischen naam AHASVEROS droeg. Ook dat die man zich ongastvry betoonde, en den gemartelden JEZUS een dronk water weigerde. Nog meer: die onvriendelyke ambachtsman werd zeer oud...

Dat spreekt vanzelf. Wie slechts eigen leed voelt, kan 't lang uithouden. Mede-lyden is afmattend.

»En z'n baard groeide...

Ook dàt neem ik aan als *zeker*. De lezer zal me heel goedig vinden, van-daag.

»Onze AHASVEROS liep rond...

Niets is *zekerder*. Oude menschen kunnen den slaap niet vatten. En als men dan zooveel schoenen gemaakt heeft, is niets natuurlyker dan die op z'n ouden dag te verslyten.

»Hy kon geen rust vinden...

Dit is 't *zekerste* van alles. Ik ook niet, al weigerde ik dan nooit een dronk waters aan een martelaar.

»Hy kwam te Rome...

Schitterende *zekerheid*. Dáárheen immers leidt *tout chemin?*

»Op z'n terugreis rustte hy... niet uit in den herberg Boschhek by den Haag...

De *zekerheid* begint me te overstelpen. In den dorpel van dien herberg vindt men, als eigenaardig adreskaartje van een schoenmaker, den diepen indruk van 's mans voet, *) een klaar bewys dat hy daar niet gezeten of gelegen heeft, in welke beide gevallen de empreinte een heel andere vorm hebben zou.

»Zyn misdaad blyft onvergeven tot...

---

*) Men zie hierover: *Groen-en-Ryp van* THRASYBULUS (BUSKEN HUËT) maar nog liever dien dorpel zelf. Wie dáárna nog twyfelt... verdient modern te worden, 't ergste wat 'n mensch die z'n verstand lief-had, overkomen kan.

Zeker, zekerder, zekerst. Alle dingen blyven wat ze zyn tot ze veranderen.

»De legende van den Wandelenden Jood is alzoo...

Lezer, ik betuig u, in 't reisverhaal van een duitschen predikant gelezen te hebben: »dat de waarheid der daaromtrent onder 't Volk verspreide meening boven allen twyfel verheven was, dewyl *hyzelf* het stroo gezien had, waarop de man den nacht had doorgebragt in 'n schuur — ei, dus toch *gerust?* — en den naam gelezen, dien AHASVEROS aan den wand had geschreven."

Zie, ik mogt voor 'n oogenblik zoo makkelyk zyn in 't aannemen van zekerhedens, omdat ze op dìe zekerheid zouden uitloopen.

Terugkeerende tot onzen tekst, vraag ik of die dominé »naar buiten mag worden gezonden om te zien of 't regent?"

Het is onmogelyk àlle oorzaken te voorzien die velen onbevoegd maken tot de functie van waarheidsbode. Van domheid gaf ik een staaltje, en deze speelt dan ook eene hoofdrol. Het staat aan hem die van de ontvangene mededeeling gebruik-maken wil, te beoordeelen of de naar-buiten gezondene intellectueel by-magte is tot juist opmerken en onverdraaid weergeven. Onder de dommen zyn de zeer-dommen 't minst lastig. Hunne berigten dragen heel oprecht den stempel der bêtise — als autografen van AHASVEROS — op 't voorhoofd. De meesten evenwel zyn zelfs in domheid te middelmatig voor zoo'n waarschuwende overdryving. Tot het doorgronden van halve domheid is heele scherpzinnigheid noodig. Nu, ook dàt heeft z'n nut. Het oefent.

Is 't wel wáár dat domheid een hoofdrol speelt? Zoude ook

misschien eigenbelang...

Dit kan ik kort afdoen. Men wapent zich daartegen het best door een nauwkeurig onderzoek of misschien Mr. JOSSE die u komt vertellen dat ringen, oorhangers, hemdknoopen, borstspelden en kuitgespen zoo byzonder mooi staan, *orfèvre* is? MOLIÈRE gaf ons dit lesje dat we dagelyks in-den-wind slaan.

Er zyn menschen die door de uitdrukking: »wat ik niet *zelf* gezien heb, geloof ik niet" een certificaat van onömkoopbaarheid aan hun oordeel uitreiken. Ik kan 't niet als zoodanig aannemen.

»Gezien" zal wel beduiden: *waargenomen*. Zonder deze regtzetting van de uitdrukking immers, zoude die soort van alledaags-wysgeren het bestaan van koorts, muziek, groei, pyn, geur, enz. moeten ontkennen.

Hoe durven zy de betaling wagen van een spoorkaartje naar 'n plaats waar ze nooit geweest zyn? Dat is zeer onvoorzigtig.

Is er al dan niet een Noordpool? Niemand heeft zoo'n ding »zelf" gezien. Ja, niemand zag het, ook zonder zelfheid, door de oogen van anderen.

Dat gewigt-leggen op zelf-waarnemen is slechts dan niet ongerymd, indien men bewys geeft van helderen blik, onbevooroordeelde opvatting, correcte redeneerwyze, en *moed* tot het aannemen van de slotsom. (**143**) Ik spreek nu niet van de speciale kunde die in gegeven gevallen onmisbaar wezen kan.

Waar een of meer dezer eigenschappen ontbreken, is dat beroep of professer ZELF, belachelyk, en zeer dikwyls verdient een verwaand: »ikzelf heb het gezien" tot antwoord:

— M'n lieve man, ik wou liever dat 'n ander het gezien had.

Of:

— Dan zal 't wel waar wezen. Als *ik* 't gezien had, zou

'k twyfelen.

Meent men dat de laatste tien alinea's in tegenspraak zyn met de in **553*** verdedigde stelling dat Wysbegeerte eene roeping van alle menschen is? Ik geloof het niet. Als in dat nummer, dring ik op zelf-waarnemen, zelf-oordeelen, zelf-besluiten aan. Maar ik wenschte dit alles verbonden te zien met wat blyken van ernstige inspanning. Wie 't ploegen en eggen verzuimde, neme geen deel aan het oogstfeest, alsöf hy behoorlyk had meêgewerkt. Dit is stuitend voor den arbeider, die in 't zweet zyns aanschyns derft. *Suum cuique*, *zelfs* den eerlyken werkman die geen graankorl verwaarloosde, geen aar vertrad. De dagdieven moesten in hun eigen belang bedenken dat er weldra niets te dagdieven vallen zou, indien hy zich niet inspande.

558*. (blz. 9. *Likdoorns.*) Aan het nauw verband tusschen deze onbescheiden Europeanen, met altyd-wandelende schoenmakers en de behoefte aan vulgarisatie van de wetenschap, heeft de lezer de volgende vertelling te wyten, waarin zeer weinig voorkomt van de onderwerpen die my aanleiding gaven tot de mededeeling.

Ik was te Marseille in 't *Château des fleurs.* Publiek poseerde. Er waren Turken en Grieken, Engelschen, Duitschers en Amerikanen, ja-zelfs Franschen. Misschien ook waren er menschen in dien tuin. Er werd gedanst, gelachen, gedronken, gepraat...

Eene vrouwspersoon trok myne aandacht. Ze was geloof ik wat men gewoon is mooi te noemen, en gekleed... méér dan gekleed. My beviel ze niet.

Ik merkte op dat ze door vele jongeluî zeer gemeenzaam werd aangesproken.

— *Bonsoir*, *Adèle!*

— *Tu ne danses donc plus, Adèle?*

— *Comment, Adèle, tu ne prends donc rien?*

— *Je viens de voir Gustave. Il te recommande de bien te couvrir. Mets ton shawl... il fait frais... où est-il?*

— *Dans la voiture*, antwoordde ADÈLE, en ze wenkte...

Voor ik u nu zeggen mag lezer, wien of wat zy wenkte, moet ik u vragen wat gy van ADÈLE denkt?

Daar ik u nog weinig données leverde, zult ge spoediger gereed zyn met uw oordeel, dan ik die haar zag. Niets is haastiger in besluiten dan onwetendheid.

»Een gemeen schepsel...

Ge kunt het geraden hebben. Doch geraden ook maar. Want indien ge alles hadt waargenomen wat ik waarnam, zou uw oordeel misschien anders uitgevallen zyn.

ADÈLE wenkte een *groom*, een aardig mannetje, iets grooter dan 'n bakerspeld. Hy had een scharlaken buisjen aan, en droeg dito pet, beiden met goud gegalonneerd. Zyn gezigtje glom als gepolyst ebbenhout...

Want ADÈLE's *groom* was een neger. Wel een mikroskopisch-kleine neger, maar een neger wàs hy.

— *Madame!*

— *Mon shawl, Abbas! Demande à Therèse!*

Ik reteneerde m'n stoel, en maakte my dus schuldig aan het vergryp waarover ik me zoo dikwyls erger in anderen. Op dergelyke publieke plaatsen ziet men gewoonlyk de helft der zetels op non-activiteit. Het afschaffen van dat ingeslopen misbruik zou veel bydragen tot comfort, de som van genot verhoogen, en dus deugdzaam zyn. (**177**, slot.)

Bovendien ze staan leelyk — in alle beteekenissen — die tegen de tafeltjes leunende stoelen.

Vooreerst is 't onbarmhartig, omdat de tafeltjes-zelf ge-

woonlyk kreupel zyn, en dus niet dan zeer onbillyker-wyze kunnen belast worden met het schragen van andere voorwerpen, waaraan de goede natuur, door bemiddeling van den schrynwerker, vier pooten gegeven heeft. Ieder moet op z'n eigen beenen staan, als betoogd werd in **552**.

En ten-tweede — de vergelyking met professers en leeken is uit — elk dier luie viervoetige torens van Pisa legt een ongunstig getuigenis af van 't karakter des laatsten bezitters. Een goed verstaander heeft maar een halven stoel noodig om den tekst te begrypen: »al verkies ikzelf nu rond-te-loopen, toch wil ik eigenaar blyven van 't bezef dat daar ginds ten-mynen-genoege iets onbruikbaar wordt gemaakt voor 'n ander." Ligt daarin niet al de onstaathuishoudkundige nydigheid der doode-hand?

Eilieve, als onze AHASVEROS eens alle dorpels had omgekeerd, waarop hy niet rustte, wat zou er worden van de herberg Bosch-hek?

Waar zou *ik* zitten, indien al de Engelen die vroeger de aarde bezochten, hun zetels hadden omgekeerd? Die uit Genesis XIX schynen zoo onheusch geweest te zyn, en daarom zeker is 't nu in de streken waar LOTH woonde, zoo heel ongezellig. Ik voorspel geen betere toekomst aan 't *Château des fleurs* te Marseille.

Dat ik ditmaal meêzondigde, kan eenigzins verontschuldigd worden. In m'n hoedanigheid van student in menskunde, moest ik den kleinen ABBAS naloopen, en tevens my een plaatsje verzekeren in de nabyheid van MLLE ADÈLE... *Omnibus*. Zoo had ik haar voorloopig gedoopt...

»Toch 'n gemeene meid alzoo, *malgré* den *groom*?"

Hm! Juist om daarvan iets te weten, wilde ik haar *voiture* zien. Men moet veel en nauwkeurig onderzocht hebben, voor men iemand voor gemeen houden mag. In wysbegeerte

en menskunde, beduidt een *groom* weinig. En dan zoo 'n kleine. Ook uw »malgré" lezer, is zeer onwysgeerig. Ge hadt evenveel reden ADÈLE voor 'n gemeen schepsel te houden òm dat kleine zwarte ding, als in-weêrwil daarvan. Te Marseille, gelyk in de meeste plaatsen aan de Middellandsche zee, krioelt het van negertjes, en de weelde waarvan zoo'n onsterfelyk meubelstuk getuigenis geeft... nu ja, die is als andere weelde. Ze getuigt *per se* evenmin voor of tegen bravigheid, als armoede.

Hoe dit zy, ik wilde ADÈLE's rytuig zien, *zelf*-zien. En, als 't mogelyk was, haar koetzier. En veel meer nog. Ik wilde haar uitkleeden...

»Hè?"

Ja... *moralement parlant.* Uw *hè* is zeer onkiesch, lezer. Ik had u uitdrukkelyk gezegd dat de tuin druk bezocht was. Ik wilde *weten.* Ik voelde iets in my dat me aandreef...

»Tot het ontdekken van een werelddeel, als in **517**?"

Ja. En tot het zamelen van wat materiaal, voor 't geval dat het lot me nopen zou IDEËN te schryven. Slechts zedelyk wilde ik die ADÈLE ontkleed zien, schoon het toeval... doch dit later.

Wat de werelddeelen aangaat... helaas! ABBAS ging me voor naar eene plaats waar geen enkel Amerika liggen kon, naar 't buvet. Hy zette de teenstukken van z'n glinsterende écuyer-laarsjes op de plint, trok zich òp, en piepte, door glazen en karaffen heen, de buvetjuffer toe:

— *Fous pouver dire moi femme-cham Madam marquis?*

— *Oui, mon petit sapajou. La voilà qui danse. Tiens... voilà de quoi te blanchir l'estomac...*

En ze reikte hem een slokjen amandelmelk toe, dat ver-

smaad was overgebleven in een gebruikt glas.

ABBAS klom-af van z'n plint, dronk, bedankte en liep heen.

Ik volgde hem naar de aangewezen plek, waar eene quadrille druk bezig was met aller-ingewikkeldste evolutiën. Als in de wereld, scheen niemand tevreden met z'n plaats. En ook THÉRÈSE...

»Hoe kondet gy weten wie THÉRÈSE was?"

Zeer eenvoudig. ABBAS sprong op den sleep van haar kleed, en speelde den Jozua. Ze moest wel stilstaan, die draaiende maan der zonnemaagd ADÈLE. Knorrig vraagde zy naar de oorzaak van die stoornis.

JOZUA zei dat »Madam MARQUIS" haar deed roepen.

— *Eléonore, auriez-vous la complaisance de prendre ma place... pardon, M'sieu Jules... madame la marquise me demande.*

En ze volgde ABBAS naar hare meesteres.

— *Est-elle toquée de sa marquise!* hoorde ik in 't weggaan hare vriendin MLLE HERMINIE zeggen.

»Hoe wist gy den naam dier vriendin?"

Vooreerst omdat alle danseuses in publieke tuinen eene vriendin hebben die dezen naam draagt. Vervolgens omdat de spreekster er een gezigt naar had om HERMINIE te heeten. Ze zag er allergemeenst uit. Maar... als ik me ditmaal vergist mogt hebben, vergeef het my. Het doet niet tot de zaak. Wy hebben te onderzoeken wie ADÈLE is...

»Dat kan zyn. Maar bovendien wachten wy een-en-ander over likdoorns en popularisatie van wetenschap."

Als ik dat heb toegezegd, zal ik trachten woord te houden.

— THÉRÈSE, *veuillez me chercher mon shawl, il est dans la*

voiture.

— *J'y vais, madame!* En ze ging.

Ik ook. De koetsier heette JOHN, en zag er welvarend uit...

»Toch blyf ik gelooven dat het een gemeene troep was."

Je ne dis pas non. Maar 't zou de zaak niet mooier gemaakt hebben, als die koetsier mager geweest was. En ook zyne hoedanigheid van engelsman geeft weinig licht. Het rytuig was prachtig...

»Toch een gemeene troep!"

Ik hoop dat ge ongelyk hebt. Het ware jammer geweest voor die mollige kussens van fyn paarlgrys laken. Voor die raderen, yzersterke symmetrische spinnewebben. Voor die veeren, mager en taai als 'n man van karakter. Voor dat verlaksel, schalk plagend met diep-glimmenden schyn van doorzigtigheid. De wagen was mooi.

En ook THÉRÈSE zag er veerkrachtiger uit dan ik zoo-even meende, toen ABBAS haar op den staart trapte. Ik had den tyd haar nog-al aandachtig te beschouwen, terwyl ze met behulp van JOHN den shawl uit het rytuig nam, en daarna met dezen een gesprek hield, dat ik eerst straks mag meêdeelen, omdat m'n uitgever een kleingeestig man is.

Ik weet den naam niet van de firma waar de Homerussen hunne rhapsoden lieten drukken, en dat spyt me. De zangers van Ilias en Odussee bragten de meeste feiten en gesprekken tweemaal in rekening. Eerst verneemt de lezer dat er iets gebeurd is, en daarna wordt die gebeurtenis — liefst met dezelfde woorden van den auteur — nog-eens verhaald door AJAX, DIOMEDES, TRIPTOLEMUS en de rest. Die gewoonte is voor

'n schryver allerpleizierigst, en 't is geen gunstig kenmerk onzer beschaving, dat we hierin zoo barbaars zyn teruggegaan. Indien ik u nu had medegedeeld, lezer, wat er tusschen JOHN en de *femme de chambre* naast dien *landauer* voorviel, zouden de heeren Gebroeders VAN HELDEN straks, by THÉRÈSE's terugkeer in den tuin, het relaas van 't reeds vernomene onbarmhartiglyk schrappen. Als 't waar is dat HOMERUS bedelde, moet hy dat — als SINT-LABRE, LAZRE, LAPRE... ik weet den naam niet regt — voor z'n pleizier gedaan hebben. Hy was z'n Heiligen menig kaarsje schuldig, evenzeer als HEINRICH HEINE, die zoo in z'n schik was met zyn uitgever, dat hy de goden dankte: *weil sie ihm den* JULIUS CAMPE *zum Verleger gegeben...*

Ik ben minder gelukkig, en mag dus de kans niet loopen dat straks »Madame la marquise" onze THÉRÈSE den mond snoert met 'n bar: »Ik weet al. Het staat op pagina zooveel."

O VARUS-VAN HELDEN, geef my den geduldigen AGAMEMNON weêr!

Ik ben zeker dat hy 't niet doet.

Gedurende den tyd dien ik noodig had voor deze klassieke ontboezeming, waren myne twee dwaalsterren hunne zon genaderd. En ik was de derde. Myn stoel — beschermd door de alöm geëerbiedigde heiligheid van misbruik — was ongedeerd. Hy speelde nog altyd den leek die tegen een professer leunt. En ook myn suikerwater stond geduldig te wachten, als 'n Griek die naar HOMERUS luistert.

Minder geduldig riep onze marquise THÉRÈSE toe:

— *Il me semble que vous prenez votre temps, mademoiselle! Voilà une heure que j'attends mon shawl... allons, qu'on se dépêche un peu...*

— *Mon Dieu, madame... quel malheur!* zei THÉRÈSE, terwyl ze den »Inde" om de schouders wierp van 't voorwerp dat

ik my tot Karper had gekozen. (**250, 251**)

— *Un malheur? Qu'y a-t-il?* riep ADÈLE haastig, en ze werd op eenmaal schooner dan haar portret. Er kwam ziel op dat gelaat.

Een huurkoetsier was van den bok gevallen. JOHN en een paar anderen hadden den zwaar-gewonde ergens binnen gebragt... weinig hoop op herstel... vyf kinderen... zwangere vrouw... dood-arm...

— *Où donc!* riep onze Karper, en wèg vloog ze, THÉRÈSE volgend, die haar tot JOHN bragt. ABBAS en ik...

— *Merci monsou*, zeide hy, omdat ik hem op den arm nam, daar ik voorzag dat hy anders z'n meesteres verliezen zou in 't gewoel.

Toen we in de buurt kwamen van THÉRÈSE's quadrille, hoorde ik kommanderen:

— *Mesdames et Messieurs... à vos places!*

Ja, dacht ik, dat 's makkelyk gezegd. Waar *is* de plaats van ADÈLE?

Als om te antwoorden op die vraag, riep JOHN, de deur van 't koetshuis eener *bastide* *) openstootende:

— *C'est ici, Médèm!*

— *Il faut du linge... un médecin... de l'eau fraîche... vite, vite...*

— *Et un prêtre, Madame*, zeide THÉRÈSE.

— *C'est possible... mais de l'eau*, JOHN, *du linge...*

Ze zocht naar iets dat dienen kon tot verbandlinnen. De shawl hinderde haar... daar vloog het ding...

Ik raapte den »Inde" op, en wikkelde ABBAS er in. Niet zoozeer om 't mannetje te koesteren, als wel omdat ik my iets wilde te doen geven om me wys te maken dat ik geen verder aandeel nam in het lot van den armen lyder, dan

*) *Bastide* noemt men in 't Zuiden van Frankryk eene villa, 'n optrekje buiten de stad.

met de eischen myner menschen-studie overeenkwam. Ik wou 't grappig vinden Afrika wegtestoppen in Azië, den Nubiër in Kashmir...

Ach, 't lukte niet.

Het eenige, waarin ik *nu* slaag, is 't voorbygaan van den indruk dien de stervende op my maakte. Wy willen over Adèle spreken, en over haar maantje...

»En over likdoorns?"

Ja. Thérèse kwam aanslepen met 'n stal-emmer vol water. Adèle, neergeknield naast het stroo waarop men den armen lyder gelegd had, bette zyne wonden met haar *guimpe*. De *valenciennes* was wat dun voor zoo'n dienst, en te spoedig verzadigd van bloed. Ze scheurde zich 't eene kleedingstuk na 't ander van het lyf, en wierp die ontevreden weg, als er bleek dat ze niet konden dienen voor het doel. Weldra stond ze in 't kostuum der Somnambule, in de opera van dien naam.

En 't koetshuis was vol koetsiers... grootvaders met huisgezinnen, wil ik hopen.

Quousque? zuchtte ik met Cicero, maar iets minder verontwaardigd dan hy, en niet zonder hoop dat Catilina nog wat zou voortgaan op den ingeslagen weg. En toch — o zonderling spel van 't gemoed! — toch bedacht ik een grandioos offer van myn zy, dat ik dapper uitvoerde. Juist toen de slaapwandelaarster Thérèse sommeerde even als zyzelf zich te ontdoen van wat ze kon missen en niet missen, besloot ik, die zoo gaarne daar bleef, den wondheeler te halen. John namelyk was onverrigter-zake terug-gekomen. Ik legde den pyp drop in een hoekjen, en ging.

Toen ik met Dr. R. den stal weder betrad, vonden wy eene liefdezuster en een priester by de legersteê. Thérèse zag er even indécent uit als zoo-even hare meesteres, die

nu den kleinen ABBAS uit haar shawl verdreven, en zichzelf daarmeê vertoonbaar gemaakt had.

De zieke had nog niet gebiecht. Hy mompelde een-en-ander binnen'smonds, dat ADÈLE scheen aantegaan. Zy schreef nu-en-dan iets op van wat de man met moeite verstaanbaar maakte.

— *Trente*...

— *Oui*, knikte de zieke.

— *Cinq?*

Dit scheen onjuist, want de stervende gaf zich moeite met het hoofd te schudden.

— *Madame, veuillez vous retirer maintenant*, bromde de liefdezuster, *vous voyez bien que le malade a besoin de secours spirituels*...

En ze trachtte onze Karper op-zy te dringen.

Maar deze bleef waar ze was.

— *Un moment, ma soeur. C'est trente alors?*

Dit scheen wel eenigzins goed geraden, maar niet geheel. De zieke was niet tevreden...

— *Voyons! Trente... un?*

Neen.

— *Deux?*

Neen.

— *Trois?*

Neen.

Zoo ging ze voort, de vingers opstekende, als kinderen by 't bok-sta-vast.

Na vyf-en-dertig viel haar shawl los...

't Was 'n indécent schouwspel.

Gelukkig dat het schandaal kort duurde. Het huisgezin van den armen lyder woonde in nummer 37 van de straat die ze reeds wist en genoteerd had.

— *Maintenant je vous cède la place, ma soeur*... zeide ADÈLE opstaande. *Soyez tranquille, mon ami, on aura soin des vôtres.*

Venez, THÉRÈSE. ABBAS, *viens*...

Buiten komende riep zy JOHN te-vergeefs. Ook haar *voiture* was niet te vinden. Er bleek dat Dr. R. een-en-ander naar zyn huis had gezonden om instrumenten, en naar den apotheker om geneesmiddelen te halen.

— *A pied alors!* riep 't ongekleed paar, en ABBAS trippelde meê. Gelukkig dat het nacht was. Ik zag het drietal binnengaan in een deftig hôtel op den *Cours de la Reine*. De concierge ontving »Madame LA MARQUISE" met grooten eerbied...

»Dus tòch geen gemeen schepsel?"

Om daarvan iets meer te weten, lezer, moet ge my nogeens vergezellen naar het *Château des fleurs*.

Weêr zat ik daar, en dronk de *eau sucrée* niet, die ik besteld had om m'n entrée te betalen. ADÉLE was er weder, en ik had gezorgd een plaatsjen in hare nabyheid te bekomen. Aan een tafeltje, links van my, zaten twee jongeluî. Ik zocht met hen in kennis te komen, en 't gelukte. Het waren vriendelyke, voorkomende jonge lieden, 'tgeen my toen minder verraste, dan jaren later 't geval zou geweest zyn, nadat ik ondervonden had dat de hoffelykheid der Franschen grootendeels tot de boeke-waarheden behoort, die zyzelf — nog-al ònhoffelyk — uitstrooien. Iets waarin ze vry precies gelyken op andere natiën.

Myn beide vrindjes zagen er deftig uit. Aan hun uiterlyk ontbrak niets dat den completen jongen-mensch maakt. Zy droegen — zeer ongezonde — *bottes vernies*, en waren blind, of nagenoeg. Voor ik, door 't aanreiken van een lucifer-bakje kennis met hen maakte, had ik opgemerkt dat een hunner zeer eerbiedig was opgestaan, en gegroet had — waarachtig, hy boog — toen de firma ADÈLE, THÉRÈSE & ABBAS voorby-

kwam. Tot myn genoegen bleek er niet dat een der leden my herkende, zelfs ABBAS niet...

Geen ondankbaarder werk dan 't koesteren van werelddeelen.

Des-te-beter, dacht ik. Van àl te naby wil ik ADÈLE niet zien. Niet uit vrees dat ze my zou tegenvallen by nauwer kennismaking — want zéér gunstig dacht ik niet over haar, en van groote teleurstelling kon dus geen sprake zyn — maar omdat ik by ervaring wist dat niets zoo weinig op een mensch gelykt, dan de wyze waarop hy zich voordoet. Dit is dan ook de reden waarom menskundigen zoo vaak gebrekkige menschenkenners zyn. Ik ben zeker dat LAROCHEFOUCAULD, LA BRUYÈRE, MONTESQUIEU en dezulken ligt te misleiden waren, omdat zy zich telkens moeten bedrogen hebben in de toepassing hunner algemeene waarheden op byzondere gevallen. De gemiddelde som der eigenschappen van eenlingen vormt *type*, maar geen individu *is* type. Het is voor CUVIER te hopen dat hy z'n keukenmeid belast hebbe met den inkoop van biefstuk, en ichthyologen die zelf ter-markt gaan loopen gevaar bedaagde zeevisch te eten.

Zoo ook is een mathematicus gewoonlyk een ongelukkig speler. Dit zal ik aantoonen by 't voortzetten myner MILLIOENEN-STUDIËN, die in het Dagblad »het Noorden" zyn afgebroken »omdat — volgens verklaring der redactie van die courant — de lezers er niets van begrepen," een duidelyk blyk dat ik de kunst niet versta my behoorlyk uittedrukken. Daarop moet ik my dus toeleggen.

Wie biefstuk en schelvisch te behandelen heeft, behoort *ad hoc* bekwaam te zyn, en 't is de pligt van zoöloog en vischkenner zich thuis te voelen, ook op de markt waar andere dingen worden verkocht dan sauriërs en mastodonten. Volmaakte wysheid zoude meêbrengen dat men, het algemeenhoogere kennende, tevens bedreven ware in de afwykingen van 't byzonder-lagere.

Zoolang men evenwel vreest dat de sprongen van den

Karper ons 't nauwkeurig waarnemen beletten, doen wy verstandig op 'n afstand te blyven, en niet »zelf" naar de markt te gaan.

En daarom maakte ik, om iets van ADÈLE te weten, kennis met Mr. HENRI en Mr. AUGUSTE.

't Waren beste jongens. Nadat we elkaêr verteld hadden hoe vol de tuin was, dat het straks nog voller, en 'n paar uur later weêr leeg worden zou, bragt ik het onderwerp op...

— *Cette dame là-bas... vous la connaissez?*

— *Mais si! Elle est ma cliente.*

Ah, begreep ik, Mr. AUGUSTE is advokaat. HENRI, iets jonger, zal nog student zyn.

— *Elle est bonne fille... très-bonne fille*, verzekerde deze.

Ik vond die lofspraak eenigzins vreemd, om den titel dien ik ADÈLE had hooren geven.

— *Elle est marquise?* vraagde ik.

— *C'est égal... elle est bonne fille!* riep AUGUSTE.

Dat »c'est égal!" was prachtig. Ik zwom *en pleine démocratie*, naar 't scheen. Markiezin, hertogin, koningin, wereld-deel, zon... alles gekheid, stof en asch! Zy is *bonne fille!* Dat 's wat ànders!

Ik maakte een buiging in myn binnenste voor dien AUGUSTE, en vergaf hem 'n oogenblik den onnoodigen neusknyper die hem zoo leelyk stond. Ik die veeläl te-hoog gryp — men zoeke hierin niet de minste booze toespeling op de lezers van 't Noorden — ik had by dien AUGUSTE te laag getast. Myn schelvisch vertoonde zich ditmaal heel onverwacht als Leviathan.

Ik begon my tehuis te voelen op de markt, en wenschte myzelf geluk, ditmaal niet myn keukenmeid gezonden te hebben.

Uit schaamte over myne vergissing hield ik als boete eene lankdradige verhandeling over het goede... of wou dit doen. AUGUSTE viel me in de rede met een verhaal van wat

Adèle gedaan had voor 't gezin van een verongelukten huurkoetsier. Hy scheen my te willen straffen voor al de gemeenplaatsen die ik gereedmaakte voor m'n oratie. En gelukkig! Wie weet of ze niet waren uitgeloopen in de fadaise van 'n congressig: *liberrté*, *égalité*, *fraterrnité.*

Adèle had voor alles gezorgd. Ze had gewaakt by de arme weduw die ziek was, ze had den kinderen kleêren en voedsel gegeven, eene *garde-malade* gehuurd, geneeskundige hulp verschaft, een luiermand besteld. In haar hôtel...

»Dus toch géén gemeen schepsel?"

Lezer, oordeelt ge nu zoo, omdat Auguste van haar »hôtel" sprak? Och, 't doet er zoo weinig toe, hoe 't ding heet waarin men z'n verblyf houdt. Zelfs in nederige hutjes op de hei vindt men deugnieten, en ik heb een braaf man gekend die twee *porte-cochères* aan z'n huis had. Hy was wagenverhuurder. Sla eens Jozua II en VI op, en lees aandachtig. Uit die hoofdstukken kunt ge leeren dat men als 'n hagedis op een muur wonen kan, en toch den Heer welgevallig zyn.

Wat meer beteekent dan Adèle's hôtel, was dat ze in dat hôtel kamers tot ontvangst der drie jongste kinderen van de weduw had laten inrigten. Thérèse zou die wasschen, kammen en zoet-houden. Ze had er expres een nieuw gebedenboek voor gekocht, omdat het hare versleten was.

Intusschen danste zy met Mr. Jules, haren cavalier van onlangs. Met den onmetelyken sleep van haar kleed speelde zy weer de staartster. Ook de centraalzon Adèle schitterde vreeselyk. Op de plaats die zy zittende besloeg, had Dido wel drie Carthago's met voorsteden kunnen bouwen. Wat den meteoor aangaat, hy stond achter haar, en knabbelde op 'n stukje suiker.

— *Oui*, *elle est très-bonne fille* bevestigde Henri nogmaals,

na AUGUSTE's verhaal. *Voulez-vous faire sa connaissance?*

Niet voor ik van den bok val, dacht ik. En ik bedankte, onder voorwendsel dat ik als vreemdeling niet gaarne veel betrekkingen aanknoopte. De waarheid was dat ik vrees voelde voor al haar kleêren. Men vertoont zich zoo mager naast zoo'n ballon. En my hinderde die opgeblazenheid nog meer dan ze anderen kan gestuit hebben, daar ik haar in de gedaante van 'n uitroepingsteeken gezien had.

— *Comme vous voulez.* AUGUSTE *vous présenterait... elle est sa cliente.*

— *Oui, elle est ma meilleure cliente.*

Met bliksemsnelheid maakte ik den inventaris van al de landgoederen waarover ADÈLE gedurig in proces lag. Ik telde de markisaten by dozynen, de heerlykheden by honderden. En waarom zouden er, wel beschouwd, ook niet 'n paar hertogdommen *en litige* kunnen liggen? De buiging van AUGUSTE, toen ADÈLE ons tafeltje voorby-sleepte, was er diep genoeg toe. 't Is toch onvoorzigtig van zoo'n dame, zulke gewigtige belangen toetevertrouwen aan een zoo jeugdig man. Want, dacht ik, al zy nu die AUGUSTE een ware *fort-en-thème*, 't is onmogelyk dat hy de noodige ondervinding opdeed. En de jeugd is ligtzinnig. Bovendien zyne tegenwoordigheid op *die* plaats waar hy *stammgast* bleek te zyn... 't is waar ook, wat deed dààr eene MARQUISE?

»Juist! Want indien zy dan toch werkelyk géén gemeen schepsel was..."

Niet waar?

»En als die AUGUSTE tot den deftigen stand behoorde..."

Precies! *Als*... maar hoe weet gy dit?

»Gy zeidet dat hy advokaat was..."

Ja... de zuivere waarheid...

»Dus géén gemeene troep..."

Lezer, gy verdient uw eigen vischkooper te zijn. Maar *ik* was nog niet zoo geheel zeker van de zaak. Ik moest weten waarom AUGUSTE...

— *Vous frequentez ordinairement cet endroit?* vraagde ik.

— *Oui, ça m'amuse de voir le monde.*

Dit kwam me zoo gek niet voor. Ik antwoordde dat ook ik my toelegde op menskunde, en alle gelegenheden aangreep om my daarin te volmaken. De verhandeling, die ik by deze gelegenheid houden wilde, werd afgebroken door ABBAS, die namens zyne meesteres AUGUSTE kwam roepen.

Deze ging terstond tot haar, met 'n *zèle* die TALLEYRAND zou afgekeurd hebben. Ik zag hoe hy, met den hoed in de hand, voor ADÈLE stond, en hoorde dat hy van haar weggaande, zeide:

— *Sans faute, Madame!*

Ze scheen hem iets opgedragen te hebben. Dit wàs zoo:

— *Elle m'a invité de venir la voir chez elle, demain-matin. J'irai!*

Men zal haar weer 'n hertogdom ontfutseld hebben, dacht ik, en die goede AUGUSTE moet haar dat terug-chicaneren. Met *regt* alleen komt men niet ver. Dat snuffelen in oude familie-papieren is dikwyls interessant, en als men er dan in slaagt, door yver, kunde, scherpzinnigheid...

— *Vous ne sauriez croire comme elle a le pied sec,* zei AUGUSTE.

Ik wil een lezer van 't »Noorden" worden, als ik 'n jota van die ontboezeming begreep. Zou ik verkeerd verstaan hebben? dacht ik. Of gebruikt hy misschien een *terme-de-palais*

thuis-gekregen. Wat al ongelukken zouden voorkomen zyn...

— *C'est égal... elle dansera! Pas plus tard que demain-soir... parole d'honneur! Elle dansera! C'est moi qui le dis!*

Hy scheen driftig te worden.

— Wees bedaard, zei ik. Een impératief, waarmeê Hollanders gewoon zyn kalme menschen driftig, en driftige menschen dol te maken.

Nu, dol werd AUGUSTE niet. Ik denk dat hy geen acht had geslagen op m'n irritant hollandisme. Met ernst en waardigheid dronk hy z'n zooveelste glas *Vermouth*...

Vermouth en *Absinthe*, lezer, zyn de twee vloeibare pesten, die in Frankryk met goed succes de rol van onzen jenever vervullen.

»Ah... Mr. AUGUSTE was beschonken! Tòch 'n gemeene troep dus?"

We zullen zien, lezer. Dronken was AUGUSTE niet, want hy bestelde nog een glas Vermouth. Dat zoude hy immers niet gedaan hebben, als hy reeds te-veel gebruikt had?

»In uwe plaats ware ik opgestaan, en had de relatie afgebroken."

Al wat gy *zoudt* gedaan hebben, lezer, is daarom reeds niet welgedaan... òmdat ge 't niet gedaan hebt. Bedenk dat ge dan ook niet waart te weten gekomen wie ADÈLE was, of wàt ze was. Gy zoudt dan bovendien dit nummer myner IDEËN niet geschreven hebben. Zoo is er meer dat gy niet gedaan hebt.

Toch scheen de *Vermouth* vry sterk. AUGUSTE sloeg op de tafel.

— *Je vous dis qu'elle dansera... n'est-ce pas*, HENRI?

— *Comme une sauterelle*, verzekerde deze.

Maar hoe zult ge dat dan aanleggen? vraagde ik. Ze kan

toch maar één gelukkig maken, en al die anderen zullen...

Myne fantasie sloeg eene verdeeling van ADÈLE's domeinen voor. Met vlugheid paste ik daarop 't tiendeelig stelsel toe. Tien heerlykheden maken een graafschap, tien graafschappen een hertogdom. Tien hertogdommen... zou ze indedaad eene Koningin zyn? En hoe dan met de verdere splitsing? Haar kleed was deelbaar, dat had ik in 't koetshuis gezien. Maar 't weinigje mensch dat er in zat?

— *Tout bonne-fille qu'elle est*, zeide ik, *elle ne saurait contenter tout le monde.*

— *Si, si! Quand elle danse, vous verrez. Elle est de force à éreinter tout un régiment...*

— *Diable!*

— *Pourvu qu'elle danse, je serai content.*

Een regte advokaat! 't Scheelde hem weinig wat de gevolgen waren, indien slechts hy, door 't voorloopig byleggen van de zaak, een goeden naam kreeg als raadsman. *Pereat mundus*, mits *hy*...

— *L'humanité, m'sieur*... aldus begon ik eene zeer schoone verhandeling, die ik niet verder kon voortzetten, omdat AUGUSTE zelf nu op eenmaal veelsprekend werd. Het woord *humanité* had hem op den weg gebragt. Later speet het me dat ik niet liever iets gezegd had met 'n paar rollende r's er in. Nu bepaalde hy zich slechts by menschelyke dingen. Van ADÈLE's toekomst die, naar hy betuigde, verzekerd was als ze zyn raad wou aannemen, sprong hy op de politiek. Democratie was het ware, en de roode republiek zyn ideaal. De standen... bah! Diplomen... gekheid!

Ik vernam nu — en ditmaal was ik 't, in-weerwil van den Vermouth, vry-wel met AUGUSTE eens — dat diplomaten, ministers, koningen, en zulke personen aan wie de zorg voor 't geluk der volkeren in zekere maat is opgedragen, gewoonlyk niet op de hoogte staan van hunne roeping. En ook in andere vakken...

Nu komen de advokaten aan de beurt, dacht ik, maar AUGUSTE sloeg die over, waarschynlyk om zich te vrywaren tegen de verdenking van broodnyd.

Ook in andere vakken, beweerde hy, heerschte de kwakzalvery op schromelyke wyze. In de geneeskunde bedriegen de gediplomeerden het publiek met doctors-bullen en akademische getuigschriften, met 'n verwaand neêrzien op den man van ondervinding, van praktyk...

Stout gesproken voor zoo'n jong mensch!

— *Ils méprisent l'expérience, le savoir-faire d'un homme qui sait guérir sans leur f.... grec et latin...*

Dat is een onafhankelyk idee, dacht ik, voor iemand die opgebragt is by *rosa*, *rosae*. Ik knikte goedkeurend.

— *Monsieur me comprend parfaitement*, verklaarde AUGUSTE aan HENRI, op 'n toon alsöf hy zeer in z'n schik was eens eindelyk iemand te hebben gevonden, die op de hoogte stond van zyn verheven wereld-beschouwing.

— *Garçon... un Vermouth!*

»Een gemeene troep. Ik ware opgestaan."

Ik geloof het niet, lezer. Dan zoudt ge ook nu dit blaadje neêrleggen, dat ge toch uitleest.

Een *Vermouth* alzoo, en daarop:

— *La science, m'sieur, la science... a besoin d'être vulgarisée!*

— *Sans doute.*

— *Je dis: vulgarisée!*

— *C'est évident.*

— *Tenez... vous m'sieur, qui êtes un homme intelligent...*

Zoo'n menschenkenner! Die *Vermouth* werkt toch minder schadelyk dan ik eerst meende. 't Is volstrekt niet uitgemaakt dat sterke-drank het oordeel benevelt. Ik ben zeker dat AUGUSTE die zaak met ADÈLE's pretendenten tot 'n goed einde brengt.

— *Vous, un homme d'intelligence, dites-moi, est-ce vrai ou*

non, que tout Paris souffre de l'influenza au mois de Février?

Helaas ja, zei ik, maar ik begreep 't verband niet.

— *Pourquoi la faculté ne délivre-t-elle pas l'humanitéde ce fléau?*

By 't woord *fléau* bragt de *garçon* een glaasje *Vermouth.* De bediening was uitstekend in dien tuin.

— *Ma foi, je l'ignore...*

— *Justement! On voit bien que vous approfondissez les choses. La raison en est... qu'ils ne le savent pas.*

Ik vond die reden voldoende, en knikte.

— *Ces médecins en* us *guérissent ils la fièvre?*

Ik schudde 't hoofd.

— *La migraine?*

— *Pas davantage.*

— *Une colique?*

— *Hélas, non!*

— *Le mal de dents?*

— *Aucunément!*

— *Sauraient-ils faire danser* ADÈLE, *d'ici à deux jours?*

Nu kwam my toch de *Vermouth* weêr 'n graadje te sterk voor. Vreezende iets toetestemmen of te ontkennen, dat wel eenige toelichting noodig had voor ik in-gemoede beslissen kon, trachtte ik op diplomaten-manier myne meening *ad referendam* te houden. Tyd om AUGUSTE's vraag voorteleggen aan een geleerd genootschap om consideratie en advies, had ik niet. Ik weifelde. Hy greep me by den knoop van m'n paletot...

— *Sérieusement, le croyez-vous?*

— *M'sieur,* zeide ik, *il me semble que... la science...*

— *C'est cela! C'est notre devoir à nous tous, de vulgariser la science.*

— *Je suis parfaitement de votre avis.*

— *Pour la faire danser...*

— *Hein?*

— *Je parle* d'ADÈLE. *Pour la faire danser, il ne faut que des émollients...*

— *Rien de plus sûr! Il faut tâcher d'adoucir les esprits...*

— *Et les humeurs. Les émollients... c'est ma devise. Le couteau... jamais! Le bistouri... je l'ai en horreur! Il faut savoir guérir sans effusion de sang... voilà mon système!*

Brave, goede, zachtmoedige AUGUSTE!

— *Ce qui n'empêche pas que ces faquins de l'Université... tenez, m'sieur, croiriez-vous qu'ils ont le toupet de me nommer un charlatan...*

— *Vous, m'sieur? Ah, c'est trop fort!*

— *Ils me traitent comme le dernier des hommes...*

— *C'est indigne!*

— *Et savez-vous ce qu'ils m'ont fait? Je vous le montrerai, m'sieur.*

AUGUSTE stond op. Hy wierp z'n *coachman* af, ontknoopte de *demi-saison*, en toonde my...

Ik houd niet van akeligheid, en voelde niet den minsten lust AUGUSTE's doorboorden borst te zien. Zou men hem dóór-en-dóór geschoten hebben? dacht ik.

— *Regardez, m'sieur... voici ce qu'ils m'ont fait!*

Beschroomd liet ik m'n oog een oogenblik rusten op z'n nog altyd toegeknoopt onderjasje. Ik zag er niet dóór, en dit gaf my moed.

— *Que voyez-vous, m'sieur?*

— *Ma foi... je crois que c'est un paletot...*

— *C'est cela! Et puis... ici?*

Hij wees op 't knoopsgat.

— *Là? Mais, si je ne me trompe c'est une... boutonnière...*

— *Très-bien! Et ensuite, que voyez-vous?*

— *Rien.*

— *Rien?*

— *Rien!*

— *Eh bien, voilà ce qu'ils m'ont fait. Je ne suis pas même chevalier de la légion d'honneur!*

— *En vérité, c'est abominable!*

— *N'est-ce pas? Ils me traitent comme le dernier des hom-*

mes... moi qui ai fait danser une veuve, trois jours après...

Na den dood van haar man toch niet, hoopte ik.

— *Après la perte de son petit ongle, qu'un ignorantissime docteur avait amputé. Moi, je n'extirpe jamais... jamais... jamais! Par un procédé tres-exceptionnel...*

— *Je parie que vous lui avez appliqué des émollients?*

— *Exactément! Elle a dansé comme une ange.*

Die AUGUSTE scheen een verbazenden invloed te hebben. Ik vraagde of er by die weduw ook nyd in 't spel geweest was, en of ze groote domeinen bezat?

— *Mais non, elle était blanchisseuse. Quant aux envies, je m'en soucie comme de cela...*

En hy knipte met den nagel van z'n duim tegen z'n bovenvoortanden, dat in Frankryk zooveel beduidt als »niemendal!"

— *Les durillons, m'sieur...*

»We zyn er!" juicht de lezer.

Nu ja, we zyn aan de beloofde eksteroogen.

»En uw vriend AUGUSTE is een likdoornsnyder!"

Zulke scherpzinnige lezers had ik me niet voorgesteld. Ik beken...

»Dus tòch 'n gemeene troep..."

Lezer, nu ge zoo *en veine* zyt van juist-raden... maar laat ons voortgaan. AUGUSTE ging ook voort:

— *Les durillons, m'sieur... je vous expliquerai cela. Vulgarisez la science, et les durillons disparaîtront.*

— *J'en suis convaincu. Mais cela ne m'explique pas comment cette* ADÈLE...

— *Voilà la faute! N'expliquez rien, et la science sera vulgarisée. J'ai un cousin en Afrique — 3ième chasseurs à cheval —*

qui m'a fait celui *) *de m'écrire... n'est-ce pas*, HENRI?

— *C'est vrai*, verzekerde deze.

— *Du reste, j'ai fait légaliser sa signature. Il me certifie que les Arabes du désert... vous m'entendez-bien? Je dis: du désert...*

— *Du désert*, herhaalde ik.

— *Eh bien, ces individus là n'ont pas de durillons. Et la cause? C'est qu'en Afrique la science est vulgarisée.*

— *Serait-il possible!*

— *C'est comme j'ai celui de vous dire. Tous les Arabes sont égaux devant la science. Personne ne se permet de savoir ce qu'un autre ignore. C'est la loi dans ce pays. Egalité, fraternité... ils ne connaissent que cela. Chez nous au contraire, on méconnaît la sainteté du niveau. L'aristocratie... tenez*, ORFILA, TARDIEU, NÉLATON, DUPUYTREN... *croyez-vous qu'ils me tendraient la main? Oui-dà, nenni! Ils se conduisent comme si je n'existais pas...*

— *Mais ces gens sont...*

— *Des ânes. Vous venez de prononcer le vrai mot. Et considérez, je vous prie, qu'en fait de vulgarisation de la science... ils savent à-peine ce que c'est que le pied d'une femme...*

— *C'est...*

— *Absurde, n'est-ce pas? Je vois bien que vous en êtes indigné. Ils me méprisent...*

— *C'est...*

— *Atroce! Ah, vous avez du coeur, cela se voit. Ils m'ignorent...*

— *Cela passe les bornes!*

— *S'il était en leur pouvoir, ils me feraient empâler...*

— *Juste ciel!*

— *Ecorcher vif...*

— *C'est inoui!*

— *Ce sont leurs intrigues qui ont causé que je ne suis pas*

*) De Hollandsche lezer zal zich herinneren dat »celui" in Vermouth-taal iets als *honneur* beduiden kan.

même exempt de la garde-nationale... moi qui guéris sans douleur, sans extirpation, sans autres remèdes que des réagens rationnels, émollients, chimiques...

— *Vous?* vraagde ik, want al weet nu de al te scherpzinnige lezer dat ik te-doen had met een likdoornsnyder, ik beken dat ik nog altijd in de war was.

— *Vous?* vraagde ik dus nog-eens.

— *Oui, moi! Mes certificats en font foi. En vulgarisant la science, je sers l'humanité. Mon système préscrit...*

— *Votre système?*

— *Le mien, m'sieur! Il préscrit le traitement radical, rationnel, complet, chimique, atonique, sans douleur ni extirpation. Je traite à forfait. La vulgarisation de la science... tenez, m'sieur, voici ma carte!* .

Ik stond op, en las by 't licht van een der Venise-lantaarns:

Mr. AUGUSTE BORBERET.
PÉDICURE.
Traitement à fortait, au-gré des patients.
Sans douleur, ni exterpation.
VULGARISATION DE LA SCIENCE.
Système exceptionnel, radical, rationnel,
émollient, chimique, atonique, &c.
CANNEBIÈRE, N°...

Nummer zooveel!

Toen ik op myn plaats terugkeerde, vond ik de stoelen der beide jonge-lieden leêg. Onze likdoornsnyder of z'n... leerjongen — zoo-iets zal die HENRI wel geweest zyn — bleek slordig omtegaan met z'n correspondentie. Hy had 'n klein rosekleurig briefjen uit z'n zak laten vallen...

»Misschien van 'n dame die hem besteld had om haar

aan 't dansen te helpen?"

't Was indedaad van 'n dame, en wel van ADÈLE. Het briefje handelde overigens... over my.

»Over *u*?"

Ja lezer! Erken dat ge dit niet zoudt geraden hebben. Mr. LÉON DE NEUFVILLE, *avocat*, want zóó heette en dat wàs onze jonge pretmaker...

»Dus toch géén likdoornsnyder? Géén gemeene troep?"

Dit volgt niet regtstreeks uit LÉON's professie. Bovendien, een likdoornsnyder *sans douleur*... zeg my eens, hebt ge meer eerbied voor 'n advokaat wiens praktyk wèl *douleur* veroorzaakt, die wèl *extirpeert?* We willen hopen dat LÉON in dit opzigt niet lager sta dan... 't kaartje van den ander. Een likdoornsnyder die z'n vak goed verstaat en humaan uitoefent, kan een weldoener zyn van de gelaarsde menschheid. *Il n'y a pas de sot métier, il n'y a que de sottes gens.* Om laag op iemand neêrtezien — of ook om iemand wat minder laag te stellen — moet men meer van hem weten dan er gewoonlyk op 'n adreskaartje te lezen staat.

»Is dit de moraal van de historie?"

Er is geen moraal in. Ware dit anders, dan zou ik ze bewaren voor 't slot, gelyk bekend is sedert wy vernamen dat:

De naarstigheid, die kinderdeugd
Wordt altyd goed beloond... Ik mag 't lyden.

Niets is een schryver zoo onaangenaam dan dat visschen naar moraal die hy niet altyd geven kan... 'tgeen ook zeer immoreel wezen zou, want het is een leugen — en dus òn-

zedelyk — indien hy als les geven wil wat slechts eene vertelling is. Kunt ge echter niet leven zonder moraal, lezer... welnu, *doe goed!* Ziedaar de beste moraal die ik u weet aantebevelen, en daarby komen geen verdere vertellingen te-pas.

En stoor me verder niet in m'n schetsje van wat er zoo-al voorviel in dien tuin. 't Is zonder pretentie, als »één heer met één hond en één haas" in den catalogus van 'n schildery-tentoonstelling. Eilieve, welke *moraal* weet ge dááruit te halen? Een artiste is geen schoolmeester. Ik gaf u juist die vertelling om 't professorale wat afteschudden, dat me in de vorige nummers begon te vervelen.

Misschien ook — wie weet! — wilde ik u op 't denkbeeld brengen dat VRYE-STUDIE zeer wel zonder bef en toga bestaan kan.

»Zou dàt ook misschien de moraal van de vertelling wezen?"

Wilt ge 't als zoodanig aannemen, my wèl!

»Maar nu weten we nog niet..."

Ge weet nog zeer weinig, en 't doet my genoegen u dat te herinneren, omdat ge zoo-even zoo groots waart, toen gy meendet LÉON spoediger dan ik doorgrond te hebben. Ge weet nog niet wat ADÈLE voor 'n wezen is, en wat LÉON bewoog...

»Hoe kwam hy aan dat kaartje?"

Hy zal het gevonden hebben naast of op een der stoelen die — ik herinnerde my dit later — vóór hy en HENRI daarop plaats-namen, waren bezet geweest door 'n familie die er wel naar uitzag alsöf ze leefde van eksteroogen. Doch

hoor nu wat er in dat briefje stond:

»*Mon bon petit* LÉON, *Je serai au C. d. F. mais sans danser. Les* onze *sont trop bête. Fais-moi le plaisir de venir mystifier un peu l'étranger dont je te parlai. Je lui en veux de ce qu'il m'a vue sans crinoline, la nuit de cette sotte escapade.* ABBAS *sera à la porte pour te le montrer. Au reste tu le reconnaîtras aisément à son air pédant. Donne-moi un signe que tu te prêtes à ce petit caprice, un salut archi-respectueux ou quelque chose de semblable. Je m'amuserai à observer comment tu taquines ce maître d'école pour mon compte. Je suis sûre qu'il enseigne les mathématiques ou le grec, ou quelque chose de pareil. Je m'ennuie trop. Oh les* onze! *Adieu mon petit chéri, toute à toi... à* $^{11}/_{12}$ *près, hélas! Ton* ADÈLE."

Er waren in dat briefje meer of andere taalfouten dan ik nu in-staat ben correct natebootsen. Maar den zin geef ik vry juist weder. Ik moest gemystificeerd worden, geplaagd, getaquineerd, *ik!* En waarom? Omdat ik ADÈLE betrapt had op... magerheid.

De zeer brave lezer eischt moraal? *En voici*:

Wy nemen 't anderen meer kwalyk dat zy onze fouten kennen, dan onszelf dat wy daaraan mank-gaan."

Zie OVIDIUS, die — volgens sommigen — niet gebannen werd omdat hy iets verkeerds gedaan had, maar omdat hy onwillens getuige was der verkeerdheden van 'n ander.

En die ander was Keizer. *)

Ik nu werd gestraft, niet omdat *ik* mager was, maar omdat Mademoiselle ADÈLE...

Ik kan betuigen aan mager noch vet gedacht te hebben,

*) De ware oorzaak der verbanning van OVIDIUS is nooit bekend geworden. De *gewone* lezing is onjuist.

toen ze indecentelyk wèl deed, omdat ze maar vyf vingers had aan één hand.

De heele fout van OVIDIUS lag in 't Keizerschap van AUGUSTUS. En daar ADÈLE markiezin was...

»Was ze dat werkelyk? Was ze géén gemeen schepsel?"

Hm! 't Zou kunnen zamengaan. Toen ik, opziende na 't lezen van het briefje, haar met de oogen zocht, was hare plaats leeg. Een stofwolk wees my den weg dien ze met haar onmetelyk kleed beschreef in den tuin. ABBAS haar achterna huppelende, keek om. De kwaêjongen zond me — op haar bevel zeker — een kushandje toe, dat veel van 'n gryns had.

»Maar wie was ze dan toch, en wat beduidt dat *Onze* in haar briefje?"

Dat is een zonderlinge geschiedenis. Het schepsel...

»Tòch 'n gemeene persoon! Tòch *omnibus?*"

Gemeen... misschien. *Omnibus?* Neen. Ze was wat men zou kunnen noemen... *pluribus.* Te Marseille namelyk — ik vernam dit later van HENRI, die geen leerjongen in eksteroogen was, maar student in de regten — is de *jeunesse dorée* gewoon party te maken tot het aankleeden, opsieren, uitdosschen voor gezamenlyke rekening, van eene vrouwspersoon waarmeê die gulden jeugd dan pronkt. Wat boven de kracht van een enkele gaan zou, valt ligt aan 't genootschap dat 'n dozyn leden telt. Men legt geld te-zamen tot het aanschaffen van rytuig, deftige woning, stoet van bedienden, enz. En men dringt der gekozene een adelyken titel op. Meestäl heet ze *de Saint*... dit of dat. By-gebreke van iets heiligs in den naam, gaat die op *ac* uit: *de Marsig-*

nac, *de Pressensac*, *de Kersaillac* of zoo-iets. Zéér gedistingeerd zyn twee namen waarvan de eerste een buitenlandsche klank heeft, hetgeen naar vermaagschapping met *Europeschen* adel heenwyst: *de Löwenstein-Trissac*, *Caramielli de Lusignac*, enz. De deugd van zoo'n schepsel...

»Allergemeenst!"

Verschoon me... zéér gemeen slechts. Allergemeenst zou »omnibus" wezen. En zelfs daarvan is men niet geheel zeker, als men goed gedineerd heeft en door 'n gezonde digestie vatbaar is voor zeer liberale opvatting. Deugdzaam op háár manier is zoo 'n byen-koningin, wanneer ze standvastig de hulde afwyst die haar door de niet-leden van 't genootschap wordt aangeboden. Onverbrekelyke trouw aan het duodecimviraat is de volmaaktheid die door hare werkbyen en hommels, in-ruil voor rytuig, titel, hôtel, negerjongetjes en carthago-bedekkende kleeding gevorderd wordt. De HERMINIE die we ter-loops zagen in THÉRÈSE's quadrille, was van een zeer gefêteerd madame-*de-Saint*-schap afgedaald tot pantoffel-boordster, omdat zy zich misdragen had met... 'n dertienden die geen lid was van de vennootschap. ADÈLE zelf had dit »infâme" gevonden. Gy ziet het, alles heeft z'n grenzen, en de meest uitgebreide industrie is, wel beschouwd »limited".

»Infaam!"

Dat was juist wat ADÈLE zei van HERMINIE's dertienden. Intusschen, hoor eens lezer, kunt ge netten-breien, schaakspelen, zyt ge in 't bezit van een solitair-spelletje? Zoo ja, leid uwe verontwaardiging af door u met een dier dingen bezig te houden. Wat gy ook kiest, het is altyd beter dan oordeelen. Die ADÈLE had iets goeds in zich. Zaagt ge niet uit haar

briefjen aan Léon hoe de elf haar benauwden?

»'t Is wat mooie! Dit ontbrak er nog aan dat ze zoo'n levenswys leidde voor haar genoegen!"

Toch geloof ik dat netten-breien beter is dan oordeelen, al maaktet ge de mazen zoo groot dat uw eigen fouten er doorslippen... zouden, indien ge 't eens in 't hoofd mogt krygen dáárnaar te visschen.

»Ik blyf er by dat het infaam is!"

Wie weet. Ik heb tot oordeelen weinig tyd omdat ik my bezig-houd met het schryven van vertellingen. Doe dat ook eens. Wat deze vertelling aangaat, het is een schetsje van zeden...

»Infaam!"

De schets?

»Neen, die vrouwspersoon!"

Wie weet! Hebt ge vergeten hoe de ongelukkige — *la chose* van elf kwaêjongens...

»Elf?"

Ja. Léon was zoo kwaad niet...

»Hebt ge hem dan later weêr ontmoet?"

Wel zeker. En Adèle ook. Ge begrypt toch dat ik revanche genomen heb? Welnu, ze wàs indedaad »bonne fille."

Een harer grootste fouten was...

»Op de twaalf na!"

Nu ja, op elf na, hare... magerheid. En dat ze boos werd als 'n vreemde daarvan iets ontdekte. Overigens, hebt ge vergeten hoe zy zich Samaritane toonde by 't sterfbed van dien armen koetsier? 't Is zeker geen verdienste dat zy zich liet liefhebben door vélen, maar toch was ze misschien minder »gemeen" dan òns toeschynt, omdat ze veel *lief-had.* Laat ons dit hopen.

»En wat wordt er van zulke vrouwen?"

ADÈLE bragt het tot weduwe van 'n zeer geacht lid in het hooggeregtshof te Algiers... LÉON de NEUFVILLE. De arme man is jong gestorven. Maar gewoonlyk dalen die wezens af tot straatveegsters... als 't afdalen heeten mag, wat ik dáárlaat. Dit nu is wel een treurige toekomst, maar eilieve, wat wordt er van brave meisjes die zich slechts inlaten met zes, met drie, met één, met niemand? De maatschappy is zeer gestreng voor ondeugd, maar geeft weinig blyk van dank aan wie zich *niet* misdraagt. En... daaraan doet ze wel. Deugd mag niet ontaarden in speculatie, zoo-als zeer ten-onregte wordt aangeprezen in vertellinkjes die met moraal eindigen. Ik was en ben nog een naarstig kind, en werd nooit beloond. 't Gaat me als Mr AUGUSTE met z'n knoopsgat...

»Ge waart ons nog iets schuldig over den wandelenden jood?"

Die was *ik.* Een paar dagen nadat ik er in slaagde ADÈLE en LÉON een bewys te geven dat ik geen »maître d'école"

was, nam ik myn staf op, en reisde verder. Ach, hy is zeer vermoeid, de arme AHASVEROS, en voelt dit het pynlykst als hy lezers treft »die er niets van begrypen."

Blykt u echter dat noch uw solitair-spel, noch 'n goed middagmaal, noch uwe netten afdoende hulpmiddelen zyn ter genezing van hard oordeel — *sans douleur ni extirpation* natuurlyk! — gebruik dan ter vulgarisatie der wetenschap van het goede, iets van den *émolliens* die ons wordt aangeboden in JOHANNES VIII.

---

559. Ik weet niet of 't vorig nummer »mooi" zal gevonden worden, en zal wel ten-grave dalen zonder daarvan iets te vernemen. Wie 't niet »mooi" vindt, gunne my de verligtende omstandigheid waarop de zangeres van blz. 99 zich beriep.

Na **557** was ik moe van wyshedens. Ik had lust in afwisseling. Misschien ook zocht ik aanleiding tot de volgende opmerkingen, bydragen tot vrye studie op aesthetisch gebied.

In ons oordeel over 'n voortbrengsel van kunst hechten wy gewoonlyk te veel waarde aan de soort waaronder men het — al te conventioneel soms — rangschikt, en te weinig aan de wyze van uitvoering. Een veldslag moge ons belangryker voorkomen dan de stoffage eener binnenkamer, hieruit volgt geenszins dat de *bataille*-schilder, als zoodanig boven den beoefenaar van 't *genre* staat. Deze opvatting zou overeenkomen met de vals-poëtische meening dat de sterrekundige verheven is boven den mineraloog of chemist. Het ZYN is altyd even belangryk, en de studie daarvan even eerwaardig, onverschillig welken rang 't behandeld voorwerp inneemt in onze schatting.

Het gebied der kunst is eene republiek, waarin 't verschil van bedryf geen onderscheid van stand medebrengt. De waarde der burgers wordt bepaald door de wyze waarop zy dat be-

dryf uitoefenen.

Dit laatste — altyd in-verband met **30** — houd ik voor hoofdzaak.

Indien het evenwel kon te-pas komen den kunstenaar eenen hooger of lageren rang aantewyzen volgens de *soort* der kunst die hy beoefent, zou de paradox verdedigbaar zyn dat het mindere boven het meerdere staat. Wie met weinig of onbeduidende gegevens eenen indruk te-weeg brengt, gelykstaande met dien waartoe anderen legioenen strydende, vallende, juichende beeldjes noodig-hebben, moest ter aanvulling van 't ontbrekende zooveel meer ziel uitgeven als er aan 't gewigt der behandelde onderwerpen te-kort kwam. Myn likdoornhistorie kost my minstens zooveel als de pedante nummers.

Men zou eenen HORACE VERNET die op kunst-triomf boogt, kunnen antwoorden: ik geloof het gaarne... gy hebt altyd gansche legers die u bystaan.

Toch neem ik die paradox niet in bescherming, en doelde daarop slechts om de onregtvaardigheid eener stipt-tegenovergestelde meening te doen in 't oog vallen. Het verdedigen der voorwaardelyke verdienste van kunstvoortbrengselen die zich op zoogenaamd lager terrein bewegen, zou al zeer spoedig leiden tot het ònvoorwaardelyk kiezen van zoodanig terrein, om zinledige opvatting en gebrekkige uitvoering te verschoonen. De eenvoudigheid of armoede van de ter behandeling gekozen gegevens mag evenmin ter verontschuldiging van pligtverzuim dienen, als het tegendeel. VERNET heeft geen recht zich te beroepen op de moeielykheid om zooveel kavallerie behoorlyk te stallen op z'n doek. 't Stond aan hèm, eenige escadrons aftedanken. De ander mag niet klagen over de soberheid zyner *données*. Hy had z'n slapende keukenmeid 'n paar kameraadjes kunnen geven, en ook het traditionele »bos wortelen" was vatbaar voor vermenigvuldiging, zonder de minste verkwisting van vernuft.

Ik moet alzoo waarschuwen tegen de hebbelykheid om uit

algemeene stellingen juist het ééne byzondere aantegrypen dat tot verkeerde toepassing leiden kan. Het ware anders te vreezen dat we al zeer spoedig dat lage hoorden aanvoeren als vrybrief voor zinledige opvatting of slordige behandeling, en we liepen aldra gevaar, de ons uit 'n vorig nummer eenigzins bekende »één heer met één hond en één haas" te zien gelyken op 'n vrouw met kat en hagedis, onder voorwendsel dat de afwezigheid van zware kavallerie verschooning meêbrengt voor de grofste achteloosheid.

De kunstenaar die 'n uitvoerige en omslagtige taak — ik zeg niet: een verheven conceptie — gebrekkig uitvoert, is in zekeren zin minder streng te veroordeelen, dan de artist die met 'n al te mager talent meent in-staat te zyn hoogen rang te geven aan een sober onderwerp. De oorzaak hiervan is geenszins dat de taak van den eersten moeielyker wezen zou. Integendeel. Maar de keus van 't eenvoudige veronderstelt aanspraak op bekwaamheid, die by mislukking ongunstig getuigenis geeft van de zelfkennis des auteurs. Hy schynt in dat geval aldus geredeneerd te hebben: die kleinigheid... *plus* myn talent: *sufficit!* Indien alzoo m'n likdoorn-historie niet »mooi" is, ben ik dubbel schuldig. Het zyn in den regel juist leerlingen, beginners, in wien wy het mislukt pogen waarnemen iets zoogenaamd groots tot-stand te brengen. Alleen de meester — of wie zich daarvoor houdt — mag het wagen met z'n heer, z'n hond en z'n haas voor den dag te komen.

Ik geef dit alles slechts als gissing, maar blyf vasthouden aan de hoofdstelling dat elk kunstvoortbrengsel naar opvatting en uitvoering moet beoordeeld worden.

Om hierin regtvaardig te-werk te gaan, is eene hooge maat van VRYE-STUDIE noodig. De leek zy gewaarschuwd dat er door valsche-kunstapostelen evenzeer met het kleine als met het groote gecoquetteerd wordt.

In m'n IDEE **30** gaf ik een wenk ter beoordeeling van

kunstproducten *als* producten. De vraag blyft welke maatstaf wy moeten aanleggen ter waardeering van het *gebruik?* Ter beantwoording daarvan meen ik een gelyk onderzoek als ten aanzien der kosten van voortbrenging, te mogen aanbevelen. De beschouwer van 'n kunstvoorwerp — alzoo ook een lezer — die zich ernstig de vragen voorlegt waarop ik aandrong in **30**, zal zeer spoedig ontwaren dat het gehalte van een product evenredig is met de som van talent, inspanning, oefening, enz. welke daaraan door den auteur werd ten-koste gelegd. Deze geeft u eene bladzyde te doorloopen uit de geschiedenis van zyn gemoed, en het nut daarvan is voor u meer of min groot, naarmate die bladzyde meer of min belangryk was. Het zou van *onvrye* studie getuigen dit nut alleen dan te erkennen wanneer het zich voordoet in didactischen vorm.

Velen meenen hun oordeel te mogen laten afhangen van 't antwoord op de vraag: wat leert men hieruit? En dikwyls zou daarop het verwyt passen: *gy* leert hieruit niets.

Scholen en *school* hebben vaak zeer nadeelig gewerkt op onze vatbaarheid om te genieten, om veredelende denkbeelden in ons optenemen, en in dien zin: *te leeren.* Zy die zoo spoedig klagen uit eenig voortbrengsel van vernuft of smaak niets geleerd te hebben, vergeten dat zy vaak daardoor zichzelf aanklagen van stompheid. En erger: zy huichelen. Er ligt in die klagt iets als 't beweren dat zy niet tevreden zyn voor ze wèl en deugdelyk wat geleerd hebben, terwyl toch hun geheel leven daar is om te bewyzen dat die vreeselyke leerwoede niet ernstig gemeend kan zyn. Ze klagen — en ongegrond nog — over 't verlies van één uur levens, als ware overigens hun geheel leven één aanhoudend streven naar ontwikkeling, en zien niet in dat ook dat eene uur niet zou verloren zyn, indien ze niët juist dat geheel overig leven hadden verwaarloosd.

»Wat leert men hieruit?" Er is uit het waargenomene mins-

tens zooveel te leeren als de auteur noodig had om 't voortte-brengen. Volg den weg dien hy langs ging om z'n doel van 't scheppen te bereiken, ge zult dan denkvermogen, schoonheidszin en arbeidskracht evenzeer hebben geoefend als hy genoodzaakt was dat alles te gebruiken. Hier vooral is van toepassing: *du gleichst dem Mann den du begreifst.*

De artist is geen onderwyzer. Het is de taak van den leek zichzelf te onderwyzen, door de geschiedenis van 't voortbrengen die uit het geleverde spreekt, in zich optenemen. De kunstenaar is geen *bonne* die 't kind loopen leert. *Hy* loopt, en wie hem vergezelt heeft zich geoefend in het gaan.

En meer nog. Wat leert ge uit 'n bloem, uit muziek, uit 'n ster? Zullen we uit overmaat van leergraagheid al die dingen afschaffen? Of zullen wy ons, *vry studerende*, oefenen in vatbaarheid? Ik stem voor 't laatste.

Wie zich onder gunstige gegevens hierop toelegt, is zelf artist (blz. 84) en oogst van een kunstvoortbrengsel méér zedelyke en verstandelyke ontwikkeling in, dan de maker noodig had tot het voortbrengen. De verklaring is eenvoudig. Door het oordeelkundig mede-ondergaan der wordings-geschiedenis, maakt zich de beschouwer in de eerste plaats tot arbeids-genoòt van den auteur, zonder als deze afgeleid te zyn door de hindernissen van materiëlen aard die het werk belemmerden, en hy ondergaat bovendien den weldadigen invloed van de oefening die deze kritische beschouwing voorafgaat en vergezelt.

Wanneer wy dan daarby nog letten op het verschil der ziele-toestanden van de beschouwers, die eene kaleidoskopische oneindigheid van opvatting te-weegbrengen, waaraan de kunstenaar zelf niet kan gedacht hebben — omdat deze, hoe universeel ook van opvatting, toch altyd slechts éénling blyft — dan komen wy tot de slotsom dat KUNST eene schatkamer is, waaruit zorgvuldige gebruikers meer weten te putten dan de bekwaamste rentmeester daarin neerlegde. Ik

hoop deze stellingen later eenigzins te ontwikkelen en door voorbeelden toetelichten.

560*. (blz. 11. *De onzedelykheid der beloon-theorie in de opvoeding.*) Ik erken dat er ditmaal consequentie ligt in 't schenken van »een handvol pruimen" aan 't jongetje dat de vyf, zes pruimpjes met rust liet, die men aan den volgeladen boom niet missen zou. Zeker! Zoo'n cadeau is gepast voor den knaap die later met 'n hoed vol zaligheid in galop zal wegloopen na 'n deugdzaam leven. Zóó leert de kerk, zóó leert VAN ALPHEN.

Of zou die consequentie, wel beschouwd, slechts liggen in de overeenstemming van twee even wraakbare *in*consequentiën?

Zoo is het!

Toen de mensheid kind was, trachtten de vaderen hunnen bogert tegen snoeplust te beschermen door het uitloven van premiën na den dood. Die premiën waren enorm. *Eeuwige* zaligheid voor 'n oogenblikje deugd. Welke dwaas zou dwaas genoeg zyn geen gebruik te maken van zóó voordeelige condities? Wie zou niet als JANTJE...

De ondervinding leert evenwel dat de Jantjes zeldzaam zyn, en dat we nog altyd, in-weerwil van 't al te gunstig accoord, behoefte hebben aan 'n stevige heining om den pruimenboom. Jazelfs aan voetangels, klemmen en bewaking.

Vanwaar komt dit?

Op deze vraag stel ik twee antwoorden voor. Het JANTJE van onzen VAN ALPHEN schynt z'n papa gekend te hebben als 'n solide betaler van geleverde deugdzaamheid. De slimmert speelde een zéker spel. De inleg was gering — een oogenblikje wachtens maar! — en de winst kon hem niet ontgaan. De mensheid echter betaalde ten-allen-tyde haren inleg — zóóveel deugd — òf met schroom òf liefst in 't geheel niet, en de oorzaak daarvan zal wel hierin liggen dat zy minder ver-

trouwen stelde op de vaderen die de premie hadden uitgeloofd. De onevenredige hoogte daarvan wekt dan ook achterdocht op. Het gaat met zulke zaken als met Staatsleeningen die minder solide zyn naarmate ze tegen lager cours worden aan de markt gebragt. Een doode die reeds sedert eenige eeuwigheidsweken de zaligheid genoot en zich verheugt in 't vooruitzigt op continuatie, moet erkennen dat hy goedkoop aan die aangename positie gekomen is, zóó goedkoop dat het den levende niet euvel mag geduid worden als hy twyfelt aan de prompte betaling. Indien men my zalig wou maken, zou ik bedanken uit pure bescheidenheid. Myn beetje deugd — en ik vind me toch vooräl niet slechter dan anderen — is zooveel belooning niet waard.

Maar niet alleen wantrouwen in de solvabiliteit der gelukbelovers hield de mensheid terug van opregt toetreden tot het voorgesteld accoord. Er ligt in de kerkdeugdpreekery zelve eene anomalie die haren invloed regtsteeks in-den-weg staat. Wie belooning toezegt voor *goed-zyn*, bereikt nooit z'n doel. Men luistert daarnaar *niet*, men gelooft *niet*, men handelt *niet* naar 't geloof, en in dat geval stoot de kerkmoralist z'n hoofd. Of het tegendeel geschiedt, en... men houdt haastig den hoed op om de toegezegde pruimen in ontvangst te nemen. Mag dàt *goed-zyn* heeten, of is dit speculatie?

Wie 't goede doet
Opdat een God hem loonen zou, maakt juist daardoor
Het goede tot iets kwaads, tot handel. En wie boosheid vliedt
Uit vrees voor de ongenade van dien God, is... laf.

Godsdienst is in den hoogsten graad onzedelyk, en het zal wel hierom zyn dat haar invloed zoo gering blyft. Men wascht met vuilen doek geen smetten af. Het geheele stelsel der goddienery brengt juist de fouten voort, welker uitroejing zyne taak heet te zyn. Gevoel van menschenwaarde wordt

als eerste *conditio sine qua non* van verzoeningsgezindheid des Scheppers, geknakt. Zelfverwyt, morele kastyding, neergebogenheid, stelt men in de plaats van een edel streven naar kracht, vryheid, geluk. Het eeuwig aanbidden en aduleren van 'n »Vader in den Hemel" — die de moeite niet nam zich aan z'n kinderen te openbaren — maakt ons tot laaghartige vleiers, tot gluiperts en huichelaars.

Ik neem dit laatste woord niet in gewonen zin. Ik bedoel hier de Tartuffes niet, neen, ik spreek nu van hen die indedaad gelooven. Een TARTUFFE bedriegt hoogstens 'n paar stumperts die bot genoeg zyn zich zeer grof te laten foppen, maar de opregte geloovers spelen den TARTUFFE tegen hun eigen God. En God moet dit sedert lang weten. Hy zal toch niet dommer wezen dan ORGON? Me dunkt, ik hoor hem mompelen, by 't aanhooren van 'n goed gestileerd zelfvernederend gebed: o jy kleine vleier.... ik zie waar je heen wilt, je legt het aan op 'n stukje van m'n zaligheid.

Als ik God was, zou 'k 'n hekel hebben aan de vromen, en niemand zalig-maken die met 'n beetje deugd en veel sollicitatie daarnaar gedongen had.

Wat nu verder de toepassing van 't beloon-systeem op de opvoeding der kinderen aangaat, heb ik 'n kleine vertelling te doen. Daarin wordt niet van 't beloonen der deugd, maar van straf voor ondeugd gesproken. We zullen zien dat het eene zoo onzedelyk is als 't andere, en even onpractisch.

VAN ALPHEN dan heeft vergeten ons te vertellen dat JANTJE een neefje had die zoo slecht was als de ander braaf. De booze neef werd uitgezonden om perzikken te halen, snoepte daarvan en... werd in z'n lip gebeten door 'n wesp die zich in den perzik verscholen had, waarschynlyk om op z'n tyd heel godsbesturig optetreden als wreker der geschonden deugdzaamheid. PIETJES lip zwol op. Pyn, berisping en straf bleven niet uit. Hy beloofde aan z'n papa beterschap, en aan zichzelf: nooit weer perzikken te stelen voor-i eerst onderzocht

had of er een wesp in zat. De moraal myner vertelling? Wel, die is immoreel. Meer weet ik er niet van, en van JANTJES deugd of de godvreezendheid onzer geloovers ook niet.

561*. (blz. 13 vlgg. *Het onderwys.*) Niet zeer ongelyk aan de godsdienst, die kwaad sticht onder voorwendsel van goed te beoogen, belemmert het Onderwys veelal de ontwikkeling die 't juist zyn taak was te bevorderen. Het verschil tusschen deze beide mensbedervers ligt hierin, dat godsdienst een slechte zaak is op zichzelf, en dat het Onderwys dikwyls nadeelig werkt door het wanbegrip of de traagheid van wie daarmeê belast zyn.

Ik klaag geenszins over de maat van kennis waarmede wy de school verlaten. Die hoeveelheid is van ondergeschikt belang, en blyft dit zelfs later als we iets — en altyd nog maar zeer weinig — meer weten dan 'n schoolknaap. (**155**)

Maar onze onderwyzers moesten ons niet ongeschikt maken iets te leeren na 't verlaten van de school.

Zeker zyn zy te verontschuldigen door de eischen der ouders die, op hunne beurt geperst door den toestand der Maatschappy, wel genoodzaakt zyn niet zoozeer aantedringen op ontwikkeling van 't rein-menschelyke, en zelfs niet op 't aankweeken van Staatsburgerschap, als wel op beroepsbekwaamheid. Het kind moet worden afgerigt tot het verdienen van den »kost."

Dit is treurig, en niet te veranderen. Altans niet op eenmaal. Wy vallen dus noch ouders noch leermeesters hard over het toegeven in de noodzakelykheid. Doch we mogen die noodzakelykheid niet méér stem geven dan haar toekomt. Bovendien, gelyk byna altyd, de fout loopt in een cirkel. Kan de Maatschappy slechts beroepshoedanigheden gebruiken, zyzelf zou hooger staan en werkkring aanbieden ook voor edeler streven, indien sedert vele geslachten de scholen

menschen hadden geleverd, of jonge-lieden altans dien men 't mensch-worden niet moeielyk gemaakt had. Vordert de Maatschappy verkeerd onderwys op-straffe vau broodsgebrek, de onderwyzers maakten sedert lang die Maatschappy tot wat zy is, door dat verkeerde al te gul te leveren. Ik erken evenwel dat goed onderrigt ook *materiëel* eene onmogelykheid blyft, zoolang ééne persoon belast wordt met het onderwyzen van een groot aantal kinderen. Tien of twaalf leerlingen hebben de toewyding noodig van àl den tyd en àl de gaven van een bekwaam en welwillend onderwyzer. Met den besten wil reiken de krachten van ééne persoon niet toe om te voldoen aan 't geestelyk opzuigings-vermogen van dertig, veertig kinderen. De geplaagde meester is wel genoodzaakt 'n onkritisch watersoepje van dorre feiten voortezetten aan zooveel hongerige magen, en al verdiende *ik* de *mauvaise-marque* niet waarvan onze tekst spreekt, ik mag 't den man niet kwalyk nemen dat hy zich zoo brusk van de zaak afmaakte. Alle waar is naar z'n geld. ABSOLVO. (Wordt vervolgd in **563***.)

---

562. Voor eenigen tyd vonden wy in onze couranten het volgend stuk van den heer H. HEMKES Kz. te Ried. De strekking is te nuttig en de inkleeding te flink-praktisch, dan dat het mag verloren gaan als éfémère kranten-litteratuur.

ONDERWIJZERS-JAARWEDDEN.

Landgenooten!

Wilt ge mij een oogenblik volgen? Ik breng u op eene plaats, waar het wel juist niet zoo aangenaam is te verkeeren, maar waar elk, die zijn vaderland met heel zijn toekomst lief heeft, toch wel eens een kijkje *mag*, ja *moet* nemen, om betrekkelijke toestanden naar waarde te kunnen beoordeelen.

Welnu — wij treden zamen een huisgezin binnen. Wij doen

dat in het begin der maand Januari 1871. Wij vinden daar vijf personen: man en vrouw — beide ongeveer 30 jaren oud — en drie kinderen: één van vijf-, één van twee- en één van halfjarigen leeftijd. De woning ziet er uitwendig schamel uit, en draagt de teekenen er van, dat het ook aan het noodig onderhoud heeft ontbroken. Zij bevat één woonvertrek, één zij- of spreekkamertje en eene keuken. De kamers zijn zeer eenvoudig gemeubileerd. Wat in elke huishouding onontbeerlijk is, wordt er gevonden. Alles was niet in besten staat. Half versleten gordijnen, waggelende stoelen en wat dies meer zij! Maar — alles proper! En nu — de bewoners van het huis!

De man droeg in huis een sober kleed. Dat zijner vrouw was verschoten en meer dan half versleten. De kinderen waren goed gedekt, maar niet allen in staat om de snerpende koude daar buiten te trotseeren. Aan ordelijkheid en zindelijkheid ontbrak het evenwel niet. De werkplaats, waar de man zich dagelijks moet bewegen, is goed ingericht.

Het woonvertrek wordt verwarmd door een kachel, kookkachel tevens. De keuken mist in zoover zijne bestemming. Een mand naast den kachel geplaatst, bergt eenige turven. Voor het overige ziet men turfmolm, coaks en een weinig hout. Doorgebrande kolen worden in een doofpot geborgen. Koude wordt er in het woonvertrek niet geleden.

Het gezin heeft of gebruikt slechts één slaapvertrek: de woonkamer. En die woonkamer telt, naar ik meen, maar één bed. In allen gevalle: er wordt slechts van één enkel bed gebruik gemaakt. Daar slapen vader en moeder, de laatste met het jongste kind aan de borst. Aan het voeteneinde der bedstede zien wij een kribbe, waar de beide oudste kinderen 's nachts huisvesten. Het geheele gezin begeeft zich vroegtijdig ter ruste. Men spaart zoodoende vuur en licht, wellicht ook brood! Het laatste althans tot den volgenden morgen! Ik konde dat opmaken uit al wat ik zag. Alle voedsel, dat er genuttigd wordt, is sober. Ontbijt: roggebrood met een aftreksel van koffie en cichorei, of liever cichorei en koffie. Middagmaal: aardappelen (volstrekt niet eerste qualiteit) met zoogenaamd winkelsmeer. Boter en vleesch! — daaraan valt in de verte niet te denken! louter artikelen van weelde, waarbij den man wellicht de plaat van A. Verhuel voor den geest komt, waar de laatste een sjouwerman

afbeeldt, staande voor een vleeschhouwerswinkel, en spellende en lezende: »biefstuk te koop," en heengaande met de diep wijsgeerige uitdrukking: »al hebben ze nou mij ook leeren lezen op de zondagschool, maar — vreet er 's van. — Avondmaaltijd of souper: weder aardappelen in anderen vorm gestampt, geroosterd of gebraden. Twee avonden in de week echter meelpap! 's Zaterdags kunnen de kinderen zich vergasten aan een tarwebrood, en op zondagmorgen alléén werd er extra koffie gedronken.

Kwam er onverwacht bezoek — dan wordt er wat uitgehaald!

Nu kennen wij het gezin zoowat uit- en inwendig.

Wie is het hoofd er van:

Lezers! het hoofd van dat gezin is een HOOFDONDERWIJZER aan eene der openbare scholen in ons vaderland! Zijn tractement? Minimum tractement: *Vier honderd gulden* per jaar.

Ik vraag: is die man niet physisch zoowel als moreel gedwongen, op zulk een armoedigen voet te leven? Ik vraag meer: heeft menig dagloonershuisgezin, waar acht gulden per week door groot en klein wordt verdiend, niet oneindig veel vooruit bij zulk een staatsambtenaar, die kinderen moet vormen tot edele burgers van den staat, en daardoor de toekomst van het vaderland helpen waarborgen?

Vraagt ge nadere inlichtingen? Ik geef ze gaarne. Zie hier.

Inkomsten *f* 400.

Uitgaven:

Bijdragen voor het pensioenfonds	*f*	8.—
» » » weduwenfonds.	»	10.—
» » » begrafenisfonds	»	9.50
Zegels van 4 ordonnantiën	»	0.84
Voor rijksbelastingen.	»	15.—
Gemeente-omslagen.	»	3.—
Lidmaatschap van onderwijzersvereeniging, enz.	»	6.—
Idem van leesgezelschappen (»Nieuwe Bijdragen, de Wekker," enz.).	»	4.—

(Bovenstaande uitgaven zijn deels onvermijdelijk en deels noodwendig om de wille der betrekking zelve).

Voorts:

Brandstof en licht	»	30.—

Winterprovisie (aardappelen enz.)	»	38.—
Kleeding, linnen, schoenen, klompen	»	50.—
(Laag berekend, want de man is kleermakerszoon en eenigermate met het vak van zijn vader bekend.)		
Tabak.	»	10.—
Onkosten bij bevalling (in 1870).	»	15.—
Medicinale hulp en medicijnen.	»	26.—
(Voor medicinale hulp enz. wordt wekelijks 50 cents weggelegd. Er bestaat in dat dorp geen ziekenfonds.)		
Die geheele som was 1 Januarij 1871 nog voorhanden.		
Men liet haar onaangeroerd ondanks kommer en gebrek. Wat kan 1871 wellicht baren?		
Eindelijk:		
Onkosten voor het bijwonen van vergelijkende examina.	»	12.—
Te zamen	*f*	237.34

Van het geheele tractement blijft dus over *f* 162.66. Bijgevolg per week *f* 3.15 voor het geheele huisgezin of 63 cent voor elk persoon. Voor die som moet brood worden gekocht, meel, melk, eieren, sago, rijst, beschuit, olie, siroop, zeep, azijn, garen en band, koffie, cichorei, thee, suiker, enz. Ook moet er nu en dan eene werkvrouw uit die ontvangsten worden betaald.

De onderwijzer met wien wij ons bezig houden, ontving maandelijks op eene scheurordonnantie *f* 20, driemaandelijks op eene verzegelde ordonnantie de overige *f* 57.79.

Mag *dat* loon heeten op *trouwen* arbeid? Spreken zulke *feiten* niet duidelijker dan alle *brochures?* Moet ook op de school het kalf zijn verdronken, vóór dat de put wordt gedempt? Ik vraag alleen. Antwoorde, wie antwoorden kan!

Van het crediet, dat men dien onderwijzer gaarne schenken wilde, maakte hij nooit gebruik.

»Maakte ik schulden," sprak de man, »dan ware de ellende niet te overzien. Bovendien zou ik op vele artikelen 5 à 10 pCt. meer moeten betalen. En — zoo voegde hij er bij — als dan mijn tractement eens werd verhoogd, of ik kreeg voordeeliger standplaats, wat zou in dat geval die lotsverbetering in de eerste jaren mij baten?"

De vrouw zei: Dat *lijden*, dat *gebrek* is nog het ergste niet.

Maar wij zijn niet in staat, om onze armoede voor het oog der menschen te verbergen. Daaraan is het toe te schrijven, dat mijn man een jaar geleden niet te H. werd benoemd. Waarom moest de commissie van plaatselijk onderzoek het ook juist in den barren winter zoo treffen?

In den zomer was het lot van dat onderwijzershuisgezin meer dragelijk. De vrouw gaf dan 's avonds aan eenige meisjes onderwijs in het breien. Eene geit leverde dan melk, het tuintje groenten en wat aardappelen, hoewel in 1870, meer zieke dan gezonde.

RIED, 24 Januari 1871. H. HEMKES Kz.

De heer HEMKES deed met het publiceren van dit stuk dat ik my veröer van hem overtenemen, een goed werk. Het spreekt vanzelf dat Ministers en Kamerleden van zoo-iets geen notitie nemen. Die heeren hebben altyd gewigtiger zaken te behandelen. Wie lust heeft in verwondering, trachtte eens te zien te krygen een *staat van de pensioenen* die de Nederlandsche Staat uitbetaalt.

Ik las eenigen tyd na 't verschynen der welsprekende... aanklagt van den heer HEMKES, een antwoord van iemand die zich kantoorbediende noemde en die beweerde even slecht bezoldigd te zyn, of nagenoeg. Hy wees de klagt terug met de opmerking dat die onderwyzer dan maar 'n ander vak had moeten kiezen en ambachtsman worden. Dat ook hy gestraft werd voor z'n begeerte om 'n »heer" te zyn, die straf geduldig dragen moest, enz.

Welnu, dit alles is misschien waar. Doch de vraag is niet of we uit ziekelyk medelyden met iemand die te schraal bezoldigd wordt, moeten aandringen op verhooging van loon, de vraag is of de STAAT gebaat wordt door verkeerde zuinigheid? De betaling van geleverde dienst behoort, als elke belooning, aftehangen van de verhouding tusschen vraag en aanbod. Is er kans goed onderwys te bekomen voor minder geld dan 't hoeden van varkens kosten zou, dan is de Staat geregtigd

en zelfs verpligt zich die goedkoope kostbaarheid aanteschaffen, nu eenmaal aannemende dat de geheele zaak *publicae curae* is, wat de vraag is.

Bekrompen filantropie — goedwilligheid, medelyden, aalmoezen, enz. — komt niet te-pas. In gezonden zin is filantropie identisch met regtvaardigheid. Niet meer, niet minder.

De regtvaardigheid schryft voor dat er goed onderwys worde gegeven, en dat dit zoo laag mogelyk worde betaald. By mangel aan 't eerste zou de mensch verwilderen. Wie 't andere uit het oog verloor, zou oneerlyk omgaan met de gelden der bevolking. Eene fout die nooit begaan wordt, gelyk uit die pensioen-staten duidelyk te zien is. *)

Ik vraag alzoo, niet of de onderwyzer een aangenaam leven heeft, maar of 't leven dat hy leidt hem in-staat stelt het *goede* onderwys te geven waaraan wy behoefte hebben?

Het is myne bedoeling geenszins hiermede te insinueren dat nu deze of gene onderwyzer uit nydigheid een tydvak van de geschiedenis zal overslaan, onder voorgeven dat z'n salaris hem niet toelaat de zaken compleet te leveren. Ik bedoel niet dat er 'n zeeheld of jaartal meer zal gedoceerd worden voor 'n paar procent verhooging van tractement. Ik vraag niet naar de *hoeveelheid* kennis die er voor dat knechtsloon kan worden meegedeeld, ik vraag naar *de wyze waarop* dit geschiedt, als de leeraar gebukt gaat onder al te drukkende zorgen? Ook hy is artist, of behoort dat te zyn. Zyn vak behoort tot de *humaniora*, zyn beroep is of moet wezen: *humaniserend.* Welnu, men déhumanisere dan hemzelf niet.

Gaat de karig bezoldigde onderwyzer voort *goed* onderwys te geven — ik betwyfel hiervan de mogelykheid en bovenäl

*) Ik noodig de Volksvertegenwoordiging uit zich die staten te doen voorleggen, en de dagbladen daarop aantedringen. Men zal verbaasd staan, vooral door vergelyking met het stuk van den heer Hemkes!

de frequentie — dan schenkt hy 'n aalmoes aan den Staat, die wy eershalve niet mogen aannemen. Doch ook zonder eer, waarom moet juist de dorps-onderwyzer uitsluitend worden belast met het beweldadigen van de Natie? Als de Regering hare dienaren wil verheffen tot weldoeners, hebben allen gelyk aanspraak op die onderscheiding. En waarom dan niet nog 'n weinig verder gegaan, en 't onderwys uitbesteed aan den meestbiedende? O schoone toekomst! De tyd nadert dat wy de renten onzer schuld — en de pensioenen! — betalen uit de opbrengst der veredelings-passie. Ministers en Indische fortuinmakers gaan voor, dat spreekt vanzelf, en dan zal de boerejeugd...

Blyven wy by 't tegenwoordige. Die jeugd kan evenmin behoorlyk onderwys ontvangen voor kwart of achtste betaling, als 't ieder ander onmogelyk is zich het benoodigde aanteschaffen voor onevenredig lagen prys.

Men heeft gezien dat ik — niet uit gebrek aan hart waarachtig, dat blykt immers uit de bladzyden 90 en 91? — ieder zag dat ik, om praktisch te zyn, by 't behandelen dezer zaak, alle boekerig medelyden met den onderwyzer zelf op-zy zet, en de kwestie alleen beschouw uit het oogpunt van Staatsbelang.

De vraag kan geopperd worden of de Staat er belang by heeft dat de boeren goed onderwezen worden? Ik geloof ja. Wie dit ontkent, dringe op afschaffing der dorpsscholen aan, want dan zou elke cent, die daaraan wordt ten-koste gelegd, eene vérspilling zyn. Anderen willen het verschil halveren, de gewone uitweg van de velen die den moed missen eene opinie te hebben. Zy zeggen: »onderwys voor 't gemeen, nu ja, maar... niet te veel! Verlichting, beschaving, het zy zoo... maar in gepaste maat."

Het komt my voor dat zy die aldus spreken, in al te »gepaste maat" verlicht zyn, en geen onderwys genoeg hebben genoten, of liever 't regte onderwys niet, om te weten wat

Onderwys is. Ik zal hierop terugkomen, om nu niet aftedwalen van 't bepaalde onderwerp waartoe het verdienstelyk stuk van den Heer Hemkes my aanleiding gaf: de bezoldiging der onderwyzers. Men verontschuldigt die door de beoogde... matigheid van wat hy te leveren heeft. Te veel verlichting zou de boeren lastig maken, onregeerbaar. Weldra zou 't »gemeen" — dan òngemeen geworden zeker — Koningen, Kamerleden en gepensioneerden wegjagen, kassen en banken plunderen...

Dit is de zuivere waarheid...

Lezer, ik jok. Het Kaas- en Broodvolk was niet onmatig verlicht, en 't aantal geleerden dat deel-nam aan den Boerekryg, bitter gering. De *jacquerien* die periodiek Europa beroerden — er staat daarvan eene vreesselyke herhaling voor de deur — waren niet zeer precies gevolgen van overbeschaving, maar...

Gy die op »maat" van onderwys aandringt behoeft dit alles niet te weten. En ook ik vergeet het voor 'n oogenblik. Ik geef u volmondig gelyk in de stelling dat 'n geleerde boerejongen uit kracht zyner onverteerbare éruditie terstond aan 't plunderen gaat, en dat dus de bezitters wel moeten acht-geven op de »maat" van onderwys...

Maar eilieve, verdubbel dan oogenblikkelyk het tractement der schoolmeesters. De man van wien de heer Hemkes spreekt, komt my voor eene achtenswaardige persoon te zyn, maar 't kòn wezen dat 'n ander, minder braaf, gehitst tot wrevel over 't slecht beloonen van z'n arbeid, voorbedachtelyk 'n *verkeerde* maat gaf, en z'n jongens opleidde tot geleerde roovers. Hoe zou dat u smaken? Denk eens wat er worden moet van de bezitters, indien de lieden wier geleerdmakende kracht gy vreest, daarvan misbruik maken uit wraakzucht en honger? Om 's hemelswil, geeft hun behoorlyk te eten, den geweldenaars die met 'n paar hollandsche Graven meer of 'n verhoogde dosis differentiaal, de Nederlandsche Bank kunnen

doen tuimelen. Laat ons den man te-vriend houden van wiens maatjuistheid zooveel afhangt...

Maat? Maar eilieve, betaalt ge ook uwen geneesheer maar half, als hy halve geneesmiddelen voorschryft? Meent gy de kans dat hy u met arsenic vergiftigen zal, aftekoopen door beknibbeling van loon?

Er ryzen by sommigen nog andere bedenkingen op, die hier echter niet ter-zake doen. De vraag kan zyn, of Onderwys *over 't geheel* van Regeringswege behoort uittegaan. Ik zeg, onder zeker voorbehoud, neen.

En ten-tweede, of wy misschien met onze beschaving op 'n verkeerden weg zyn, en meer Egyptisch-intensief moesten tewerk gaan?

Beide vragen zal ik straks behandelen. Doch:

zoolang de STAAT zich met het Onderwys bemoeit,

zoolang men van meening is dat Verlichting gebaat wordt door extensieve verspreiding,

zoolang men om *goede* waren te bekomen, zich behoorlyke betaling moet getroosten,

en:

zoolang die bewuste *pensioenen-staat* zich blyft verheugen in exubérantie van welstand,

zoolang zeg ik dat de heer HEMKES een braaf werk heeft gedaan *) waarop ik hem — met zeer matige hoop — goed

*) Daar ik my soms uitvallen veroorloof tegen onze Kamer, acht ik my verpligt haar billykheidshalve in bescherming te nemen tegen zeker gerucht waartoe het stuk van den heer HEMKES aanleiding heeft gegeven. Booswilligen hebben uitgestrooid dat de geachte leden eenen eed zwoeren zich niet te kammen of te scheren vóór de toestand onzer Onderwyzers verbeterd was. Van welonder-

succes toewensch.

Hem en dien Onderwyzer myn hartelyke groet.

563*. Ik ben wel eens beschuldigd geen opregte republikein te zyn. Dit is ongegrond. Ik ben opregt in al myn meeningen. En ook ben ik republikein, mits men dit woord niet opvatte in bekrompen beteekenis. Ik houd genot voor deugd. *) De grootste genieting vinden wy in 't voortbrengen van genot: in 't *doen* genieten. Ook waar we niet of gedeeltelyk slagen, zyn we deugdzaam door 't pogen. Wie véél genot tracht te scheppen, wie 't *algemeen* welzyn wil bevorderen, in de meening dat hy daardoor de som van geluk verhoogt, is deugdzaam en republikein, onverschillig of hy z'n doel wil bereiken met één Koning of met zeventig. Niet-republikeins is 't verjagen of tegenwerken van 'n Koning die nut voortbrengt. Niet-republikeins is 't steunen van zeventig koninkjes die — al-of-niet *iets* doende — kwaad doen.

De staatkundige overtuiging van den waren republikein openbaart zich anders dan door 'n afgezaagd kibbelen over den besten regeringsvorm. Dit is hem byzaak. Hy bestreeft de verhooging van algemeen geluk, en zyne POLITIEK verbiedt hem aan 't bastertwicht: *de* politiek meer plaats te geven dan haar volgens dit program onvermydelyk toekomt. (**114**)

Gelyk onze meeste logiën zich ten-slotte in één punt ontmoeten, is er alzoo nauw verband tusschen STAATKUNDE en deugd in eenvoudigen, d. i. allerhoogsten, zin. Zoo zou men aan menskunde den naam kunnen geven van psychische chemie, en zedelykheid omschryven als ethische huishoudkunde

---

rigte zyde heb ik vernomen dat dit laster is. De heeren zien er niet haveloozer uit dan vóór het stuk van den heer HEMKES.

*) MINNEBRIEVEN, blz. 51. (Uitgave '65.)

of logica der pligten.

Uit dit alles vloeit voort dat de welmeenende, indedaad verlichte man republikein moet zyn, al heette hy Bourbon.

Een der eerste gevolgen dezer rigting van zynen geest is het wegcyferen van standen. De *algemeene* zaak omvat *allen*.

De republikein kent als zoodanig geen edellieden, geen ryken, geen werkman, geen vrouwen of mannen zelfs, hy kent en erkent slechts menschen. Door verheffing van *menschen*-waarde tracht hy de som van geluk te vergrooten. Het al te conventioneel verschil tusschen armen en ryken, tusschen aanzienlyken en geringen, verlaagt de som van genot en is dus misdadig. 't Is nu de vraag niet of de zoogenaamd-gemeene man zelf voor 'n groot deel de schuld draagt zyner vernedering.

We gebruiken dat woord *vernederen* dikwyls verkeerd. Het is een wederkeerig werkwoord, en niet bedryvend. Men vernedert niet iemand. De iemanden vernederen *zich*, en vooral in Nederland maakt de zoogenaamd geringe man — dan indedaad *gemeen* — zich dikwyls aan die fout schuldig. Ik ken geen aristocratischer land dan 't onze. Maar niet de zoogenaamd — hoogere standen zyn hiervan uitsluitend oorzaak. De nederigste vigilant is wel genoodzaakt als Djagarnaut-kar te fungeren, wanneer ieder zich obstineert overreden te worden. Er is bezyden die algemeene nederigheid geen plaats.

En waren 't de allergeringsten slechts! Doch dit is zoo niet. De meest kluchtige voorbeelden van die zonderlinge liefhebbery om gebruikt te worden als 'n stukje chaussée, levert de middenstand. Ik hoop daaraan eens 'n afzonderlyk nummer te... besteden. M'n pen schreef »wyden" maar dat deugt niet.

Hoe werkt nu uit 'n *republikeinsch* oogpunt het standverschil in onze Maatschappy op 't Onderwys? We zagen reeds dat er voor boerejongens 'n afzonderlyke pot wordt gekookt. Wordt dit onderscheid in geestelyke voeding consequent in-acht genomen? Geven we volle »maat" van verlichting aan 't kind

van den ryke, van den aanzienlyke? Overmaat aan 't kroost van den alleraanzienlykste?

Neen! Het wanbegrip omtrent de behoefte aan onderwys van den geringen stand loopt alzoo uit — gelyk elke fout in redenering — op 'n inconsequentie.

Wy zullen onderzoeken of er meer ongerymdheden voorkomen in onze begrippen over het onderwys.

Vooraf moet ik erkennen dat er, vooral in dit onderwerp, vele moeielykheden zyn die ik niet kan oplossen. Doch in dat geval heeft reeds de aanwyzing eener veronderstelde fout haar nut. Wie na my in IDEËN doet, kan zich bezighouden met de aanvulling van 't ontbrekende. En ook waar myne aanmerkingen niet juist zyn, kan myn ongegrond afkeurend oordeel leiden tot betere waardering van 't bestaande.

Als handleiding voor myzelf stel ik de volgende vragen voor, zonder my evenwel te wagen aan volledige beantwoording:

Wordt het doel bereikt dat we met ONDERWYS beoogen? Zoo neen, welke fouten staan ons daartoe in den weg?

Moet het ONDERWYS zyn intensief, extensief of gemengd? Waar is in 't laatste geval de grens?

Behoort het ONDERWYS tot de bemoeienis van den STAAT?

Het doel is Verlichting, Verfyning, Beschaving, Ontwikkeling, Veredeling. Hierin spreekt me zelfs geen Mecklemburger jonker tegen. De ridders van den stok zyn in deze stelling — tot hunne verwondering misschien — geheel aan myn zy. Toch noopt me die verwondering tot eenig bewys. Ziehier. Een Mecklemburger »onderdaan" die den *allergnädigst* uitgedeelden *Prügel* niet *allerunterthänigst* aanneemt, en in-plaats daarvan z'n heer een pak slaag geeft, zal door dezen worden gehouden voor 'n *verdammt grober Kerl.* »Verdammt" beduidt *zeer*, en »verdammt grob" is alzoo de superlatief van grof.

Met m'n gewoon talent heb ik daar den geheelen Meck-

lemburgschen landadel tot zeloot voor de verfyning der boeren gemaakt.

De ingenomenheid met deze *prouesse* wordt wel eenigzins gedempt door de bedenking dat het niet zulke Verfyning is die wy met het Onderwys beoogen. Van welke soort is ze dan?

Zoolang wy onderling oneens zyn over het antwoord op deze vraag, zal goed Onderwys eene onmogelykheid blyven. Voor we op een doel aanleggen moet dit doel vastgesteld zyn.

Tot-nog-toe is er meer consequentie in de Mecklemburger methode dan in onze opvatting. »De jongens moeten *unterthänig* zyn, *Herr Schulmeister*, leer ze dat!" is 'n voorschrift blinkend van bevattelyken eenvoud. »*Gnädigst aufzuwarten!*" is 't onzinnig en toch zinryk antwoord. Er is in 't »aufwarten" wel niets »gnädigs" maar de luî begrypen elkaêr, en weldra begrypen de ruggen der jongens de zaak ook.

Wat schryven *wy* onzen schoolmeester voor? Is er ook in ons streven zoodanige duidelykheid en éénheid?

En vooräl: is er *opregtheid* in de wyze waarop we onze wenschen uiten? Knippen we niet weleens 'n oogje tegen den onderwyzer, als wy spreken van »opleiding tot iets *hoogers*" en hem willen doen vatten dat wy toch.... wel beschouwd, het lagere niet zoo heel erg versmaden?

Zoo is het. Wy zeggen Veredeling, Beschaving enz. te bedoelen, en verwachten afgerigtheid tot zeker beroep. Het »Kostverdienen" staat op den voorgrond.

Welnu, indien de toestand onzer Maatschappy en de daaruit voortvloeiende moeielyke *Streit ums Dasein* dit gebiedend vorderen, zyn wy verpligt onze kinderen behoorlyk toeterusten tot dien stryd. Doch ik dring aan op rondborstigheid. Dat amalgameren van hemelburgerschap en geldwinnen werkt nadeelig, zoowel op nyverheid als op 't bevolken van den Hemel. Het gehalte onzer timmerluî, makelaars en ministers

wordt er niet beter door, dat ze na 'n jaar of zestig levens onbruikbaar worden bevonden als engelen. Ik heb kooplieden gekend die op hun veertigste jaar — na alzoo ruim twintig jaren te hebben besteed aan ryk-worden — niet eens millionair waren, en evenzeer is van sommige anderen de zaligheid te betwyfelen, na 'n heel leven vol professie van minachting voor 't slyk der aarde. Wat al kracht die te-loor gaat!

Wat wachten wy van 't Onderwys? Welke instructie geven wy den schoolmeester? De man moet toch weten waaraan hy zich te houden heeft?

Van myn standpunt is 't antwoord op deze vragen zoo moeielyk niet. Ik meen dat het denkvermogen hoofdzaak is, en vorder van den onderwyzer — VRYE-STUDIE! — dat hy...

De lezer verwacht dat hier iets volgen zal als: oefening in 't denken, *cursus in orthologiek, onderwys in verstand?*

Waarachtig niet! Met voordacht koos ik de beide laatste uitdrukkingen die den stempel der ongerymdheid op 't voorhoofd dragen.

Ik vorder van den onderwyzer dat hy de oefening in 't denken, die zich even natuurlyk vanzelf openbaart als 't ademhalen, niet *tegenwerke.* De jongen van de diersoort MENSCH zùllen denken. Dit moet wel, omdat ze nu eenmaal denkdieren zyn. Zelfs de naam dien ze dragen wyst dit uit. (**489**) Wie 't betwyfelt wordt veroordeeld tot het opzetten van 'n zwemschool voor jonge eenden.

Hoe 't nu met de eenden gaan zou, als men kostbare en moeielyke studie maakte van wat de natuur om-niet geeft en zelfs opdringt, is hùn zaak. Maar zeker zou 't zwemmen niet toenemen in volmaaktheid, als men de kuikens verbood te-water te gaan en alzoo de oefening *belette.*

Ons onderwys moest het denken niet tegenwerken. Wat en hoeveel men op de school leert zou er minder toe doen, indien wy slechts het leeren niet *afleerden.*

Kennis is wel-is-waar op zichzelf eene bezitting, maar het

denkvermogen levert de middelen om tot dat bezit te geraken, en staat dus tot het eerste als een boomgaard tot ooft. De bekwaamste en yverigste leermeester kan z'n discipelen slechts zeer weinig kennis meedeelen, doch dit is volkomen onverschillig indien hy hen slechts in-staat stelt — d. i. als hy hen in-staat *laat* — die kennis voortdurend te vermeerderen.

Met 'n herhaald beroep op **155** maak ik hier de opmerking dat het onderling verschil van kennis waarmeê knapen de school verlaten, zeer gering is in verhouding tot hetgeen ze nog leeren moeten, en imperceptibel in evenredigheid met alles wat ze nooit zullen leeren. Het onderscheid tusschen *twintig* en *veertig* kersen is den eigenaar van een boom onverschillig, en vooral den bezitter van 'n ganschen bogert wanneer hy dien goed leerde beheeren, d. i. alweder in de vergelyking, als men hem niet onbekwaam maakte tot dat beheer.

Het instampen van 'n beetje *weten* werkt schadelyk. Om 't weten niet, maar om 't stampen.

Toch is ook dat *weten* een vereischte. Het kind moet gegevens hebben waarmee z'n denkvermogen zich bezig-houdt, maar — en hier roeren we eene hoofdzaak aan — die gegevens worden geleverd door de Natuur. Meent men dat zy zwemvogels zou hebben kunnen voortbrengen zonder water? Gelyk ieder voorwerp door z'n grenzen bepaald wordt, is elke wording een voortbrengsel van hare omgeving. Juist door het leveren van een oneindig aantal voorwerpen die tot nadenken uitnoodigen en dwingen, heeft de Natuur — in-verband met de gegevens in onszelf, waaronder de inrigting der menschelyke keel een groote rol speelt — ons tot denkende wezens gemaakt. Het ligt in de rede dat ook die gegevens op hunne beurt producten waren van al 't andere.

Wy zyn in onze huishoudelyke opvatting gewoon den loop der zaken omtekeeren. In 't bezit geraakt van 'n vogel, koopen wy eene kooi. In de groote *volière* der Natuur daarentegen zyn vogels noodzakelyke sequelen van ruimte en een

oneindig aantal andere gegevens. By *haar* is inhoud bedongen door omtrek. *Wy* omheinen het bestaande met willekeurige lynen. Zy vult en wy vormen.

De Natuur levert alzoo slechts *resultanten*. Iets verder gaande mogen wy vaststellen dat ook onze arbeid, het resultaat van onze luim en onze kracht, tezaemgenomen met de onderwerpen waarop wy dat alles toepassen, slechts *resultante* is. Gegeven: onze Maatschappy, myn oordeel over 't onderwys, het stuk van den heer HEMKES, de *mauvaise-marque* van 1828, pen en papier, de brandende dorst van PUBLIEK naar veredeling, en nog 'n dozyn oneindigheden gegevens meer... ziedaar de redenen waarom de eentjes te water gaan. Wie de vyvers supprimeert, maakt er kippen van.

Ziedaar tevens de oorzaak die my noopt dit nummer te schryven.

En ziedaar ook grond tot de verwachting dat de Natuur 't niet zal laten ontbreken aan onderwerpen waarmee onze kinderen zich kunnen oefenen in 't *denken*.

Wy behoeven hun die onderwerpen niet *optedringen*. We mogen dit niet. En toch geschiedt het op de scholen.

Er bestaat eene noodzakelyke evenredigheid tusschen waarnemingsvermogen en denkkracht. Het pasgeboren kind schynt niet waartenemen, altans daarvan blykt ons niets. Eerst na eenige dagen of weken brengt het licht zekeren indruk teweeg. Dat deze waarneming het denkvermogen in beweging brengt, zou kunnen blyken uit het wezenloos staröogen van 'n idioot kind. De begeerte om het licht te zien gaat hand-aan-hand met iets als nadenken over dat verschynsel. Dat de hersens daaraan deel hebben schynt zeker. Zeer spoedig is de kleine denkleerling verzadigd van de eentoonigheid eener vonk, van 'n vlam, van de maan. Na eenige vergeefsche pogingen om dat hemellichaam te grypen — hoe wys van den Schepper dat hy 't buiten bereik zette! — verlangt de kleine dief naar 'n geschiedenisje, naar beweging. Nieuwsgierig als-i

zestien jaar later wezen zal naar den afloop van 'n boeienden roman, wil hy weten of de slinger der pendule wel behoorlyk regts zal aanlanden, als 't ding z'n togt heeft aangevangen van de linkerzy. Tik... tik... 't heele gemoedje tikt mee, en zet de boeiende *anabasis*... daar gaat-i weer: de *katabasis*, op muziek. De jonge componist volgt z'n sujet met de oogen, en verslindt heerlyke sprookjes, prachtige vertellingen, verrukkelyke geschiedenissen. Hy is op reis tusschen NINIVE en BABYLON... *tik*, *tik*... vi...ce...ver...sa...

Wat anders! XERXES dreigt. *Tik*, *tik*... daar komt-i aan. Griekenland, pas-op! *Tik*... in 't midden, een dood punt: HELLESPONT. Nogëens *tik*... hy is er over! Weer *tik*... daar is hy! *Tik*... 't dooie punt: THERMOPYLAE! *Tik* aan de andere zy: MARATHON! De geschiedenis is uit.

Wat anders! Nu eens van ROME naar CARTHAGO... heen-en-weêr. *Tik*, *tik*... de...len...da... *tik*, *tik*. HANNIBAL... an...te...por...tas...? Nog niet! ALPEN... een dood punt... *tik*, hy is er! *Tik*, *tik*... daar komt FABIUS! Halt in 't midden... 'n dood punt weêr: CUNCTATOR! Regts... links... *Delenda?* Ja. *Deleta?* Neen. *Tik*... CANNAE! *Tik*, *tik*... 'n dood punt: CAPUA! *Tik*... SCIPIO! *Tik*, *tik*, *tik*, *tik*, *tik*: ZAMA... tòch *deleta!*

Och, de kleine denker kwam niet zoover. De lieve natuur der dingen zorgde wel dat het drama hem niet forser aangreep dan de weeke hersentjes nut was. Vermoeid van waarnemen, juist genoeg om zich te sterken, niet genoeg tot het rekken zyner belangstelling boven de spankracht, sliep hy voldaan in, misschien reeds te NINIVE... *zyn* CAPUA. *La reprise à tantôt* als hy uitgerust is.

Maar morgen leest hy verder in z'n geschiedenisboekje. Morgen zal hy meer kunnen verwerken. Lust en kracht groeien aan in gelyke maat, en over 'n week komt de slinger-épopee hem eentoonig voor. Hy kent al de romans vanbuiten die de pendule hem voortikte, en verlangt naar iets

anders. Als zoekende *quem devorent* gaan z'n oogjes op de jagt naar gecompliceerder voorstelling. Hy wil iets waarnemen waarvan de oplossing hem ernstiger inspant. Zoo gaat de behoefte aan geestelyken arbeid voort, en de verstandsontwikkeling kan alleen dan op gunstige wyze plaats-hebben, als de juiste verhouding tusschen vatbaarheid van waarnemen en belangrykheid van 't waargenomene bewaard blyft. By het verstoren hiervan houdt het genot op, en alzoo de drang, *der Trieb.*

Die verhouding nu kan niet bewaard blyven als we 't kind zaken opdringen die hem geen belang inboezemen, en 't is zeer moeielyk dit te vermyden, omdat wy zelden weten hoe ver het jong gemoed gevorderd is. De natuur maakt die fout niet. Zy openbaart hare wenken in de wenschen van 't kind zelf dat zeer methodisch van z'n bemoeienis met licht, kleur en klank, overging tot het belangstellen in beweging. Zoodra *wy* dien denk-kathechismus willen schryven, doen we 't gewoonlyk onhandig. Wy geven 'n stilstaande maan waar Scipio's noodig-zyn, en omgekeerd. De bal dien we opwerpen en vangen om 't kind te vermaken, moest gerold worden, en waar we met 'n zweepje klappen, was misschien behoefte aan een beetje tragédie. De ontydigheid waarmeê wy beelden te voorschyn roepen is storend, en als de Natuur in woorden sprak, zou ze ons dikwyls verwyten: bederf myn werk toch niet! Zie, daar was ik juist bezig met de grondslagen eener logische *bosse*, en gy verdringt myn fundament met 'n bult van...

De drommel weet hoe al die bulten heeten. Myn geheugen verzwakt, en 't scheppen begint my makkelyker te vallen dan 't herinneren. De goede Natuur zal bedoeld hebben: *intempestiviteits-denkmoedeloosheid.* Zoo kunnen wy by-benadering het frénologisch uitwas noemen dat op onze scholen wordt aangekweekt.

Nu weet ik wel dat scholen een noodzakelyk kwaad

zyn. (**15**) Het is materiëel onmogelyk dat 'n onderwyzer by elken leerling de opportuniteit beoordeelt. Hy heeft den tyd niet zich te onthouden van onbescheidenheid. Hy is wel genoodzaakt historie optedringen — en wèlke historie! — waar misschien behoefte was aan...

Neen! *Historie* altyd! Maar in s'hemels naam àndere geschiedenis, àndere romans, àndere beweging, dan er voor den knaap te halen is uit *de* Geschiedenis zooals die geleeraard wordt. Als criterium van gepastheid sla ik voor — we zyn nu eenmaal in de buurt der frenologie — te letten op de *receptiviteit*. En men behoeft daartoe de kinderen niet by 't hoofd te vatten. Als by de slinger-geschiedenis kan de gepastheid van 't schouwspel worden afgemeten naar de aandacht der toeschouwers. Er is voor 'n kind niets ònbelangrykers dan de Wereldgeschiedenis met haar volksverhuizingen, dynastien, Assyrische ryken, Westfaalsche vredes, en Smalkaldische Verbonden. Men leert de Geschiedenis niet waarderen voor men eenigzins beseft hoe gebrekkig ze geschreven werd. Er komt een tyd — tenzy de nieuwe *bosse* met den langen naam de overhand nam — dat wy meer willen weten dan beschreven staat, meer begrypen dan schryvers ons ophelderen. Die nieuwe behoefte vordert arbeid, en deze arbeid brengt 'n gelyksoortig genot meê als ons dertig, veertig jaar vroeger die pendule verschafte.

Het heen-en-weer slingeren der dynastien als zoodanig, is den knaap te eentoonig geworden. Huis van Holland... tik, tik... lieve god, dat weet ik al. Regts geweest, midden geworden — tal van doode punten! — links aangekomen in 't huis van... tik, tik... van de Arsaciden, geloof ik... het scheelt me. niet!

De knaap staat alzoo boven 't eentoonig gewawel dat men voor HISTORIE uitgeeft, maar beneden de wysbegeerte die haar tot 'n leerschool maken zou als wy haar beter kenden, tot 'n oefenschool toch zoodra wy, weinig wetende, behoefte beginnen

te voelen aan méér.

Historie, *beweging*, altyd! Sedert dien mislukten diefstal van de maan is elk stilstaand voorwerp ons onverschillig. CYRUS op z'n troon is vervelender dan CYRUS aan 't hof van ASTYAGES, waar altans een-en-ander voorviel dat wat kleur heeft om 't kinderlyk oog te vermaken. De Trojaansche oorlog is niet geheel te versmaden. Daarin is vermakelyke beweging. Ook de kruistogten leveren onderwerpen die 't kinderlyk waarnemings-vermogen niet van zich stoot. Vanwaar komt dit? Wy hebben dit verschynsel te wyten of te danken aan CYROPAEDIE en ILIAS die de Geschiedenis opsierden, aan den romantischen tint waarmeê de vinders der middeleeuwen — 't was 'n kostwinning, en de eervolste niet — de vechtpartyen tegen het Oosten kleurden.

Indien men let op de episoden die de jeugd belang inboezemen, kan men met veel juistheid besluiten tot de onbruikbaarheid van al 't overige. Wat dor is deugt niet.

Behoort dus al dat overige op 'n romantisch welklinkend deuntje gezet te worden? Volstrekt niet. Maar men wachte met de toediening van die spys tot de maag er naar vraagt. Zoodra de leerling ver genoeg gevorderd is om behagen te scheppen in 't nasporen van nuchtere waarheid, zal 't genot van *zyn* onderzoek meer geur geven aan wat vroeger dor scheen, dan XENOPHON, HOMERUS en die flikvlooiende tokkelaars der middeleeuwen konden leveren in hunne romans.

Beweging altyd! Maar die behoeft niet uitsluitend gezocht te worden in *de* Geschiedenis, welker oscillatie gewoonlyk aan het waarnemingsvermogen van den knaap ontsnapt. My byv. was de Vaderlandsche 'n *stilstaande* pendule. Minder nog. Eén onbewegelyke klomp graven, vryheid, en zeehelden. Meer vatte ik er niet van. Hoogstens ging het aandeel dat ik in de zaak nam, tot eenige verwondering dat Engeland telkens weêr durfde beginnen na zoo vreeselyk getuchtigd te zyn... neen, hier vlei ik m'n jonkheid. Tot zoodanig niet-begrypen was ik te onöntwikkeld. Dat kwam la-

ter, en overvloedig, toen ik moed vatte den banbliksem der *mauvaise-marques* voor impudentie te trotseren. Er schynt in het erkennen van onkunde eene beleediging te liggen voor de velen die met half-weten tevreden zyn.

Wy mogen alzoo de kennis waarmee de knaap bezwaard wordt, niet vergelyken -- 'n gewone fout! — by overvoeding, waarlyk niet! De kwaal die ik bedoel heet niet indigestie, het is *atonie.* De maag van den geest ontvangt niet te-veel, maar 't goede niet. Ze wordt niet door opwekkende middelen voortgezweept tot onmatigen arbeid. Juist andersöm belast men haar met werk dat ze niet verrigten kan, en dan ook vry onverschillig liggen laat. Men bezwaart haar niet met overmaat van spyze, ze is werkeloos omdat ze de steenen niet kan verteeren waarmeê men haar opvult.

Wie de waarheid van dit alles betwyfelt, trachte eens de boekjes onder de oogen te krygen, waaruit hy z'n eerste wetenschap putte. Nu *iets* meer wetende, *iets* verder gevorderd in niet-begrypen, zal hy verbaasd staan over de domme berusting waarmeê hy voor twintig, dertig jaar... die steenen liggen liet, m. a. w. hoe z'n denkvermogen juist in de voor mogelyke ontwikkeling gunstigste periode braak-lag.

Over verloren *tyd* klaag ik niet. Die ware intehalen. Ik klaag over 't noodlottig aanwensel van niet-begrypen. (**462**) Ik klaag over de verlamming der organen. Eén bestudeerd grasscheutjen is meer waard dan 'n heel zoodjen onverteerde volksverhuizingen en Uniën van Utrecht.

De maag laat ze liggen, die steenen. Niet geheel. De Natuur is sarkastisch — ze moet wel, zy die àlles is — en spot heel aardig met de intempestiviteit der kennis die wy 't jong gemoed opdringen. Als 'n boere-*jocrisse* door misverstand de stadhuistaal van z'n meester verknoeit tot andere zotterny, zoodat men in twyfel staat of we te doen hebben met onnozelheid of persifflage, weet het kind altyd die zyde van 't onderwezene aantegrypen, waardoor de bespottelyk-

heid van 't geheel wordt in 't licht gesteld.

»Tot hiertoe en niet verder, sprak in 't jaar zóóveel de God van NEDERLAND. Het korsikaansche monster...

Wy weten de rest. Neen lezer, ge weet ditmaal de rest niet. Op de bladzy waar men my zoo plegtig inwydde in de geheimenissen Gods, was 'n inktvlek. »Tot hiertoe en niet verder" stond er. Ik verzeker u dat in *myn* voorstellingsvermogen, de God van Nederland nooit slaagde in 't passeren van dien inktvlek. Toen ik later in een ander boek iets dergelyks las, zocht ik te-vergeefs naar de bekende barrière, en had 'n indruk alsöf God by-gebreke van 'n duidelyk merk, niet precies weten kon hoever hy gaan mogt.

Hoe die *licentia rustica* van 't kind *Jocrisse* werkt in het zedelyke, zagen we reeds op blz. 276.

Ook op ander gebied staat het slikken van onbegeerd en dus onverteerbaar voedsel VRYE-STUDIE in den weg, en de klagt waarmede ik myne verhandeling over dat onderwerp opende, is 'n treurig gevolg van de ongerymdheden die aan *Fliegende Blätter* stof leveren tot kluchtige zotterny (blz. 5) maar den menschenvriend bedroeven.

En nogëens vraag ik u die dat instampen van onnutte kennis zoo verderfelyk niet vindt, u die misschien de zaak ontkent, wat leerdet *gy* op de school? Uit vrees voor ongenoegen zonder ik den lezer uit, maar verzoek hem achtteslaan op anderen. Wat bleef er in huis en wereld over van al 't geleerde? Niets? Dat is 't ergste niet. Alles? De steen bleef liggen.

Ik neem 't niet kwalyk dat men de hollandsche graven vergat, maar wel vind ik het treurig dat men ze nog altyd weet optezeggen, zonder ooit te vragen wat voor lieden dat toch eigenlyk waren? 't Schynt altyd vanzelf te spreken dat zy een rol speelden, maar wie ze zond *) wat hunne func-

*) Het is hier voorzeker de plaats niet den zoogenaamden giftbrief van 863 te ontleden, een onderzoek trouwens dat niet zoozeer licht

tie was, welke regten ze uitoefenden — en vooral met welk *regt?* — wat hunne verpligtingen waren... die steenen in de maag hebben den meesten onzer nooit gehinderd. En ook dit is op-zich-zelf 't ergste niet, maar wie dertig jaar al die mysterien van den voortyd ongedeerd met zich sleepte, zonder behoefte te voelen aan wat licht, ontwende zich het digeréren van zaken die 'r wèl op aankomen. De knaap die tevreden was met het werktuigelyk »sommen maken" wordt door die tevredenheid voorbeschikt zich thuis te voelen in den stand van werktuig, en er blykt dan dat wy met ons inpompsysteem op 'tzelfde doel aanleiden dat de Mecklemburger baron z'n dorpspaedagoog aanbeval: maak ze *unterthänig, Herr Schulmeister!*

Wat eischen wy van de school? Ontwikkeling van denkvermogen.

Neen, zegt daar iemand, dat komt later. Eerst *kennis*...

In zekeren zin is dit waar. Het kind moet hebben *kennis*-gemaakt met de pendule, voor 't kan acht-geven op de beweging. Doch wie kennis in wyder beteekenis wil laten voorgaan, vrage zich af of deze bevorderd wordt door ontydige mededeeling? Kennis wordt waarlyk niet gebaat door onëvenredige achterstelling van denken. Men kan daarvan de proef nemen, door byv. aan eenige dozynen bekenden te vragen naar iets dat verondersteld kan worden hun op de school geleerd te zyn. Dan zal men ontdekken dat de hoogte der bergen in Azië, het worteltrekken, de geslachten der woorden en al die belangrykheden meer, even goed zyn verloren gegaan alsöf men nooit iets »van-buiten" geleerd had, en

---

verspreidt, als wel 't bewys geeft dat onze geschiedschryvers tevreden waren met duisternis. Het is tegen de inënting der jeugd met die tevredenheid dat ik my verzet. Niet-weten is vergefelyk, maar 't opdringen van berusting in onwetenheid werkt nadeelig. Al die DIRKEN liggen ons als steenen in de maag. En zoo'n KAREL de Kale ook. Wat had die man in Holland te begeven?

dat het Geheugen niet ryker werd door 't spoliëren van het Verstand.

Integendeel! Wie het geleerde vergat doch zich oefende in denken, zal gedurig behoefte voelen aan materiaal ter verwerking, aan *feiten.* Hy is dan wel genoodzaakt het verlorene weder te zoeken. En hy vindt het, met voordeel. Want dat zoeken zelf was weder winst. Op den weg dien we langs gaan om terugtekeeren naar het punt dat wy uit het oog verloren, merken wy gewoonlyk zaken op, die ons of niet waren geleerd, of waarvan de indruk uitsleet. Wy sluiten dan nieuwe vriendschap met iets onbekends, of zien met vreugd oude vrienden weder.

Wat wachten wy van 't Onderwys? Beroeps-handigheid? Ook in dat geval is de methode verkeerd. Het opdringen van inopportune kennis werkt niet voordeeliger op handel, industrie, vakgeleerdheid, dan op de ontwikkeling als denker. Voor beroepen die geschaad worden door 't *mensch*-zyn, behoort geen patent te worden uitgereikt. En dit komt dan ook zelden voor. Als ik my hierin vergis, zouden wy weer aanlanden by de Mecklemburgers.

Gesteld dat er afscheiding te maken is tusschen hoogere en lagere eischen, dan nog beweer ik dat ontydige kennis even schadelyk werkt op 't zoogenaamd lage als op 't hoogere. De al te onnozel geslikte Volksverhuizingen maken evenmin den schrynwerker bekwaam in zyn vak, als den denker in 't zyne. Er zal dan toch wel geen beroep zyn waarby men het gezond verstand missen kan?

Ik verzoek ernstig my niet aan 't woord te houden by 't schynbaar tégenstellen van denkers en ambachtslieden. Inplaats van schrynwerker had ik even gepast den beoefenaar van eenig ander beroepsvak kunnen noemen, 'n advokaat, geneesheer of staatsdienaar. De vraag komt hierop neder, of 't smoren van denklust en denkkracht voordeelig werkt op

de ontwikkeling van hen die men — met voorgewend praktischen zin — uitsluitend wil afgerigt zien tot kostverdienen. Ik zeg neen!

»Geen zotterny is zoo zot dat ze niet nu-en-dan door beroeps-wysgeren werd in bescherming genomen" zeide ik op blz. 2. Welnu, geen onbekwaamheid zoo grof dat vak-mannen zich daaraan niet schuldig maken. Timmerlui, slotemakers, geneesheeren, advokaten, ministers, steken in jocrisse-achtige ineptie onze kamergeleerden naar de kroon. De *Specialiteiten* zyn gewoonlyk specialiteiten van onbedrevenheid, en telkens voelt zich de leek opgewekt tot de vraag: is dàt nu 'n smid, is dàt nu 'n minister? Ik mag niet toegeven in den lust daarvan — anekdotische! — voorbeelden aantehalen. Met eenige oplettendheid zal de belangstellende lezer die in voldoende menigte kunnen waarnemen. *)

En waar dit niet het geval wezen mogt — de aangeleerde berusting in 't gebrekkige maakt kortzigtig, en hierin ligt het zwaartepunt van myn betoog — welnu, waar de lezer niet overtuigd is, wys ik hem op den uitslag. Is de »kost" van de tot »kost-verdienen" afgerigte mensheid, overvloedig? Immers neen. Wy bereiken alzoo het lagere niet door 't opgeven van hooger, een bewys dat we op den verkeerden weg zyn, hoe men 't ook neemt.

In landen waar men zich met het zoogenaamd hoogere niet bemoeit, vertoont zich dit verschynsel niet. Elke Javaan is 'n goed landbouwer. Er is harmonie tusschen zyne — negatieve — opleiding, z'n behoeften en zyn bekwaamheid. Die overeenstemming hebben wy in òns opvoedingsstelsel verbroken. Met 'n beetje makelary, 'n beetje geschiedenis, 'n beetje god, en en beetje staatkunde meenen wy iets degelyks voorttebrengen.

*) Men zie overigens over dit onderwerp »*Duizend-en-eenige Hoofdstukken over* SPECIALITEITEN. Delft bij J. WALTMAN JR. Ik hoop later in de gelegenheid te zyn eenige leemten aantevullen die dat werkjen onvolledig maken.

God, Staat en Kostverdienen varen er even slecht by.

»Het is zeer moeielyk zich juist uittedrukken." Ik dring geenszins aan op 't fabriceren van *Specialiteiten*, doch beweer dat er winst zou zyn in 't gepast ontwikkelen van het denkvermogen *over het algemeen*, waardoor dan ook de speciale hoedanigheden van den individu zich ter-zyner-tyd behoorlyk zouden vertoonen. Algemeene *bildung* moet de byzondere voorafgaan.

Myn antwoord op de vraag: of het doel dat wy met het Onderwys beoogen, bereikt wordt, is onvolledig en moet dit zyn. Ik hoop genoeg gezegd te hebben om dezen en genen die oud of jong genoeg is om 't slingeren *myner* pendule met de oogen te volgen, lust ingeboezemd te hebben tot aanvulling. Met voordacht was ik... éénzydig. Ik weet zeer goed dat ons Onderwys uit geheel andere oogpunten kan beschouwd worden. Zy die dit doen, zullen misschien langs anderen weg aanlanden op 't punt waarop myne opmerkingen uitloopen.

Men zoeke overigens geen tegenspraak in myn beweren dat wy aan de beslissing der Natuur moeten overlaten wat het denkvermogen van een kind bearbeiden kan, en Idee **268**. Juist òmdat het denken moet *geleerd* worden, mogen we niet door ontydig mededeelen van niet begeerden indruk, de vatbaarheid voor dat leeren verstompen. Men bevordert de zwemkunst der eenden niet door de eieren in 't water te werpen. Er moet gebroeid zyn. Met dat broeien belast zich de lieve trouwe klokhen Natuur.

Misschien ware 't heele voorschrift in **268** overbodig, indien men ons niet op scholen... als eieren in den vyver gegooid had!

Wie na dit alles nog niet gelooft dat er aan ons Onderwys een-en-ander ontbreekt, zoeke eens naar 'n gepast antwoord op **74**! Ik houd my voor de mededeeling

aanbevolen.

Behoort het Onderwys te zyn *intensief*, *extensief* of *gemengd?* Waar is in 't laatste geval de grens?

Het spreekt vanzelf dat deze kwestien moeten worden beschouwd uit 'n Republikeins oogpunt. Wie toch hierby ander belang vooropstelt dan 't *algemeene* — zyn eigen belang byv. of wat hy daarvoor houdt — schaffe alle scholen af. Misschien ook zou hy speciaal-instituten behooren opterigten voor byzondere dienst. Alles werd dan 'n soort van onderrigt in *usum Delphini*. Scholen voor aanstaande hooggrafelyke stalknechts. Scholen voor kameniers. Scholen voor hofnarren. Scholen voor heldhaftigheid-bezingers. Scholen voor kamerheeren. Enz.

Ik vergat: Scholen voor ploegdieren.

De lezer denkt hier aan Mecklemburg, en als gewoonlyk heeft hy ongelyk. Het systeem der landjonkers komt hier niet in aanmerking, omdat het ter afrigting voor de privaatbehoefte der mensgebruikers ondoelmatig wezen zou. »Leer ze dàt, *Herr Schulmeister!*" is onzin. Bij die soort van éruditie komt geen leeren en geen schoolmeester te-pas. Hoogstens zou men zoodanig desideratum moeten te-kennen geven door het bevel: »leer ze het tegendeel niet" d. w. z. leer ze niets, want al wat ze leeren *is* tegendeel van dierlyke onderworpenheid. Het leeren zelf van wat ook, ontwikkelt elementen van weerstand tegen brutaal geweld...

Ik vergis my. *Verkeerd* onderwys als waarover ik handelde in de vorige bladzyden, maakt even geschikt tot het welvervullen der pligten van 'n Mecklemburgschen onderdaan, als *geen* Onderwys. Ook hier raken de uitersten elkaer. De overbeschaafde Griek was evenzeer voorbeschikt 'n prooi der Romeinen te worden als de onbeschaafde Barbaar, en wie 't *plebs* beheersbaar maken wil, kan dat doel zoowel door misvormen bereiken als door 't verhinderen van vorming. Een tegen-

wil-en-dank ingepompte CICERO verzwakt het weerstandsvermogen niet minder dan volslagen onschuld aan letterkunde. Het laatste middel zou dan nog te verkiezen zyn, omdat het goedkooper is. Wie echter daaraan de voorkeur geeft, leest myne IDEËN niet. Ik mag dus aannemen te spreken tot dezulken die de scholen nog niet willen afgeschaft zien.

Zy behooren evenwel te bedenken dat er eene zonderlinge krachtsverspilling zou plaats vinden, indien ze moeite en geld ten-koste legden aan een Onderwys dat dezelfde resultaten opleverde als 't Mecklemburger systeem. Wie 'n kind voedt tot het in den vorm van vyftig kilo gewigt behoorlyk kan dienst-doen in den tredmolen, heeft te berekenen hoeveel water-, stoom- of paardekracht hy terug-ontvangt voor de uitgegeven aardappels en karnemelk. Die berekening is eenvoudig, en 't moet een slecht éconoom zyn die er niet van-tyd-tot-tyd 'n stevigen ezel mee uitwint, waarvoor hy anders kontant geld had moeten neerleggen. Maar de weifelaar die z'n kind voor den tredmolen te ligt maakt, en te-gelyker-tyd ongeschikt voor iets anders, werpt z'n voedingskosten — dan met kosten van zoogenaamde òpvoeding verhoogd — zonder nut weg.

Er is een *deun* in omloop dat men »eerbied schuldig is aan alle opiniën." Ik erken dat ik weleens zondigde tegen dat voorschrift. Misschien is die misslag vergefelyk omdat ik de opregtheid van veel meeningen in twyfel trek, en dan moet de ruwheid van m'n aanval niet zoozeer worden toegeschreven aan minachting voor de bestreden meening, als aan verachting van 't voorwenden.

Om alzoo te beoordeelen of men in dit opzigt den eerepalm behoort uittereiken aan den Mecklemburger baron of aan onze verkeerd-beschavers, zouden wy de opregtheid der uiteenloopende methoden moeten onderzoeken, en ik gis dat we daarna onzen opinie-eerbied, òf vry gelyk tusschen beide partyen zullen kunnen verdeelen, òf die geheel terughou-

den. Zoolang men in den geest der Mecklemburger domeinheeren schoolmeesters aanstelt, pleegt men verraad aan den tredmolen. En wie paardekracht en menschenwaarde tegelyk verwaarloost, verdient by z'n eerstkomende *avatara* in 't Mecklemburgsche ter-wereld te komen.

Wy moeten opregt zyn, en tusschen beide rigtingen eene keuze doen. Door 't hinken op twee gedachten loopen we gevaar den boer zwak, mager en onwetend, den burger mager en onbekwaam, den geleerde dom en mager te maken, d. i. allen onbruikbaar.

Begeeren wy been en spieren? Willen we beroepshandigheid? Beoogen wy wetenschappelyke, transcendentale, ontwikkeling?

Alles in gepaste maat.

Dit spreekt vanzelf, maar wie bepaalt die maat?

Het ideaal van beschaving zou meebrengen dat ieder voor zich den evenaar in 't huisje wist te houden. Dit echter is het doel dat beoogd moet worden, geen handleiding om het te bereiken. Maar wel kunnen we door die stelling nagenoeg geraken tot de slotsom dat het *algemeen-menschelyke* behoort ontwikkeld te worden. Hieruit toch is te verwachten dat de meest gunstige toepassing op byzondere omstandigheden, kan worden overgelaten aan den individu.

Zal die algemeen-menschelyke ontwikkeling bevorderd worden door gelyktydig-algemeen werkende pogingen?

Het komt my voor dat deze vraag nooit ernstig genoeg werd ter-sprake gebragt. De voorstanders der Verlichting vergeten soms dat niet ieder die het licht concentreren wil, daarom een vriend der duisternis behoeft te zyn, en zy die te-velde trekken tegen vulgarisatie van kennis, zien dikwyls ten-onregte een verblinder in elken yveraar voor lichtverspreiding.

Ook in deze zaak ware het nuttig geweest het punt van verschil *juist te noemen*. De tegenstander van vulgarisatie

kan bedoelen dat de ware Verlichting van weinige punten behoort uittegaan. 't Is immers mogelyk dat hy niet wil dooven, maar integendeel uitstraling bevorderen? Misschien leverde hem de stoffelyke Natuur aanleiding tot zyne methode. Hy maakte de opmerking dat vuurtorens nuttiger zyn dan illuminatiën. Nooit zag hy des winters ter verwarming des Volks, kachels in de open lucht. Overäl treffen hem wenken dat er afgesloten stookplaatsen noodig zyn, een *focus*. Misschien ook trok het z'n aandacht dat een op gepast oogenblik aangebragte domper het lichtgevend vermogen bewaart, dat zonder nut zou verloren gaan door ontydig aanblazen. Wy mogen gissen dat hy opmerkte hoe een straal die onweergekaatst vervliegt in de ruimte, even weinig duisternis verdryft, of minder nog, dan wanneer hy gevangen ware binnen den wand van de korenmaat. Er is geen licht zonder voorwerp waarop het schynen kan.

Behoort nu dit onmisbaar *object* te zyn de geheele Maatschappy op-éénmaal? Moet het Onderwys dat aan 't denkvermogen beelden levert ter oefening, terstond aan *allen* worden gegeven? Moet het voor allen *gelyk* zyn?

Jezus zeide: predikt het evangelie aan *alle* creaturen.

Maar... hyzelf deelde dien last aan slechts *twaalf* apostelen meê.

Dit geeft te denken. Want al zy dat voorbeeld niet verbindend, wy letten op de omstandigheden die het te-weeg bragten, en er kan gevraagd worden of dergelyke oorzaken ook thans nog bestaan?

Ik zeide reeds geene standen te erkennen. Oppervlakkig zou hieruit volgen dat ik algemeene verspreiding voorsta. En ik zeg het tegendeel niet, vooräl wanneer we als criterium der *soort* van Onderwys, de wenken der Natuur volgen. We mogen evenwel het ideaal: *algemeene* ontwikkeling, niet verwarren met de middelen die daartoe leiden kunnen. Al wenschen wy dat geheel het brood gerezen zy, toch kneeden

wy den zuurdeesem niet door 't deeg heen. In deze vergelyking ligt geen bewys. Ik geef haar slechts als toelichting van 't onderscheid tusschen de beide methoden.

Genot en Deugd zyn gevolgen van Veredeling. Deze wordt bevorderd door Kennis. Kennis is grootendeels een gevolg van welgebruikt denkvermogen. Is er nu te verwachten dat de som van Genot grooter zal zyn by gelyktydige ontwikkeling der denkkracht van allen, of moet hierin zekere afscheiding plaats hebben, zeker rangverschil?

Indien uitbreiding van het goede kan geschieden zonder schaê voor 't gehalte, dan is de vraag beantwoord in extensieven zin, en de woorden: dorpsschool, boeren-onderwyzer, lager onderwys, drukken eene ongerymdheid uit. De beenbreuk van 'n daglooner en van den aanzienlyke vorderen in den wondheeler dezelfde bekwaamheid. Zoo zoude ook het mededeelen van kennis aan geringer stand, dezelfde zorg vereischen die we ten-koste leggen aan de hoogere klasse, en zelfs in den beginne méér. Professers moeten dan naar de dorpen — nu voor 'n oogenblik aannemende dat de onwetendheid daar grooter is — en de Akademiën waar de discipelen *per se* eenigzins bekwaam zyn, zouden zich voorshands kunnen behelpen met hulponderwyzers. Zoodra dan de *niveau* zou gelyk-gevloeid zyn, kon alle onderscheid ophouden.

Tot-nog-toe handelde men anders. Hòe, weet ik eigenlyk niet. Er wordt gegeven: hooger Onderwys, middelbaar, lager, en nog iets lager onderwys, meen ik, en misschien na dat alles, nog 'n beetje lager. Ik ken het aantal trappen niet, en dit zal ook nogäl groot zyn, veel grooter altans dan 't aantal officiëel erkende benamingen. Hoe àl die gradatiën worden uit elkander gehouden, is me almede onbekend. In eenige kringen doceert men de wysheden die op *us*, *a*, *um* uitgaan. Anderen komen slechts tot *le père*, *du père*. Op zekeren trap van 't veredelings-gebouw ontmoeten wy krygswetenschap en vormleer. Elders tuin-gymnastie. Wat hooger

of lager logeert de roem van 't voorgeslacht op rym. Ginds nemen de jaartallen een niet bescheiden plaats in. Differentiaal en integraal zitten in 'n verstoken hoekje. Algebra en meetkunde staan vry hoog, maar worden over-schouder aangezien door diplomatie, die zich voor 'n allerfatsoenlykste studie houdt. Natuurkunde is aan 't parveniëren. Zeer ontevreden met vroegeren rang, blykt ze nog geenszins ingenomen met haar tegenwoordig standpunt, en hoopt op beter. Anderen echter vinden 't aanmatigend dat ze reeds muziek naar de kroon steekt, en zelfs het dansen. De theologie... ik ben er!

Want, om te doen begrypen waarom ik niet kan wyswordent uit dat splitsen van al die veredelingsvakken, vraag ik hoe 't komt dat theologie *omnibus* is? Waarom is de Maatschappy zuiniger met fransche-taal, algebra en gymnastie, dan met de kennisse Gods? In godkunde gaat de boer niet voor den steêling uit den weg. In bybel of kerkleer is hy thuis als de beste...

»Allen moeten gelykelyk zalig worden" zal men antwoorden.

Niet alzoo gelykelyk *door* ONDERWYS *veredeld?*

Waarom kent de geringe man PAULUS wel, en TACITUS niet? Waarom is 't Grieks 'n geleerdheid, en 't *euangelion* banaliteit? Door 'n zonderlinge verkrachting van beteekenis zyn de heilige zaken allervulgairst geworden, en wat men profaan noemt wordt weggestopt als 'n heiligheid.

Zonder 't minste gevaar voor de Nederlandsche Bank, mag de prolétariër z'n *Credo* opzeggen in 't Latyn, maar we vreezen oproer van 'n *arma virumque cano* in onfatsoenlyke monden. De millionair verbleekt niet wanneer de boer, zóó van de ploeg, de Openbaring van JOANNES, die zwaar te vatten is, allerduidelykst verklaart. Maar hy zou z'n geld in Engeland of Siberië beleggen, zoodra de stumpert aan 't emendéren ging van den gemakkelyken EUTROPIUS.

Vanwaar dit onderscheid?

De lezer heeft regt tot de klagt dat ik vragen geef insteê van antwoord. Het is myn schuld niet.

Als bewys van goeden wil waag ik de gissing dat... theologie goedkooper is dan latyn.

Wy ondergaan weinig aandoeningen die niet worden bestreden door een geheel of gedeeltelyk tegenovergestelden indruk. Gelyk het kind dat in 't bezit raakte van een geheim, weifelden volksvoorgangers ten-allen-tyde tusschen de begeerte om hunne kennis meêtedeelen en de zucht die te verstoppen. Als voorbeelden wys ik op de Orakels der oudheid die de specialiteit beoefenden, iets zeggende, niets te zeggen. Er ligt économie van vermaak in die methode. Genietende van 't spreken en van den dank der onderwezenen, blyft men bovendien in 't uitsluitend bezit van de niet-meêgedeelde wysheid, die morgen weer kan dienen met gelyk succes.

Was de dryfveer van de mysteriën-kramers der oudheid, en van de monniken der middeleeuwen, altyd zoo onedel?

Misschien slechts gedeeltelyk. Het is zeer moeielyk onvereenvoudigbare grondstof aftescheiden uit de beweegredenen die ons dryven. Wy mogen het opsluiten van kennis binnen de wanden der tempels niet geheel-en-al op rekening stellen van eigenbaat of pedanterie. Het beeld van den zuurdeesem, dat ook Jezus gebruikte, dringt zich aan den welwillenden leeraar op, en deze voelt zich dikwyls genoopt in 't belang der zaak die hy voorstaat, denzelfden weg te kiezen dien de baatzuchtige insloeg uit eigenbelang.

Het is, op z'n zachtst uitgedrukt, *mogelyk* dat mededeeling in beperkten kring — intensief alzoo — voordeeliger werkt op behoorlyke verspreiding, dan regtstreeksche mededeeling aan allen. Waar dit mogelyke wordt aangenomen als zekerheid, moet men juist ter bereiking van *algemeene* ontwikkeling de uitbreiding van onderwys afkeuren, en in dat geval

zouden wy de schynbare anomalie zien geboren worden dat de ware republikein aandrong op scheiding in *casten*.

Ik hoop voor die paradox bewaard te blyven, en geloof haar te ontgaan door de stelling: *alles op z'n tyd*. Het is deze opvatting die naar ik hoop de kwestie tusschen uitgebreidheid of condensatie over het algemeen, in 'tzelfde spoor zal leiden met myne meening over de opportuniteit van 't onderwys aan één kind. Ook hierin zal de Natuur ons den weg wyzen.

Men dringe den zoogenaamd-geringen stand geene beschaving op, doch belemmere die niet waar ze verlangd wordt. De Natuur zal spreken. En waar ze spreekt, meene men niet aan haren wil te voldoen door *doceren* zoozeer, als door 't openstellen der gelegenheid tot *zelfbekwaming*.

De boer...

Ik gebruik gemakshalve dit woord om de vervelende omschryving: *zoogenaamd geringe stand* te vermyden, en weet zeer goed dat over 't geheel de landman vooräl niet minder ontwikkeld is dan z'n standgenoot in de steden.

De boer nam van de geboorte af evenveel voorwerpen waar, als 't kind van den rykste. De natuur is overal gevuld. Ook de *beweging* van wat hy zag, was eindeloos. Er is geen enkele reden waarom hy in-den-beginne minder geschikt zou zyn, of minder aandrang voelen om die beweging met belangstelling gadeteslaan. Aanvankelyk is dus de vatbaarheid tot denken dezelfde.

Na tien, twaalf jaren openbaart zich een groot verschil tusschen dien boereknaap en 't beter — liever ànders — *geschulte* kind. Het nadeel is geheel aan den kant van 't laatste. De maat der kennis zal wel nagenoeg gelyk zyn (**464**) maar de soort daarvan is by 't stadskind niet, by den ander wèl in harmonie met omgeving, smaak en denkkracht. Het spreekt alzoo vanzelf dat de boereknaap op dat oogenblik hooger staat *als mensch*. Zyn denkvermogen arbeidde, terwyl dat van 't andere kind òf werkeloos bleef òf op verkeerden

weg geleid werd.

Stellen wy dat de eerste zich bezig-hield met 'n zieke koe. Hy ondergaat al de aandoeningen die opgewekt worden door de verschynselen der ziekte, door den loop der kwaal. Hy vreest en hoopt, want de zaak *boezemt hem belang in.* Hy hoort met gespannen aandacht de beraadslagingen over de aantewenden middelen, hy ziet die toedienen, helpt daaraan mede, en bespiedt met begeerigen blik den uitslag. Genezing of dood is hem de laatste bladzyde eener zeer boeiende geschiedenis. Na jaren nog zal hy daarvan spreken. Hy heeft indrukken opgevangen, en die verwerkt tot gedachte, beeld en meening. Dat is *menschenwerk.* Hy is dus vooruitgegaan.

Het stadskind werd gedurende dien tyd bezig-gehouden met andere geschiedenissen die hem in 't minste niet aangaan. Hy hield er zich dan ook eigenlyk *niet* meê bezig. De opgedrongen taak was juist voldoende om hem aftetrekken van wat hem wel behagen zou, zonder daarvoor in 't minst eenen begeerden indruk in de plaats te geven. Men verkrachtte zyn smaak en maakte van z'n vatbaarheid misbruik.

»Wat zou er geworden zyn van den tol die onlangs over den muur vloog?"

Het vragend gemoed krygt ten-antwoord dat Dordrecht een fameus privilegie kreeg, het stapelregt. Of dat Madrid aan den Manzanares ligt...

Allerbelangrykst voorzeker, maar niet voor hèm.

Daar gonst eene vlieg...

Broem... broem...

»Zal ze zich neerzetten, en waar? Als ze eens zitten ging op den neus van m'sieu. Ik wou dat ze 't deed...

Broem... broem...

— Waar vestigden zich de Batavieren?

Hy hoort de vraag niet, maar z'n ondeugend hartje hoopt

nog altyd: op den neus van m'sieu!

— Jongen, ben je doof? Waar vestigden zich de Batavieren, en wanneer?

Broem... broem...

— In Hessenland, m'nheer... al in de rondte... neen, op 'n eiland...

— Juist! En hoe heette dat eiland?

't Kan hem wat schelen! Toch wil hy 't wel zeggen:

— Het eiland der Batavieren, m'nheer... daar gaat-i zitten.

— Wie was hun beroemdste veldheer?

— CLAUDIUS CIVILIS m'nheer... z'n heele achterlyf is groen...

— Juist! Kinderen, nu *grammaire!* Noem eens de rededeelen op...

»Daar vliegt ze weer." Broem... broem...

— Ik vraag u naar de rededeelen!

— Zelfstandige naamwoorden... 't Zal my benieuwen of ik op m'n verjaardag 'n doos timmergereedschap kryg... voorzetsels...

— Dat volgt niet.

»Mama heeft het beloofd... voegwoorden... dan zaag ik al m'n kegels den kop af...

— Alweer mis. Het gaat niet met je. Begin nog-eens!

— Zelfstandige naamwoorden... wat 'n gekke scheur in die vensterruit, precies 'n mannetje met 'n pyp in z'n mond... een tusschenwerpsel, m'nheer!

— Deugt niet! Denk eens goed na... Ik zal je anders...

Broem!

»Daar zit ze tegen 't plafond... zelfstandige naamwoorden...

— Dat hebben wy al gehad, ga voort!

»Als ik zoo'n vlieg was...

— Nu, hoe is het, weet je 't nog niet?

»Dan vloog ik... mannelyk, vrouwelyk en onzydig, m'nheer.

— *Mauvaise-marque!* Mannetje, als je niet beter oppast, komt

er niets van je te-regt. Ik zal 'r je papa over spreken.

De voorspelling des onderwyzers dat er niets zal te-regt komen van 't kind dat heen-en-weer zweeft met 'n goudvlieg, kan bewaarheid worden, al gelooft hyzelf daaraan niet. Onder vier oogen zal hy bekennen dat z'n meeste discipelen mank-gaan aan 't euvel dat hy distractie noemt, en waarover hy dus ten-onregte zich aanstelt als verwonderd of byzonder ontevreden. Hy weet zeer goed: »dat alle kinderen zoo zyn."

Dàn moest hy ook inzien dat z'n concurreren met die distractie eene aanranding der Natuur is! Dan ook mogen ouders daarop niet aandringen. Dan ook behooren wy met ons onderwys een geheel anderen weg inteslaan.

»Het mannetje is *distrait* en speels, zegt de onderwyzer, er komt niets van hem teregt." Maar tevens stemt hy toe dat alle mannetjes van dien leeftyd speels en distrait zyn. Vrage: wat komt er alzoo teregt van allen?

Ik erken dat het ons dikwyls gelukt, ten-spyt van alle blauwvliegen wier gegons wy niet willen verstaan, den kleinen mensch eenigzins intewyden in de verrukkelyke geheimenissen van stapelregt en rededeelen. Maar tot welken prys! Door dwang verstoppen wy den rykste bron van genot en *goed-zyn:* het onafhankelyk denken. En dit niet voor 'n oogenblik alleen, maar we leggen daardoor den grond tot den vervloekten afkeer van geestelyke inspanning, tot de roestige luiheid die onze Maatschappy kenmerkt.

Er zou gewis 'n tyd aangebroken zyn dat de knaap, na uit eigen beweging zyn oorsprong en dien van den MENSCH te hebben nagevorst (**517**) de vraag deed: waar kwamen de Hollanders vandaan? Liever zag ik dat hy z'n denkvermogen besteedde — en dat zoù geschieden als men 't niet bedorven had — aan 't beschouwen der wyze waarop HOLLAND *ontstaan* is? *) Het zelf-antwoorden op die vragen, of liever

*) Het is een zonderling praatje van geschiedenismakers dat 'n Volk, als zoodanig, ergens vandaan gekomen is. Ze begaan hierin

nog het zoeken naar de oplossing, zou dan gelyken weldadigen invloed op den kleinen denker hebben uitgeoefend, als 't waarnemen van de lydensgeschiedenis der zieke koe op den boereknaap.

Wat we op de school leeren is uit den aard der zaak... schools, en maakt 'n onaangenamen indruk. Wie byv. 'n schryver volslagen wil uitroeien in de *harten* der menschen, dringe hem op aan 't *geheugen* van den knaap. Dit is almede van toepassing op zedelykheid. De wereld zou meer *deugen*, als we ons niet zoo overyverden het kind te doen walgen van praatjes òver deugd.

Vanwaar over 't algemeen de tegenzin in gesprekken over onderwerpen van eenig wetenschappelyk belang, dan uit die opgedrongen oververzadiging in onze jeugd? Waarlyk, wy zouden meer lust en meer vatbaarheid bezitten tot leeren,

---

denzelfden blunder als we aantreffen in byna alle *cosmogeniën*. Wat *genesis* is, eene wording, krimpt men in tot op-zichzelf-staand feit, tot afgesloten handeling. Het heeft er iets van alsöf men 't oud-worden van den mensch aldus beschreef: ende toen roerde SATURNUS de wieg aan, en 't pasgeboren wicht was tachtig jaar.

Nogäl naïf erkennen de historici by 't vermelden van zulke volksverhuizingen: dat men niet geheel juist kan opgeven wanneer zo voorvielen, alsöf men zeide: wy hebben maar niet kunnen te weten komen hoe laat het was toen de oude man van nul op tachtig sprong.

Is 't niet beteekenisvol dat dit vruchteloos nasporen van een bepaald tydstip, nooit op 't denkbeeld bragt dat zoodanig tydstip niet bestond, niet bestaan kan? De oorzaak zal wel hierin liggen dat de heeren hadden school-gegaan, en zich dus niet te-buiten gingen aan onafhankelyk denken.

Ik heb overigens over die fameuse aankomst der Batavieren gesproken in myne »DIVAGATIEN *over zeker soort van* LIBERALISMUS" in het tydschrift »NEDERLAND." Ik vrees echter dat de lezer *zoo-min als ikzelf* zal kunnen wys-worden uit de kakografie die men heeft goedgevonden van dat stuk te maken. Slechts het eerste Hoofdstuk is door my gecorrigeerd. De beide volgende heb ik niet te zien gekregen. De hoofdredacteur van de »NEDERLAND" vond dat niet noodig. Specialiteit van hollandsche uitgevery!

indien men ons minder geleerd had!

Maar ik spreek op dit oogenblik niet van de zydelingsche gevolgen. Ik vraag nu: welke zyn de regtstreeksche resultaten van dat dwangsysteem? Zy zijn nietig. Indien 't mogelijk ware alles opteschryven wat wy te danken hebben aan de school, zouden wy ons ergeren aan de geringe som zilverlingen, waarvoor het genot en de nuttigheid van 't onafhankelyk waarnemen werd ontfutseld aan ons jong gemoed.

Wie acht-slaat op het peil van algemeene kennis, zou byna in verzoeking komen te gelooven dat onze jeugd zich onbelemmerd mogt overgeven aan 't bestuderen van blauwvliegen. En de graad onzer geschiktheid tot waarnemen van wat de Natuur ter beschouwing aanbiedt, geeft regt tot den eisch dat we volleerd zouden wezen in persoonlyke tusschenwerpsels, bedryvende voegwoorden of wat dies meer zy.

Noch 't een noch 't ander is het geval. De Natuur laat zich niet bespotten. Wie háár versmaadt bereikt niets!

In-weerwil der vaak huichelachtige aanhaling van den deun »hoe meer ik weet, hoe meer ik inzie niets te weten" gelooven wy zelden aan onze onwetendheid. Dat misbruikt beroep op SOCRATES beduidt gewoonlyk »ik die zóóveel weet, betuig laag te staan, *quaeritur*: waar is *uwe* plaats, gy die minder weet?

Voor SOCRATES willen we hopen dat hy notie had, of *Ahnung* altans van 't uitgestrekt gebied dat hy nooit betrad. Het is oneindig! *) Maar wy misbruiken veelal zyne

*) Daar de erkenning der oneindigheid van 't onbekende eene *scie* geworden is, acht ik het niet onnoodig dien deun van z'n muziek te beroven en terug te brengen tot nuchteren tekst.

Hoe weten wy dat ons niet-weten *oneindig is?*

Het volgt uit de opmerking dat elke nieuwe ontdekking aanleiding geeft tot nieuw onderzoek.

Zoolang we byv. de wet op den val der lichamen niet kenden, konden we ons niet bezig-houden met 'n onderzoek naar de *oorzaak* dier kwadraat-verhouding. Nu wy weten dat ons bloed niet stilstaat,

klagt, om zelfverheffend de aandacht te vestigen op 't — nietig! — deel daarvan dat wy wel doorliepen, en in dat geval bewyst de pretentie *per se* dat ze aanmatigend is. Want 'n oneindig-klein deel en een nog iets kleiner deel staan in gelyke verhouding tot oneindigheid.

En ook zy die — indedaad nederig, d. i.: wáár — ontevreden zyn met de maat hunner kennis, vergissen zich in het schatten van anderen die zy boven zich stellen, al geschiedt dit ten-regte. De man die indedaad mag aanspraak maken op den rang van geleerde, naar de beteekenis die wy gewoon zyn aan dat woord te hechten, weet zeer weinig, ook zonder de minste vergelyking met de oneindigheid van 't onbekende, die ons allen dezelfde doctors-bul in 't niet-weten uitreikt.

Men vraagt hier, hoop ik, naar welken maatstaf we dan geregtigd zyn den graad van kennis hoog of laag te schatten? We nemen toch immers verschil aan? Ik stel voor dien maatstaf gemakshalve te zoeken, of onze bevinding uittedrukken, in geldswaarde, en beweer:

dat niemand alles weet wat er staat in sommige (leer-) boekjes die voor 'n paar stuivers verkocht worden.

dat een boekje waarin alles ware byeengebragt wat de grootste geleerde weet, niet meer dan eenige stuivers zoude waard zyn.

Ik gis dat deze stellingen verrassend vreemd zullen gevonden worden, doch dring aan op het nemen van een proef, en wil den lezer daarin te-hulp komen.

---

ryst de vraag welke kracht het voortdryft? Wat ik in **87** over ideeën zeide, is van volle toepassing op behoefte aan kennis. Ze is autogenérisch.

By elke verovering op 't gebied van het onbekende, roept ons de Natuur duidelyk toe: *what next?* 't Zou een leugenaar zyn, die iets gevonden hebbende zich beroemde: we zyn er! Integendeel, elke oplossing is de moeder van nieuwe vraagstukken.

Vooräf echter deze opmerking: ik spreek van *weten*. Niet van 't weg-weten in eene boekery. Niet van bekwaamheid in 't oplossen van 'n vraagstuk. Niet vooräl van *denken*.

Ziedaar een man die niet ter-school ging. Hy is poldergast, vodderaper... een persoon *die nooit onderwys genoot*. Het boekje waarin de tot eenige tak van wetenschap behoorende feiten *die hem bekend zyn*, werden opgeschreven, kan zeer dun zyn.

Lieve lezer, het uwe en 't myne zouden niet veel dikker wezen.

Zoomin als hy weten we hoe hoog deze of gene berg is, in welke verhouding ons lichaam uit water bestaat? Hoeveel kalk er zit in spinazie? In hoeveel tyd de planeten hunne banen beschryven? Hoe de chinesche Keizer heet? Welk gewigt onze aarde heeft? Wie consuls waren te Rome, toen CAESAR geboren werd? Hoe uitgestrekt Mexico is, of welk ander land ook? Hoe oud JAN DE WITT was, toen hy vermoord werd? In hoeveel soorten de insecten verdeeld worden? Hoe al die soorten heeten. Welke diertjes daartoe behooren? Wat hunne eigenschappen zyn? Hoe... wat... waarom... wanneer... hoe-groot... hoe-veel...

Zie, dàt zou indedaad een dik boek worden als ik mogt en wilde voortgaan.

»O, zegt iemand, ik kan nu dat alles wel niet terstond beantwoorden, maar 't onderscheid tusschen dien zeer ongeleerden vodderaper en my bestaat daarin...

Dat gy het antwoord op al zulke vragen zoudt kunnen opzoeken in de zeer goedkoope boekjes waarvan ik sprak. Juist wat ik bewyzen wilde.

De dusgenaamde geleerden maken geen uitzondering, noch evenrediger-wyze noch zelfs in volstrekten zin. In één deel der *Dictionnaire Historique et Critique* van den zonderlingen maar beminnelyken BAYLE *) steekt meer eigenlyk gezegde

*) PIERRE BAYLE is minder bekend dan hy verdient. Eene grondige beschouwing van zynen arbeid, zyne denkwyze en z'n karakter, zou

kennis, dan ooit de allergeleerdste man — Bayle zelf, byv. — in zyn hoofd byeenzamelde. In-stede van een deel, had ik veilig kunnen zeggen: in drie, vier bladzyden van dat werk. Maar... dit is ook de eisch niet. Ware éruditie komt neder op vatbaarheid voor studie, op eene zuiverheid van oordeel en gemoed, die ons in staat stelt logisch en eerlyk met hoogst-bereikbare nauwkeurigheid het onbekende uit het gevondene afteleiden.

Had ik dus niet gelyk, het weinigje kennis waarvoor men *die* hoedanigheden in ons bedierf, te vergelyken met verradersloon?

En... dat daaronder nog 'n groote rol wordt gespeeld door valsche munt, spreekt vanzelf. Men nam ons voor een paar kersen den bogert af, en by nader inzien blykt er dat die kersen niet eens eetbaar zyn. De kennis waarmede men ons op de school toerustte, is gewoonlyk onbruikbaar. En dit niet alleen in toepassing op 't werkelyk leven, op voortgezette studie, op staatsburgerschap, op eenig uitteoefenen beroep... neen, ook naar den kleinen maatstaf van die schoolwereld zelf. Zeer weinig personen uit den zoogenaamd beschaafden stand, die alzoo doorgaan voor wèl-onderwezen, zouden in-staat zyn een voldoend examen afteleggen als hulp-onderwyzer op eene dorpschool. En ware dit het ergste nog! De geheel onönderwezene weet niets. Wy, wel onderwezen, weten verkeerd. Door onze vermeende kennis worden wy op valsch spoor geleid. Zeer spoedig berusten wy uit moedeloosheid of vermoeienis in die voorbeschiktheid tot

---

stof leveren tot een schoon werk, en een vreemd licht werpen op den geest die voor tweehonderd jaar de Republiek der letteren beheerste. Ook de theologische kwestien dier dagen, en vooräl de methode volgens welke zy behandeld werden, zyn zeer curieus. Met vreugd zou ik die taak op my nemen, indien 't my gegund ware ongestoord te arbeiden. Maar dit is nu eenmaal zoo niet. Gelukkige Bayle!

dwaling. Wy wiegen ons in slaap by den deun dat ook anderen niet wakker zyn, en worden zelfs weldra te vadsig om behoefte te voelen aan die verontschuldiging. De afkeer van onafhankelyk nasporen der waarheid neemt zoozeer de overhand, dat eindelyk ook het besef der *mogelykheid* van VRYE STUDIE verloren gaat. Wie zich daarop toelegt, noemen wy zonderling, lastig, een algemeene vyand, en weldra gemakshalve: een slecht mensch. (*Inleiding* IDEËN.)

Zy nu die al deze gevolgen van verkeerd onderwys meenen te vergoelyken door een lafhartig schuld-geven aan »de wereld" aan »huisselyke zorgen" aan de »vermoeienis van het beroep" moeten dan toch erkennen dat deze belemmeringen gemakkelyker zouden te overwinnen zyn, indien dat onderwys goed ware geweest, en vooral zóó dat het ons niet had afkeerig gemaakt van later inspanning, of daartoe onbekwaam.

Hoe vinden wy den lust en de kracht tot die inspanning terug?

Het is indedaad geen geringe zaak, weder *à jeun* te worden na het slikken van zooveel onwelkome kost. Het terugkeeren tot ons oorspronkelyk niet-weten, om daarna een klein bruikbaar gebouwtjen optetrekken in-plaats van den verwarden hoop onbruikbare materialen die in den weg lagen, eischt reuzen-arbeid. Het gelukt dan ook nooit volkomen. Zoo dit immer het geval wezen mogt, waarlyk daar worden wy herinnerd aan de uitspraak van JEZUS: denzulken is het Koninkryk der Hemelen!

Toen wy eenige bladzyden geleden den stadsknaap en den boerejongen op hun tiende jaar verlieten, uitte ik de meening dat aan den laatsten de voorrang toekwam. Men liet hem nuchter van veel verkeerds. De harmonie was bewaard gebleven, zoowel tusschen zyn weten en waarnemen, als tusschen neiging, vermogens en omgeving. Om de voordee-

lige gevolgen van dit alles te doen in 't oog vallen, behoeft men zich slechts de vraag voorteleggen wien der beide kinderen men zich zou toewenschen als discipel?

Blyft evenwel dit onderscheid voortduren? Neen. In-weerwil der zoo uiteenloopende rigting van het onderwys, openbaart zich weldra by dorps- en stadsjeugd beide eene gelyksoortige verkeerdheid, des te opmerkelyker omdat ze door geheel verschillende omstandigheden veroorzaakt wordt. By 't opgroeien van den boereknaap wordt in dezen de harmonie waarvan ik sprak evenzeer verbroken, als dit reeds vóór het tiende levensjaar in 't meer geschoold stadskind het geval was.

Om dit toetelichten moet ik terugkeeren tot myn afgebroken schets van het ontwikkelings-proces der beide kindersoorten. Misschien zal er blyken dat het verschil der omstandigheden waaruit gelyke gevolgen ontstaan, minder groot is dan wy oppervlakkig meenden, omdat zy in den grond nederkomen op 'n eenzelvig verkrachten van de eischen der Natuur.

Na veel berisping en straf — d. w. z. met behulp van *mauvaise-marques* voor impudentie of onöplettendheid — na 'n even schadelyk toepassen van 't ongelukkige beloon-systeem voor vlyt...

»*Deez perzik gaf mijn vader mij*
Omdat ik vlijtig leer"... godbeter't!

... door *tucht* alzoo, is de onderwyzer geslaagd in het schynbaar terugdringen der natuur. *Usque recurret*, meent men. Nu ja, maar de wonden heeft zy beet, en die brengt ze by 't terugloopen kankerend mee. Het *instinct* van den knaap — ik gebruik nu dit woord om de bedoelde ineenvloejing van *Trieb* en gaven aanteduiden — is verlamd als onze teenen, en het onderwyzen kan nu vry ongestoord z'n gang gaan. Gelyk 'n overwonnen barbaar die dienst-neemt

onder de adelaars van den overweldiger, maakt zich de knaap tot bondgenoot van z'n vyand. Hy helpt zichzelf verkrachten, en leert... en leert... en leert...

Zeer weinig altyd, dat zagen we. Jammer maar dat hy aan dat weinige tot z'n zestiende jaar twaalfduizend uren besteedt. En zelfs die schade zou van minder belang zyn, als niet die twaalfduizend uren hem hinderden in 't mensch-worden gedurende den overigen tyd. Men bedenke dat hy door z'n gedwongen inspanning op de school, allen lust tot onderzoek buiten de school verloren heeft. Wat naar studie gelykt werd tot straf gemaakt, en dit noopt hem uitspanning te zoeken in onverschilligheid. Dezelfde jongen die, overgelaten aan z'n ingeschapen weetgierigheid, den onderwyzer zou vervolgen met vragen naar byzonderheden omtrent de vestiging der Romeinen in Germanie, indien hy daartoe was opgewekt door 't vinden der overblyfselen van 'n aquaeduct, zal nu zulke dingen met zorg vermyden, omdat ze hem rieken naar 'n *pensum* uit Tacitus. Bovendien, de vragen die hy zou willen doen, zyn niet »aan de orde." De *series lectionum* schryft driehoeksmeting voor, of mythologie. De maag die hongerde naar eenige byzonderheden omtrent Drusus, ontvangt wat afval van den Olymp, of wordt teleurgesteld met sinus en tangenten. Hy zag een bloem die zyn aandacht trok, en wil weten hoe die kelk, die kleuren, die blaadjes... och neen, hy wil 't *niet* weten. Hy is daartoe te oververzadigd van schoolbotanie, eene wetenschap die zich schynt ten-doel te stellen het genot der sappige plantenwereld optedrogen tot den uitersten grens van dorheid, en op de onbloemigste wyze het genoegen te ontbladeren dat de omgang met bloemen ons verschaffen kan.

Wie nu meent dat ik strenge, stipte wetenschap laag-stel of zou willen verwaarloosd zien, bedriegt zich. Ik dring integendeel aan op het handhaven van hare rechten, en juist daarom wenschte ik dat het jong gemoed behoorlyk werd voor-

bereid om haar te ontvangen met de graagte waarop ze aanspraak heeft. Men zou in dit opzigt veel bereiken door *onthouding*, altans door vermyding van het tegendeel. Uit eerbied voor het *exacte*, doet het my leed dat de logiën worden toegediend op 'n wyze die de waardering van de poëzie der juistheid in den weg staat. Dit is geheel-en-al eene zaak van opportuniteit. Dezelfde leerling die nu misselyk wordt gemaakt van Tacitus, zou misschien z'n grootste vreugd scheppen in 't ontleden der werken van dien schryver, als hy vooräf en liefst uit eigen aandrift had leeren belangstellen in de daarin behandelde zaken. Er komt een tyd dat de knaap zich voelt aangetrokken door de vaak treffende verhoudingen tusschen uitgebreidheden en getallen. Wie ooit, byv. des nachts wakker liggende, zich bezig-hield met de evenredigheid tusschen zekere lynen en figuren op tapytwerk of behangsel, zal my begrypen. Een ander zal behoefte voelen aan kennis der wyze waarop de stoffen zyn zamengesteld. Hy wil weten wat ze vereenigt, hoe ze ontbonden worden. Dan is de tyd der scheikundige lessen gekomen, niet toen de knaap met 'n onvriendelyk: wat gaat my dat aan! de boodschap afzei die men hem brengen kwam op ongelegen uur. Gy die dat alles nooit bedacht, drinkt ge bier by uw ontwaken? Eet ge stokvisch tot ontbyt? Kolft gy in de kerk? Is het dan zoo moeielyk te begrypen dat indrukken hun tyd kiezen, en dat wy alzoo verkeerd handelen de wenken te verkrachten, die de natuur ons daaromtrent zoo duidelyk geeft?

Ik verwacht niet anders dan dat de meeste onderwyzers van beroep my ongelyk geven, en hoor hen zeggen:

— Nu, als ik wachten zou tot *die* jongen my naliep om wat te weten van driehoeksmeting, van stuifmeeldraadjes, van germaansche oudheid...

Ik geloof het gaarne! Gy hebt *niet* gewacht en kunt dus niet weten wat er zou geschied zyn, als gy de begeerte

naar kennis behoorlyk hadt laten rypen.

Of er kinderen zyn by wie deze begeerte zich nooit openbaart?

Deze vraag kan ook anders gesteld worden, en — ik beveel deze methode ook voor andere vraagstukken aan — op 'n wyze die 't antwoord meêbrengt: men wenscht te weten, of sommige kinderen schaêloos kunnen verdronken worden?

Ja, er zyn idioot-geborenen. Maar niet in de behoeften dezer ongelukkigen zoeke men 't rigtsnoer ter beoordeeling van het onderwys waarop een wèlgeschapen kind aanspraak heeft. Wy mogen niet willens en wetens het getal der geestelyk-mismaakten vermeerderen.

Voor ik mag afstappen van de nadeelen die het ontydig opdringen van indrukken veroorzaakt, moet ik hier een wanbegrip bestryden dat wel de juistheid myner opmerkingen bevestigt, doch tevens die erkentenis verkeerd toepast.

Men vergist zich namelyk in de meening dat ik alleen sta met m'n opinie. Ten allen-tyde — en vooral sedert men onderwys en opvoeding verlaagde tot een *kostwinning*, was ieder overtuigd dat kinderen niet ryp zyn voor schoolse wetenschap. Maar... in-stede van die rypheid aftewachten met geduld, trachtte men de wetenschap van-pas te snoeien naar de maat van het kind, haar intekrimpen naar zyn gaven, genietbaar te maken voor zyn smaak. Dit is voorzeker een groote fout. Men geeft immers aan den knaap die onryp is voor den byslaap geen miniatuurvrouwtjes ter oefening. Ieder ziet in dat juist hierdoor het opgroeien tot man eene onmogelykheid worden zou.

Ik *moet* dit beeld kiezen omdat het my treffend juist voorkomt, en kwets liever 't zot vooroordeel dat het geslachtsleven een gesloten boek moet blyven — de verdoemelyke oorzaak der hysterische verslapping van onzen tyd! — dan gevaar te loopen verkeerd begrepen te worden in eene zaak

van groot gewicht. Wetenschap *à la portée* van de luiermand is géén wetenschap. Kinderboeken werken schadelyk.

Ik doelde hierop reeds in **494**, en in eene noot op bladz. 37 van de JAPANSCHE GESPREKKEN. *) Op beide plaatsen echter betrof myne opmerking meer de zedelyke leiding dan het onderwys. Welnu, de vraag of er kinderbiefstuk ook bestaat, is tevens op het onderwys van volle toepassing. Men zal waarlyk de spys die voor 't kind te krachtig wordt geoordeeld, niet geschikter voor hem maken door vervalsing. Kan de maag geen vleesch verdragen, het zy zoo. Ze zal 't gewis niet leeren als we dat vleesch uitkoken tot op den vezel. En door 't besuikeren evenmin.

Maar liever keer ik terug tot die andere vergelyking, daar ze aanleiding geeft tot beschouwing der gevolgen van geheimkramery, en tevens de schade van het tegendeel in helder licht stelt. Het kind mag niet weten hoe zich ons geslacht voortplant. Ieder begrypt dat dit verbod een ongezond hygen bewerkt naar 't onbekende. De gevolgen zyn ondeugende kwaejongens-vertrouwelykheid, smaak in slecht gezelschap, smachten naar surrogaat van genot door 'n vies aandurven van verboden woord of beeld, begeerte naar dieper doordringen in 't kittelend mysterie, kittelend slechts omdat het mysterie is...

Indien wy eens de daardoor gebleken aantrekkelykheid van 't verbodene in behoorlyke maat toepasten op *nuttige* wetenschap?

Wíe weet of niet eerlang onze jongelingen zoo bekwaam zouden worden in natuurkunde, als ze nu maar al te dikwyls zyn in vooze ontucht.

Doch neen! Het is geenszins myne bedoeling de verhouding *omtekeeren*. Ik dring slechts aan op 't in-acht-nemen eener gepaste wyziging die zoowel het door geheimzinnigheid op-

*) Uitgave 1865.

dringen van wellust zou voorkomen, als 't onsmakelyk maken van wetenschap door opdringery.

Ik doelde zoo-even op de waarschynlykheid dat onderwyzers van beroep myne denkbeelden niet zullen aannemen. Wie myn stuk over SPECIALITEITEN gelezen heeft, zal begrypen waarom ik hen *als zoodanig* onbevoegd acht in de bedoelde kwestie uitspraak te doen. Ik reken op hunne goedkeuring evenmin als op de ingenomenheid van bakkers en volksvertegenwoordigers met myne schatting van hùnne specialiteit.

Het oordeel van Onderwyzers die niet òndergingen in hun »vak" stel ik op hoogen prys. Ik beschouw hen als de voortreffelykste menschen in den Staat.

Bovendien, myne meeste aanmerkingen op ons onderwys zyn niet van regtstreekse toepassing op de scholen die *per se* een goed onderwys in den weg staan. Geheele *afschaffing* zou misschien betere vrucht dragen dan pogingen tot verandering. (**15**) Een leeraar die al myne meeningen beaamde, zou daarom nog geene belangryke wyziging van methode kunnen beproeven. En dit blyft het geval, ook al kon het bezwaar vervallen dat ik aanduidde op bladz. 278.

De ongelukkige moet leveren wat de ouders van hem verlangen. En dezen op hunne beurt voelen zich beheerst door de ware of vermeende behoeften onzer Maatschappy. Ziehier dan ook de reden waarom ik de onderwyzers niet beschuldig, en hen geheel buiten debat laat. Ik behandel namelyk in dit nummer niet zoozeer een paedagogisch als wel een sociaal vraagstuk. Het verwarren dezer beide begrippen ligt voor-de-hand, en reeds ROUSSEAU had daarmeê te stryden. Men wilde in z'n *Emile* — eene psychologische studie — een handboek voor opvoeders zien, en bood hem 'n plaats als gouverneur aan, hem die z'n eigen kinderen neerlegde in den bak van 't vondelingshuis. Dit was wel-is-waar eene barbaars-

eerlyke consequentie van z'n angst dat hy niet in-staat wezen zou hunne natuurlyke ontwikkeling te beschermen tegen de invloeden der Maatschappy, doch niet minder een gevolg van zyn eigen wanbegrippen over die natuurlykheid. Het is er ver vandaan dat ROUSSEAU ons in zyn boek een behoorlyk ideaal zou voorstellen van den onbedorven mensch. Misschien verwyderde nooit eenige maatschappelyke omgeving — al ware het die van 'n fransch hof uit de achttiende eeuw — den individu zóó ver van den volkomen mensch-typus als de *Emile* daarvan afweek door 't valse-natuurgeknutsel van den zieken wysgeer. Wie by 't schilderen van den MENSCH, zondeloosachtigheid vooropstelt, kan nooit juist treffen. De erfzonde, als theologisch stelsel eene zotterny, is waarheid als psychologisch verschynsel. Wie dit over 't hoofd ziet, gelykt den timmerman die by 't bewerken van eikehout niet rekent op de kwasten.

Zulke fouten maakte de eerlyke ROUSSEAU vele. Ook de eischen der Maatschappy vertoonden zich aan hem in een verkeerd licht. Ik ga nu de oorzaken voorby die daartoe medewerkten, om te vragen of ouders die zich op die eischen beroepen om onderwyzers te dwingen tot verkeerde leiding, blyk geven van juister inzigt?

Neen!

Dat wy, persoonlyk en historisch op zoo geheel ander standpunt geplaatst dan ROUSSEAU, ànders dwalen dan hy geef ik toe. Maar... we dwalen.

't Is *niet* waar, dat die Maatschappy den jongen van zestien jaar met open armen ontvangt, omdat hy weet te vertellen wat SEMIRAMIS verrigtte, hoe Rusland begrensd is, aan welke rivier Groningen ligt.

't Is *niet* waar, dat ze hem 'n paar jaar later onder hartelyk welkom bekleedt met de *toga virilis* omdat hy nu verstand heeft van kegelsneden, en na veel tobben in-staat is 'n bladzy te vertalen uit VIRGILIUS of HOMERUS... by-voorkeur

altyd die eene!

't Is *niet* waar, dat de akademische dissertatie waarvan hy ten-langen-laatste door de kunst verloste, hem wordt toegerekend als diploom van mannelykheid...

Na al 't verwringen en verkrachten der natuur op school- en kollegiebanken, blyft alzoo den ouders niet eenmaal de verontschuldiging dat de Maatschappy tot zoo'n leiding dwingt. Het allereerste waaraan de jongeling die de wereld intreedt, behoefte heeft — nadat men twaalf, veertien jaren besteedde om hem voor die wereld geschikt te maken — is... ontbolstering. Wel 'n bewys dat de voorbereiding allergebrekkigst was! Wat naar de school riekt, is in 't werkelyk leven onbruikbaar. Eilieve, hoe kan dit worden overeen-gebragt met de voorgewende bedoeling dat men hem naar school zond om hem geschikt te maken voor dat werkelyk leven?

Myne stelling dat ons onderwys niet deugt, wordt bovendien gestaafd door 't verschil in rang *als mensch*, dien wy wel genoodzaakt zyn toetekennen aan de beide kunnen op zekeren leeftyd. Een meisje van achttien jaren is *vrouw*. Haar broeder van gelyken ouderdom is op dien leeftyd, en blyft nog jaren daarna, een *jongen*.

De verklaring die sommigen aan dit verschynsel geven, alsöf 't een gevolg zou zyn van sneller physische ontwikkeling, is voor tegenspraak vatbaar. Bovendien, indien ze *thans* gegrond is, blyft het de vraag of niet juist die trage ontwikkeling der jongens een gevolg zou kunnen zyn van ons tegenwoordig stelsel? Ik beslis niet, doch beweer dat de zaak geenszins is uitgewezen, en voer voor die onzekerheid de volgende gronden aan.

Eerstens blykt er dat knapen even spoedig als meisjes doorgingen voor volwassen, in de tyden toen er minder werk werd gemaakt van stelselmatig schoolonderwys. Wie familie-

geschiedenissen uit de riddertyden of ook uit latere eeuwen bestudeert, zal ontwaren dat jonkers van veertienjarigen ouderdom volkomen in-staat werden geoordeeld als man optetreden. Men zie byv. de jeugd van SULLY. Vier, drie en twee eeuwen geleden, was de jonge edelman even snel *persoon*, als thans de boerejongen of 't bedelaarskind.

Het is namelyk niet te loochenen dat nog tegenwoordig het verschil in fysische en verstandelyke ontwikkeling der beide kunnen kleiner is in standen of by volkeren waar knapen en meisjes *even* weinig leeren, dan elders waar de schoolmartelary meer uitsluitend op jongens wordt toegepast. Jazelfs hier-en-daar bestaat dit verschil in 't geheel niet.

Indien eindelyk de *natuurlyke* aanleg der vrouw eene snellere ontwikkeling medebragt, zoude ook het gemiddelde van haren leeftyd lager dan dat van den man moeten zyn, daar we by alle diersoorten een vry nauwkeurige verhouding opmerken tusschen den tyd die tot het bereiken van vollen wasdom noodig is en den duur van 't leven. Dit nu is tot-nogtoe evenmin gebleken uit de Statistiek, als uit de daarop gegronde berekeningen van levensverzekering-maatschappyen.

Hoe dit alles zy, zéker is 't dat ten-onzent de jongeling beneden het meisje staat, en al heb ik niet kunnen bewyzen dat dit een *gevolg* is van 't Onderwys, toch blykt er dat we niet slaagden in de poging hem, dóór dat Onderwys boven 't meisje te verheffen, gelyk het geval wezen zou indien ons stelsel doelmatig was. Het schynt alzoo dat we ons veel moeite geven om 'n doel te bereiken dat beter bereikt worden zou door onthouding.

En — zeer by uitzondering! — vindt myne meening over dit onderwerp ditmaal een bondgenoot in de WET. Na veel weifelens op dit stuk, heeft ze eindelyk beslist dat de mondigheid van man en vrouw op 'tzelfde oogenblik behoort aantevangen.

Of ik dit goedkeur is nu de vraag niet. Ook heb ik te

weinig eerbied voor den »Wetgever" om hem stem toetekennen in de beslissing van wysgeerige vraagstukken, en doe dit nu te-minder, omdat hy — al ware overigens de gegrondheid dezer gelykstelling gebleken uit anthropologisch en fysisch oogpunt — ontwyfelbaar dwaalde in de toepassing daarvan op onze Maatschappy, gelyk reeds voldoende blykt uit het tydstip zelf dat hy voor die volwassenheid aanwyst. Ik geef my te veel moeite om waarheid te benaderen, dan dat ik licht zoeken zou in de plompe conventien der Wetmannen.

Immers zelfs van zeer ordinaire standpunten beschouwd, hebben zy in deze zaak eene fout gemaakt, of liever ze maakten er twee tegelyk die zoo bar tegen elkaêr inloopen, dat een aanhanger van 't gemiddelde byna zou kunnen beweren dat ze — by-toeval dan! — iets als juistheid hebben getroffen.

Ordinaire standpunten noem ik die waarop de banale meerderheid geplaatst is.

Die meerderheid nu gelooft: èn dat de jonge-dochter spoediger ontwikkelt dan de knaap, èn: dat de knaap door het meerder onderwys waarmede wy hem... bevoorregten, het meisje voorbystreeft. Volgens de eerste stelling behoorde de mondigheid van 't vrouwelyk geslacht eerder bereikt te worden. De laatste echter zou pleiten voor 't spoediger mens-worden van de jongens. Wat is hier waarheid? Deze *beide* tegenstrydigheden zyn door de wet zóó zaemgevat, dat ze daaruit met haar gewone handigheid 'n derde heeft weten voorttebrengen. Om slechts ééne zaak te noemen, een meisje dat zich wat haast, kan onder het tegenwoordig régime vóór haar mondigheid 'n zoontje hebben dat redelyk wel lezen en schryven kan. Jazelfs, er zyn voorbeelden van *geleerdheid* op zesjarigen leeftyd, en niets ware makkelyker dan die voorbeelden zeer frequent te maken. Godbewaar-ons!

Men begrypt alzoo dat ik 't getuigenis der wet niet aan-

neem als bewys voor de oorbaarheid der gelykstelling van de geslachten. Ik haal haar slechts aan omdat zy een onwillekeurig maar des te sprekender bewys geeft voor de gegrondheid myner afkeuring van ons *Opvoedings-stelsel.*

Wat niet wordt aangenomen van den vermeenden pessimist, zal misschien ingang vinden als 't *metterdaad* beaamd wordt door 'n gezag dat geroepen schynt onze instellingen in bescherming te nemen.

De wet nu klapt uit de school, en erkent dat zyzelf die instellingen minacht.

Een jongeling is mondig op z'n drie-en-twintigste jaar...

Drie-en-twintig jaren? Na zóóveel gemaakte sommen? Na zóóveel versleten leien en elbogen? Na zóóveel *mauvaise-marques?* Na zóóveel *pensa?* Na zóóveel grieks en latyn? Na zóóveel *series lectionum?*

Drie-en-twintig jaren? Was ALEXANDER wel zoo oud, toen hy zich heensloeg door Azië?

Drie-en-twintig jaren? De eerste Fransche Republiek had generaals van dien leeftyd!

Drie-en-twintig jaren! 't is haast de ouderdom waarop men zich kan veroorloven iets vergeten te hebben!

Ziedaar 'n verlof waarvan sommige jongeluî een vlytig gebruik maken. De sufheid gaat dikwyls de volwassenheid vooraf, waaruit het treurig verschynsel volgt dat de wryving die den »volleerden" knaap in de wereld wacht, niet zoozeer strekken moet om hem te doen rypen tot man, als wel om hem te genezen van 'n tweede kindsheid waarin hy, al te vlug ditmaal, overstapte uit de eerste. Dat noem ik haasjen-over spelen met het leven!

Ja, er is leering te trekken, zy 't dan uit de WET niet, dan toch uit de inconsequentien van de wet. Zy geeft overal met gulheid de duidelykste blyken van wantrouwen in 't afrigtings-systeem dat onze Maatschappy bederft. Nooit durfde

men eenig voorregt toekennen aan den knaap die met *us-a-um* gelaafd werd, boven 't meisje dat in de keuken of by de breikous opgroeide. De *ornatissimus* van twee-en-twintig jaar is precies even onmondig als de ongeleerdste boerelummel. Bewyst dit niet hoe weinig vertrouwen de Wetgever zelf durfde stellen in de aangenomen methode van mensmakery?

En dit wantrouwen straalt overal door. Indien wy de minste praktische waarde hechtten aan ons Onderwys, waarom dan bepaald dat *allen* — d. i. alzoo, geleerden en poldergasten in één greep genomen met alles wat daartusschen ligt — gelyk zyn voor de Wet? Ik wil op dit oogenblik deze zeer ondemocratische fictie — 't adels-praerogatief van schelmen en botterikken, het dolst communismus van hart, kennis en verdienste! — niet ontleden, noch haar aanvallen in hare verderfelyke hoedanigheid van leugen, doch gebruik haar nu slechts als bewys hoe de Maatschappy — gelyk 'n geneesheer die z'n drankjes versmaadt — haar eigen inrigtingen van Onderwys laagstelt.

Het zou weinig moeite kosten een middelmatig begaafd kind vóór z'n zestiende jaar »klaartemaken" voor 'n eindexamen, en dan kon zich de curieuse omstandigheid voordoen, dat men den jongeling by 't overreiken van de doctersbul, eene vermaning gaf om ouders en voogden onderdanig te zyn. Men ykt hem tot voorganger van volwassenen, maar volwassen is hy niet. Jaren lang nog moet hy zwygen waar aan anderen 't regt van spreken gegund wordt, en dezelfde Wet die hem 't regt toekent — menschen te vormen door z'n onderwys, ontzegt hemzelf den rang van mensch, dien hy geroepen is meetedeelen aan z'n leerlingen.

Al ware hy evenwel ouder dan zoo-even als mogelyk gesteld werd, zoolang hy den omineusen leeftyd van drie-en-twintig jaren niet bereikte, staat hy zoowel beneden zyn jongere zuster die vroeg huwde, als onder den loteling die

zoo van de ploeg kwam. Deze beiden — zonder 't minste grieks of latyn — worden beschouwd als *personen*, toegelaten tot den eed, belast met verantwoordelykheid, altemaal onderscheidingen die men den onmondigen *doctor* niet durft toekennen.

Dezelfde Maatschappy alzoo, die openlyk erkende dat hy het door haar voorgeschreven quantum schoolwysheid behoorlyk in zich opnam, wacht zich wel hem te-gelyker-tyd een diploom uittereiken als burger, of zelfs als volwassene.

Of zy hieraan weldoet, is nu weder de vraag niet. Ik wenschte slechts aantetoonen dat ze nagenoeg van myn gevoelen is omtrent de doelmatigheid der middelen die wy aanwenden om 't jonge Nederland tot MENSCHEN te vormen.

Zoodanige overeenstemming komt te zelden voor, dan dat ik daarvan niet zou melding maken als van eene byzonderheid.

Wat is er, gedurende de mislukte poging ter ontwikkeling van den als bevoorregt beschouwden jongeling, van den boereknaap geworden? Werd deze *gebaat* door z'n voortdurende onschuld aan kegelsneden, pandecten, HOMERUS, disertie en dissertatie?

Vinden wy hem op twintigjarigen leeftyd volkomener als mensch dan z'n tydgenoot in de stad? Verlichter als staatsburger, bekwamer voor z'n beroep?

Geenszins. Wel werd hy spoediger boer dan 't den ander gelukte zich te vormen tot dragelyk makelaar, geleerde, advocaat, koopman of minister, maar als mensch en burger bleef hy even gebrekkig als gene, en toch is 't gehalte van z'n boerschap er niet beter om. Juist toen de tyd ter ontwikkeling daar was, werd hy naar de ruwe eischen van 't »kost-verdienen" plompverloren in de werkelykheid gesmeten met dezelfde ontydigheid als waarmeê men den stadsknaap daaruit rukte en naar dorre boeken verwees. Ge-

lyk men in den een den lust tot leeren bedierf door 't opdringen van het onbegeerde, wordt het in den ander verstompt door de onmogelykheid iets anders te doorgronden dan met de regtstreekse belangen van 't boerenbedryf overeenkomt. Sterrekunde? Hoe die bollen wentelen? Wat ze aantrekt, afstuit, in evenwigt houdt? Er was een tyd dat hy lust zou gevoeld hebben daarnaar te vragen — van idioten immers spreken wy niet — maar sedert lang is hem 't firmament slechts 'n uurwyzer die den tyd van 't melken aangeeft. Kruidkunde? Korenbloemen en klaprozen zyn onwelkome gasten, en klaver geeft vet vee. Wiskunde? Zoo 'n schuin stuk grond kost veel aan onderhoud van sloten en er gaan dertig mudden op een last. Schoone kunsten? De burgemeester heeft 'n piano... hy, JAN KLAASZEN »die 't zoo goed betalen kan als de beste" koopt er twee, en z'n dochters hameren op beide te-gelyk.

Want — of niet: *want*, maar 't *is* zoo — hy is boer. Hy is geen mensch, geen burger, hy is boer.

Het vruchtdragen dat men elders met behulp van opgedrongen onderwys tegenging door overmesting, wordt in hem door 't knotten belet. Ginds gebroeid, hier gesnoeid... de uitslag is dezelfde.

Hy is *boer*, d. i. hy is 'n slechte boer. Men wane vooräl niet dat de bekrompenheid van z'n gezigtskring hem bekwamer dan anderen maken zou omtrent zaken die daarbinnen liggen. Met hardnekkige koppigheid — eerst gevolg en kenmerk, later tevens oorzaak van onkunde — wyst hy elke leering, elken raad, en vooral elke »nieuwigheid" af. Hy wantrouwt ieder die meer weet dan hy, al minacht hy daarom niet minder z'n gelyken. Hy maakt zich een voetstuk van z'n dorperheid, en geeft met z'n stereotiep: »ik die maar een boer ben" een oorveeg aan ieder die dom is op steedser wyze dan hy. Het besef van de geringheid zyner gaven noopt hem daarop gedurig te wyzen, met iets als 'n

poging om die erkentenis te doen doorgaan voor 'n slim verbergen van wat beters. Met bestudeerde onnozelheid wendt hy 'n onnozelheid voor die, onvoorgewend, waarachtig geen voorwenden behoeven zou.

En de stedeling?

Er bestaat zeker gezelschaps-spel waarin men twee willekeurig opgegeven of door het toeval aangewezen voorwerpen met elkander moet vergelyken. Wat is het verschil, wat is de overeenkomst tusschen... den bewoner der steden en den landman?

Indien het lot my bedeelde met die opgave, zou ik in verzoeking komen my van de zaak aftemaken door de verklaring dat boer en stedeling elkander in alles gelyk zyn, en te-gelyker-tyd in alles van elkander verschillen. Men behoeft slechts: ònze straat, ònze stand, ònze côterie, te vertalen in: *myn* dorp, *myn* herberg, *myn* koeien, ònze KLAAS... en de overeenstemming breekt door 't verschil heen. Overal ontmoeten wy 'tzelfde streven om doortegaan voor het middelpunt van zeker geheeltje dat gewoonlyk, van hooger of zelfs van ieder ànder standpunt gezien, tot 'n nauwelyks waarneembare breuk ineen-krimpt.

Daar wy nu deze hebbelykheid zoowel aantreffen by hen die onderwys genoten als by de anderen die daarvan verstoken bleven, zouden wy byna tot de zonderlinge slotsom geraken dat *het* Onderwys niet baat.

Liever echter blyf ik by de gissing dat *ons* onderwys niet deugt.

Ik had eene byzondere reden waarom ik aan meer- en min-onderwezenen beide zekere bekrompenheid van gezichtskring ten-laste legde. Ik geloof namelyk hierdoor, de wydloopige aantooning te kunnen sparen dat in steden en op het land dezelfde gebreken in 't Mensch-zyn een hoofdrol spelen. Hebzucht, gierigheid, pralery, onmatigheid, zelfverhef-

fing, verkwisting, luiheid, laster, slaverny onder zinnelykheid — wel te onderscheiden van de zinnelykheid zelve die ons *wezen* is — al die afdwalingen bestaan in gelyke maat by den werkman, by den landbouwer, by den stedeling, by den geleerde... overal! In overeenstemming met myne stelling dat al 't booze dom is, meende ik alles te mogen zamenvatten in de beschuldiging van bekrompenheid, gebrek aan geestelyke ontwikkeling.

Indien ons onderwys iets beduidde, zou er een groot verschil moeten blyken tusschen hen die veel... heeten geleerd te hebben en de anderen.

Het »gemeen" is kwaadaardig, zegt men. Dit kan waar zyn. Is 't kwaadaardiger dan andere standen? Ik geloof het niet. Het *schynt* dikwyls zoo, omdat de gemeene-man slechts zeer zelden in de gelegenheid is iets te doen blyken van wat er in hem omgaat, en alzoo veel opgespaarden wrevel aan den dag legt àls hy 'n oogenblik kan uitspatten. Vinden wy meer goedmoedigheid in andere standen. Zie de geleerden eens, de mannen van letteren! Is er venyniger menschensoort denkbaar?

Een verzenmaker verzekert ons dat litteratuur de zeden verzacht... *emollit mores.* De man vleide z'n gild. *Nec sinit esse feros*... och!

Ik geloof waarachtig dat er minder moed noodig is om een nieuw soort van ploeg aantebevelen, dan tot het voorslaan eener verandering van rigting in moraal, in levensbeschouwing. Er blykt in zulke gevallen dat de emolliërende kracht van PLATO, CICERO, SENECA e. d. niet byzonder groot was. En van de theologie ook niet.

Ieder kent de liefelykheid van den *odium theologicum*, d. i. van den haat in godgeleerde magtsverheffing. De deun waarmee de boer elke nieuwigheid terugwyst, komt gewoonlyk neer op de beschuldiging of 't vermoeden dat men 't op z'n spaarpot aanlegt. »De man wil ons die nieuwe machine hoog doen

betalen. 't Is hem om ons kostelyk geld te doen.

Letterlieden tasten den dissident met andere wapens aan. »De nieuwigheid is niet nieuw." Hierin hebben zy byna altyd gelyk, maar 't blyft onregtvaardig dit tot verwyt te maken aan iemand die *waarheid* zoekt, en als zoodanig met den stryd tusschen oud en nieuw niets te maken heeft. Bovendien, het verwyt zelf is ook geen *haute nouveauté*. Iets boosaardiger maar even algemeen is de beschuldiging: »hy heeft zich verkocht aan de andere party." Gewoonlyk kunnen de door hunne school-litteratuur zoo byzonder zacht gestemde heeren niet vatten dat de onafhankelyke denker eene opinie heeft voor eigen rekening. Het bezit eener equipage gaat boven 't besef van lieden die van der jeugd af *door 't hun gegeven onderwys* in huurkoetsjes gezet zyn. *)

En waar byzondere beschuldigingen van die soort ontbreken, neemt men z'n toevlucht tot het algemeene: »hy is een slecht mensch."

Maar eilieve, zoover gaat de ongeleerde boer niet in *zyn* wraak over bewezen dienst!

Zou deze alzoo zachter en menschelyker zyn dan de zoogenaamd-beschaafde?

Waarlyk niet! Men brenge als psychologische proef ook by hem yverzucht in 't spel, nydige schaamte, wrok over 't blootleggen zyner middelmatigheid... en zal terstond ontwaren dat zelfs gebrek aan Onderwys barbaren teelt, die in litterarische wildheid niets toegeven aan onderwezenen.

De ginds en hier gelyk werkende oorzaak van dit alles is die kortzigtigheid, die verlamming van denkvermogen, waar-

*) Ik vrees genoodzaakt te zullen zyn eerlang hiervan eenige voorbeelden aantehalen. De wyze waarop ik door 't schryvend Nederland word behandeld, levert my daartoe overvloedige stof. Ik roer dit heden slechts ter-loops aan, om de beschuldiging dat oók myne geschriften niet uitblinken door zachtmoedigheid, voorloopig te beantwoorden met een beroep op 324!

toe alöm de grond wordt gelegd door ongepast Onderwys zoowel, als door ongepaste onthouding van Onderwys. We zouden humaner zyn als wy meer wisten... of minder.

Of ik middelen ter verbetering heb voorteslaan? Neen! Ook ik heb te veel geleerd, en tevens te weinig, om my te ontdoen van al den onverteerbaren ballast die myn denkvermogen bezwaart. Het aanwyzen van de bestaande fouten, of van een deel daarvan, kostte my reeds inspanning genoeg. Ik verwacht dan ook de aanmerking dat ik afbreek zonder optebouwen, eene aanmerking waarop ik herhaaldelyk geantwoord heb, en waarby ik nu niet verder stilsta dan om even te wyzen op **178** en 't begin van **484**.

Ik durf niet beoordeelen of er goede vrucht zou te wachten zyn van mindere verspreiding der Kennis, doch gis dat reeds het stellen dezer vraag vreemd zal voorkomen in den mond van iemand die beschouwd wordt te behooren tot *de* liberalen.

»Hoe, teruggaan tot Egyptische afsluiting, tot monnikengeleerdheid?"

Ja of neen... ik weet het niet. Maar dit weet ik, dat *de* liberalen 't regt niet hebben zich verstoord te toonen over zulke vragen, omdat zyzelf zeer ònliberaal en zeer inconsequent, zeer onzedelyk alzoo, die vragen in toestemmenden zin beantwoorden. De gilden werden afgeschaft voor alle handwerken. Voor bedryven van anderen aard heeft men ze met bespottelyken yver in-stand gehouden. Wie hoofdpynen geneest of maagkramp, zonder daartoe *de par le Roi* bekwaam te zyn verklaard, wordt behandeld als 'n misdadiger. De doctoren — en ik bedoel hier niet alleen, jazelfs niet hoofdzakelyk die in de medicynen — vergeten dat er een zeer eenvoudig middel bestaat om alle kwakzalvery met wortel en tak uitteroeien. Men late slechts geen ongenezen kwalen ter-behandeling over. Dan zal binnen weinig tyds alles uitsterven wat zich ongediplomeerd voor arts uitgeeft. Zoolang

dit niet het geval is, voelt zich de arme Mensheid wel genoodzaakt, of genoopt altans, haar toevlugt te zoeken by niet gezalfde profeten.

Wat zyn onze Akademien anders dan ISIS-tempeltjes? En de bullen die daar worden uitgereikt, zyn ze niet een middeleeuwsch overblyfsel uit den monnikentyd waarop we zoo laag neerzien? Is er niet huichelary in 't beweren dat wy algemeene verlichting bedoelen, zoolang onze wetten zekeren voorrang toekennen aan den man die officiëel gestempeld werd tot voorganger?

En waarom dan dit stelsel niet ook tevens toegepast op *schoone-kunsten*, op *belletrie*? RAFAËL en RUBBENS mogten zonder patent zich veroorloven *meesters* te zyn. My zou men veroordeelen als 'n booswicht, indien ik 't waagde een kleinkinderschooltjen optezetten. Ik laat nu daar of ik bekwaam wezen zou voor die functie, maar 't beproeven moest me vrystaan. En dit zou 't geval wezen indien er opregtheid ware in ons Liberalismus. Het knoeien met principes baart nooit goede vrucht. Dat de meesten der als grondbeginselen opgedrongen meeningen in zichzelf de oorzaken meebrengen, waarom men zich daaraan niet houden kan, stem ik toe. Doch dit bewyst alleen dat ze niet deugen. Men behoort zich van die ergernis te ontdoen gelyk den ouden over kwade oogen gezegd is.

Misschien kan slechts één grondbeginsel blyven bestaan. Dit: dat men geene principes aankleve welker toepassing de eerlykheid uitsluit. Wel is het te voorzien dat dit voorschrift ons berooven zou van velerlei staat- en godkundige partyen, maar de Mensheid zou zich redelyk wel schikken in dat gemis.

Ik erken dat het zelf-oordeelen in elk voorkomend geval, arbeid vordert. Wie inspanning schuwt... maar van dezulken spreken wy immers niet?

De eisch van 't welbegrepen Liberalismus is: onderzoeken, *zelf* onderzoeken, en niet het meêgaan met eene party, al

zy 't dan — wy weten nu eenmaal hoe zonderling zekere benamingen worden uitgedeeld — al zy 't dan dat die party zich *de* liberale noemt.

Ik beweer liberaal te zyn waar ik aandring op 't onderzoeken der meening van andersdenkenden.

Heeft nu dit onderzoek my geleid tot »eerbied voor de opinie" der behouders omtrent ons onderwys?

Met verwyzing naar blz. 305, zeg ik ronduit: neen! Ook in hun streven mis ik de opregtheid die 'n onmisbare voorwaarde is van 't zedelyk bruikbare, en ik zou voorzeker die fout hevig aanvallen indien ik leefde in eene eeuw waarin zy op 't kussen zat.

Tegenwoordig echter heeft de publicist andere vyanden te bestryden. De scolastiek der middeleeuwen is overwonnen, of altans dit geven wy voor. Op weinig uitzonderingen na, hebben wy niet zoozeer kloosters te bestormen en priesters te bestryden, als wel zorg te dragen dat niet andere corporatien met moderne namen het monnikenwezen voortzetten.

Dat dit in zekere maat het geval is met onze inrigtingen van Onderwys komt my ontwyfelbaar voor.

Met 'n glimlach zien wy neer op de vermeende hoogheid van den *clerc* die lezen en schryven kon, en wy jammeren over 't kinderachtig ontzag dat deze nietige bekwaamheid inboezemde. »Wat moet het peil der algemeene intelligentie laag hebben gestaan in die dagen...

Wel mogelyk. Maar heerst niet tegenwoordig gelyk misverstand onder het gros der bevolking? En zou men niet kunnen beweren dat hiertoe nog minder oorzaak is dan in de middeleeuwen, omdat het verschil in kennis tusschen de hoogere en lagere standen veel geringer is dan toen?

Het volk namelyk is iets sneller vooruitgegaan dan de geleerden, en de geringe man veel sneller dan de middenstand... waartoe niet zeer veel spoed noodig was.

Volk en geringen hebben dus veel minder reden dan vroe-

ger om de *caste* der priesters als halfgoden te vereeren, en dezen zelf zyn veel misdadiger dan voorheen als zy hierop aanspraak maken, of zelfs wanneer zy 't zich laten aanleunen. Ik vorder van de liberalen dat zy hun als nieuw voorgedaan kleed niet bederven met zulke oude lappen, en geloof eene daad van regtvaardigheid gedaan te hebben door het wyzen op de *mogelykheid* dat zy die den geringen stand wenschen uittesluiten van Onderwys, indedaad het goede beoogen. (blz 307) Gelooven de liberalen niet aan die mogelykheid? Is hun die ouwerwetsheid een gruwel? Geven zy voor my verkeerd verstaan te hebben — 't zou de eerste keer niet zyn — en vatten zy myne humane beoordeeling der *mogelyke* dryfveren van andersdenkenden op als toejuiching van die begrippen?

Ik wensch het. Niets zou my aangenamer zyn dan 'n beetje kruiziging over die kettery. Met vreugd zie ik myne veroordeeling te-gemoet, die ik — eene confidentie, lezer! — voorbedachtelyk uitlokte. Ik wilde den liberalen hun eigen vonnis hooren uitspreken.

»Dat wegdringen der hongerenden en dorstigen van den boom der Kennisse, van de bron des Levens is verdoemelyk."

Ja, en zelfs behoudend. Daarom vooral hadt gy u daaraan niet mogen schuldig-maken, o liberalen, gy die beweert beter te weten en u hooger plaats aanmatigt.

Met welk regt veroordeelt gy de geest-aristocratie der middeleeuwen, indien gyzelf den scheidsmuur tusschen ongeleerd en geleerd — godbeter't! — instede van dien omterukken, met gehuichelden schyn van welwillendheid slechts een weinig verplaatst? Gy die aandringt op gelykheid voor de wet, op erkenning van menschenregten, meent gy den geringen stand tot *menschen* te maken, door na uw armzalig onderrigt in lezen en schryven halt te kommanderen... als Neerlands God by 'n inktvlek?

Komaan, liberalen, wat minder huichelary als 't mogelyk

is, en wat meer vryzinnigheid.

De lyfeigenschap der middeleeuwen komt ons mensönteerend voor. Heeren en knechten wisten niet beter. Wy beweren beter te weten, en handelen daarnaar *niet*. De geestverstompende methode volgens welke onzen voorouders het Christendom gebracht werd, passen wy op onze verlichting toe, en wy pronken met onze A-B-C-geleerdheid even-als de WINFRIDS en WILLEBRORDEN met hun kennis van den Hemel. Maar... zy waagden 't leven er by!

Wie meent dat onze Maatschappy behoefte heeft aan tweebeenige lastdieren, verdient wel geen prys voor de liefelykheid van zyn oordeel, maar het komt edelmoedig voor als men 't vergelykt by de geveinsde menschenliefde die op *algemeene* verlichting aandringt, en daarvan het beste — d. i. in dit geval het voordeeligste — voor zich behoudt. De werkman mag en moet op de school ontzenuwd worden tot er van hem geen opstand te vreezen is, maar 't Onderwys mag niet zóóver gaan dat hy zou kunnen aandringen op gelykstelling als mensch. Hy behoort te kunnen lezen om in-staat te zyn by-gelegenheid een brief te bezorgen voor zyne heeren Meesters. Ook moet hy die kunst beoefend hebben om in woelige tyden de publicatien te verstaan die straf bedreigen tegen wanördelykheid en oproer. En hy moet kunnen schryven om z'n naam te teekenen onder de krygs-artikelen, wanneer de Maatschappy hem gebruiken wil als held en vaderlandredder.

Wat daarboven gaat is den Liberalen uit den booze, en hierin gelyken zy — *minus* de opregtheid altyd! — precies op de Behouders.

Het is vooral deze onöpregtheid die 't onderzoek naar de fouten in ons stelsel van Onderwys zoo moeielyk maakt. By het afrigten van paarden tot den wedren, weet men wat men wil. Zoolang men by de afrigtery van den mensch daaromtrent in 't onzekere blyft, loopen wy gevaar geen

enkel doel te bereiken.

Het komt my voor dat wy thans de fouten van allerlei rigtingen in ons stelsel vereenigen. De niet-onderwezene weet genoeg om pedant en aanmatigend te zyn. De meer bevoorregte leerde te weinig om niet aanmatigend en pedant te wezen. Het peil der algemeene Verlichting is laag.

Ik weet zeer goed dat ik de vraag of ons Onderwys behoefte heeft aan meer verspreiding of aan intensieve verbetering, geenszins beantwoord heb. Ik zal daarop terugkomen, na vooraf gewezen te hebben op 't hoofdbezwaar dat àlle verbetering in den weg staat.

En ook het al of niet oorbare der inmenging van den STAAT, wensch ik later te behandelen. Ik vrees te zeer dat ik heden — bitter over den inhoud van het stuk des heeren HEMKES — blind mogt zyn voor 't onderscheid tusschen *de* STAAT en het zonderling hoopjen uitverkorenen dat ten-onzent sedert 1848 regerinkje-speelt.

564*. (blz. 13. *De Schepping werd in weinige regels afgedaan.*) Na 't scheppen zelf namelyk schynt er niets gemakkelyker dan uit *niets* eene schepping te beschryven, en daar er uit die niets-periode geen getuigen overbleven, loopt men weinig gevaar van *démenti* of kritiek. Deze veiligheid zal dan ook wel oorzaak geweest zyn dat in de kindsheid der litteratuur van alle volkeren, geen vak zoo yverig beoefend werd als dat der cosmogeniën.

»In den beginne was er... een koning" zeggen de sprookjes van later datum. Maar de kinderen die zich met zulke vertellingen vermaken, *weten* dat het sprookjes zyn.

»In den beginne was er NIETS" wordt aangehoord met heiligen eerbied, en *geloofd.* Onderwyzer en onderwezene beiden dringen zich op, dat ze de beteekenis van dat NIETS

volkomen begrypen.

En waar dit aan een der beide zyden niet het geval mocht zyn, waar byv. een kind vragen zou: wat *is* NIETS? Of: hoe weet men dat er eenmaal NIETS was? zou men die vraag onbeschaamd vinden, en 't kind lastig. Maar dit komt zelden voor, wyl er tot zulk navorschen een moed behoort, dien men op zoo jeugdigen leeftyd niet bezitten kan.

Bovendien, de leeraar voorkomt vraag en twyfel door de verzekering dat alles wat hy gaat vertellen, in *heilige* boeken geschreven staat. Het kind begrypt wel die uitdrukking niet, maar de zalving waarmede een weläfgerigt verstandsbederver zoo'n woord uitspreekt, wint de moeite van 't verklaren uit.

Ik vergiste my toen ik het gebrek aan moed om naar die verklaring te vragen, toeschreef aan den jeugdigen leeftyd. Integendeel, waar 't kind géén behoefte voelt aan opheldering, geeft het blyk reeds te oud te zyn, reeds eenigzins afgerigt tot tevredenheid met niet-weten, reeds bedorven alzoo.

Het is dan ook hierom dat we overäl zoo zien aandringen op spoed in 't zaaien der beginselen van geloovery. Wie wachten zou tot de knaap oorzaak en reden begeerde te weten, liep gevaar zyne pogingen te zien mislukken. De geleerdste, de kundigste onderwyzer in de godsdienst, al ware hy *de societate* JESU, zou den stryd verliezen tegen elk *onbedorven* kind van tien jaren.

Dit bederf van denkvermogen moet dus noodzakelyk vooräfgaan, en de ouders helpen daarin dapper mee door 't wawelen over 'n Lieven-heertje die alles ziet... vervelend spook! Over de goedheid van God die ons regen en zonneschyn geeft... of 't hem wat kostte! Over z'n grootheid in 't onweêr... een zonderlinge manier om zich te openbaren, en vooral om zich bemind te maken.

Na dit alles is 't denkvermogen van het kind *niet* onbe-

dorven, en niet alleen hebben gegradueerde werfofficieren der theologie gemakkelyk spel, maar zelfs de allereenvoudigste kathechiseermeesters kunnen hunne vertellinkjes zonder gevaar aan den man brengen. Welk plaatsje blyft er over voor twyfel of onderzoek, als 't heele kinderlyke gemoedje vervuld is van angst voor donder en bliksem? Want dat z'n allerliefst Lieve-heertje niet zeer inschikkelyk is voor twyfelaars, werd hem geleerd.

Geleerd! Men ziet dat ik door het afbreken van 't vorig nummer, my niet zéér ver verwyderde van 't daarby behandeld onderwerp.

Ja, 't werd hem geleerd! Om de hersens te bederven, maakte men de zenuwen zwak. Prachtige zegepraal over een kind! Theologen, schaamt gy u niet?

Neen ze schamen zich niet. En als bewys haal ik hier de volgende vertelling aan, die in myn jeugd zeer *en vogue* was. Ze zal wel te vinden zyn in deze of gene levensbeschryving van BELLAMY, waarin trouwens niet veel te beschryven valt.

Deze jongeling dan had de zonderlinge misstap begaan een nuttig beroep te verwisselen voor godkunde. Hy zou bakker worden. Maar, aan 't versjesmaken geraakt, ontmoette hy den by zulke gelegenheden onvermydelyken *dominé* die inzag »dat er méér in den jongen stak." BELLAMY ging aan het theologiseren, en zou voorzeker de leer der zaligheid een wyde schrede hebben vooruitgeholpen, indien hy niet jong gestorven ware. Betweters zullen vragen hoeveel zaligheidskennis wy te danken hebben aan al de dominés die behoorlyk in leven bleven? Maar op zulke vragen antwoord ik niet. Het schynt dat BELLAMY de geloovery ernstig opvatte, en hieruit zou volgen dat hy minder karakter dan verstand had achtergelaten in de bakkery.

By zekere gelegenheid ontving of koos hy in een studenten-dispuut, de taak »het bestaan van God" te verdedigen

tegen een opponent, ik meen OCKERSE die naderhand in 't geloof geprofesserd heeft. Wat de jongeluî bewoog deze nogäl afgezaagde thesis aan de orde te stellen, weet ik niet. Het zal eene oefening van 't vernuft beduid hebben, een debating-tournooi. Van goeder hand ben ik geïnformeerd dat »God" den afloop heel rustig tegemoet zag, en volstrekt niet bevreesd was voor de aanvallen van OCKERSE. Het gaat daarmee als met de huwelyken in onze drama's. Ieder weet dat *ze* elkander krygen. Een bedaard en welwillend toeschouwer voelt altyd lust den wanhopigen minnaar te troosten met de vyfde acte waarin alles wel behoorlyk zal teregtkomen. By zulke disputen over 't godsbestaan kan men zeker zyn dat er geen haartje zal gekrenkt worden aan 't allerbekrompenst geloof. God is reeds zoo dikwyls als overwinnaar uit dien stryd te-voorschyn getreden, dat hy wel dwaas wezen zou zich in 't minst om zulke dingen te-bekommeren. Kalm als de Herkulessen op 'n kermis, kan hy gerust pryzen uitloven aan den worstelaar die hem ter-aarde werpt. Er zyn altyd *compères* die zich voor 'n kleinigheid op den grond laten gooien.

Ditmaal echter scheen de nood waarlyk hoog. Die OCKERSE was een spreker, een debattist van de mooiste soort. Dit spreekt vanzelf. Anders had hy 't niet gebracht tot professor. Hy schynt bovendien te hebben ingezien dat de *compérage* wat bedekt blyven moest, om de spierkracht van z'n Herkules te doen uitkomen. Altans hy worstelde of 't ernst was. BELLAMY's *majores* versloeg hy als niemendal. De *minores* werden op de vlucht gejaagd als officiële vechthelden die op wegloopen gehuurd schynen. En de conclusiën... och, 't werd een moeielyk geval voor God en BELLAMY.

Misschien wenschte zich de laatste terug in z'n bakkery. Wat God wenschte weet ik niet. Indien *hy* angst voelde, moet ik ronduit zeggen dat het z'n eigen schuld was. Waarom verstopte hy zich zoo hardnekkig sedert eeuwen, als kinderen

die schuilwinkeltje *) spelen?

Lezer, stel u eens de gevolgen voor, als OCKERSE getriumfeerd had! Wat zou er overblyven van onze Maatschappy als men God daaruit nam?

BELLAMY worstelde vreesselyk. Het klamme zweet... neen, beschryven wil ik niet.

Hy was wanhopig. Eigenlyk spyt het my dat hy OCKERSE niet doodsloeg. Die ongodsdienstige lauwheid kost ons eene *cause celèbre*, waarby we waarschynlyk waren te weten gekomen hoe de rechterlyke macht in Israël het »slachten" der veertig OCKERSE's in I Koningen 18, vs. 40 opnam. My dunkt namelyk dat het *dossier* van ELIAS niet had kunnen gemist worden by de jurisprudente behandeling van zoo 'n zaak.

BELLAMY slachtte niemand. Niet meer wetende wat-i zeggen zou, beging hy de in debattisten onvergefelyke fout 'n oogenblik te zwygen. Misschien was z'n oefening nog te zwak om zich by-tyds te herinneren dat het er in veel gevallen niet op aankomt wàt men zegt, indien men slechts door *iets* te zeggen den schyn aanneemt van redeneren. Bovendien, we hebben immers uitdrukkingen als: Ja, maar... betrekkelyk... 'n oogenblik... hieruit volgt niet dat... ik ben 't volstrekt niet met u eens, enz. Boven-alles kan ik in zulke gevallen een brusk aandringen op definitie van 't een of ander pas gebruikt woord aanbevelen:

— 't Is mooi weer van-daag...

— M'nheer, wat noemt ge »mooi?" Wat bedoelt gy met »weer?" Welke beteekenis hecht ge aan de uitdrukking

*) Schuile*vinkje* zeggen de heeren D. V. en T. W. Ik maak deze en dergelyke opmerkingen niet omdat de zaak zelve belangryk is, maar om te doen in 't oog vallen hoe weinig de menschen die door PUBLIEK worden aangenomen als voorgangers, van de taal weten. Het woord is schuilwinkel = schuil*hoek*. Vinken hebben hiermeê niets te maken.

»van-daag?" Is dat 'n astronomische dag? Een burgerlyke dag? Een kalenderdag? Een joodsche dag die aanvangt by 't ondergaan der zon? Of bedoelt gy welligt een figuurlyke dag, zekere période? Op welken lengtegraad plaats ge u by 't vaststellen van den dag? Myn dag is de uwe niet, daar ge aan de oostzyde van de tafel zit... enz.

Een rechtgeaard debatteer-specialist weet van zulke remschoenen een handig gebruik te maken, en de arme opponent die toegeeft in die fraaie hebbelykheid is reddeloos verloren. Arme BELLAMY!

Gelyk m'n soldaat in de noot van blz. 67 was hy te weinig artist om zich afgescheiden te houden van zyn rol. Hy werd woedend.

Dit mag men hem niet kwalyk nemen. Integendeel. Ook ik zou waarschynlyk te-kort-schieten in kalmte, indien men mynen God aanrandde... àls ik geloofde. BELLAMY staat my nader dan de meeste zoogenaamde vrydenkers. En al voelde ik voor hem niet de minste sympathie, dan nog tast ik in dit nummer àndere vyanden aan.

Onze jonge vriend dan was woedend. En ditmaal — zeer billyk, maar tevens nogäl ongewoon — God kwam hem tehulp. Dit noem ik het vreemdste van de historie, al leeraren onze geschiedenis- en kinderboekjes het tegendeel.

Waarachtig, het begon te donderen!

De sprakelooze defendent — het heeft iets van NAPOLEON III by Solferino: *voilà le canon de Mac-Mahon!* — springt op, opent het venster...

Helaas, 't zal wel een hollands schuifraam geweest zyn. Als men my om raad had gevraagd, had ik het drama naar Italië verlegd, of op den Sinaï...

Geen ondramatischer meubelstuk dan 'n oud echt Nederlandsch schuifraam.

Hoe dit wezen moog, een Hollander moet zich behelpen met Hollandsche dingen. Dat is nu eenmaal zoo. BELLAMY rukt het

venster open, d. w. z. hy s. c. h. uift het op... de bliksem schittert... het verbaasd gezelschap telt tot drie, vier, vyf...

De jongeluî zullen wel echt-hollands geschreeuwd hebben over togt... ook een godje waarin men gelooven moet op straffe van verkettering.

En hoor, daar rolt...

Neen, nog niet. Eerst Bellamy:

— Ik *zweer* dat er een God is. Gy Ockerse, kom hier en zeg het tegendeel als gy durft!

't Spreekt vanzelf dat onze wildeman by die gelegenheid z'n vingers opstak als 'n stadhuis-getuige.

Het donderde... hard of zacht, dit weet ik niet. Maar 't was in-allen-geval 'n woordjen op z'n tyd. Ockerse werd bang.

Misschien ook zag de slimmert in, dat zich nooit gepaster oogenblik zou voordoen voor z'n neerlaag. Een tegenstander die met onweer weet omtegaan is niet te verachten. Voor zoo iemand kan men de vlag stryken behoudens dispuut-eer.

— *Concedo!* riep de aanstaande professer in de theologie, en:

— Sluit het venster, zullen de togtmenschen wel geroepen hebben. Maar dit meldt het geschiedverhaal niet.

Ik bestryd àndere vyanden dan de in zeker opzigt beminnelyke naïveteit van Bellamy. In myn jeugd drong men ons zulke vertellingen op als onomstootelyke *bewyzen*. Dat noem ik verstandsmoord. Het spreekt vanzelf dat een kind de vraag niet durft uiten: indien nu eens Ockerse wèl gedurfd had, zou dan ons Lieve-heertje hem dood-gebliksemd hebben?

Ik doe *heden* die vraag, schoon de barometer laag staat, en het venster open.

Hoe echter kan een kind, sedert lang reeds angstig ge-

maakt door zoo'n onwaardige speculatie op de zwakheid zyner zenuwen, vragen rigten tot onderwyzers die hem *Scheppingen* vertellen met 'n koelbloedige zekerheid alsöf z' er by geweest waren?

Het zou een curieus werk zyn eens de begin-geschiedenissen van alle volkeren naast elkander te leggen. Onze GENESIS, *als sprookje beschouwd*, is volstrekt niet van lager soort dan vele anderen. Integendeel, de vinders dier vertelling waagden zich, te-midden der kinderachtigheden die in zulke sprookjes tehuis behooren, aan een vlugt die volstrekt niet overäl wordt aangetroffen. Er is drama in, namelyk expositie, spanning en tragische ontknoping. Oppervlakkig schynt het aftekeuren dat vrydenkers zoo dikwyls op al de ongerymdheid wyzen die daarin voorkomt. Zy die *gelooven* dwingen tot die wyze van oorlogvoeren. Zoolang men te-doen heeft met menschen die aannemen dat vossen en raven spreken kunnen, zal men wel genoodzaakt zyn telkens te betoogen dat sprookjes... sprookjes zyn. Of altans dit betoog onnoodig te maken door spot. (**395**)

Wat onze GENESIS aangaat, het is jammer dat we dit gedenkstuk van zeer oude litteratuur van een zoo laag standpunt moeten bezien, uit vrees dat eene ernstige beschouwing aldra stof leveren zou tot versterking van bot bygeloof. Men zou schuwen fabelen, sprookjes, gelykenis of legende te dichten, wanneer dit altyd misbruiken moest te-voorschyn roepen als welke uit GENESIS zyn voortgevloeid. We zullen iets meer van den bybel begrypen, zoodra de *theologie* op-zy gezet is. Er is zooveel schoons in!

Uit 'n letterkundig oogpunt is de joods-christelyke wordings-geschiedenis der wereld allerbelangrykst. Om haar te waarderen als zoodanig, behoort men zich geheel en al te verplaatsen in de stemming van een kind dat bezig-gehouden en verrast worden wil, niet *onderwezen*. Zoodra dit laatste op den voorgrond treedt, is òf het sprookje bedorven,

òf 't kind zelf. Wie waarheid zoekt màg niet tevreden zyn met het onware. Ter onderrigting werden dan ook aanvankelyk zulke vertellingen niet gegeven aan de jonge mensheid. Misschien waren de eerste vinders zelf verbaasd over den indruk dien hunne sprookjes maakten, als de baker die bemerkt dat haar auditorium 't roodkapjen of kleinduimpjen in ernst opnam. Ten-allen-tyde zyn er bakers geweest die den roep van goede vertelster liever hadden dan 't gezond verstand van hare voedsterlingen, en dezulken verzuimden wel eens voorbedachtelyk te waarschuwen: bedenkt, kinderen, dat het maar 'n vertellinkjen is.

Dit noem ik zeer jammer. Daardoor is veel schoons verloren gegaan. Wat zou ik gaarne een Bloemlezing uit den Bybel maken, als ik maar zeker was dat m'n lezers voortdurend den aard hunner lectuur in het oog hielden. Maar ik ben zeker van het tegendeel. Telkens zou ik de een of andere dwaling hooren verdedigen met 'n triumfantelyk: ziet ge wel, MOZES, HABAKUK, JEZUS, zeiden het ook, en dus...

Ik wraak zulke autoriteiten. By 't zoeken naar waarheid is my niets heilig dan de waarheid zelf. Dit zou ik Godsdienst willen noemen, indien men dan dit woord behouden wil, en uit dit oogpunt beschouwd is de eerste opleiding onzer kinderen *godslasterlyk.*

Dat omknoeien van een der honderden Scheppings-legenden die de Voortyd ons naliet, tot uitgangspunt van ZEDEKUNDE, is misdadig. En dit zou 't geval blyven al bestond er een God. Want, heeren theologen, àls er een God ware... de zeer onzedelyke god uit uwen bybel is hy gewis niet!

Het malle spelletje dat hy speelt met die twee eerste menschen is onwaardig. En 't vastknoopen van de verlossingsgeschiedenis aan de Paradys-historie... nu ja, daarin vonden sedert eeuwen de priesters een gemakkelyk middeltjen om zichzelf te verlossen van broodsgebrek. Dit is dan ook de eenige verlossing die tot heden toe uit alles is

voortgekomen.

Als bydrage tot de geschiedenis der stelselmatige geestverstomping, is het niet onbelangryk te wyzen op de gemakkelykheid waarmee men geslaagd is, het Mensdom twee lynregt tegen elkaâr inloopende stellingen te-gelyk te doen aannemen. Wy zyn verlost — van wàt eigenlyk? — maar in-weerwil daarvan hebben we voortdurend behoefte aan allerlei kunstmiddeltjes om niet verdoemd te worden. Na den zoendood van Jezus had het emplooi van verdere middelaars en zielbezorgers eigenlyk moeten vervallen. Verre van daar wist men die heugelyke gebeurtenis zóó intekleeden, dat ze wèl beschouwd neêrkomt op iets heel verdrietigs. De eerste menschen tastten mis uit zinnelyke begeerlykheid, en om nu hunne nakomelingen te vrywaren voor de gevolgen van die fout, geeft men ons — en 't wordt aangerekend als gunst — een taak te vervullen die veel zwaarder is dan die van den onnozelen Adam. Hy behoefde slechts zyne zinnen te beheerschen. Wy — verlosten! — zyn door den aard der dingen wel genoodzaakt elken stond van ons leven 'tzelfde kunststuk te verrigten, en moeten bovendien ons verstand ten-offer brengen. Zeker zou 't den goeden Jezus bedroefd hebben indien hy voorzien had dat men zyn leer en lyden gebruiken zou tot zooveel hansworstery! En... met iets meer ondervinding had hy 't kùnnen voorzien. Om nu van de bende industriëlen niet te spreken, die gereed staat elke nieuwe of op nieuwe wyze voorgedragen waarheid rond-te-venten op 'n manier die haar tot leugen maakt (**472**) ik vraag of Jezus niet wist dat hy telkens zou misverstaan worden door tydgenoot en nakomelingen, ook door welwillenden? Noch aan 't een noch aan 't ander schynt hy gedacht te hebben. Altans er blykt niet dat hy zich wapende tegen scheve opvatting, daar hy zich voortdurend schuldig maakt aan een slordigheid in uitdrukking en eene verwaarlozing van methode, die alle grenzen te-buiten gaan. Hierdoor

wordt valsheid en onwillekeurig misverstaan in de hand gewerkt. Het komt my voor dat stiptheid van redactie niet overbodig wezen zou in boodschappen uit een Hemel waarmeê de communicatie allermoeielykst is. Nooit verkeerde het Mensdom in grooter onzekerheid omtrent z'n hoogste belangen, dan na 't vernemen van de byzonderheden die daarover heeten licht te verspreiden.

Toch wist men de geadresseerden achttien eeuwen lang tevreden te houden met het vernomene. Zou dit mogelyk geweest zyn zonder 't smoren van het gezond verstand?

Tot dien moord hebben de *scholen* dapper meegewerkt. KAREL DE GROOTE wist het wel toen hy duizend jaar geleden de Saksers ten-onder bragt met lanssteken, zwaardhouwen en... ONDERWYS.

Er is niets nieuws onder de zon. De man die voor duizende jaren deze spreuk opschreef — zyzelf zal wel oud geweest zyn, en misschien had hy welgedaan er bytevoegen: ook deze opmerking niet! — blykt een wysgeer geweest te zyn. Al vond hy de waarheid niet uit, hy achtte het de moeite waard haar te boekstaven, en daardoor kracht van tekst te geven aan iets bekends.

De publicist die 'n algemeen erkende, doch in de praktyk verwaarloosde meening voordraagt op 'n wyze die haar stempelt tot spreekwoord, heeft 'n goede daad gedaan. Zyn armzalig loon is 't nydig geschreeuw der menigte: dat wisten wy al lang!

Dit kan waar zyn, o schreeuwende menigte, maar 't bleek niet. Gy wist het? Des te beter! Nu dat weten erkend is en geykt als gangbare formule, zyt ge meer dan ooit verpligt u naar dat *weten* te gedragen.

Wie eene gedachte onder woorden brengt, de artist die daaraan een praktisch-bruikbaren vorm geeft, is alzoo slechts in zeer betrekkelyken zin de schepper van het voortge-

bragte. Deze opmerking nu eens ter-zyde stellende, moeten wy erkennen dat de verklaring: er is niets nieuws onder de zon, getuigenis geeft van diepe wysbegeerte die zich openbaart in *oordeel des onderscheids* niet alleen, maar vooral door *besef van overeenstemming*. Men bereikt het laatste niet zonder langdurige oefening in het eerste. De geheel onöntwikkelde merkt noch verschil noch overeenkomst op. Daarop volgt het schiften. En 't zamenvatten is de taak van den wysgeer.

Toen voor 'n twintigtal jaren de zoogenaamde *biologie* half Europa in verbazing bragt, meende men natuurlyk met iets nieuws te doen te hebben. De geheele zaak komt neder op 'n verdooving van 't denkvermogen. Ik erken dat deze uitdrukking niet opheldert *hoe* die verdooving plaats heeft, en waag my op dit oogenblik niet aan de beantwoording van de vele vragen die na myne zeer onvoldoende definitie met grond kunnen gedaan worden.

Ik acht my daartoe te-meer onverpligt, omdat wy wel genoodzaakt zyn te berusten in zooveel andere verschynselen die wy waarnemen zonder dat de werking der oorzaken duidelyk is. Indien wy nooit hadden gehoord van dronkenschap, zouden wy 't zeer vreemd vinden dat zekere vloeistoffen in de maag, benevelend werken op de hersenen en verlammend op de beenen. De verklaring van dit verschynsel door vakmannen zou evenzeer aanleiding geven tot nieuwe vragen als myne bepaling van 't zotte woord *biologie*. *) Ik verzoek alzoo daarin voor 't oogenblik te berusten, vooral daar eene kwestie hierover niet in verband zou staan met het doel waarop ik in dit nummer aanleg. Ik wil pogen eene verklaring te zoeken hoe men ons de Geschiedenis der Schepping heeft kunnen wysmaken.

Indien ik nu beweer dat die *biologie* volstrekt geen nieuwe

---

*) *Levensleer*, lees: bedwelmingskunst. Ook dìt is *biologie*, schoone namen te geven aan leelyke dingen. De theologen doen 't ook.

zaak was — *ik* was onkundig genoeg het te meenen — zeg ik alweder iets zeer ouds. Ieder weet hoe er herhaaldelyk gewezen is op de orakels van DELFI en DODONA, en wie met die klassieke herinnering tevreden is, geeft blyk van meer inschikkelykheid dan my te-beurt viel met m'n definitie.

Ook ik *gis* dat er in de Oudheid misbruik zal gemaakt zyn van zoo'n dronkenschap zonder drank, maar wat wy van de Orakels weten, wettigt geenszins het vermoeden dat er geestverdooving by *pythonissen* of priesters plaats vond. De godspraken die tot ons kwamen, zyn nogäl wakker. Er is kunst in, en zelfs eene gekunsteldheid die duidelyk bewyst dat er by die gelegenheden geen andere geesten verdoofd waren dan die der leeken. Een CROESUS die heel vertrouwelyk aan 't vechten gaat omdat de priesters hem verzekerd hadden »dat er een groot Ryk zou verwoest worden" een SAUL die kracht zocht by 'n dooden SAMUEL... nu ja dit alles bewyst dat biologie een oude zaak is, al vat men dit dan geheel anders op dan de gewoonte meebrengt. Toch is 't mogelyk dat men ook priesters of priesteressen krankzinnig maakte om door 't voorbeeld de leeken te besmetten met de noodige dolheid. Uit het gebeurde met die weeskinderen tentyde van BOERHAAVE, met de kinderen in de Cevennes in de achttiende eeuw, en uit ontelbare voorbeelden meer (**138**!) mag men besluiten dat dit zoo moeielyk niet is. En wie daarby de ziekelyke voorbeschiktheid in rekening brengt der CROESUSSEN en SAULS die gek genoeg zyn om hunne wysheid te zoeken op zùlke plaatsen, begrypt hoe gemakkelyk de besmetting kan worden medegedeeld. Waarlyk, het zou den Orakels der oudheid zoo ligt niet gevallen zyn zulke lieden te *genezen* van hunne dolzinnigheid! Daarin ware een flink onderwyzer in de fysica beter geslaagd!

Hoe dit alles wezen moge, toen ik het eerst iets van die *biologie* vernam, meende ik indedaad dat het een nieuwe zaak was. Ik werd hiervan teruggebragt door een inboorling van

Makassar, een man die nooit van griekse orakels gehoord, en geen enkele school bezocht had.

— Ik begryp niet, *toewan*, waarom de heeren zoo verwonderd zyn over die *perkara*. Elke *orang kampong* weet dit alles sedert lang.

Ik onderzocht, en bevond indedaad dat het stomp-maken der denkvermogens sedert lang een zeer gewoon spelletje in de dorpen... geweest was. Geweest! Want het scheen zoo oud dat men er zich niet meer meê vermaakte. Wat my nieuw voorkwam bleek 'n versleten aardigheid te zyn voor myn bediende.

Ik voelde behoorlyke schaamte. En deze verminderde niet toen ik my herinnerde zelf voorbeelden van inlandsche *biologie* bygewoond, jazelfs my daarmeê vermaakt te hebben, zonder achttegeven op de hooge beteekenis dier zaak uit 'n menskundig oogpunt.

Als de lezer in Indië geweest is, zal hy misschien weten wat men daar *latta* noemt. Dit woord beteekent eene ziekte of hebbelykheid van oude vrouwtjes om natevolgen wat men haar voordoet. Men lacht, zy lachen. Men schreeuwt, zy schreeuwen. Men maakt een gebaar, zy apen het na. Men werpt eenig voorwerp op den grond... klets, daar ligt alles wat de arme patiente in de hand hield.

In '39 zat er op de *passar* Tanabang te Batavia een oud vrouwtje die den kost verdiende met het blazen van figuurtjes uit gom en suiker. De stumpert was zeer handig en leverde in tien tellen schuitjes, hoenders, bloemen... al wat de jeugd verkoos. En duur was ze niet. Voor weinige duiten kon men allerlei fantaziën bevredigen. Men had my gezegd dat die vrouw *latta* was, en ik nam er de proef van. Ik bestelde 't een of ander, en wierp myn sigaar weg op 't oogenblik toen ze my 't verlangd voorwerp overhandigen wilde. Ze smeet het op den grond en verontschuldigde zich met 'n verdrietig: *ampong toewan*, *nanti sa- bikin*

lahin. *) Toen ik en andere omstanders hierop begonnen te lachen, lachte zy ons gillend na.

Om te beproeven hoever de zinneloosheid gaan zou, wierp ik iets omhoog en sloeg het horizontaal weg. Oogenblikkelyk oorveegde zy haar keteltje met gesmolten gomsuiker.

Iets later kwam my in de gedachte, of misschien de wel wat ruime schadeloosstelling die haar by zulke gelegenheden door Europeanen gegeven werd, een rol kon gespeeld hebben in hare verbystering. Ik bewerkte alzoo dat de proef herhaald werd door bemiddeling van eenen armen inlander van wien ze geen schadeloosstelling verwachten kon. En de uitslag was dezelfde.

Het verdient opmerking dat er door hare land- en standgenooten geen misbruik werd gemaakt van hare ziekte of hoe men 't noemen wilde. Op eene markt in 't meer beschaafd Europa vrees ik dat de geheele industrie der arme artiste in zeer letterlyken zin ware te-gronde gegaan.

Vele jaren later ontmoette ik te Menado eene oude vrouw die aan dezelfde kwaal leed. Ze was slavin en als zoodanig huisbediende by de achtenswaardige en gastvrye Mevr. C. Deze dame was vaak genoodzaakt hare gasten te verzoeken toch vooräl geen proeven te nemen met de oude *nennah.* »Het kostte zooveel aardewerk." 't Was de waarheid. Meer dan eens zag ik stapels borden op den grond werpen, als een der aanwezigen 't in zyn hoofd kreeg iets te laten vallen op het oogenblik dat de oude slavin aan tafel diende.

Hoe 't mogelyk was dat ik, later van de uit Amerika overgewaaide *biologie* iets vernemende, dit niet terstond inverband bragt met m'n eigen ondervinding op dit punt, begryp ik niet. Als verontschuldiging voer ik aan dat ik scholen bezocht, en dus wel eenigzins onbekwaam gemaakt was tot het zamengrypen van 't schynbaar uiteenloo-

*) Neem me niet kwalyk, m'nheer... ik zal een ander maken.

pende. De zonderlinge hebbelykheid van die oude vrouwtjes was my voorgesteld als 'n *ziekte* — en waarschynlyk ten-regte, daar *hysterie* wel de gewone rol in dit alles zal gespeeld hebben — terwyl de later toegepaste *biologie* doorging voor... nu ja, voor gezondheid zeker niet. Maar voor iets anders toch dan een bepaalde krankheid, dat ze toch *is*.

Sedert eeuwen lyden wy aan deze kwaal. Wy werpen weg wat anderen wegwierpen. Wy verdoemen wat verdoemd is, en zegenen waar gezegend wordt. Wy wawelen na wat ons wordt voorgezegd. Wy *gelooven!*

Och, wat al kostbaar porcelein werd en wordt er stukgeworpen door de arme *latta*-zieke Mensheid die niet geregeerd wordt door eene zachtmoedige meesteres gelyk de slavin der goede Mevr. C! De onverbiddelyke noodzakelykheid straft ons voor elke fout, onverschillig of we die begingen met boos opzet of daartoe aangedreven werden door 'n vervloekt speculeren op onze onnozelheid.

Wat al keteltjes met suikergom gingen te-loor... zonder schadeloosstelling.

Wordt het niet eindelyk tyd ernstige pogingen aantewenden ter genezing van zoo'n verderfelyke kwaal?

Om dit doel te bereiken moeten wy acht-geven op de middelen die sedert lang werden en nog steeds worden aangewend om ons krank te *maken*...

Men ziet dat ik niet ben afgestapt van myn onderwerp: het ONDERWYS.

Wy spraken van KAREL DEN GROOTE, den man die met behulp van legers en scholen zooveel gezond verstand op de vlugt jaagde. Ik bedoel hiermede niet dat er in dit opzigt veel te bederven viel aan de patienten zyner beschavingsmanie die door sommigen heerszucht zal genoemd worden. Ik heb die oude Europesche Heidenen niet gekend, en kan dus niet beoordeelen of 't biologeren dier menschen

veel borden en schotels gekost heeft. Maar wel weet ik dat het in die donkere dagen gestrooid onkruid nog heden-tendage den wasdom van wat beters belemmert. Indien de beschavers van duizend jaar geleden den barbaren die ze tenonder bragten, hadden meegedeeld wat er te leeren viel van ARISTOTELES, van PLATO, van SOCRATES, van SENECA... als men hun PLINIUS, TACITUS, DIO CASSIUS, SUETONIUS had leeren verstaan... of liever nog: indien men met hen tezamen zich geoefend had in Natuurkunde... waarlyk, dat zou beter vrucht hebben gedragen voor de nakomelingschap, dat is: voor ons!

Want nogëens: *wy* lyden aan de gevolgen der *biologie* die voor eeuwen op onze voorouders is toegepast.

Meent men dat de theologen kans hadden hunne zotternyen aan den man te brengen, als niet het Mensdom sedert vele geslachten ware voorbeschikt tot *geloof?*

Wie de geschiedenis bestudeert, zal weldra inzien dat wy geen biologische *séances* behoeven bytewonen, noch proeven te nemen met oude vrouwtjes op de markten, om te leeren begrypen hoe men denkvermogens bederven kan en wilskracht verlammen.

»Myn been slaapt" zeggen wy als de zenuwen gevoelloos zyn geworden door lange onbewegelykheid of aanhoudende drukking.

't Verstand der Mensheid heeft sedert eeuwen »geslapen" stomp-geklemd onder de nachtmerrie die de eerste »Beschavers" ons op hoofd en hart wierpen. 't Monster ligt daar nog altyd, en belemmert de beweging. Zoolang wy ons niet vermannen om wakker te worden, en den last van ons te werpen die den ademtogt van den geest stremt, blyven wy 't slagtoffer der sprookjes waarmeê hemelgelukzoekers ons geslacht in-slaap wiegden sedert eeuwen. De zotste ongerymdheid nemen wy als mogelyk aan. De onmogelykheid zelve vinden wy allernatuurlykst. De overgang van *niets* op

iets stuit ons niet. Het komt ons verklaarbaar en duidelyk voor dat een God z'n Almagt sedert *oneindigen tyd* gebruikte om zich te vermaken met... niemendal. De vraag van WOUTERTJE (IDEËN II blz. 261.) ligt voor de hand, en 't is wel zonderling dat die vraag niet meer gedaan wordt. Ik ga nu al den anderen onzin onzer scheppingsgeschiedenis voorby, omdat het wyzen daarop gemeenplaats werd zonder evenwel — en dit is alweder zeer vreemd, en slechts te verklaren door den vreesselyken invloed der biologie! — zonder den moed meêtedeelen dien onzin ruiterlyk te verklaren voor wat zy is. *Wetende* dat wy droomen, droomen we voort. Het al te gemakkelyk critiseren mag ik te eerder overslaan omdat het heden niet zoozeer myn doel is sprookjes te ontleden, als wel optewekken tot het verbreken der begoocheling die ons die sprookjes doet aannemen als gezonde taal.

Een ongeschoolde knaap van tien jaar zou verbaasd staan over de zotterny die men kan wysmaken aan menschen van zes voet, met baard, knevel, maatschappelyken invloed en papa's-rang. Hy zou meenen in een gekkehuis verdwaald te zyn.

Om dat gekkehuis voor 'n vergadering van verstandigen aantezien, moet men *Onderwys* genoten hebben, dat is: men moet zelf gebiologeerd zyn.

Myne schaamte over de botheid waarmêe ik over 't hoofd zag dat de voor nieuw uitgegeven *biologie* eene oude zaak was, behoorde door zeer velen gedeeld te worden. Ieder toch weet by ondervinding, hoe byv. het staren op een enkel punt de oogen verblindt, hoe het al te lang voortzetten van eentoonigen arbeid »suf" maakt, hoe 't onophoudelyk voor- of nazeggen van denzelfden klank ons in slaap wiegt, enz. Is alzoo het prevelen van gebedjes iets anders dan het »Maak ze onderdanig, *Herr Schulmeister*" van den Mecklemburger edelman?

Het lust my eene bende vyanden te bekeeren tot getuigen voor deze stelling, en daarom wil ik trachten een bladzy lang protestant te zyn. Om de inspanning niet te moeielyk te maken, wordt de drukkery verzocht niet nauw te zetten.

Lieve mede-protestanten, wy vinden de Katholieken dom, niet waar? Hoe is 't mogelyk, vragen wy, al de ongerymdheden die er worden geleeraard in die kerk, optedringen aan 't verstand? Een bezoek in een Katholiek bedehuis zal ons antwoorden op deze vraag, en wy kiezen daartoe ditmaal by-voorkeur een oogenblik van biologische voorbereiding. Over de toepassing van de kunst, door 't werken op de zinnelykheid, hoop ik by 'n andere gelegenheid te spreken. Om straks met muziek, zang, wierook, standbeelden en schilderyen die zinnen behoorlyk intenemen, moet eerst het oordeel weerloos gemaakt worden.

Wy treden alzoo de Kerk binnen terwyl er geen dienst is.

Zie daar ginds dat oude mannetje, knielend op 'n bidstoeltje. Al wat in hem buigen kan, *is* gebogen. Nek, rug, knieën elboog, polsgewricht, vingers, duim... ik ben zeker dat hy ook z'n teenen kromt, maar heb geen lust het te onderzoeken.

En z'n hart? Daarvan weet ik niets. Ik gis dat het weinig deel neemt aan de algemeene manoeuvre.

Ook de weinige haren die den stumpert overbleven, krommen zich niet. Ze hangen sluik over de handen waarop 't gezonken hoofd rust.

En de lippen bewegen zich. Ze fluisteren. Zy spreken tot God.

Wàt zy zeggen? Een oppervlakkig beoordeelaar zou op 't denkbeeld komen dat het een geheim moest blyven tusschen die twee. Maar wy weten beter. Wy lazen de boekjes waarin alles gedrukt staat wat de man vertelt. Hy mompelt honderdmaal achterëen 'tzelfde. Z'n zielzorger heeft hem eenige *ave's* opgegeven om de vreesselyke werking tegen-tegaan van dat stukje worst... verleden vrydag! Of 'n paar dozyn *credo's* om 't weerspannig gemoed te straffen voor 'n

onbescheiden vraag...

Onjuist gegist! De man is te oud, te verkerkt voor zoo'n misdaad. Stellen wy dat z'n kleinzoontje ontevreden was met GENESIS en Verlossing, en dat de oudè suffert boete doet voor 't verwaarlozen van de tucht.

Misschien ook bestal hy de kas van z'n meester voor eenige centen, en likwideert nu — 't oneerlyk verkregen goed terug gevende, dàt moet ik erkennen! — de rekening met een paar »engelsche" groetenissen.

Och, wat komt het er op aan, wat hy misdeed! We zyn nu eenmaal zoo dat er altyd iets aan ons hapert, en 't zou al 'n zeer domme pastoor moeten zyn die niet steeds gelegenheid vond z'n patienten te beduimelen met wat contritie. Zyn er niet altyd zielen te lossen uit het Vagevuur? Blyven er niet velen onbekeerd? Lydt niet de Heilige Vader aan allerlei staatkundige ongemakken? Logeerde niet onlangs nog prins UMBERTO — o heiligschennis! — op 't KAPITOOL, alsof 't zoo behoorde? Werden niet dezer dagen uit de kerk te Wiesbaden alle preciosa gestolen zoodat de Heilige Maagd byna naakt staat... en nog ik weet niet hoeveel duizend gulden aan Sint-pieterspenningen daarby? In 't kort, blyft er niet altyd veel te bidden, veel te boeten?

En al werd de bidder zelf op eenmaal vroom zonder vlek, al supprimeerde men vagevuur, Prins UMBERTO en alle mogelyke diefstallen... zou niet ook dan nog de aanleiding tot bukken, buigen, bidden, boeten, en... *biologie* blyven bestaan door de vrees dat God ons door verregaande zondeloosachtigheid wou verzoeken tot hovaardy? Hy is er toe in staat. Dat weten wy nu eenmaal uit GENESIS.

Wy zyn volkomen gerust dat er ten-allen-tyde iets te prevelen zal overblyven voor 't ouwe mannetje met sluik haar...

Zie, hy is gereed. En — o wonder! — hy kan loopen. Toen we hem daar zoo in-eengekreukeld zagen, maakte hy den

indruk van een lamme. Hy loopt waarlyk! Maar z'n verstand bleef liggen. Dit is duidelyk voor elken protestant.

De deur piept... een vrouwspersoon treedt binnen met 'n mande linnengoed. Ze is waschvrouw. Met 'n handigheid als van soldaten die de geweren aan rotten zetten, plaatst ze haren korf in een hoek, en valt neer op de eerste bidplaats de beste. In ééne minuut is ze gereed. Ter-nauwernood had ze den tyd Onzen Lieven-Heer te vertellen dat... ja, wat? Die bleekster neemt den Hemel met storm. Ze schynt weinig dooie familie te hebben, en weet niets van italiaansche koekkoeken die hun eieren leggen in 'n gewyd nest. Ook at ze geen worst op verboden uur. Misschien had ze 'r geen...

Ook zy kan loopen, waarachtig! Vlug neemt ze haar mand op, en ylt daarmee weg. Ze gaat aan 't wasschen, stryken, styven... de *ziel* is klaar. Een ellendig halskraagje kost haar meer moeite dan de heele zaligheid.

Die oude vrouw daar ginds is bezig een zoon te redden uit de klauwen van den Satan. De jongen is liederlyk en »doet" z'n geloof niet sedert drie paasfeesten. 't Is de moeite waard daarvan werk te maken, en MARIA moet al heel koppig wezen als ze geen verandering brengt in zoo'n stand van zaken. Sedert vele maanden zit de beangste moeder dagelyks uren op die plek, en bidt... bidt... Zou men niet lust krygen zoo 'n kwaejongen op water en brood te zetten?

Wat heeft die man in de kerk te doen, die daar 'n omgang houdt, telkens eenige minuten stilstaande voor 'n schilderytje? Hy is winkelier — in sterke-drank naar 't schynt, maar dat doet er niet toe — en de zaken gáan slecht. Z'n concurrenten snoepen hem de klanten af. Tot herstel heeft-i een middeltje bedacht, dat zeker helpen zal. Twaalf *paters* daags voor elke *statie* van 't lyden »onz' Heeren."

— En vergeef ons †... *sluiten na elven*, *policie*... niet in verzoeking †... *water in jenever*... onze Vader †... *als 't maar gefiltreerd is*... wil geschiede †... *ik borg nooit weer*...

amen †... *da's driemaal*... Onze Vader †... *'t zal my benieuwen of 't helpt*... van den booze †... *die ander heeft het ook gedaan*... dagelyks brood †... *toen stierf de oom... erfenis!*... onze schuldenaren †... *'n andermaal in 't latyn*... en verlos ons...

Nu ik heb er niets tegen. Lieve geëstverwanten, eerlyke poëtieke Protestanten, noemt ge niet met my al dat volkjen *idioot?* en zyt ge 't niet met my eens dat het middel om die lieden te bewegen tot al dat zinneloos geprevel, hoofdzakelyk gevonden wordt in dat prevelen zelf?

Wie 't betwyfelt neme met zichzelf de proef, en herhale honderdmaal dezelfde fraze. Hy zal beseffen hoe de niet gewaarschuwde door aanhoudende ontöefening van die soort het verstand verliest.

Er zyn weêr fouten in myn schetsje. Die laatste kerel was niet geheel zinneloos. Hy hield de *zaken* in 't oog. Die man is byna ryp... om protestant te worden, modern misschien. Nu mag de zetter z'n letters weer zoo nauw zamendringen als hy verkiest.

Ik moet eene aanmerking beantwoorden die ik tegemoet zie van de Katholieken. Zy zouden kunnen beweren dat ik onregtvaardig was in 't kiezen myner modellen. Waarom een oud mannetje met sluik haar, waarom onaanzienlyke besjes, waarom een waschvrouw?

Lezer, om niet te liegen mògt ik geen fyner modellen kiezen. Het smart my, maar 't is zoo. Liever had ik aristocratische zotterny ten-toongesteld, doch de waarheid is dat de aanzienlyken zich terugtrekken van zoodanige publieke manifestatien hunner meening. In zeer letterlyken zin is het Katholicismus 't Evangelie der armen. In alle landen waar ik kerken bezocht — en ik verwaarloosde nooit de gelegenheid — merkte ik op dat openbare vroomheid tot de onfatsoenlykheden begint te behooren. Wel bezoeken nog altyd

hoogere standen de mis — en ook dit slechts in geringe verhouding met de lagere klasse — doch dat prevelen van gebedjes buiten de eigenlyke dienst-uren schynt niet *du monde* te zyn.

Ik kan ieder die de juistheid dezer opmerking betwyfelt, eene gemakkelyke manier aan de hand doen om hiervan zekerheid te verkrygen. Men stelle zich op den weg eener beêvaart naar Kevelaar, of van eene processie in de Rynlanden, en zal ontwaren, niet alleen dat de aanzienlyken zich onttrekken aan zulke voorstellingen, maar zelfs dat de middelstand zeer schraal — ik durf zeggen: in 't geheel niet — vertegenwoordigd is.

En meer nog. Ook zonder van stand te spreken, en nu eenmaal aannemende dat het de geringe klasse is die byvoortduring de acteurs levert voor zulke schouwspelen, viel het my in 't oog dat de menschensoort welke daaraan deel neemt — vooral in groote steden — zich onderscheidt door iets byzonders. Lang zocht ik te vergeefs naar een woord om dat byzondere te beschryven.

Ik woonde te Keulen tweemaal zoo 'n processie by. Met belangstelling nam ik waar wat zich vertoonde op 't gelaat der opgeschikte priesters. Geen hunner lachte als hy 'n collega aanzag....

En ik *begreep* dit. Ik voelde medelyden met hen. Want indedaad er lag op de gelaatstrekken en in 't geheele voorkomen der menigte die hen volgde, iets bouwvalligs, iets onwelvarends, een protest tegen den beweerden bloei van 't »geloof" dat my treurig stemde als by 't betreden van 'n bouwval, en dat ook de voorgangers dier schare met weemoed moet vervuld hebben.

Of weerhielden zy den klassieken auguren-gryns om andere redenen? Waren zy de eenigen die niet bemerkten wat elk ander zoo duidelyk in 't oog viel? Ik hoorde een Hollands reiziger die de vertooning bywoonde, tot z'n vrouw zeggen: er is geen enkel gaaf gezigt by. Ze zien er allen uit of zy...

Niet »gaaf" was my genoeg. 't Wàs zoo! Elke toeschouwer moet verbaasd staan over de zonderlinge fysionomiën die men by zulke gelegenheden te zien krygt, en over het byna volslagen gemis van een dragelyk gelaat. Ik erken dat dit niet van stipte toepassing is op de vrouwen. Daaronder waren enkele gewone gezigten, doch wat de mannen aangaat, kwam het my voor... lezer, ga eens kyken! En als gy teekenaar zyt, vul dan met uw stift aan wat ik niet schryven kan, of liever niet beschryven durf, omdat men my zou verdenken van overdryving.

Dagen daarna zweefden my al die gedaanten voor de oogen. En daarby de twee voornaamste typen van priesterkoppen, de welvarende pater-goed-leven's en de bleeke zinnebestryders... die niet altyd overwinnaars zyn in hunnen onnatuurlyken stryd. Nooit vergeet ik den blik waarmeê de aartsbisschop by 't verlaten der Kathedraal, de kudde monsterde die hem volgen zou. 't Kwam my voor alsöf hy dacht: zyn dàt de schapen, o Heer, die ge my te weiden geeft! De man scheen ontevreden en deelde den zegen uit alsöf 't eigenlyk jammer was van de goede waar.

Ik moet dan ook erkennen dat de fyne, hoogst-intelligente trekken van PAULUS MELCHERS getuigenis aflegden van eene ziel die te goed kon zyn voor zóó'n functie. Maar wie, wat, kan hem dwingen aartsbisschop te blyven? Overtuiging? 't Is my een raadsel.

Hoe dit zy, myn hoofdindruk was medelyden. Medelyden met herders en schapen beide. Ik vervloekte de aanzienlyke of welvarende Katholieken die de zorg voor de betrekkingen tusschen Hemel en Aarde, zoo onbroederlyk doen neerkomen op 't gepeupel.

Ziedaar voorzeker een troepje menschen dien men zonder vrees voor onbescheiden vragen, kan vertellen: er was eens NIETS, en op eenmaal kwam er wat! Zy erfden de biologische voorbeschiktheid van hunnen vader. Deze van

ouders en grootouders... dertig geslachten lang.

Nog heden-ten-dage leeren de kinderen der moluksche Alfoeren psalmen van-buiten. Dit stemt tot niet-begrypen, van die psalmen zoowel — waaronder schoone zyn — als van iets anders. En dit is dan ook het doel. De zendelingen van duizend jaar geleden gebruikten dezelfde methode. Ziehier een deun waarmee 't verstand van onze voorouders werd in slaap gewiegd:

Wol an Drutni min,
Ja bin ich scalc din.
Thin arma Muater min,
Eigan thin isz din.
Finger thinan
Dua ana mund minan,
Her auch hant thian
In thia zungun mina.

Dit pronkstuk van 'n beschavings-formulier is, naar my 'n oud boek verzekert, de vrucht der poëtische gaven van zekeren Ottfried, genaamd »de Christen-monnik van St-Gallen." Hy schynt ook de Evangeliën op rym gezet te hebben, een werk dat hy opdroeg aan Keizer Lodewyk, zoon van Lodewyk den Godvruchtigen.

Wat eigenlyk de zin is van dit rympje weet ik niet. Wie 't opzeî schynt te betuigen dat hy voortaan Gods knecht wil zyn. *) Als eerst gevolg van die nieuwe betrekking verzoekt hy de H. Maagd haar vinger in zyn mond te steken, en

*) *Drutni* beduidt *God.* Er wordt in Ottfrieds werken herhaaldelyk gesproken van *Drutni's muater*, de Moeder Gods. Indien 't waar is wat sommigen gissen, dat de druïden hiervan hunnen naam afleiden, zou dit woord zooveel beduiden als godman, godkenner, godgeleerde = theoloog. My wel! Volgens anderen stamt het woord *druïde* van 't griekse δρῦς, een *eik.* Tegen beide afleidingen is veel intebrengen. Hoe kwamen de *Celten* aan grieks? Waarom noemden zich *Gallische* dominés naar 'n *Germaansen* Lieven-Heer? Met wat goeden wil kan men op die vragen antwoorden, maar ik heb er nu geen lust in.

hare hand op z'n tong te leggen...

Oppervlakkig zou men meenen dat die Heidenen met weinig tevreden waren. Het hier gevorderd honorarium voor de toetreding tot het Godsryk, is gering. De hebzuchtigste auteur zou 'r geen regel druks voor leveren. En dan nog de onzekerheid of MARIA doen zou wat men verzocht...

Welnu, men vergist zich. De Heidenen waren *niet* tevreden met zeer weinig. Zy waren in hun schik met volstrekt niemendal. En die goedkoope berusting in *niets* werd juist bewerkt door de verstomping van den geest, die 't natuurlyke gevolg was van zulke deunen.

Wat er sedert duizend jaar geschiedde met de Mensheid, passen wy thans nog dagelyks op onze kinderen toe. Even als de tegenwoordige Maatschappy nog altyd gebukt gaat onder de nalatenschap van dien OTTFRIED en consorten, blyven wy levenslang de gedwongen erfgenamen onzer gebiologeerde kindsheid.

In de jaarboeken der Criminele-Justitie speelt het bedwelmen van slagtoffers een groote rol. Heel moeielyk is het dan ook niet iemand te berooven van eigendom, zoogenaamde eer of leven, als men hem vooräf wezenloos en willoos gemaakt heeft. De dief of moordenaar die deze methode toepast, zou al zeer onbescheiden moeten zyn om zich uittegeven voor 'n LAURENS COSTER in z'n vak, al ontware men dan ook zekeren wedyver van zinnediepte tusschen zyn procédé en de drukkunst.

Stellen wy dat iemand zich beklaagde over een misdadiger die des nachts z'n kamer inbrak, daar alles byeen zamelde wat van zyne gading was, zich daarmee verwyderde...

— En gy... wat deedt gy? vraagt ieder dien de bestolene het gebeurde meedeelt.

— Ik deed... niets. 't Was me onmogelyk my te bewegen.

Wie denkt daarby niet terstond aan slaapdranken, *aether*

chloroforme, aan 't poeder dat de Javaansche dieven door spleet of sleutelgat blazen? *)

— De dief moet geruisch gemaakt hebben. Dat hadt ge moeten hooren. Gy waart in slaap... ge moest ontwaakt zyn.

— Ik sliep *niet*. Ik hoorde en zag... maar kon me niet bewegen.

By die betuiging blyft het. En de bestolene heeft zich niets te verwyten.

Maar nu gaan de misdadigers eene schrede verder. Vóór ze aan 't rooven gaan, komen zy u verzoeken hun drankjen intenemen, hun aether of poedertjes optesnuiven...

Ik durf u voorstellen dit verzoek van de hand te wyzen, al werd het ingediend met 'n keizerlyke aanbeveling van den zoon des zeer godvruchtigen Lodewyks.

En voornamelyk rigt ik deze waarschuwing tot de Protestanten die zooveel wakkerder meenen te zyn dan de regtstreekse slagtoffers van onzen Ottfried.

Naar myn inzien is het eene dwaling te gelooven dat de Hervormers der zestiende eeuw gunstig hebben gewerkt op de Verlichting. Zy veranderden juist genoeg om te doen berusten in het torschen der nachtmerrie die ons drukt, niet genoeg om optewekken tot het afschudden van dat spook. Wie hieraan twyfelt, vergelyke den zin díen men in Katholieke landen aan 't woord »liberaal" hecht met de beteekenis die daaraan wordt gegeven door Protestanten.

De protestantsche liberaal spot met monniken-praatjes. Hy durft nog verder gaan, en verwerpt de leer der praedestinatie. Maar... Genesis, het scheppen uit *niets*, blyft hem eene waarheid.

Hier valt men my in de rede. De modernen verzekeren ons

*) Hoe dit poeder heet is me ontgaan. Zeker is het dat de Javanen verdovings-middelen aanwenden die ons onbekend zyn. Er is nog altyd veel van hen te leeren, ook betere dingen dan deze.

dat sedert twintig jaren eene groote verandering heeft plaats gehad. Ze spreken van geologische scheppings-perioden...

Nu ja, geloof met steenkool. Wy kennen dit sedert ZAALBERG's preeken en 't slot van **454.** Zoolang men *Scheppingen* aanneemt, blyf ik beweren dat de slaapdeunen uit de middeleeuwen nog altyd hunne werking uitoefenen.

En dit is te schadelyker omdat het ditmaal niet om geld of goed te doen is, niet zelfs alleen om ons gezond verstand, maar tevens om 't beetjen eerlykheid dat misschien kon overgebleven zyn na al dat karakterloos hofmaken aan een God van wien niemand iets weet.

De Protestanten lachen om den vinger der H. Maagd dien de nieuw-bekeerde volstrekt voelen wou op z'n tong. Zy hebben daartoe 't regt niet, zoolang zyzelf »Gods vinger zoo duidelyk zien in de historie." Zy spotten met het naïf geloof aan de tusschenkomst der Heiligen. Ze mógen dit niet, zoolang zyzelf hunnen God allerlei bemoeienis toeschryven, die vaak in 't koddige loopt en altyd even ongerymd is. Zy minachten den onnozele die z'n zaligheid verwacht van priesterlyke absolutie. En zyzelf twisten over de ware natuur des armen lyders van Nazareth en van gegeten brood. By 't aanschouwen der kerkedienst van de Katholieken roepen zy verbaasd uit: hoe kan men zóó dom zyn? En te-gelyker-tyd rigten zy hunne kinderen af tot gelyke domheid, door hun op de eerste bladzy in 't groote boek van Onderwys de zotterny te lezen te geven: er was eens Niets, en ziet... op eenmaal kwam er wat!

Dat zyn dezelfde menschen die ons zeer deftig vertellen waar de Batavieren vandaan kwamen. Arme landloopers die hier-en-daar naar bevind van zaken een hutjen opsloegen, moeten een behoorlyk paspoort toonen, voor men hun durft plaats geven in de deftige Historie. Een gansch HEELÄL echter wordt binnengesmokkeld met een eenvoudig praatje. De Uniën van Utrecht, prins WILLEM, gy, ik, onze staatsschuld

en de schoone grondwet... dat alles stamt uit Hessenland. We zouden 't ware genot niet beseffen van die heerlykheden, als we dàt niet precies wisten met dag en datum er by. Maar de wereld met zon, maan, God en goden — er zyn er velen in GENESIS! — mag uit niemendal gekomen zyn.

Goed onderwys blyft eene onmogelykheid zoolang wy onze kinderen *gebiologeerd* ter-school zenden. Al waren die scholen volmaakt, de voorafgegane verkrachting van het oordeel der leerlingen staat de ontwikkeling in den weg.

De protestantse geloovery is nog altyd een middelyk gevolg van de slaapdeunen waarmeê men voor dertig geslachten onze voorouders ten-onder bragt.

En de knaap schikt zich in »wonderbare ebben" ten behoeve van Nederland, als men hem te-huis behoorlyk heeft ingeënt met eerbied voor de beestevellen uit *genesis* III vs 21.

Dit stelt den onderwyzer in-staat »de scheppings-geschiedenis in weinige woorden aftedoen" gelyk wy lezen in onzen tekst op blz. 13.

565.* (*Het* ZYN *liegt niet.*) Het is onze pligt de kluisters der *biologie* te verbreken. Als hulpmiddel raad ik aan: onderzoek *naar den aard der dingen.* Niets klinkt eenvoudiger, en toch... niets wordt meer verwaarloosd.

Wie des-nachts, uit benauwden droom half ontwaakt, zich inspant om volkomen wakker te worden, zoekt wryving met de werkelykheid, en eischt daarom rekenschap van wat hy in of buiten zich waarneemt. Hy vraagt: wie ben ik? Wat deed ik gister? Wat is morgen myne taak? De klok die daar slaat... ik ken dat geluid... twee, drie... ik kan tellen. Dat meubelstuk is de tafel. Ginds staat eene stoel. Ik weet dit alles: ik ben *wakker*... ik *begryp*, ik *oordeel.* Wat me zoo-even beangstigde, bestaat niet. 't Was een droom. Het scheen my

of ik beklemd zat tusschen vier wanden die op my toeschoven. De ruimte werd al nauwer en nauwer... en...

Daar begint het weêr...

Niet indommelen! 't was heden Vrydag. Overmorgen houdt heel Duitsland dank- en biddag... WATERLOO en SÉDAN in één klap... dat zal God pleizier doen... de kerken zyn vol... de menigte verdringt zich... *Drutni min... scalc din...* zie hoe de wand nadert... straks zal hy...

Niet indommelen! Ik *wil* wakker zyn. Waarom brandt de nachtlamp zoo flauw? Ze heeft te veel lucht verteerd, en ik ook... 't is benauwd hier... dàt is de reden van myn gedroom... 't venster open!

Wie zich reden geeft van wat hy waarneemt, of zelfs wie zich inspant om die reden te vinden, kan niet gebiologeerd blyven.

Een tafel op vier pooten, neemt geen duizend pooten aan, om zich te schikken naar 'n droom vol monsters. De onbewegelyke wand, treedt niet dreigend op ons toe, omdat wy ons iets akeligs voorstelden. Wie 's avends een ledige portemonnaie op z'n nachttafel legde, zal dien 's morgens niet gevuld vinden omdat hy droomde van schatten. De werkelykheid vleit niet en dreigt niet. Ze is opregt. Zy is ōnömkoopbaar. Ze is wáár. Zy — en zy alleen! — IS. Zy is wat *is* en *was* en *wezen zal*, de conjugatie van het werkwoord *zyn*: JEHOVAH.

Van dien JAO der Feniciërs heeft men onzen God gemaakt! Wetgevers en Volksleiders verwrongen den wysgeerigen zin van dit woord tot den naam eener kinderachtige persoonlykheid. Is 't niet jammer? Wie weten wil hoe dit geschiedde en waarom, leze myne parabels over 't kindermeisje, en den strikken-leverenden kluizenaar in de Minnebrieven.

Het is zeer eigenaardig, dat in den bybel zelf op zoovele plaatsen, ja byna overal, de ware beteekenis van 't symbool JEHOVAH is bewaard gebleven, of altans overal doorschemert, waarschynlyk zonder dat de priesters die zich tot steun van

hun gezag op dien klank beriepen, daarvan besef hadden. *) Men zoude een lange lyst kunnen maken van alle eigenschappen die aan een persoonlyken God worden toegeschreven, en die volkomen van toepassing zyn op de vervoeging van het werkwoord ZYN. Eeuwigheid, Onkreukbaarheid, Regtvaardigheid, Waarheid, Almagt, Alwetendheid... we vinden dat alles *in den aard der dingen*, in het *πᾶν*, het *alles* waarmeê de Grieken de Natuur trachtten aanteduiden.

En, by Joden en Christenen zoowel als by Grieken, hebben Priesters en Volk dien PAN verknoeid tot 'n godje met bokspooten en allerlei zonderlinge attributen.

Had misschien het voorschrift »gy zult u geen gesneden beelden maken!" de strekking om zoodanige wanbegrippen te voorkomen? Ik wilde dit gaarne gelooven maar 't valt moeielyk. Een weinigje opheldering van dit verbod zou de zaak aannemelyk gemaakt hebben, en die opheldering werd niet gegeven. In den mond des priesters die behoefte had aan eenen persoonlyken god, zou ze dan ook hebben gelyk gestaan met zelfmoord. MOZES, die hoogstwaarschynlyk was ingewyd in de Egyptische mysteriën, zag geen kans zyne roeping als Volksleider te volbrengen zonder dat volk te bedriegen met een »Heer" die zich aan hem alleen openbaarde.

De Volkeren zyn nòg zoo. Ze willen bedrogen zyn. Ze willen dienen, goddienen...

Waarom dan niet den ryken, grooten, magtigen JEHOVAH aangebeden, HEM gediend *in geest en in waarheid?*

HY regeert. HY geeft regen, zonneschyn, wasdom aan wie »onder opzien tot Hem" ploegen, zaaien en wieden. HY is 't

---

*) De taal heeft dien klank bewaard, of liever zy is daarop — viâ *dzeus*, *djoupiter* (DJAO-pater?) *Jovis*(= JAO's) *theos* (sanscr-germ: *theut*) en *deus* teruggekomen in de vele bastert-dialecten (**488**) die in hun *dieu*, *dio*, *diou* (provençaals) het oude DJAO vry-wel weergeven. Ook de arabische woorden *djin* en *djiwa* zyn van dezelfde familie.

die in den donder spreekt, en niet minder in 't geruis der vlietende beek. Niet minder vooräl ook in de stilte, vaak duidelyker te verstaan »voor wie ooren heeft om te hooren" dan 't gesproken woord. HY is de Schepper, de Onderhouder, de Meester van 't Heeläl »waarin geen muschje ter-aarde valt tegen ZYNEN wil." HEM is de aarde een voetbank ZYNER voeten. ZYNE heerlykheid »wordt door de Hemelen verkondigd." HY is 't die »machtigen verlaagt en nederigen hoog-stelt." HY troont... *wy* knielen...

Wie de eigenschappen van het ZYN zou willen beschryven, kan daartoe een byna onbepaald gebruik maken van de terminologie des bybels. Byna overäl zal men overdragtelyke waarheid vinden. Zoodra echter schilders of beeldhouwers hunne kunst daarop toepassen, zyn zy uit armoed van middelen ter uitdrukking, genoodzaakt die beeldspraak te bederven.

Toch zeg ik niet: gy zult u geen beelden maken. Maar wel dring ik aan op voortdurende waarschuwing dat het zigtbare slechts eene onvolkomene voorstelling is van wat de dichter met *zyne* beelden bedoelde. Niet alleen vergaten de priesters telkens dat het Volk dom is, maar byna zonder uitzondering maakten zy zichzelf tot Volk.

En dit was overal zoo, en altyd. De eigenaardigheid van den dichter om *by-wyze-van-spreken* persoonlykheid toetekennen aan *zaken* of *indrukken*, verleidde de hoorders tot het ernstig personificeren der behandelde onderwerpen. Waar een volksvoorganger aandrong op 't vereeren van CERES, daarmede bedoelende dat men den landbouw niet verwaarlozen zou, ontwaarde hy weldra dat men zyn raad in den wind sloeg door 't oprichten van tempels waarin men poppen zette die zekere godin moesten voorstellen. Er werd meer getimmerd, gemetseld, gebeeldhouwd — en vooräl gebeden! — dan gewied. In-plaats van mest en zaadkoorn, schafte men zich wierook aan, en de os die goede dienst had kunnen doen voor

den ploeg, werd geslacht in den tempel waar altyd priesters gereed stonden daarvan 't beste te nemen.

Dit is alzoo gebleven tot op dezen dag!

Het knielen voor den JEHOVAH wiens dienst ik zeer hartelyk aanbeveel, bestaat in 't navorschen van ZYNEN wil, d. i. in 't onderzoeken van den aard der dingen. De ware dienaar van dezen God stelt belang in al wat *is*. Dat is z'n vroomheid. Hy haat onmogelykheid, ongerymdheid, leugen. Dat is zyn stryd des geloofs. Hy tracht te doorgronden welken weg het bestaande langs ging om te *worden:* zyn GENESIS. Hy voorspelt uit het waargenomene wat *worden zal:* zyn Zienerschap.

Naar myne innige overtuiging is het geloof in eenen persoonlyken God niets anders dan een uit *misverstaan* voortgesproten misverstand.

»Het is zeer moeielyk zich juist uittedrukken." Ik gebruikte herhaaldelyk de woorden: natuurwetten, eischen van den aard der dingen, logische noodzakelykheid, enz. Zullen ook deze uitdrukkingen verkeerd worden opgevat? Zal men na twee, drie geslachten — langer tyd is er niet noodig om 'n waarheid tot leugen te verwringen, voorál indien daarby 't offeren van de eerstelingen der kudde kan worden te-pas gebragt — zal men my maken tot den boodschapper eener nieuwe godin? Zal zy *logica* heeten? Of *Noodzakelykheid?* Of *ἀνάγκη*? Of ISIS? Zal 't een God zyn? JAO misschien?

Wie dit alles zou uitgeven voor nieuw, is een leugenaar. En wie 't Volk wysmaakt dat de nieuwe godheid lust heeft in ossen, is een leugenaar. En wie haar tot 'n pop maakt, omhangen met pronkgewaad, en wie voorgeeft haar te vereeren met liedjes en wierook, en wie in háár naam zichzelf martelt of anderen, en wie z'n kinderen crétiniseert om haar genoegen te doen... ik zeg u: hy is een leugenaar. Hy liegt tegen de eischen van den oud-nieuwen god dien hy be-

weert te willen dienen.

Mogt de benaming van leugenaar wat hard klinken, ik ben er tevreden mee die aanstaande profeten onnozel te noemen. Dat is my één!

Vanwaar komt het toch, dat wy redelyk wel geslaagd zyn in 't ontleden van den *zin* der meeste grieks-mythologische vertellingen, en onzen eigen JEHOVAH nog altyd zoo plat-letterlyk opvatten?

Elke schooljongen weet dat de stryd tusschen POSEIDOON en PALLAS-ATHENE eene zinnebeeldige voorstelling is van de voordeelen des vredes. De olyftak wordt gekozen boven 't oorlogspaard. Het verleiden van DANAË met behulp van gouden regen is ons duidelyker dan de goede zeden gedoogen. By de aardige vertelling van de onaangenaamheden op de bruiloft der ouders van ACHILLES, weet ieder dat hier geen spraak is van 'n eigenlyk gezegden *appel.* Het doordringen in den zin dier *parabel* was zoo gemakkelyk, dat wy dien twistappel hebben overgenomen in ons spraakgebruik, ook waar niet het minste ooft in de buurt onzer bedoeling is. De keus van PARIS, den lichtzinnig-jongen man by uitnemendheid, die aan 't zinnelyk-schoone de voorkeur geeft boven Wysheid en Magt, heeft waarlyk geen kommentaar noodig, en ook de moraal van al de ongelukken die 't gevolg zyn van die zeer jeugdige en niet zeer ongemeene fout, ligt voor-de-hand. Een KRONOS die z'n kinderen verslindt, gaat ons verstand volstrekt niet te boven. Ook begrypen wy zonder groote inspanning de beteekenis van zandlooper en zeis. Wyzelf spreken van den »tand des tyds" zonder daarby aan 't gebit van een ouden God te denken. Met wat goeden wil verstaan wy de beteekenis van ACTAEON's dood. De arme jongen, verrast door 't noodlottig geluk DIANA naakt te zien, werd verscheurd door onbeteugelde dierlyke drift, door »z'n eigen honden." Zeker, zoo is het! Uit lust om deze waarheid fors uittedrukken misteekent de dichter het karakter der godin die — vrouw

immers? — geen oorzaak had tot zoo fellen wrok, tenzy ze mager was als onze ADÈLE van bladzy zooveel.

Wy zyn alzoo wakker genoeg om een zeer groot deel der zoogenaamd profane mythologie te begrypen. Waarom gebruiken wy niet eene gelyke maat van gezond verstand tot het ontkleeden van den bybelschen God, van de bybelsche parabelen? Het zou de moeite waard zyn. De hebreeuwsche dichters, nader staande aan de UR-sprooken, leveren meer stof tot nadenken dan de Grieken en Romeinen, vooral dan de laatsten. By het toenemen van litterarische handigheid ging de breedte van trekken verloren. Fyne penseelbehandeling nam de plaats in van den oorspronkelyken eenvoud die naïf was en majestetisch te-gelyk. Wie dit begrypen wil, legge de eerste verzen van onzen GENESIS naast de inleiding der Metamorphosen van OVIDIUS... twee litterarische prachtstukken! Met moeite bestryd ik den lust ze te kommentariëren *als zoodanig*, en misschien doe ik 't later.

Voor heden mag ik niet veel verder gaan dan te onderzoeken welk antwoord een onderwyzer moet geven aan den knaap die naar 't *subject* vraagt van 't woord *dixere* waarmee OVIDIUS z'n vyfden regel begint?

De dichter namelyk verhaalt dat er eenmaal, vóór er zee of land bestond (*ante mare et terras*) een ruwe verwarde klomp was (*rudis indigestaque moles*) waarin alle grondstoffen dooreengemengd lagen. Van dezen klomp geeft hy eene beschryving — die almede aanleiding geeft tot allerlei vragen — na alvorens gezegd te hebben *quem dixere* CHAOS: dat noemden *ze*, dat noemde *men*, de BAJERT...

Wie noemde?

Er was zee noch land. Geen zon, geen maan, geen licht...

Nullus adhuc mundo praebebat lumina Titan,
Nec nova crescendo reparabat cornua Phoebe.

De door elkander wervelende elementen bestreden hunne tegenstanders ter wederzydsche vernietiging. Zy verloren

hunne eigenschappen, of zagen de werking daarvan veronzydigd door eindelooze botsing. Elke hoedanigheid ging in het tegenovergestelde op. Alles wàs... er bestond niets. Beweging werd door stilstand verboden, maar eeuwige warreling verbrak de onbewegelykheid. Hitte bekampte de kou. Gloed werd door kilheid gedoofd. Vocht verwon droogte. Dorheid zoog 't vocht op. Tegenstand werd door 't weeke verdrongen en weekheid door 't harde. Het zware had geen gewigt, en 't ligte geen ylheid...

Frigida pugnabant calidis humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.

ALLES was te-zaem genomen NIETS, omdat niets zichzelf kon zyn...

En van dien loggen klomp zegt de dichter: *quem dixere...* *Wie* zeiden, *wie* noemden? mag en moet eigenlyk de leerling vragen.

O, ik weet dat hy 't niet vraagt. Reeds voorlang verging hem de lust tot onderzoek. Gelyk de boetganger die erwten meedraagt in z'n schoenen, wordt hy beheerst door geheel andere indrukken dan begeerte naar de bloem die zich vertoont langs zyn weg. De latynse schryver is hem door *partes* en *scansie* zoo onsmakelyk gemaakt, dat zelfs 't besef van mogelyk genot verloren is gegaan. OVIDIUS schynt z'n *genesis* geschreven te hebben om hèm modellen te leveren van *dactylen* en *spondaeën.*

Maar, al zy hy te verschoold om nu eens by-uitzondering te willen weten wie tegenwoordig was by zoo 'n warboel, en nuchter genoeg om dien waartenemen met voldoende koelbloedigheid om daaraan een naam te geven, hy heeft toch aanleiding om te vragen naar de *tertia persona pluralis* waardoor dat *dixere* geregeerd wordt?

De onderwyzer vindt de vraag zelf nuchter, en zegt iets van: niet letterlyk opvatten, van dichterlyke vryheid, van de vlugt der verbeelding, van de dramatische noodzakelyk-

heid om al de vermakelyke geschiedenissen die nu volgen zullen, te voorzien van een passend begin...

By zeer weinig nadenken — doch den jongen die reeds bedorven werd, nog te veel — komt deze tot de overtuiging dat hy *vele* vragen zou kunnen doen, waarop een gelyk antwoord te verwachten is. Ook zonder ander onderwys in natuurkunde dan hem gegeven werd door de praktyk, ziet hy in dat koude en warmte te-zamen lauwheid moeten voortbrengen, al ware het dat de eerste eigenschap iets anders wezen kon dan 't betrekkelyk gemis van de laatste. Ligtheid zal mindere zwaarte moeten beduiden, enz.

Hy begrypt alzoo dat Ovidius niet optreedt en niet mag worden aangenomen als historieschryver der wording, en is met die ontdekking volkomen tevreden. Ze baart hem geen angstige droomen van verdoemenis. Hy vreest niet dezen of genen god te hebben beleedigd. Zyn ongeloof of onverschilligheid drukt z'n geweten niet, en zonder grooten schok keert hy tot *partes* en *scansie* terug. Het eenig verlies dat hy lydt is eene soort van winstderving. Men heeft hem niet gewezen op de letterkundige schoonheid der Ovidische Schepping, dat dan ook onnoodig zou geweest zyn indien men hem niet door overmaat van taalkunde onbekwaam had gemaakt die te ontdekken zonder hulp.

Daar slaat het uur der Kathechisatie. Er wacht hem een nieuwe *moles*. Zonder de minste taalkunde verneemt hy nu »dat de aarde woest en ledig was." »Dat er duisternis lag op de wateren." »Dat God het licht schiep, en — daarna! — scheiding maakte tusschen dat licht en de duisternis...

»En God noemde het licht dag, en de duisternis noemde hy nacht...

Onze leerling herinnert zich dat er onder de vragen die hy zoo-even over z'n Ovidius te doen had, ook deze was: vanwaar de god kwam die in den 21n versregel orde bragt in de zonderlinge verwarring?

Hanc DEUS et melior litem natura diremit,
Nam coelo terras, et terris abscidit undas,
Et liquidum spisso secrevit ab aere coelo...

»En hy maakte scheiding tusschen de wateren die onder het uitspansel zyn, en tusschen de wateren die boven het uitspansel zyn...

»En God zeide: dat de wateren van onder den Hemel in eene plaats vergaderd worden, en dat het drooge gezien worde! En het was alzoo...

Circumfluus humor
Ultima possedit, solidumque coercuit orbem.

»En God noemde het drooge aarde, en de vergadering der wateren noemde hy zee."

Quem dixere alweer... *wie* noemden, *wie* noemde?

»Hy noemde de wateren *zee.*" Wie is die *hy?* Waarom *noemde* hy! Wat viel er te noemen? Met welk doel? Ging de spraak den mensch vooraf? Moesten de gescheiden grondstoffen een naam hebben vóór er wezens bestonden die behoefte hadden aan die namen ter onderscheiding? Het licht zou dag heeten... nieuwe naam alweder! Wie had vóór dien tyd dat licht *licht* genoemd? »De duisternis rustte op den afgrond." Wat was duisternis voor er licht was? *Het* licht... *de* dag? De god die dezen naam gaf reisde alzoo niet mede met de wenteling der aarde, of van de zon... neen de zon kwam later. Wat is, zonder die wenteling, een *dag?*

De verwarring waarin dit alles den knaap brengen moet, zou byna doen denken dat OVIDIUS met z'n *rudis indigestaque moles* de hersens van een leerling bedoeld heeft, die te-gelykertyd de Metamorphosen mag verwerpen en de hebreeuwsche GENESIS moet aannemen als uitgangspunt van de wysheid die ter zaligheid leidt.

»Er was oordeel noch goede smaak. Alle eigenschappen losten zich in 't tegenovergestelde op. Waarheidszin werd vernietigd door *partes*, en taalkunde ging verloren in vroom-

heid. Wie iets begrypen wilde, voelde zich belemmerd door Geloof, en 't genot van dichterlyke voorstelling stikte onder de drukking der *scansie*. De majesteit van GENESIS kromp in-een door aanraking met Zondenval en Verlossing, en 't verstand werd gesmoord door overlading met duisternissen zonder naam, die men gemakshalve licht noemt. Twyfel werd verjaagd door angst, en zucht tot onderzoek door gewisheid van 't onware. De kerk at de school op. De school verwoestte de Rede. En de Natuurkunde...

Ja, *zy* is de *dea ex machinâ* die geroepen is alles in orde te brengen. En dat zàl ze!

Ik erken dat de vragen die ik den leerling in den mond legde, niet gedaan worden. By behandeling van de gewone klassieken wordt hy daarvan weerhouden door de schoolse kleur waarin zy zich aan hem vertoonden. By 't onderwys in godsdienstzaken schrikt hem de heiligheid af.

Indien hy echter vroeg? *Indien* hy aandrong op verklaring? Elke onderwyzer kan hem zeggen dat geen Romein de vertellingen van den dichter letterlyk opnam. Ligt dan het denkbeeld zoo ver, dat ook de joodsche wordings-geschiedenis slechts gegeven werd als inleiding tot een drama?

Zou men niet den yveraar voor 'n nieuwe godsdienst die de Metamorphosen maken wilde tot *bybel*, voor krankzinnig houden? Waarom aanbidden wy hier, wat wy ginds minachten? Is dit niet een gevolg van de *biologie* waarop ik doelde in myn vorig nummer?

OVIDIUS springt zonderling om met de natuurwetten. Hoe hoog ik z'n talent waardeer — niet genoeg echter om z'n beschryving te stellen boven de grandiose GENESIS waarin géén talent is! — toch neem ik 't hem heel kwalyk dat hy niet eenig gebruik maakte van wat lang vóór hem door griekse wysgeren over zyn onderwerp gezegd was. Het zou een belangryk werk zyn, al de stukken by-een te brengen waarin

men zich sedert onheugelyke tyden moeite gegeven heeft om allerlei mysteriën in de plaats te stellen van deze ééne: ER IS. (**175**) Altyd poogde men een Wil, eene Kracht te vinden buiten den aard der dingen zelf.

Wie vragen mogt naar de oorzaak van dit kinderachtig streven, antwoord ik met de woorden van den onderwyzer: 't was om een passend begin te geven aan de vermakelyke geschiedenissen die volgen zouden.

Natuurwetten... nu ja. Maar buiten en boven die wetten een DEUS die ze vaststelde, uitvaardigde en handhaaft.

Dat woord *natuurwet* is naar myne innige overtuiging de bron geworden van een der grootste dwalingen waaronder de Menscheid gebukt gaat. Waar *wetten* zyn — aldus redeneert men op de klank af — moet een wetgever wezen, en men ziet niet in dat de aard der dingen eene eigene wetgeving medebrengt, die de functie van Wetgever tot 'n *sinécure* maakt. Er kàn geen God bestaan. Dit zal ieder inzien die onbeschroomd durft rondzien in den bajert van vertellingen waarin men voorgeeft ons hem te doen kennen. Zyn wezen is onmogelyk als de koude van OVIDIUS, als de eigenschappen van dien Chaos, die wel bezien geen eigenschappen waren. Wy zagen dan ook reeds hoe de geheele omschryving van 't dooreën-geward ALLES, nederkomt op 'tzelfde NIETS waarmeê onze GENESIS aanvangt.

Er was eenmaal NIETS, en God schiep.

Ik ga nu de kinderachtige pogingen voorby, om door veranderde opvatting van den grondtekst, dit scheppen te verwringen tot »vormen, vervormen, veranderen, herscheppen" of zoo-iets. Ook de lezing dat de aarde woest en ledig »geworden" was, baat ons niet. Zulke theologische finesses verschuiven de kwestie, maar lossen niets op. Wie in eenen persoonlyken God gelooft, moet hem in zeer eigenlyken zin voor den Schepper houden, daar het vóórbestaan der grondstof, onäfhankelyk van zynen Wil, in-stryd zoude zyn met

zyn veronderstelde Almagt.

Tot de mogelykheid van Scheppen is het vroeger niet-bestaan of 't eenmaal bestaan van NIETS eene onmisbare voorwaarde. Wie 't NIETS ontkent, loochent de behoefte aan goddelyke functie. Waar niet NIETS was, kon niet *geschapen* worden, en waar geen Schepper is, bestaat geen God.

Dit NIETS nu is evenzeer eene ongerymdheid als 't verwarde ALLES van OVIDIUS.

Al ware het mogelyk — en ik ontken die mogelykheid — stof en ruimte wegtedenken, dan zou toch immer *met* of *tegen* Gods wil de logische noodzakelykheid bestaan hebben, juist de voorwaarde waarop al wat *is* — d. i. tevens al wat wezen kàn — berust.

Met of zonder aanwezige stof, waren Vervormer of Schepper beide, verpligt zich te onderwerpen aan de waarheid dat tweemaal twee gelyk aan vier is, of na de Schepping wezen zou. Het abstract besef dezer noodzakelykheid vloeit voort uit den aard der dingen. Een God die Scheppen wilde, ware dus *a priori* onderworpen aan de logische eischen van de stof die hy zou tevoorschyn roepen, aan de hoedanigheden alzoo die z'n eigen Maaksel moesten kenmerken vóór het bestond. *Quod absurdum.*

Of meent men dat wiskunstige waarheid kan onderworpen zyn geweest aan de willekeur van een Schepper? In dat geval zou hem zelfs de voornaamste hoedanigheid ontbroken hebben, die hy, op straffe der vernietiging van zynen arbeid, verplicht was aan 't geschapene meetedeelen. Een krankzinnige God is géén God.

In onze GENESIS straalt eene poging door om hem tegen die beschuldiging van krankzinnigheid in bescherming te nemen. De dichter doet God redeneren. Hy schryft hem overleg toe. Na 't verrigten van sommige gedeelten zyner taak, onderzoekt de Schepper de doelmatigheid van 't afgewerkte. »En hy zag dat het goed was."

Zeer wel. Een redenerende God erkent onderworpen te zyn

aan de wetten der rede. Ook het geloof aan zyn bestaan mag en moet alzoo daaraan worden getoetst. Wat zou men zeggen van een God wiens eigenschappen geen navraag kunnen lyden?

De vraag is en blyft of hyzelf die wetten heeft vastgesteld?

Zoo neen... bestond de wiskunstige waarheid reeds vóór de Schepping, dan was die Schepping onderworpen aan de eischen der logische noodzakelykheid, en de Almagt zou vervallen zonder welke God geen God, en alle Schepping onzin is.

Zoo ja... dan maakte hy zich schuldig aan eene bespottelyke overbodigheid, door het vaststellen van iets dat reeds bestond zonder zyne tusschenkomst. Een overtollige God is alweder géén God.

Herhaaldelyk gebruikte ikzelf het door my afgekeurd woord *wetten*. By de behandeling der eigenschappen van de stof — die tevens de oorzaken zyn van wat wy geestelyke en zedelyke indrukken noemen — zyn wy wel genoodzaakt dat woord te ontleenen aan onze maatschappelyke verhoudingen. Zoodra 't evenwel aankomt op stiptheid, moeten wy acht-geven op het verschil tusschen willekeurige bepalingen gelyk *wy* maken, en de onömstootelyke eigenschappen van het ZYN.

Wy maken verordeningen *opdat* daaruit iets voortkome. In de Natuur daarentegen komt al wat bestaat uit het voorafgegane voort: *omdat* het daaruit volgen moet.

Tot die Natuur behooren wyzelf zoowel als het terrein waarop wy ons bewegen. Het is onze taak en tevens ons voordeel hare regelen nauwkeurig te leeren kennen, om zoo zelden mogelyk mistetasten in de keuze der middelen die tot ons doel kunnen leiden. Wy moeten de *omdat's* der Natuur gebruiken om onze *opdat's* te bereiken. De hiertoe noodige studie is de godsdienst welker beoefening ons door den aard der dingen geboden wordt. De goede uitslag onzer werkzaamheid, doch *vooral de geneugten van die studie zelve*, zyn de

belooning onzer vroomheid. Wie meer eischt, overvraagt. Wie iets anders begeert is dwaas. En wie andere beloonigen toezegt is... geen bedrieger, indien er slechts voldoende blykt dat hy dom genoeg is om opregt te wezen in z'n valsheid.

De natuur zegt ons dat vyftig boomen vermeerderd met vyftig boomen, honderd boomen uitmaken. Dit is niet bepaald, niet voorgeschreven door 'n Schepper of Wetgever, niet willekeurig vastgesteld door wien of wat ook... het is noodzakelyk, het is wáár: het IS. En, nog anders uitgedrukt, het is de wil van den JEHOVAH dien ik noemde op bladzy 373.

Wie vyftig boomen in z'n hof heeft, en dat getal wenscht vermeerderd te zien tot honderd, zal op geen andere wyze dit doel bereiken dan door 't byplanten van vyftig andere boomen. Geen God, geen heilige, geen profeet, geen theoloog, kan bewerken dat zyn *opdat* bereikt wordt zonder gehoorzaamheid aan het *omdat* der Natuur, die niet toelaat dat *vyftig* en nogëens *vyftig* meer of minder zouden zyn dan *honderd*. Een God die ànders wilde, moest ontheven worden van de regering over 't Heeläl, eene onttroning waarmeê zich in dat geval de logische noodzakelykheid terstond zeer handig belasten zou.

Wie nu zoo 'n God bidt om ditmaal, bywyze van byzondere gunst tevreden te zyn met negen-en-veertig boomen, met acht-en-veertig, met al wat men wil behalve de noodlottige vyftig, zou hem — by 't minste besef van intégriteit aan zyn kant — boos-maken. Er staat geschreven, in bybel zoowel als in de hersens van ieder denker: gy zult den Heere uwen God niet verzoeken.

Die verzoeking nu is niet zoozeer aftekeuren omdat er kans bestaat op toegeven door dien God in onze zotterny — hy kàn niet! — als wel misdadig jegens onszelf. Al verleiden wy God niet tot onmogelyk pligtverzuim, wy begaan moord aan ons gezond verstand door de veronderstel-

ling dat dit verleiden mogelyk wezen zou.

Men meent dat ik myn voorbeeld te laag koos. »Wie zou zoo krankzinnig zyn, vraagt men? Dat verbod tegen het »verzoeken van den Heer" doelt op wonderen... op 't verlangen van iets ongerymds."

Al wat niet *naar den aard der dingen* geschieden moet, *zonder de minste tusschenkomst van eenen God*, is juist even ongerymd als dat *twee* maal *twee* iets anders dan *vier* zouden uitmaken. Wat wy wenschen komt òf overëen met de wetten der natuur, òf 't komt daarmeê niet overëen. In 't eerste geval is God overbodig. In 't tweede onbevoegd. In beide gevallen magteloos.

En toch wordt er gebeden, gebeden! Er wordt gebeden om regen en om droogte, om goeden oogst en om zege op den vyand... die óók bidt! Arme God!

Zoo-even las ik de vertellingen van den Generaal Trochu aan de *Assemblée Nationale*, waarin hy op prachtige gronden aantoont waarom hy geen *vainqueur* is. Om te bewyzen dat hy tegen den oorlog gestemd was, geeft hy een testament te lezen, waarin daarvan getuigenis wordt afgelegd. Dit stuk begint met de woorden:

Je demande à Dieu d'écarter de mon pays les douloureuses épreuves qui le menacent...

Daarop volgt een kleine beschryving van die aanstaande ongelukken, waaruit men mag opmaken dat de man zich niet veel heil voorstelde van z'n bidden. Doch dit ga ik nu voorby, schoon 't my dienen kon als bewys voor 't wantrouwen op Gods magt, zoodra zy in conflict geraakt met den aard der dingen: met *myn* God. Op 't eind vraagt onze vechten bidman nogëens dat God Frankryk redden moge...

Is nu deze zotterny iets minder ongerymd dan 't verlangen dat men om vyftig boomen tot honderd boomen te maken, ditmaal moge volstaan met het byvoegen van minder dan vyftig?

Alle waarheden, alle consequente gevolgen van 't voorgaande zyn even eenvoudig, en zy die aan eenen persoonlyken God gelooven, durven slechts dan zyne tusschenkomst inroepen, als de reeks der syllogismen waaruit het gehoopte of gevreesde moet voortvloeien, door meerder uitgebreidheid aan hun waarnemingsvermogen ontsnapt. (**167**) Er wordt gebeden om regen omdat we geen contrôle hebben over de massa damp waaruit ze geleverd wordt, maar niemand waagt het aantedringen op vermeerdering van 't hem bekend aantal muntstukken in z'n *portemonnaie.* Het heeft er veel van of men meent dat God wel genegen is om 'n wonder te doen — d. i. afwyking te gelasten van den aard der dingen — mits men hem nooit kunne *bewyzen* dat de verleende hulp in-stryd was met gezond verstand. Hy schaamt zich voor z'n wonderen. Het is dan ook zeker daarom dat er wel gebeden wordt om 't herstel van een kranke, maar aan een verzoek om opwekking uit den dood waagt zich de hardnekkigste bidder niet.

Daar overigens — altyd onder de voorwaarde dat het verlangde kan worden voorgesteld als iets natuurlyks — het vertrouwen op Gods tusschenkomst aangroeit naar-mate de zaak waartoe die wordt ingeroepen, ingewikkelder schynt, volgt hieruit vanzelf dat dit vertrouwen in omgekeerde verhouding staat tot onze kennis en ontwikkeling. Hoe minder wetenschap hoe meer geloof.

Men meene echter niet dat alleen eigenlyk-gezegde wetenschap antipode is van goddienery. Oordeel, vlyt, moed, karakter, al wat den mensch tot mensch maakt...

---

566. 't Is waarachtig niet te verwonderen dat die TROCHU den vyand niet verjaagde. Een generaal met godsdienst en krygskunde... 't was te veel. Misschien moest ik zeggen, 't was te weinig... tegen zooveel Pruisen.

In verband met blz. 195 noodig ik den lezer uit, het verslag van dien officier over de laatste vecht-episoden aandachtig te lezen. Ook het stuk van z'n kollega CHANGARNIER waarop deze onlangs 't nieuwsgierig Frankryk onthaalde, is de moeite der ontleding waard. Met eenige oplettendheid — en VRYE STUDIE! — zal men ontwaren dat de vechthelden, even als moralisten die steeds principes by-de-hand hebben om 't goede natelaten, altyd grondbeginselen van hoog militair-wetenschappelyken aard weten aantevoeren, die hun verbieden den vyand op z'n kop te slaan.

Het stuk van TROCHU is niet slechter dan de meesten van die soort — dat heet: 't is ellendig — en ik heb daaruit weer een-en-ander geleerd, waarvan ik den lezer deelgenoot maken wil. Om een krygskundig plan waardoor zeker de Pruisen waren vernietigd geworden — als God het gewild had — in behoorlyk licht te stellen, begint hy met 'n soort van lesjen aan de leeken. Hy wil hen op de hoogte brengen van de kunst. Dat plan was:

très simple, très pratique, très hardi...

Zeer wel, maar de kunst, de kunst, waar blyft de *kunst?* Ziehier. Het plan was gemaakt volgens een principe...

Alle moralisten in de assemblée staken de ooren op. TROCHU doceerde:

C'est un principe que lorsqu'une armée doit prononcer un effort dans une direction donnée, il faut que cet effort soit prononcé dans la direction où cette armee n'est pas attendue...

Ziedaar de krygskunst die ik uit TROCHU's redevoering gehaald heb. Ik »prononceerde" allerlei »efforts" om z'n oorlogswysheid diep te vinden, maar 't lukte niet. Wel slaagde ik in 't begrypen hoe zóó'n man behoefte voelt aan een God. 't Verwondert my dat hy 'r slechts één heeft. Een heele Olymp was niet te veel voor zooveel domheid.

Het is nu maar te hopen dat de Pruisen dat fameuse stuk niet te zien krygen. Is het niet wat onvoorzigtig zoo

slordig omtegaan met de fynste finesses van 't métier?

Men moet evenwel erkennen dat Frankryk's vyanden in dezelfde al te naïve fout zyn vervallen. Ook zy hebben aan TROCHU een krygskundig grondbeginsel verklapt, dat in diepzinnigheid met het zyne om den voorrang strydt, en waarvan hy zekerlyk by-gelegenheid gebruik zal maken. Hy verhaalt namelyk dat de vyand zich versterkt had:

Il rendait ses lignes inabordables...

Hoe deed hy dit? Lezer, schrik niet, maar ik kan u niet beloven dat de zaak zal afloopen zonder verbazing:

Les Prussiens ont appliqué ce principe moderne: *que pour défendre une route il ne faut pas se mettre sur la route, mais à côté, tandis que la route reste accessible pour les transports...*

Men ziet, er is weer een principe by. En wel 'n *modern* principe! 't Vorige was zeker ouwerwets.

Ik maak van deze gelegenheid gebruik om voor zooveel noodig de scherpte te regtvaardigen van myne uitvallen op de bladzyden 181 — 193. Ik noem daar ergens de *taktiek* van den engel MICHAËL: *gedemodeerd.* TROCHU 's »moderne" maakt die en dergelyke persifflages tot nuchtere waarheid... eene onderscheiding waarin myne spotternyen zich dikwyls verheugen.

Men verwondere zich overigens niet te zeer dit nummer aantetreffen op deze plaats. Als hoofdoorzaak der fouten in ons Onderwys beschouw ik de godsdienst. By 't behandelen van onnozel godsgeloof, kan zeker soort van soldatery moeielyk buiten spel blyven. Zyn 't niet de geloovers die den »Heer der heirscharen" uitvonden, den militair-God by uitnemendheid? Nooit kwam het in hunne hersens op, een god te scheppen voor nachtwachts, visserluî of aptekers. Nooit hoorde ik van een »Heer" der Posteryen, der Registratie, der Indirecte Belastingen, of van de Stoomvaart. En dit is te verklaren. Het oude Testament, de grondslag van ons tegenwoordig verstandsbederf, is één doorgaande vechtpreek, één roffel des geloofs. Goddienen en vechten wordt in die hand-

leiding ter zaligheid zoo onuitpluisbaar door-een gemengd, dat we waarachtig wel 'n nieuwen God zouden noodig hebben om die twee elementen behoorlyk te ontwarren.

Een der duidelykste voorstellingen der vermenging van Goddienery en vechtlust, gaven ons de engelsche Puriteinen. Ze waren te preuts om poppen of printjes te maken, anders hadden we 't genoegen gehad afbeeldsels van onzen Lieven-Heer te aanschouwen, in volle uniform met sleepsabel en lontgeweer. Ook de taal dier menschen riekte naar de Joden-Kaserne. En zelfs de namen die zy droegen, herinnerden aan de oud-testamentische gewoonte om in den naam van een kind de gedachtenis te bewaren van een of andere byzonderheid. In 't leger van CROMWELL pronkte zekere Burdett (?) met de volgende voornamen: Als. Christus. Niet. Voor. Onze. Zonden. Gestorven. Ware. Zou. Ik. Eeuwig. Verdoemd. Zyn. Amen... BURDETT.

Ik vraag of die menschen behoorlyk ontwaakt waren uit de biologische verdooving van den Drutni-tyd? En wyzelf?

Wat overigens de zeer speciale bemoeienis met oorlogszaken van onzen tegenwoordigen Drutni aangaat, het is opmerkelyk dat de Katholieken die — op 't voetspoor trouwens van Grieken en Romeinen — zoo oneindig veel verschillende attributen toekennen aan diverse Heiligen, de belangen der hoogere vechtkunst aan geen dier ondergoden hebben durven opdragen. SINT-GEORGE representeert slechts persoonlyken moed. Hy heeft dan ook geen aanspraak op hooger standpunt, daar z'n overwinning op dien draak weinig ingewikkelde evolutien vorderde. Hy hoefde 't beest maar doodtesteken. Bovendien hy kommandeerde geen leger, geen bataillon, geen peloton, geen escouade zelfs, en had dus niets te maken met strategie.

Er zyn heiligen die tandpyn genezen. Heiligen tegen geldgebrek. Heiligen belast met jagtzaken. Heiligen voor hoefsmeden. Heiligen om aanteroepen in watersnood, in barens-dooden allerlei anderen nood. Heiligen te-voet en te-paard, te-

water en te-land... maar 't oppergezag over de »heirscharen" blyft de specialiteit van onzen Drutni in hoogst-eigen persoon. Vergis ik my hierin, en zou misschien MICHAEL... ik erken m'n onkunde.

Dit is zeker, de brave TROCHU spreekt van dien MICHAEL geen woord.

Anderen misschien verwyten my dat ik de Heilige Maagd te-kort doe, die naar men verzekert in Spanje den rang heeft van Kapitein-Generaal der infanterie...

Ook háár naam noemt TROCHU niet. Hy spreekt alleen van God, en daaraan houd ik my tot ik beter onderricht zal zyn.

Gy die lacht om SINT-JORIS met z'n lintwurm, om de epauletten van MOEDER MARIA... koopt u 't regt tot dat lachen door 't afschaffen der zotterny die *gy* dryft met *uwen* Heilige, met uwen »Heer" die zich evenmin met onze oorlogjes bemoeit als SINT-GEORGE, MICHAEL en de HEILIGE MAAGD.

567*. Vervolg: *Onderwys, in-verband met het godsbegrip en de studie van den aard der dingen.*) Indien ik my in 't vorige nummer verder had mogen verdiepen in de werking van 't »geloof" op krygskunde, zou ik den dapperen TROCHU willen vragen of hy gediend wezen zou met officieren die hunne verpligtingen op God endosseren? Ik gis neen.

Daar we nu echter bezig zyn met Onderwys, vraag ik aan onderwyzers of ze by-voorkeur leerlingen verlangen wier verstand in slaap werd gewiegd?

Al zy 't dan dat onbedorven scherpte van oordeel die zich openbaart in lastig *vragen*, den leeraar in verlegenheid brengen kan — alleen echter in 't geval dat hy te laag staat om nu-en-dan z'n onwetendheid te erkennen — toch zal men niet beweren dat men gemakkelyker iets leert aan een stompzinnig kind dan aan 't kind dat helder van geest is.

En al ware dit anders, niemand zal dit durven *erken-*

nen. Wy mogen dus aannemen dat het verstandsbederf waarop ik doelde in de voorgaande nummers, niet wordt voorgesteld als eene wenschelyke zaak...

Welnu, dan vraag ik waarom wy daaraan niet een eind maken?

Zoolang wy in steden en dorpen, hooger, middelbaar en lager Onderwys doen vooräfgaan door 'n stelselmatig idiotiseren van 't jonge geslacht, hebben wy het regt niet van dat Onderwys iets goeds te verwachten. De vervloekte nachtmerrie die op ons verstand ligt te ronken, moet worden afgeschud. Wy behooren den moed te hebben, wyzelf, wy ouderen en ouders, tot de vraag: wat is waar... wat is niet waar? Den moed ook, het gevondene te toonen aan onze kinderen. Den moed vooral hùn denkvermogen ongehinderd te laten opschieten, zonder het te knotten uit laaghartigen angst dat het eenmaal òns begrip te-boven ga. Elk kind is bestemd z'n ouders te overtreffen, gelyk de edelman die z'n vader met vier kwartieren te-boven gaat. Op elke nieuwe génératie rusten nieuwe pligten. Ook hierin, als altoos, is stilstand achteruitgang.

En, wy stònden stil! Wy gìngen achteruit! De achttien eeuwen die verliepen sedert AUGUSTUS, werden slecht besteed. Van de eerste zes- achthonderd jaren weten wy weinig, en dat weinige is bedroevend. Het eerste regtstreekse gevolg des Christendoms was barbaarsheid. De daarop volgende duizend jaren zyn zoo vol hemelsche zaken, dat de tegenwoordige Mensheid — ik spreek van 't beschaafd en christelyk Europa — niet behoorlyk te eten heeft. Met al onze Industrie, met onzen Stoom, met onze Werktuigkunde, met onze fabriekmatige verdeeling van den arbeid, lydt het meerendeel des Volks gebrek. Gebrek aan vermaak, aan uitspanning, aan genot, aan geluk, aan brood... dat is tevens, alles zaamgenomen: gebrek aan DEUGD.

Niets is onzedelyker dan armoed, heeren hemel-moralisten!

Indien uw God daarover anders denkt — en 't is wel mogelyk — dan noem ik hem een barbaar, d. i. alweder: géén God!

En — ziehier het punt waarin de fouten onzer opleiding tot hooger en lager kennis ineenloopen — de geestverstomping die op àlle scholen wordt aangekweekt, maakt de vraag of de geringe stand *meer* leeren moet, dan wel de hoogere *beter*, tot 'n overbodigheid. Ik behandelde die kwestie, niet om ze optelossen, maar om te wyzen op de huichelary waarmeê zy gedurig wordt op den achtergrond geschoven.

Dat wy den »geringen man" het tweesnydend zwaard der wetenschap niet in de hand durven geven, blykt... uit het stuk van den heer HEMKES, en uit den prys van 't onderwys op onze Hoogere Burgerscholen. De kennis moet privatief eigendom blyven, zy 't dan van den vechtädel niet, dan toch van de aristocratie der kruieniery die 'n »fatsoenlyke opleiding" betalen kan.

En om te voorkomen dat zelfs in dezen stand het weten niet oversla in willen, wordt ook hier het onderwys voorbereid en gesausd met 'n narcotisch mengseltje van »Geloof" dat te-gelyker-tyd den Mecklemburgschen *Prügel* uitwint, en volkomen dezelfde kracht heeft als 't voorschrift: maak ze *unterthänig*, *Herr Schulmeister!*

Gnädigst aufzuwarten! is 't antwoord dat ons door bakers, kathechiseermeesters, onderwyzers en... door Ouders zelf — is 't geen schande? — gegeven wordt. Ik geloof 't graag dat men den stok missen kan, als men over bliksemen en verdoemenis te beschikken heeft. Wie zou niet gedwee worden onder zoo 'n tucht!

Ik zeide op blz 311: men dringe den geringen stand geen onderwys op, doch belemmere de ontwikkeling niet waar ze verlangd wordt. Dit belemmeren geschiedt. Om nu van financiële beletselen niet te spreken, wordt er niet door 't »geloof" tevredenheid, berusting, nederigheid, zelfverguizing geleeraard? Is niet die heele godsdienst één wyzen op den Hemel — waar

alles beter wezen zal! — om de patiënten tevreê-te-stellen met 'n Aarde... waarop zeer veel verkeerds, en 't brood duur is? De ware menschenvriend wekt op tot òntevredenheid met het gebrekkige. 't Is *niet* waar, dat onze functie bestaat in lyden, torschen, hongeren, jammeren. 't Is *niet* waar, dat wy geboren werden om 'n God te amuseren met onze marteling... goede, domme, welmeenende BELLAMY, dat zweer ik by open venster! Maar met minder succès dan gy. Dit moet ik erkennen.

Want zyzelf die 't meest lyden onder de *biologie* waarmeê men geslaagd is hun geest te verstompen, zouden... iets dapperder dan OCKERSE misschien...

Nu, dat zy tegen my in zweeren zouden, durf ik niet verzekeren. Misschien gunden zy zich daartoe den tyd niet, omdat er haast gemaakt moest worden met het steenigen van den man die de onbeschaamdheid had hen te waarschuwen tegen bedrog. Wraak over bewezen dienst gaat vóór Godsdienst.

Ik sprak van honger-lyden. En op den klank af, denkt men by dit woord by-uitzondering aan de armen, of aan wie als zoodanig bekend staan. Helaas, niet zy zyn de ongelukkigste slachtoffers van de godsdienst-verstomping. Een zeer groot gedeelte van onzen middelstand leeft ellendig. Het lust my heden niet dit aantetoonen op de wyze als waarop ik in **451** het budjet van den werkman behandelde, maar wel vraag ik hoeveel levensgenot er kan plaats vinden naast dat onöphoudelyk kampen om niet ondertegaan in den vreesselyken stryd *um's Dasein?*

Ik predik *òntevredenheid!* Ik beweer dat het *pligt* is geen genoegen te nemen met 'n stand van zaken die... den allerkwaadaardigsten God ontëeren zou.

Wie nu meent dat ik *socialistische*, *communistische* roering voorsta, heeft my zeer slecht begrepen. Juist het tegendeel.

De tegenwoordige Fransche pers die allerfatsoenlykst-ellendig is, affecteert afschuw van 't Atheïsmus. De mannen van

de *commune* ontheiligden de kerken, schoten priesters dood, enz. Kerken en priesters representeren naar 't klein begripje van de fransche krantenlymers, *de* Godsdienst en zelfs God.

Dit nu is eene dwaling in 't algemeen, en misschien tevens in dit byzonder geval. Het kòn zyn dat men, als ELIAS op blz. 347, priesters slachtte om God genoegen te doen, en dan zou die manifestatie eer van byzonder strenge geloovery getuigen dan van Atheïsmus.

In hoever dit van toepassing kan geweest zyn op de Paryzenaars, weet ik niet. Gemakshalve echter wil ik toegeven dat deze plunderaars, roovers en moordenaars àlle goden op-zy hadden gezet, en dus in den zeer letterlyken — d. i. slecht-begrepen — zin des woords *atheïsten* waren.

Welnu, dan noem ik hen zeer dom. Ik verwyt hun dat zy den kathechismus van 't redelyk ongeloof niet kenden, en blykens hunne handelingen nog altyd besmet waren met de bespottelyke veroordeelen uit de dagen van 't kerkgaan.

Hebben zy niet — op kleiner schaal altyd, en onder verreweg verlichtender omstandigheden — precies hetzelfde gedaan wat weinig dagen later, zonder noodzaak en alleen uit vuile wraakzucht, verrigt is door de geloovers?

Schaamt u, ongeloovigen te Parys, gy hebt u gedragen als Christenen! Gy die u den eernaam van *atheïst* aanmatigt, hebt gebrand en gedood als Kerkgangers, als kwaadaardige vromen, als ELIASSEN. Gy die voorgaaft geroepen te zyn tot de vryheid der Rede, hebt u laten vervoeren tot afdwalingen als waart ge nog immer gebogen onder het juk van eenen God! Schaamt u! Wat baat het of men de bloedige traditiën van den persoonlyken JEHOVAH wegwerpt, indien men niet *door daden* toont een dienaar te zyn geworden van den *aard der dingen* die ons zoo duidelyk voorschryft wat wy te doen en te laten hebben! Hoe, gy bestrydt dwingelandy, en voert tirannie in! Gy klaagt over mishandeling, en gy mishandelt! Ge schreeuwt wraak over

gemis aan 't noodige, en gy verstoort, gy verwoest, gy vernietigt? Schaamt u!

Schryft dàt de Natuur voor? Is dàt 'n gebod van de Rede?

Arme verdoolde Atheïsten te Parys, ik raad u aan terschool te gaan by de werkelykheid, by 't gezond-verstand, by de waarheid die te lezen staat in den bybel der feiten. Ik verzeker u, ik bezweer u dat woestheid...

Och, er valt niet meer te bezweren. De mannen zonder God te Parys, zyn doodgeschoten door de mannen van Versailles met God, en hieruit blykt ten duidelykste dat geloovery de zachtmoedigste zaak van de wereld is...

Maar onbeschaamd zyn de vromen wel, al zyn 't dan op dezen oogenblik in Frankryk slechts vromen *d'occasion.* De voordeelige wind waait de geloofs-haven in, en met 'n beetje Hyacinthise zeemanschap tracht men daar voor-anker te komen, zonder àl te nauwkeurig te gelyken op de voorgangers die men gister uitschold voor dompers. Ja, onbeschaamd zyn ze wel! Want er behoort *front* toe, om na achttien eeuwen moord en doodslag mèt God, nu doodslag en moord toeteschryven aan het afzetten van dien God. De Commune-menschen te Parys waren atheïsten van jongen datum. Ze waren by 't »geloof" opgebragt, omgeven door »geloof" geplaagd, gesard, gepynigd door »geloof." Meent men dat de biologie van zóó langen tyd op eenmaal zou veranderen in volslagen wakkerheid? Ook de eerste bisschoppen onder de Heidenen zagen iets door de vingers. Waarom dan nu terstond volmaaktheid te vorderen van nieuw-bekeerden die gister nog behoorden tot Christenkerk? Is dit niet zeer onbillyk? Gunt de Mensheid achttien eeuwen Ongeloof met Natuurstudie, o Christenen, en ziet dan eens of er nog geroofd, gebrand, geplunderd en gemoord wordt! *Achttien* eeuwen? Ik vraag slechts honderd jaren, den tyd om drie geslachten te doen rypen!

Myne verachting voor de fatsoenlyke luî die op 't oogenblik in Frankryk baas-spelen, noopt my iets minder laag neertezien op de dryvers der *Commune*, dan ik zou gedaan hebben indien de zaak anders ware afgeloopen. Het schynt wel of de tegenwoordige Regering, met behulp van haar weglooppgeneraals, zich tot taak gesteld heeft den geslagen vyand te verheerlyken door de vergelyking met de overwinnaars. Er behoort buitengewone scherpte van blik toe, en een zeer onbevangen oordeel, om de oproermakers niet voor 'n soort van groote mannen te houden, als men hen plaatst naast Thiers, Favre, Trochu, Mac-Mahon, Ducrot, Gallifet en consorten.

Ik wil niet toegeven in dit optisch bedrog, en verklaar dat ik het ongeloof der Parysche raddraaiers voor 'n ongeloof *de pacotille* aanzie, te slecht geconditioneerd om op de markt der wysbegeerte als behoorlyke koopwaar te worden uitgestald. Ik houd meer van Bellamysche onnozelheid. Jazelfs de ongave Keulsche processie-menschen staan my nader en zyn my liever. Wie gelet heeft op myn oordeel over zeker soort van liberalen, zal dit begrypen.

Ja ik dring aan op *ontevredenheid!* Ik wenschte dat ieder doordrongen ware van den lust tot genieten, tot het verspreiden van genot, tot deugd. De man die een ellendig leven voortsleept, en daarin — gesteld dat verbetering niet absoluut onmogelyk is — berust, noem ik naar myn godsdienstbegrip *misdadig*. Het is zyn pligt middelen te beramen en aantewenden ter verhooging van z'n standpunt... *excelsior!* Tot het vinden van die middelen, tot de doelmatige toepassing daarvan is *oordeel* noodig, *kennis*, *yver*, *moed*, *geduld*... altemaal eigenschappen die ons in 't groote boek der Natuur geleerd worden, maar door Godsdienst gesmoord.

In het terugkeeren tot die Natuur bestaat dan ook de ware zedelykheid die ons behoort te onderscheiden van geloovers, andere barbaren en dakpannen.

De geloover moordt, rooft en mishandelt — jazelfs by-uitzondering doet hy 't soms niet — omdat zyn God het wil of niet wil. In beide gevallen is de dryfveer onzedelyk.

De barbaar zonder geloof moordt, rooft en mishandelt — jazelfs by-uitzondering doet hy 't soms niet — omdat zyn God het wil of niet wil. Die God heet in zulk geval ATTILA, onbeteugelde zinnelykheid, lafhartigheid of vrees voor weerwraak. In alle gevallen is de oorzaak van daad of onthouding onzedelyk.

De dakpan valt ons op het hoofd »zonder te weten wat ze doet." Wy vergeven het haar... als wy den slag lang genoeg overleven om den tyd te hebben tot die laatste belydenis van ònс geloof. (LUCAS XXIII vs: 34.) Haar vergryp is slechts onzedelyk voor-zooverre àlle gemis van 't positief-goede eene boosheid is. De godsdienst der REDE leert ons dat zy in-allen-geval minder streng te veroordeelen is dan de ònzede waarop ik doelde in de beide vorige alinea's.

De atheïst die aan elken »Heer" — hy heete dan ATTILA, vrees, domheid of bybelgod, den dienst opzei, heeft hooger pligten te vervullen, en moet zyn genot zoeken in zware verantwoordelykheid. Dat men hem z'n VRYE-STUDIE moeielyk maakt, dat de heidensche Saksers hem martelen omdat hy de hand durfde slaan aan hunne afgoden... nu ja, ook dit ligt in de wetten der Natuur. In de studie dierzelfde wetten zal hy de kracht vinden om of staande te blyven, of zóó te bezwyken dat zelfs zyn ondergaan voordeel brengt aan de goede zaak.

Ik doe een beroep op de weinigen die ruiterlyk gebroken hebben met de overleveringen uit den Drutni-tyd, ter opwekking om in hunnen kring het monster *biologie* te bestryden. Maar vooral rigt ik deze aanbeveling tot de duizenden en duizenden die tot heden toe den moed misten openlyk voor hunne meening uittekomen. Houdt menschenvrees u terug? Ik ver-

zeker u dat wy talryker zyn dan gy meent... al blyft het my leed-doen dat gy gewacht hebt op deze verzekering, voor ge besloot getuigenis afteleggen van uw vereerend ongeloof. De man met wien gy zoo-even zalvend over God spraakt, wachtte op 'n wenk, een blyk, een blik slechts van uwe zyde, om zich aan u te openbaren als ongeloofsverwant. Gy van uwen kant hebt hem bespied, en stondt gereed hem bytevallen indien hy...

Komaan, niet gehuicheld! niet geschipperd! *Twee maal twee is vier*, en een persoonlyke God is 'n ongerymdheid.

Gy *moogt* het geloof aan dien God niet nalaten aan uwe kinderen. Zy hebben regt op waarheid... de »legitime portie" van elk jonger geslacht! Ge *moogt* uwe overtuiging niet vervreemden aan kerken, kloosters en Lieve-Heeren... die verderfelyke »doode-hand" van menschenwaarde, ontwikkeling, vooruitgang, geluk en deugd. Ge *moogt* uw kinderen niet overgeven ter verstandsverkrachting aan magnetiseurs, theologen, bidders, godvruchtige schoolmeesters, heksenbezweerders, wichelaars, dominés, spookverdryvers, duivelbanners, priesters... gy *moogt* dit niet!

En al ware het dat uw kroost, ten-gevolge dier onthouding zich na tientallen jaren iets minder sterk gevoelde in dubbele o's, Dortsche stapelregten of Uniën van Utrecht... het zal daarom niet lager staan in de hierarchie der schepselen waarmeê de groote Natuur de oneindige ruimte vult.

En gy ouders, die beweert dat de rang als MENSCH, d. i. *denkend wezen*, dien ik voor uw kinderen vorder, niet voldoen zou aan de eischen der Maatschappy...

Eilieve, voedt gy ze dan voor 'n Maatschappy van dieren of dakpannen op?

Ik ga nu 't zonderling getuigschrift voorby, dat door zulke aanmerkingen wordt uitgereikt aan de geloofsbeschaving, om de opmerking te herhalen dat het cretiniseren der kinderen, ook van het allerlaagste standpunt beschouwd,

slechte vruchten draagt. Noemt gy wellicht myn aandringen op de ontwikkeling van *menschenwaarde*, eene hoogdravende fraze — gy die durft spreken van *hemel*burgerschap! — het zy zoo! Met en door uw geloovery-verstomping maakt ge uw kinderen tot slechte smeden, tot mislukte kooplui, tot ellendige Volksvertegenwoordigers, tot domme ministers...

En, mogt zelfs deze bedenking niet ordinair genoeg wezen, niet plat genoeg, niet laag genoeg by den grond? Ziehier dan: gy geloovers maakt uw kinderen tot *onbekwame kostverdieners*. Dit zal genoeg zyn, naar ik hoop, om u te bewegen tot verandering van régime.

Aan die verandering is behoefte, zoowel wat het Onderwys aan den lageren stand aangaat, als ten-aanzien der beginselen van 't Onderwys aan de zoogenaamd hoogere standen.

Herhaaldelyk vraagde ik: wat beoogen wy? Veredeling, Ontwikkeling, Beschaving?

Ik zoek naar een duidelyk, tastbaar, welsprekend kenmerk van dit alles: naar stoffelyke welvaart.

Ik eisch dit, en wel niet zoozeer nu als *doel* van ons streven — hoezeer ik daarop ook aandring *als zoodanig* — doch als getuigenis van rationeel-practischen zin, als eerste voorwaarde van zedelyke en verstandelyke gezondheid. Het schoone desideratum omtrent 'n individu: een gezonde ziel, in een gezond lichaam, is almede ten-volle van toepassing op eene Maatschappy, op 'n verzameling van individuen. De God van 'n Volk in lompen, *is* geen God. Een God die beschaamd moet staan over den stoffelyken toestand zyner aanbidders, is *geen* God. Een God die geen geluk geeft, is geen GOD!

En een hongerend Volk is een barbaars Volk, al kon het duizend gebeden opzeggen, met of zonder kruisslaan. Een hongerig volk is 'n barbaars volk al had het milliarden »Heeren" ja — erger dan dat! — al had het slechts één: den dom-

men, tirannieken, bloeddorstigen, jaloersen, wispelturigen, parasitischen: *onmogelyken* God des bybels.

Zoolang wy niet genezen zyn, van den kanker des geloofs, is alle verbetering van ONDERWYS — d. i. geschikt maken tot de studie *der wetten van het* ZYN — eene onmogelykheid.

Of dat Onderwys behoort tot de bemoeienis van den STAAT?

Met terugzigt op de voorlaatste alinea, zou ik my kunnen ontslagen rekenen van het behandelen dier vraag. Zoolang wy behebt zyn met godgeloof, komt het er weinig op aan, of de zaak tweemalen bedorven wordt, eens uit den Hemel, eens uit den Haag.

Toch wil ik eenige opmerkingen mededeelen, die misschien dezen of genen op 't denkbeeld brengen zullen, dat er nogal een-en-ander te verbeteren valt in de methode van KAREL DEN GROOTE en de zeer godvruchtige LODEWYKEN.

Even-als in de dagen van die potentaten, bestaat er nog altyd groote behoefte aan inmenging der Regering. Jammer maar dat die behoefte aan éène zyde is, namelyk aan de kant van den STAAT zelf, die sedert onheugelyke tyden het ONDERWYS tot 'n regeermiddeltje gemaakt heeft. En... ziedaar ons alweder aangeland in de buurt der Mecklemburgers: maak ze *unterthänig*, *Herr Schulmeister!*

Het spreekt vanzelf dat de STAAT zich met het Onderwys bemoeit. Zouden de bewoners van 't dorp waarop de heer HEMKES het oog heeft, zich niet schamen eenen *Hoofdonderwyzer* in zulken toestand te brengen of te laten, indien de zorg voor de ontwikkeling hunner kinderen aan henzelf ware overgelaten? Zou niet de STAAT gevaar-loopen van te véél verlichting, indien het Onderwys zich uitbreidde — of regelde althans — naar de natuurlyke behoeften des Volks?

De inmenging van den STAAT kan in *onze* eeuw geen ander doel hebben, geen ander gevolg althans, dan de verlich-

ting binnen zeer enge grenzen te beperken. De resultaten wyzen dit uit.

Wie met die resultaten niet tevreden is, moet aandringen op uitsluiting van de Regering, en dit te-meer omdat — ook al ware deze meening onjuist als grondbeginsel — de personen die eene regering uitmaken, zelden bevoegd zyn tot het beoordeelen van wysgerige vraagstukken. Ten-gevolge der zotte conventiën waarin wy gewoonlyk berusten om den wille van 'n beetje kalmte, is het niet de *élite* van een Volk die aan z'n hoofd geplaatst wordt. De Adel der Middeleeuwen was soms, vaak, zeer dikwyls, niet op de hoogte zyner roeping. De stembus-aristocratie deugt *per se* niet. De kans op uitstekende voorgangers was in vroeger tyd zeer gering. Heden is ze nul.

Is 't dus niet gevaarlyk stem toetekennen in de allerhoogste maatschappelyke belangen, aan menschen die door de keus hunner medeburgers werden gestempeld met het brandmerk: verregaande middelmatigheid?

Doch al ware dit eenmaal — by uitzondering! — anders, ook dan moet de inmenging van den STAAT smorend werken op ontwikkeling, wyl ze altyd eenzydig is, altyd gekneld in de uniform van de eeuw. Men lette eens op de door den STAAT gepréconiseerde wegwyzers in de dagen der *synode.* Droeg niet alles de kleur van predestinatie en Vrye Genade Gods? Thans, en altyd, bestaan er by Regeringen dergelyke Shibboleth's, ze mogen dan al of niet beschreven zyn. De onbeschrevene zyn de minst gevaarlyke niet. Meent men dat in onze dagen een medicus die de vaccinatie afkeurt, kans hebben zou op 'n leerstoel?

Het eenig onderling verschil dat er tusschen hedendaagsche *personae gratae* bestaan kan, is te zoeken in den datum hunner aanstelling, in-verband gebragt met de oscillatien der zoogenaamd-politieke meerderheid. De oneindigheid van 't ZYN, en de daaruit voortvloeiende oneindigheid van begrip en

rigting, zien wy ingekrompen tot 'n armzalig op-en-neerwippen van de twee povere gedachten die den heelen Kathechismus vullen der armen van geeste: Liberalismus of Behoud. Men is òf 't een òf 't ander, en meent daardoor *iets* te zyn.

In dien nauwen kring beweegt zich alles wat van Staatswege uitgaat. Dat wil zeggen: het beweegt zich niet. En stilstand, dit weten wy, is verrotting en dood.

Onze professertjes, onze meestertjes, zyn producten uit dezelfde fabriek waarin zyzelf geroepen worden tot het voortbrengen van nieuwe producten. Zoo gieten wy alles in één vorm, en die vorm is... officiëel slecht. Het bewaren onzer oorspronkelykheid — het uitzet toch dat aan *ieder* wordt meegegeven by z'n intreê in 't leven! — wordt hoe langer hoe zeldzamer, en wie zich daaraan schuldig-maakt — er hoort moed toe, by HERKULES! — is 't mikpunt van al de kleine mannetjes die 'n Onderwysje knipten naar 't mikroskopisch modelletje van hun leest.

Vóór wy den STAAT het regt toekennen zich te bemoeien met de allerhoogste belangen der Mensheid, zouden wy in-allen-geval moeten aandringen op eene geloofsbelydenis omtrent het *doel* dat er met Onderwys beoogd wordt? In de eerste plaats zou daarby opregtheid kunnen gevorderd worden, eene eigenschap die in regeringslieden naar den tegenwoordigen trant, onbestaanbaar is.

Geen Behouder durft zeggen: ik begeer voor my en de mynen alleen, de soort van Verlichting die te verkrygen is met behulp van CICERO, muziek, God, geloof, fatsoen en grondbezit. De andere Verlichting die voortvloeit uit God en hongerlyden, is voor myne broeders in den Heere: 't kanaille.

Geen liberaal heeft den moed aantedringen op de ware gelykheid voor de wet, die bestaan zou:

òf in 't openstellen voor *allen* van de gelegenheid om zich naar den drang van *Trieb* en gaven te bekwamen,

ôf in 't wegruimen der beletselen die thans *door de wet* aan die natuurlyke ontwikkeling worden in den weg gelegd.

De slotsom is dat de Behouders niet behoudend zyn, en de liberalen niet liberaal. Ons Onderwys is juist voldoende tot het vernietigen der natuurgaven van den Wilde, en belet tevens de ontwikkeling die te verwachten ware uit den boezem des Volks zelf, indien men die gaven niet had verkracht. Wy hebben het gemaakt tot 'n monopolie der halfheid, dat zich verzet tegen de wording van elk geheel. Tot 'n alleenhandel in 't gebrekkige, die de mogelykheid van volmaking uitsluit.

Wie myne redeneringen wantrouwt — ikzelf beveel my aan tot scherp toezien — zoeke zyne voorlichting by hooger autoriteit. Hy sla het oog op de feiten, op de Geschiedenis. Profeten maakten School, maar geen profetenschool bragt Zieners voort. De mannen die, op eeuwen afstands gezien, nog 't hoofd uitsteken boven hunne tydgenooten — zy 't dan niet als lichtbakens der Mensheid altyd, dan toch als merkpalen in hare geschiedenis — ontwikkelden hun denkvermogen in de eenzaamheid. Zy leerden 't *mensch-zyn* van zichzelf. MOZES, ELIAS, JOHANNES, JEZUS, MAHOMET... ook zy waren eenmaal leerlingen, doch niet leerlingen eener school. Afgezonderd van de wereld, oefenden zy zich aan de voeten van de eenige Voorgangster die het regt en de bevoegdheid heeft meester-diplomen uittereiken... de Natuur.

Verlangt men voorbeelden van minder mythischen aard? Behaagt misschien de mystieke kleur niet die de woestyn schynt meetedeelen aan wie haar kozen tot leerplaats? Ik gun me nu den tyd niet den flinken, praktischen MOZES in bescherming te nemen tegen dit verwyt. Noch ook om aantetoonen dat de fouten die de woestyn-methode schynen aantekleven, niet aan haar moeten geweten worden, doch aan de leerlingen. Liever spring ik op-eenmaal over op steviger bo-

dem, en vraag of ALEXANDER had school-gegaan by Clausewitz? PLATO, PYTHAGORAS, ARISTOTELES, te Leiden? CAESAR by von Moltke? EUCLIDES by de Gelder? DEMOSTHENES, RICHELIEU, NAPOLEON, by... van der Palm, Thorbecke en Leboeuf?

Waar leerden de watergeuzen, waar leerde DE RUYTER de zee-taktiek? *) Op welke STAATS-handelschool deden Genuezen, Venetiërs en Nederlanders den koopmansgeest op, die hen ryk maakte? Aan welk byzonder onderrigt hadden de Friezen de bekwaamheid te danken in 't vervaardigen hunner lakens, die voor zoo uitstekend doorgingen dat KAREL DE GROOTE met 'n kleed van die stof z'n hovelingen aan zich verbond? Van-waar haalden de Vlamingen hunne weefkunst? Aan welke akademie werd het haringkaken gedoceerd?

De lezer wordt uitgenoodigd zich honderden dergelyke vragen voorteleggen — de stof ontbreekt waarlyk niet! — en ik vertrouw dat hy daarna beamen zal wat ik schreef op blz. 126 van myn stuk over SPECIALITEITEN, waarnaar ik overigens als in nauw verband staande met myn tegenwoordig onderwerp, verwys.

Verlangt men nog andere proeven van de nadeelen onzer gouvernementele afrigtings-methode? Daartoe behoeft men slechts te letten op den prys van uitstekende mannen en van behoorlyk voedsel. Met al ons officiëel geschoolmeester sedert eeuwen, slaagden wy zoomin in het wel voorzien van

---

*) Als er zoo-iets bestaat, waaraan ik twyfel. Wanneer die wetenschap géén wetenschap is, vervalt de behoefte aan scholen vanzelf. Is ze dit wèl, dan zullen ook de vyanden wel dezelfde leiding genoten hebben, en men had aan beide zyden de stelselmatige opleiding kunnen achterwege laten.

De zaak komt hierop neder, dat ten-allen-tyde de krygshoofden die — overigens met gunstiger of gelyke gegevens van doorzigt en karakter — durfden afwyken van de *School*, hunne stelselmatig afgerigte tegenstanders verslagen hebben. Een uitstekend man is alleen daarom uitstekend, wyl hy géén School volgt. Het tegendeel is de onmisbare voorwaarde van de gewoonheid die *niet* uitsteekt.

de markt des geestes, als in 't voldoen aan stoffelyke behoeften. Genie en biefstuk zyn even schaars.

Opregtheid, heeren! Wat verlangt gy? Of het een, of het ander? Of beiden? Of geen van beiden?

Kunt gy in uw stelseltjes geen geniën gebruiken, geen geniën voortbrengen dóór uw gestelsel, zorgt dan toch minstens voor brood!

En is ook dit onmogelyk — gelyk ik beweer, want de zaak gaat zoowel uwe kracht te-boven, als uwe bevoegdheid — werpt dan den last van u, die te zwaar drukt.

Dat aangematigd alleen-zorgen voor ONDERWYS op 'n manier die goed ONDERWYS tot onmogelykheid maakt, is misdadig.

Ik geloof 't gaarne dat gy de concurrentie vreest der Jezuiten-scholen, gy STAAT DER NEDERLANDEN met uw armezondaarsloon van acht gulden 's weeks aan een Hoofdonderwyzer!

Maar eerlyk is 't alweêr niet, dat gy, die een nationaalgod bezoldigt uit uw budjet van Eeredienst, anderen belet *gratis* onderwys te geven in hùn geloof.

568*. (blz. 31. *Het beoordeelen der zedelykheid.*) Reeds op blz. 24 beweerde ik dat onzedelykheid nederkomt op begripsverwarring. Dit is zoowel van toepassing op de zaak zelve als op den maatstaf waaraan wy gewoon zyn haar te toetsen, waaruit dan ook voortvloeit dat er zooveel ondeugd schuilt onder onze zeden. De keus tusschen goed en kwaad had ten-allen-tyde moeten geleid worden door *oordeel*, en wanneer we nu dagelyks ontdekken dat menschen en Mensheid *verkeerd oordeelden* in tastbare zaken, ligt het voor de hand dat ook vaak de beslissing tusschen goed en kwaad is opgedragen geweest, en nog is, aan onbekwame,

bevooroordeelde of zelfs omgekochte regters.

Behalve Dominé KNACK te Berlyn en de zynen, is men 't nu vry-wel eens, dat de aarde om de zon draait. Men gelooft thans, op weinige uitzonderingen na, niet meer aan weerwolven en »witte wiven." Toch stammen onze meeste begrippen over *zedelykheid* uit de dagen toen de zon wèl draaide, en allerlei spoken wèl een rol speelden. Zou het niet in de rede liggen, eens grondig te onderzoeken, welke waarde er mag gehecht worden aan overleveringen op *moreel* gebied, die wy grootendeels erfden van dezelfde mannen wier draaiende zon, enz. wy hebben afgeschaft?

Ik noemde de regters die onze wetgevers waren op zedelyk terrein: onkundig, bevooroordeeld of zelfs omgekocht. Zeker! Om onze, meestal voetstoots aangenomen denkbeelden over moraal onaantastbaar te keuren, zouden wy moeten aannemen dat onze voorgangers — telkens immers dwalende in zaken welker beoordeeling kan worden onderworpen aan de uitspraak van exacte wetenschap — nooit gedwaald hadden in de zooveel moeielyker beslissing tusschen goed en kwaad. De onkunde der voorbygegane mensheid geeft ons het regt haar te wraken als *censor morum*.

Bevooroordeeld waren die regters, want byna zonder uitzondering lieten zy hunne begrippen langs dezelfde *rails* loopen, die door hùn voorgangers gelegd waren.

En omgekocht? Misdadig? Wie zal ontkennen dat er veel eigenbelang — staatkundig dan of persoonlyk, en deze twee zyn meestal één — medewerkte of aandreef tot het vaststellen der zedelykheidsreglementen?

Ik weet zeer goed dat de zeden niet *gemaakt* maar *geworden* zyn — het woord zelf dat eenvoudig *gewoonte* beduidt, wyst dit uit — en dat dus myne grieven niet zoozeer personen of corporatien betreffen, als wel de Mensheid in het algemeen, gedreven als zy steeds werd door gelyksoortige invloeden als de individu. Myne kwalificatien van onbekwaam,

bevooroordeeld en misdadig worde dus niet opgevat als beschuldiging. Ik geef die slechts als opmerking, en ten spoorslag om de resultaten der éthische begrippen onzer voorgangers te wantrouwen, en ons optewekken tot revisie hunner uitspraken: VRYE STUDIE!

Behalve op de drie oorzaken ter afdwaling, die ik aanstipte, zoude er nog moeten worden achtgegeven op de ongeldigheid van voorschriften die hunnen oorsprong te danken hebben aan tydelyke of plaatselyke noodzakelykheid. Wie zal beweren dat alle braafheden braaf, en alle ondeugenheden ondeugend zyn, die we als zoodanig gestempeld vinden in DEUTERONOMIUM, in LEVITICUS? De schrandere MOZES zelf — of wie dan die codificatie mag hebben byeengebragt — zou den dwaas uitlachen, die 'n grondwet, in zeer byzondere omstandigheden zamengevoegd ten-behoeve van zwervende arabische horden, verbindend achtte voor Volkeren die in geheel anderen toestand verkeeren. En ook JEZUS zou het afkeuren, indien hy ontwaarde, dat men thans... voorgaf zyne voorschriften voor geldig te houden. Een policiereglement uit de dagen van FARAMOND zou onbruikbaar zyn in 't Parys van onzen tyd, en de arme drommel die heden-ten-dage wordt »beboet, of by wanbetaling gestraft met gevangenis" wegens het betreden der »kleine steenen" voor 't paleis te Amsterdam, had in de twaalfde eeuw met z'n heele familie op die plek naar Y-bot kunnen visschen, zonder schaê voor z'n porte-monnaie of goeden naam.

De grens tusschen *zedelyk kwaad* en *overtreding van Maatschappelyke instellingen*, is moeielyk te trekken. Nog moeielyker wordt die afscheiding, als wy niet met *wetten*, doch slechts met onbeschreven, soms vry willekeurig aangenomen, en vaak onjuist toegepaste gewoonten — zeden! — te doen hebben. (**192**) Er zyn dorpen en steedjes in ons land, jazelfs in sommige groote steden buurten, waar 't ophalen van 'n venstergordyn, eene daad is die den bedryver blootstelt aan de

minachting zyner medeburgers. Lezer, hebt ge ooit te Amsterdam op Heere- of Keizersgracht, zelfs in 't heetst van den zomer, een opengeschoven vensterraam gezien?

Ik zou te ver afdwalen indien ik al de my bekende voorbeelden opsomde van gewoonte-zeden, welker beoefening voor de meesten een kort begrip uitmaakt van deugd, en daarvan soms de plaats inneemt... eene zeer onzedelyke fout!

Ik erken dat het gehoorzamen aan de Wet, en zelfs — tot in zekere mate — het nakomen van sommige onbeschreven gebruiken, pligt is. Maar ik verzet my tegen het verwarren van *deugd* met *maatschappelyken regel.* Wie den laatsten meer gewigt toekent dan hy verdient, moet noodwendig het ware *goed-zyn* verwaarlozen, daar het angstig opvolgen van de soms kinderachtige schoolörde der Maatschappy — de eerlyke Jezus werd er toornig over! — den zielenadel bederft, die onze gids en vraagbaak behoort te zyn op den weg naar 't goede.

De knaap die zekeren willekeurig ingestelden regel van tucht overtreedt, kan berisping verdienen, en zelfs in zekere gevallen straf. Doch z'n kameraadjes die zich van zyne fout wisten te onthouden, hebben daarom het regt niet hem te minachten of beneden zich te stellen. En omgekeerd, wie op 'n onbewoond eiland vermaak schept in 't martelen van een diertjen, is een booswicht, al zy daar dan niemand die hem berispen of kastyden kan.

Tot heden toe is het niet gelukt eene benaderend-voldoende bepaling te geven van het woord *zedelykheid.* By nadenken over dit onderwerp loopt men telkens gevaar te vervallen in den vicieusen cirkel waarop Rousseau gewezen heeft in zyne psychologische behandeling van opvoedings-systemen. Op de vraag van den knaap waarom men hem 't een of ander verbiedt, wordt geantwoord »dat het verbodene niet goed is." En als hy dieper wil doordringen in 't zedekundig mys-

terie, is men vaak genoodzaakt ter regtvaardiging van 't verbod, z'n toevlugt te nemen tot dat verbod zelf. »Dit of dat is niet goed, heet het dan, omdat het verboden is."

In dergelyken kring loopen ook onze zedelykheidsbegrippen rond. Men keurt iets af »omdat het niet goed is." Waarom is het niet goed? »Omdat men het niet doet." Waarom doet men het niet? »Omdat men het afkeurt." Enz.

Men moet erkennen dat dit een armzalig Kathechismusjen is, en dat het tyd wordt iets beter onderrigt te zyn van den grondslag waarop onze zedelyke waarde berust. De slordigheid waarmede de Mensheid tot nog toe met deze verwarring genoegen nam, is alweder voornamelyk toeteschryven aan de godsdienst. Waartoe immers naar iets te zoeken, dat men overtuigd is — of voorgeeft! — gevonden te hebben.

Sedert eeuwen beweerden de voorgangers der Volkeren dat het ware, eenige rigtsnoer waarlangs men »het goede" bereiken kan, te vinden was in de geloovery. Zy ontzagen zich niet den bybel te verdraaien, te verminken (II blz. 71) en vooral *aantevullen*, om dat boek dienstbaar te maken aan het doel. Met verregaande onbeschaamdheid heeft men weten te bewerken dat de woorden »godsdienst en christelyk" in het spraakgebruik gelyk beteekenend geworden zyn met *goed*, een bedrog waartegen *myne* zedelykheidsbegrippen zich ernstig verzetten.

Dat er in de zoogenaamd-heilige Schrift hier-en-daar lessen voorkomen die de behartiging waard zyn, kan niet ontkend worden. Het tegendeel is dan ook niet te verwachten in eene zoo veelkleurige verzameling. Het blyft echter eene onwaarheid dat de goede voorschriften die men uit den bybel sprokkelen kan, het privatief eigendom der Christenen wezen zouden.

Men vindt iets goeds in al dergelyke rhapsodische bundels, letterschoven vergaderd op den akker der ontwikkelings-ge-

schiedenis van alle Volkeren. Aan den bybel der Christenen mag men in dit opzicht noch het monopolie toekennen, noch zelfs den voorrang. De chinesche boeken van MENG bevatten minstens evenveel schoons en — vooräl! — veel minder leelyks. *)

Van de onbeschaamde wyze waarop de voorgangers des Volks den bybel en 't »geloof" durven aanhalen als handleiding ter zedelykheid, gaf ik een voorbeeld in **182**. Die onbeschaamdheid loopt vaak in 't komieke. Men spreekt van »christelyke" grondbeginselen, van »christelyken" levenswandel, van »christelyke" sterfbedden, jazelfs van »christelyke" begrafenissen, alsof die zaken eens-vooral in den bybel behoorlyk waren geregeld en afgedaan. Ik heb daarnaar, en naar veel meer nog, te-vergeefs in dat boek gezocht, en ben dus wel genoodzaakt het volmondig te wraken als punt van uitgang onzer begrippen over *zedelykheid.*

En — als gewoonlyk — ik vind in deze zaak de krachtigste bondgenooten onder myne tegenstanders. Zy die hun »geloof" uitventen voor 'n arcanum tegen zedelyk kwaad, zouden zeer laag neerzien op den onnozele die z'n gedrag stipt regelde naar den bybel, en tevens alles durfde verwaarlozen waarover die bybel zwygt. Het is eene onbetwistbare waarheid dat JEZUS zelf heden-ten-dage weinig kans hebben zou op 'n vriendelyke ontvangst in eene Maatschappy van menschen die zich naar hem noemen (blz. 31.) en hoogstwaarschynlyk zouden zyne volgelingen zich haasten hem eene plaats te bezorgen in een »christelyk" gekkenhuis.

»De man is niet van onzen tyd" zou het dan heeten, en terstond zouden de brave godgeleerden deze of gene spreuk

---

*) *Veel minder leelyks*, d. i. uit 'n oogpunt van zedekunde. De litterarische schoonheid van sommige stukken in den Bybel zyn niet te overtreffen. Het is een opmerkelyk verschynsel dat dáárop zoo weinig acht wordt geslagen juist door hen die zooveel eerbied voelen of veinzen voor de moraal van dat boek.

by-de-hand hebben om JEZUS te onderrigten hoe de »ware Christen" wèl van z'n tyd behoort te zyn.

Wat blyft er by zulk geschipper met tyd of niet-tyd over van de *Zedelykheid*, die onwrikbaar wezen moet, en niet onderworpen kan zyn aan mode, volkswaan of eeuwgeest?

Ieder behoorde alzoo intezien dat *de Schrift* een allergebrekkigst hulpmiddel is om op zedelyk gebied den waren weg te kiezen. Dit heeft men evenwel tot heden toe *niet* ingezien. Sedert eeuwen speelde ook in dit opzigt de biologie haar gewone rol. Het eene geslacht volgde het andere langs het eenmaal gelegd spoor, en de afdwaling van het ware goede werd hoe langer hoe grooter. Het in-slaap wiegen van 't denkvermogen werkte met gelyk nadeel op het oordeel des onderscheids tusschen goed en kwaad, als op het verstand, zoodat de opmerkzame beschouwer die zich eenigermate wist losteworstelen uit de verdooving, gedurig in-twyfel staat of hy de wereld voor 'n gezelschap van krankzinnigen of van booswichten moet aanzien...

Neen, hy staat hierover niet in twyfel! *Zyn* verstand en *zyne* zedelykheid nopen hem tot zachter oordeel. Met weemoed komt hy tot de overtuiging dat de Mensheid nog altyd in-slaap gedompeld is, en hy spant al z'n krachten in haar wakker te schudden.

---

569. Ik hoop later in de gelegenheid te zyn het onderzoek naar 't punt van uitgang onzer zedelykheidsbegrippen voorttezetten, en zal dat waarschynlyk in verband brengen met het stuk over Beschaving dat voor den IV[n] Bundel dezer IDEËN bestemd is... indien het my niet volstrekt onmogelyk wordt gemaakt mynen arbeid voorttezetten.

In denzelfden Bundel wensch ik nog een-en-ander aantevullen dat aan de Kommentaar op **541** ontbreekt, vooräl ten-aanzien der beletselen die onze VRYE-STUDIE in den

weg staan.

Blykens de verzekering op blz. 35 was het my bekend dat myne opgave van die beletselen onvolledig was. Ik meende echter niet my te hebben schuldig gemaakt aan een zoo grof verzuim als my met volle regt werd onder 't oog gebragt door den schryver van een ingezonden stuk in de »Heldersche Courant."

Ik betuig voor de daarin vervatte opmerking des te hartelyker mynen dank, omdat ik aan zulke medewerking van de Nederlandsche Pers niet gewoon ben. De onmisbare weerklank waarover ik sprak op blz. 99 wordt my hardnekkig onthouden. Publiek schynt een proef te willen nemen hoe lang ik gevende blyven kan zonder ooit iets terug te ontvangen. Moet ik dit toeschryven aan wreedheid, traagheid, domheid? Is 't onmagt? Is het schaamte?

Of is 't van dit alles wat: *hollandisme?*

Ieder publiek persoon is als zoodanig in zekeren zin een product van z'n tyd. Gelyk de akker die slechts in veranderden vorm kan weergeven wat de Natuur regtstreeks of door bemiddeling van den landman daarin neerlegde, brengt hy niets voort dan wat hy eenmaal ontving. In dit opzigt was zeker nooit eenig artist, dichter of schryver zoo weinig aan z'n tydgenooten verpligt als ik. Ik heb het regt te vorderen dat een groot gedeelte der fouten die mynen arbeid aankleven, daaraan worden toegeschreven. Een opmerkzaam lezer zal ze met den vinger kunnen aanwyzen.

En ook de materiële beletselen die my — vaak onder huichelachtig voorgeven van welwillendheid — werden in den weg gelegd, werkten zeer storend.

Indien ik wat meer hoop voeden mogt dat men lezen kon, zou ik eene schets geven van de omstandigheden waarin deze Bundel Ideën geschreven werd. Doch men zou, als gewoonlyk, voor klagt houden wat aanklagt en verantwoording is, en aan dat misverstaan wil ik my niet weder bloot-

stellen zonder noodzaak.

Ik zal het echter doen wanneer my blykt dat zoodanige toelichting noodig is ter opheldering van sommige meeningen. Het kon zyn dat myn oordeel moest verdedigd worden tegen de beschuldiging van ongemotiveerde scherpte. Ik zou dan *feiten* noemen om den lezer te overtuigen dat ik naar waarheid streefde waar hy me verdacht van 'n zwak toegeven in bitterheid.

De toon die ik hier-en-daar aansloeg, kwetste myzelf meer dan iemand. Doch elke verandering daarin zou 'n onwaarheid zyn, zoolang PUBLIEK voortgaat my en de zaak die ik voorsta te mishandelen, gelyk sedert de verschyning van den MAX HAVELAAR geschied is.

Maar ook zonder persoonlyke grieven over regtsweigering, laster, bedrog en diefstal... meent men dat de toon van iemand die 't Algemeene Welzyn ter-harte gaat, anders wezen kan dan bitter? De Juvenalische verontschuldiging voor hevigheid van taal is in onze dagen van strikte toepassing. Het moet een lauw aanhanger van het Goede wezen, die zich niet verontwaardigd voelt by 't aanschouwen van al het booze dat onze hedendaagsche Maatschappy beheerst en naar den rand dryft van eenen afgrond. Over 'n tiental jaren zal men daarin gestort zyn, indien niet de weinigen die indedaad het goede willen, de handen in-een slaan, en anderen daartoe opwekken.

Hiertoe is voor alles noodig: zucht naar WAARHEID, gevoel van behoefte aan WAARHEID, eerbied voor WAARHEID.

Want door leugen heeft men de Maatschappy gemaakt tot wat zy is.

En ik spreek nu niet van Nederland alleen. In geheel Europa begint zich het besef baan te breken dat de Volkeren sedert eeuwen bedrogen werden door hunne voorgangers op zedelyk, godsdienstig en staatkundig terrein. Men begint alöm te begrypen wat men te denken hebbe van de byzon-

dere liefde der Souvereinen voor hunne onderdanen, en van de gehechtheid der Volken aan een regerend stamhuis. Men heeft achter de schermen gezien waar de diplomatie hare kinderachtige kunststukjes gereed maakt. Men begint oplettend te worden op de dapperheid der vechtmenschen. Er wordt nagerekend hoeveel Volkswil zich kan openbaren in de redevoeringen van geachte leden. Hoeveel eigenbaat er schuilt achter de officiële geloovery...

De Volkeren beginnen te *denken*.

Wel zyn ze — jammer genoeg! — nog in lang niet bekwaam om zelfgevonden WAARHEID in de plaats te zetten van de onttroonde *frazen*, doch zeker is het dat die frazen het krediet verloren waarmee zoo vreesselyk lang straffeloos gespeculeerd werd. Wat nog voor twintig, dertig, jaren vry algemeen voor heilig en onaantastbaar doorging, werd sedert eenigen tyd byna alöm een voorwerp van onverschilligheid, van minachting, jazelfs van bespotting.

Is dit op zichzelf een vooruitgang? Neen. Men moet evenwel dien weg langs, om te geraken tot de helderheid van begrippen waartoe de MENSHEID geroepen is. Háár instinct, de ineensmelting van háren drang met háre gaven en háre behoeften, brengt het streven naar WAARHEID mede waarin stoffelyk en zedelyk welzyn begrepen is.

Dat men haar door opgedrongen leugen eeuwen lang van den weg leidde, is reeds treurig genoeg. Maar nog treuriger is het dat misschien de aard der dingen niet toelaat op dien weg terugtekeeren dan met een schok die onze geheele tegenwoordige Maatschappy dreigt omtewerpen. Er staan *Jacquerien* voor de deur die veel bloed en tranen kosten zullen, en het is te vreezen dat de weg naar nieuwe en betere Beschaving door 'n poel van jammeren leiden zal.

De ontwaakte Volkeren zullen woedend zyn, en wraak nemen over 't gepleegd bedrog.

Het zyn geenszins de jongste gebeurtenissen in Frankryk

